

รายงานวิจัย

เรื่อง

พระพุทธรูปไม้: คุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสาน
Wooden Buddha Statue: the Value and Principle on E-San
People's way of life

โดย

พระมหาปพน กตสาโร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760075

รายงานวิจัย

เรื่อง

พระพุทธรูปไม้: คุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสาน
Wooden Buddha Statue: the Value and Principle on E-San
People's way of life

โดย

พระมหาปพน กตสาโร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760075

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Wooden Buddha Statue: the Value and Principle on E-San
People's way of life

By

PhramahaPapon Katasasro (Saengyoi)

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khonkaen campus

B.E.2560

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610760075

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย: พระพุทธรูปไม้: คุณค่าและคติธรรมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสาน
ผู้วิจัย: พระมหาปพน กตสาโร (แสงย้อย)
ส่วนงาน: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
ปีงบประมาณ: ๒๕๖๐
ทุนอุดหนุนการวิจัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

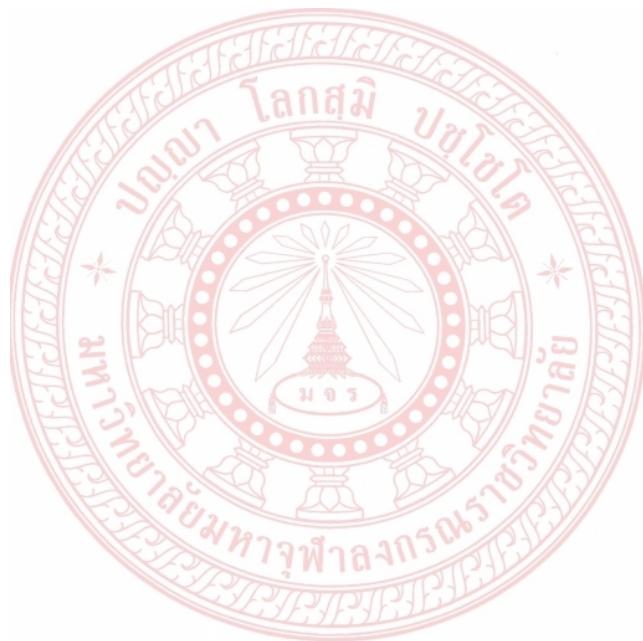
การวิจัยเรื่องพระพุทธรูปไม้ : คุณค่าและคติธรรมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสาน มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ ประกอบด้วย ๑) ประวัติและลักษณะของพระพุทธรูปไม้ ๒) คุณค่าทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปไม้ ๓) คุณค่าและคติธรรมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนอีสาน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการวิจัยถึงพระพุทธรูปไม้ : คุณค่าและคติธรรมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสานด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนาตามหลักอุปนัยวิธี

ผลการวิจัยพบว่า

ด้านประวัติและลักษณะของพระพุทธรูปไม้ เป็นการสร้างพระพุทธรูปเพื่อการเคารพบูชา การสร้างพระพุทธรูปไม้ใช้การสร้างรูปเหมือนของพระพุทธรเจ้าแต่เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรองค์เพื่อระลึกถึงพุทธคุณเป็นพุทธานุสสติ การสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาเพื่อให้พระพุทธรูปที่เป็นนามธรรมถูกสื่อมาเป็นรูปธรรม พระพุทธรูปไม้อีสานเกิดจากค่านิยมของคนอีสานที่สรรสร้างพระไม้แล้วนำไปถวายไว้ที่วัดเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตน ตามคตินิยมคนอีสานจะใช้ไม้ที่เป็นมงคลเช่น ไม้โพธิ์ ไม้คูณ ไม้ยอ ไม้แก่นจันทร์ ไม้พุง ไม้ขนุน ไม้กระโดน ไม้มะขาม เป็นต้น มาแกะสลักพระไม้ที่ประกอบด้วยมหาบุรุษลักษณะ นิยมแกะสลักพระไม้เป็นพระปางประจำวันเกิดและที่พบมากในวัดต่างๆ จะมีปางนั่งสมาธิ และปางยืนคงเพราะข้อจำกัดในเรื่องของขนาดไม้

ด้านคุณค่าทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปไม้ ถูกรังสรรค์โดยกลุ่มช่างพื้นบ้านไม่มีความรู้และทักษะในการแกะสลักพระไม้แต่มีความสนใจในการแกะพระด้วยแรงศรัทธาที่บริสุทธิ์ ผลงานที่ปรากฏจึงไม่มีความประณีต แต่คุณค่าที่ปรากฏในองค์พระไม้อาจไม่ได้เกณฑ์มาตรฐาน แต่มีความงามและแฝงด้วยความศักดิ์สิทธิ์ที่ประกอบด้วยสุนทรียธาตุ ๓ อย่างคือ ความงาม (Beauty) ความแปลกหูแปลกตา (Picturesque) และความน่าทึ่ง (Sublimity) และนำคุณค่าที่ได้จากการสักการะบูชาพระพุทธรูปไม้ซึ่งสัญลักษณ์ของการทำความดีเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตเพื่อความสงบสุขของสังคมต่อไป

ด้านคุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนอีสานซึ่งมีคตินิยมในการสร้างพระพุทธรูปไม้ของคนอีสานเพื่อเป็นสื่อกลางของการทำความดี และเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของตนและชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข โดยมีคติความเชื่อดั้งเดิมที่สอดคล้องกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา คุณค่าที่ได้จากพระพุทธรูปไม้ทำให้คนในสังคมอีสานมีวิถีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย มีน้ำใจ รักความสงบอยู่อย่างพอเพียง จนเป็นแนวทางในการประพฤติและเป็นกรอบของสังคมจนเกิดเป็นวิถีชีวิต ประเพณี และวัฒนธรรมที่ดำรงโดยมีพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานเป็นบ้ำหล่อหลอมลักษณะอุปนิสัยให้ดำรงจนเป็นเอกลักษณ์ในเชิงรูปธรรมให้แก่สังคมคนอีสาน

Research Tittle : Wooden Buddha Statue: the Value and Principle on E-San
 People's way of life

Authors: PhramahaPapon Katasasro (Saengyoi)

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Khonkaen campus

Academic Year: 2560/2017

Funds granted by: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The research of the Wooden Buddha Statue: the Value and Principle on E-San People's way of life has three objectives: 1) History and characteristics of wooden Buddha statue, 2) Architectural value of wooden Buddha statue and 3) the value and principle on E-San People's way of life. This is Qualitative Research and analyzed data to research the Wooden Buddha: the value and principle on E-San People's way of life by descriptive analysis based on inductive methods.

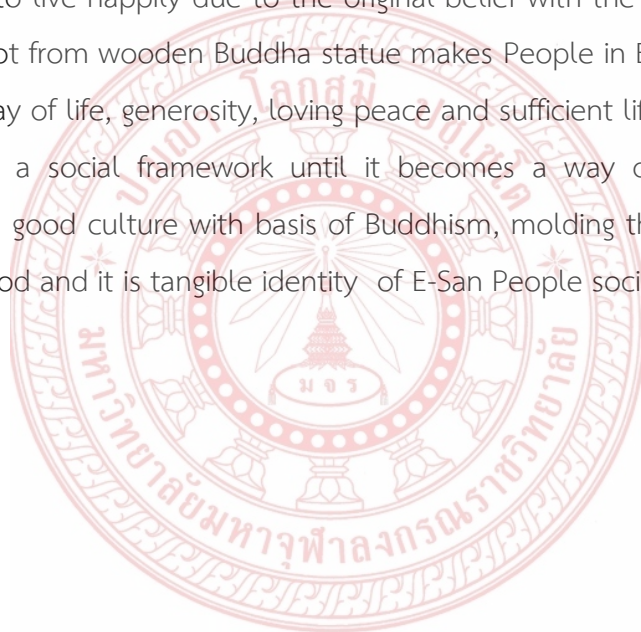
The Research Result:

1. The history and characteristics of the wooden Buddha: The research found that the history of the creation of the Buddha to the worship of the Buddha image, it is not to immitate the real Buddha but to remind the Buddha's goodness as Buddha Anusati (reminding to Buddha). The creation of the Buddha is to make intangible Buddha's goodness tangible. E-san wooden Buddha come from E-san people value that built wooden Buddha then offer to the temples for self merit and happiness. According to the E-san people will use auspicious wood like Bhodhi tree, Tridian tree, Laburnum tree, Siamese rosewood tree, Jack tree, Tummy tree, Tamarind tree etc. They carved wooden Buddha that consists of the Burisalakhana style. They love to crave wooden Buddha statue for their birthday which can be found mostly at temples. Some of the wooden Buddha statue are sitting meditation, othey are standing mediation due to limited dimension of wood.

2. The artistic value of the wooden Buddha statue: the research found that the value of the wooden Buddha statue of E-san was created by a group of local villages who have no knowledge and skills to carve the wooden Buddha statue but

they are interested in craving Buddha statue in the energy of pure faith. The popular work is not exquisite but the value is appears in the wooden Buddha statue. It can be standard but it is beauty and disguise power with three beautiful elements are: beauty, Picturesqueness and sublimity and it brings the value from the paying homage to wooden Buddha statue that is the symbol of doing goodness and way of living for social welfare.

3. The Value and Dhamma principle on E-San People's way of life, the research found that the ideology of craving the wooden Buddha statue of E-San People is medium understanding of doing goodness and it is spiritual anchor for own self and society to live happily due to the original belief with the Buddhist teachings. The value that got from wooden Buddha statue makes People in E-san community to have a simple way of life, generosity, loving peace and sufficient life. It is the principle of behavior and a social framework until it becomes a way of life, culture and civilization that a good culture with basis of Buddhism, molding the characteristics of manner to be good and it is tangible identity of E-San People society.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้ได้รับทุนวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และการให้ความสนับสนุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในปีงบประมาณ ๒๕๖๐ คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณ พระพรหมบัณฑิต,ศ.ดร. อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสุธีรัตนบัณฑิต,ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ และบุคลากรของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ทุกท่าน ที่ให้การสนับสนุนในการทำวิจัยในครั้งนี้

ขอกราบขอบพระคุณพระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร. รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น เจ้าหน้าที่ผู้ดูแลในส่วนงานวิจัยของวิทยาเขตขอนแก่นทุกท่านที่ได้ให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกต่อการทำวิจัย ตลอดทั้งเพื่อนร่วมงานที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์เกี่ยวกับพระพุทธรูปไม้วิจิตรศิลป์อีสาน ได้แก่ พระสงฆ์ปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้เกี่ยวกับพุทธรูปไม้ ปราชญ์ชาวบ้าน นักวิชาการ ประชาชนทั่วในเขตพื้นที่ที่ได้ให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในการเก็บข้อมูลในการทำงานวิจัยครั้งนี้

สุดท้ายนี้ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่างานวิจัยนี้คงเป็นประโยชน์ทั้งทางด้านวิชาการและการพัฒนาในสังคมต่อไป

พระมหาปพน กตสาโร

๓๑ สิงหาคม ๒๕๖๐

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
สารบัญ.....	ง
สารบัญภาพ.....	จ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๓
๑.๓ คำถามในการวิจัย.....	๓
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย.....	๓
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะ.....	๔
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๔
บทที่ ๒ แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๕
๒.๑ ประวัติและความเป็นมาของพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนา.....	๕
๒.๒ ประวัติและลักษณะของพระพุทธรูปปางต่างๆในพระพุทธศาสนา.....	๒๖
๒.๓ ประวัติและความเป็นมาของพระพุทธรูปไม้ในภาคอีสาน.....	๔๔
๒.๔ ความสำคัญและอิทธิพลทางคติความเชื่อของพระพุทธรูปไม้ ที่มีต่อวิถีชีวิตของคนอีสาน.....	๔๘
๒.๕ แนวคิดทฤษฎีคุณค่าทางจริยศาสตร์.....	๕๒
๒.๖ ทฤษฎีการตีความ.....	๖๓
๒.๗ ทฤษฎี “การตีความตัวบทหรือคัมภีร์เป็นสำคัญ.....	๘๙
๒.๘ บริบทพื้นที่เพื่อการวิจัย.....	๙๒
๒.๙ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๙๔
๒.๑๐ สรุป.....	๙๘
๒.๑๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework).....	๙๙
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๑๐๐
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๑๐๐

๓.๒ ประชากรกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูล.....	๑๐๐
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๑๐๑
๓.๔ การสร้างเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๑๐๑
๓.๕ ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย.....	๑๐๑
๓.๖ ระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๑๐๒
๓.๗ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๑๐๒
๓.๘ การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล.....	๑๐๓
บทที่ ๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	๑๐๔
๔.๑ ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูล.....	๑๐๔
๔.๒ ประวัติและลักษณะของพระพุทธรูปไม้.....	๑๐๕
๔.๒.๑ ด้านประวัติของการสร้างพระพุทธรูปเพื่อการเคารพบูชา.....	๑๐๕
๔.๒.๒ ด้านพุทธอิริยาบถหรือลักษณะของพระพุทธรูปไม้.....	๑๐๖
๔.๒.๓ ด้านการเลือกพันธุ์ไม้มงคลเพื่อแกะสลักพระพุทธรูป.....	๑๐๙
๔.๓ คุณค่าทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปไม้.....	๑๑๑
๔.๓.๑ ด้านศิลปกรรม.....	๑๑๑
๔.๓.๒ ด้านจริยศาสตร์.....	๑๑๓
๔.๓.๓ ด้านสุนทรียศาสตร์.....	๑๑๔
๔.๔ คุณค่าและคติธรรมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนอีสาน.....	๑๑๖
๔.๔.๑ คุณค่าที่มีต่อจิตใจของคนอีสาน.....	๑๑๖
๔.๔.๒ คุณค่าทางสังคมของคนอีสาน.....	๑๑๘
๔.๔.๓ คุณค่าทางวัฒนธรรมของคนอีสาน.....	๑๒๐
๔.๕ สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	๑๒๒
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	๑๒๔
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๒๔
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย.....	๑๒๙
๕.๓ ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย.....	๑๓๓
๕.๔ ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้.....	๑๓๓
๕.๕ ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป.....	๑๓๔
บรรณานุกรม.....	๑๓๕
ภาคผนวก.....	๑๓๘
ภาคผนวก ก บทควมวิจัย.....	๑๓๙

ภาคผนวก ข	กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๑๕๕
ภาคผนวก ค	ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และ กิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ.....	๑๕๘
ภาคผนวก ง	แบบสัมภาษณ์การวิจัย.....	๑๖๐
ภาคผนวก จ	หนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูล.....	๑๖๔
ภาคผนวก ฉ	ภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย.....	๑๖๖
ภาคผนวก ช	แบบตอบรับบทความวิชาการ.....	๑๗๔
ประวัติผู้วิจัย.....		๑๗๖

สารบัญภาพ

ภาพประกอบที่

หน้า

๒.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....๙๙

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

พระพุทธรูปไม่เพียงเป็นสมบัติของบรรพบุรุษที่ได้ตั้งใจจำหลักแกะสลักตามความสามารถที่มีอยู่ด้วยศรัทธาอันแรงกล้าหาที่เปรียบมิได้ต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์และต่อพระสงฆ์สาวกขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าอันเป็นเนื่อนาบุญ แรงศรัทธาที่ได้แสดงออกมานั้นได้ถูกทำลายลงทีละน้อยตามกาลเวลา ทั้งด้วยความจงใจของมนุษย์บ้าง ทั้งจากการกระทำของลมฝนดินฟ้าอากาศตามธรรมชาติบ้าง ความรู้สึกนึกในคุณค่าของพวกเราปัจจุบันที่มีต่อรอยแรงแรงศรัทธาของบรรพชนในผลงานชิ้นนี้ได้ลดลงและจะเลือนหายไปไหนที่สุด

พระพุทธรูปไม่พบได้ในทุกจังหวัดของภาคอีสานทั้ง ๒๐ จังหวัด การสร้างพระพุทธรูปที่แกะสลักด้วยไม้ในภาคอีสานไม่สามารถชี้ชัดได้ว่ามีความเป็นมาอย่างไร ใครเป็นผู้สร้างขึ้นครั้งแรก แม้กระทั่งผู้ริเริ่มสร้างขึ้นเป็นครั้งแรกเป็นที่น่าสนใจว่าหนังสือชื่อประวัติพระพุทธรูปต่างๆ ที่กรมการศาสนาจัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้กล่าวถึงพระพุทธรูปปางห้ามแก่นจันทร์ อันแสดงว่าได้มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นเป็นครั้งแรก และเป็นการสร้างพระพุทธรูปที่แกะสลักด้วยไม้แก่นจันทร์เป็นครั้งแรกซึ่งมีใจความว่า “เมื่อพระบรมศาสดาเสด็จขึ้นไปจำพรรษา แสดงธรรมโปรดพระพุทธรูปมารดาในเทวพิภพ ณ พระแท่นบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์เป็นเหตุให้พระเจ้าปัสเสนทิโกศลได้ห่างเหินจากพระบรมศาสดาเป็นเวลานาน มิได้พบเห็นพระบรมศาสดาเป็นเวลาแรมเดือน ความเคารพรักกระตุนเดือนพระทัยให้ทรงระลึกถึงพระกมลราพึงรัญจวนอยู่มิได้ขาด ด้วยพระองค์มีพระชนม์เป็นสหชาติเสมอด้วยพระชนม์ของพระบรมศาสดา จึงได้รับสั่งให้เจ้าพนักงานหาท่อนไม้แก่นจันทร์หอมอย่างดีมาแล้วโปรดให้ช่างไม้ที่มีฝีมือแกะเป็นรูปพระพุทธรูป แบบปางประทับนั่ง มีพระรูปโฉมโนมพรรณงามละม้ายคล้ายพระบรมศาสดาแล้วโปรดให้อันเชิญพระไม้แก่นจันทร์นั้นมาประดิษฐานยังพระราชนิเวศน์ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเคยเสด็จประทับมาแต่ก่อนพอบรรเทาความอาวรณ์ได้สบายพระทัย ยามเนืองทอดพระเนตร ครั้นภายหลังเมื่อพระบรมโลกเชษฐเสด็จกลับมาจากสรวงสวรรค์แล้วเสด็จมาพระนครสาวัตถีอีก

พระราชาธิบดีปัสเสนทิโกศลก็ได้ทูลอาราธนาสมเด็จพระทศพลให้เสด็จไปยังพระราชนิเวศน์ เพื่อให้พระบรมโลกเชษฐได้ทอดพระเนตรไม้แก่นจันทร์หอม แม้เหมือนพระรูปดั่งเนรมิต ซึ่งได้โปรดให้นายช่างประติษฐานจำลองขึ้นเป็นอนุสรณ์ ครั้นสมเด็จพระพุทธรูปราชินิเวศน์ ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระไม้แก่นจันทร์นั้น พระไม้แก่นจันทร์นั้นก็ทำเหมือนหนึ่งว่า มีจิตรู้จักปฏิสนธิภารกิจที่ควรต้องลุกขึ้นถวายความเคารพพระบรมศาสดา ได้ขยับพระองค์เขยื้อนเลื่อนลงจากพระแท่นที่ประทับ ครั้นนั้นพระ

มหามุนีจึงได้ยกพระหัตถ์ซ้ายขึ้นห้ามพร้อมด้วยตรัสว่า “เอวัง นิสีทะละ ขอพระองค์จงประทับนั่งอยู่อย่างนั้นแล”

พระชินสีห์พุทธเจ้า พร้อมด้วยพระสงฆ์สาวก เสวยพระกระยาหารบิณฑบาตในพระราชนิเวศน์ ท้าวเธอได้เสด็จจ้องคาสด้วยพระหัตถ์ของพระองค์ด้วยความเคารพเป็นอันดี ครั้นเสร็จจกตกิจแล้วพระพุทธรูปก็ถวายพระพรลา พาพระภิกษุสงฆ์สาวกเสด็จกลับไปประทับยังพระเชตวันาราม

ครั้นสิ้นกระแสพระพุทธานุญาต พระไม้ม้วนจันทร์ก็ลีลาศขึ้นประทับนั่งยังพระแท่นเดิม นั้น พระเจ้าปัสเสนทิโกศลทรงประสบความอัศจรรย์ ก็ทรงโสมนัสเลื่อมใสศรัทธาในพระบารมี ได้ทรงอาราธนาพระพุทธรูปจิรวาตรตอนทรงยกพระหัตถ์ห้ามพระไม้ม้วนจันทร์นั้น เป็นนิมิตมูลเหตุให้สร้างพระพุทธรูปที่เรียกว่า “ปางแก่นจันทร์” ^๑

ลักษณะของพระพุทธรูปไม้ม้วนซึ่งเป็นรูปแบบพระไม้ม้วนในภาคอีสาน หากพิจารณาโดยภาพรวมแล้วสามารถแบ่งรูปแบบของพระไม้ม้วนในภาคอีสานออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ ๑. กลุ่มช่างพื้นบ้าน การสลักค่อนข้างอิสระไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว ช่างแกะสลักมีอิสระที่จะสร้างสรรค์ผลงานประติมากรรมได้อย่างเสรีจึงทำให้รูปแบบขององค์พระไม้ม้วนมีแบบแผนใดๆ แต่ขึ้นอยู่กับข้อจำกัดของไม้เป็นสำคัญ ส่วนมากนิยมทำส่วนแขนแนบชิดกับลำตัว เพราะถ้าหากแขนกางยื่นออกมามากไม้อาจจะหักได้ง่าย ๒. กลุ่มอิทธิพลช่างหลวง พระไม้ม้วนอิทธิพลช่างหลวง หมายถึงรูปแบบของงานประติมากรรมที่ทำโดยช่างพื้นบ้าน แต่ได้รับอิทธิพลทางคติความเชื่อและรูปแบบการทำงานอย่างช่างหลวง หรือการเลียนแบบช่างหลวงหรืองานช่างหลวงที่อพยพโดยย้อยถิ่นฐาน จากเมืองหลวงสู่ท้องถิ่น

การสร้างพระพุทธรูปไม้ม้วนเพื่อให้เป็นที่สักการบูชาและเป็นการสร้างบุญกุศลอย่างยิ่ง พระพุทธรูปไม้ม้วนจึงถูกสร้างขึ้นโดยกลุ่มคนสองกลุ่ม คือ กลุ่มชาวบ้านและกลุ่มช่างหลวง การสร้างนั้นอาจจะทำเป็นหมู่คณะหรือเป็นส่วนบุคคลก็ได้ ขึ้นอยู่กับแรงศรัทธาและฐานะของผู้สร้างนั้นๆ ผู้สร้างบางยุคสมัยนิยมเขียนคำอธิษฐานและบอกจุดประสงค์ในการสร้างพระพุทธรูปว่า สร้างเพื่อค้าหาสุทธาขอเป็นเครื่องนำผู้สร้างไปสู่เมืองฟ้าและนิพพาน สร้างไว้เพื่อเป็นที่กราบไหว้และสักการะแก่คนและเทวดาทั้งหลาย หรือผู้สร้างปรารถนาเป็นผู้ชายผู้ประเสริฐ ได้บวชในสำนักพระศรีอาริย์เมตตโดย ได้เป็นพระอรหันต์เหมือนพระสารีบุตรหรือพระโมคคัลลานะ

การทำรูปเคารพ มักทำขึ้นเพื่อจุดประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ ซึ่งมีข้อมูลเกี่ยวกับต้นไม้สำคัญหลายชนิดที่มีความผูกพันอย่างแน่นแฟ้นในทางพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน เช่น ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ต้นสาละ ต้นมุจลินทร์ ต้นหว่า ต้นจิก ต้นจิก เป็นต้น จึงชวนให้คิดว่า การนำไม้ที่เกี่ยวข้องดังกล่าวมาแกะสลักเป็นพระพุทธรูปนั้นก็น่าจะเนื่องมาจากศรัทธาความเชื่อเป็นปัจจัยสำคัญ

^๑ กรมการศาสนา, ประวัติพุทธรูปปางต่างๆ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๕), หน้า

แนวความคิดการสร้างพระพุทธรูปไม้ของชาวอีสานซึ่งได้อิทธิพลจากตำนานพุทธศาสนาโดยตรงที่สืบทอดมรดกมาทางความเชื่อโดยปรากฏหลักฐานจากเรื่องตำนานพระแก่นจันทร์ ที่ได้แบบอย่างมาจากอินเดียหรือศรีลังกาดังกล่าวแล้ว แนวคิดนี้จะมีมาตั้งแต่ยุคต้นที่ชาวอีสานรับอิทธิพลทางศาสนาเข้ามาทางอาณาจักรล้านนา และล้านช้าง บริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขง

พระพุทธรูปไม้ที่ถือว่าเก่าแก่ของภาคอีสานคือพระด้วงหรือพระเทียมที่ประดิษฐานอยู่ที่วัดโอกาส(วัดศรีบัวบาน)อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม พระด้วงหรือพระเทียม เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยแกะสลักด้วยไม้ตัว ลงรักปิดทอง สร้างเมื่อพุทธศักราช ๑๓๒๘ สมัยศรีโคตรบูร ขนาดหน้าตักกว้าง ๓๙ ซม. สูง ๖๐ ซม. สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยอาณาจักรศรีโคตรบูร ปัจจุบันประดิษฐาน ณ บุษบกภายในอุโบสถของวัดจนถึงปัจจุบันมีอายุประมาณ ๑๒๓๒ ปี

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่ทำให้การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประวัติ คุณค่าทางศิลปกรรม อิทธิพลและคตินิยมที่มีต่อคนอีสานในการแกะสลักพระพุทธรูปไม้เพื่อเป็นที่สักการบูชาว่ามีอิทธิพล และคุณค่าของศิลปกรรมต่อวิถีชีวิตของคนอีสานอย่างไร

๑.๒ วัตถุประสงค์

๑. เพื่อศึกษาประวัติและลักษณะของพระพุทธรูปไม้
๒. เพื่อศึกษาคุณค่าทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปไม้
๓. เพื่อศึกษาคุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนอีสาน

๑.๓ คำถามในการวิจัย

๑. ประวัติและลักษณะของพระพุทธรูปไม้มีความเป็นมาอย่างไร
๒. พระพุทธรูปไม้มีคุณค่าทางศิลปกรรมอย่างไร
๓. พระพุทธรูปไม้มีคุณค่าและคตินิยมต่อวิถีชีวิตของคนอีสานอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมีขอบเขตการวิจัยดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยในครั้งนี้ มุ่งศึกษาประวัติและลักษณะของพระพุทธรูปไม้ คุณค่าทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปไม้ คุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนอีสาน

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่ ประชากรกลุ่มเป้าหมาย / ผู้ให้ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วย พระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้าน เจ้าหน้าที่วัฒนธรรม เจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนา และประชาชนทั่วไป รวม จำนวน ๒๐ รูป/คน ประกอบด้วย พระสงฆ์จำนวน ๕ รูป ปราชญ์ชาวบ้านจำนวน ๕ คน นักวิชาการ จำนวน ๕ คน ประชาชนทั่วไปจำนวน ๕ คน

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

วิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในเขตภาคอีสาน ซึ่งได้เลือกจังหวัดที่มีความเด่นในเรื่อง พระพุทธรูปไม้ ได้แก่ จังหวัดร้อยเอ็ดและจังหวัดสกลนคร โดยมีการกำหนดดังนี้ จังหวัดร้อยเอ็ดได้กำหนด ๑ วัด คือ วัดบ้านป่าแห่น ตำบลสวนจิก อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะ

พระพุทธรูปไม้ หมายถึง พระพุทธรูปที่แกะสลักด้วยไม้มงคลในภาคอีสานเพื่อการเคารพบูชาและยึดเหนี่ยวจิตใจของคนภาคอีสาน

คุณค่า หมายถึง คุณสมบัติที่เราได้จากการประเมินสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เป็นนามธรรม และไม่สามารถชั่ง ตวง หรือวัดได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์

คติธรรมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนอีสาน หมายถึง หลักคำสอน แนวคิด มิติทางความเชื่อที่แฝงอยู่ในพระพุทธรูปไม้ซึ่งมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนอีสาน

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทำให้ทราบถึงประวัติและลักษณะของพระพุทธรูปไม้
๒. ทำให้ทราบถึงคุณค่าทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปไม้
๓. ทำให้ทราบถึงคุณค่าและคติธรรมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนอีสาน

บทที่ ๒

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อการวิจัยถึงพระพุทธรูปไม้: คุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสาน โดยได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

- ๒.๑ ประวัติและความเป็นมาของพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนา
- ๒.๒ ประวัติและลักษณะของพระพุทธรูปปางต่างๆในพระพุทธศาสนา
- ๒.๓ ประวัติและความเป็นมาของพระพุทธรูปไม้ในภาคอีสาน
- ๒.๔ ความสำคัญและอิทธิพลทางคติความเชื่อของพระพุทธรูปไม้ที่มีต่อวิถีชีวิตของคนอีสาน
- ๒.๕ แนวคิดทฤษฎีคุณค่าทางจริยศาสตร์
- ๒.๖ ทฤษฎีการตีความ
- ๒.๗ ทฤษฎีการตีความตัวบทหรือคัมภีร์เป็นสำคัญ ของกาดำเมอร์
- ๒.๘ บริบทพื้นที่ของพระพุทธรูปไม้ในภาคอีสาน
- ๒.๙ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๑๐ กรอบแนวคิดการวิจัย

๒.๑ ประวัติและความเป็นมาของพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนา^๑

พระพุทธรูป หมายถึง รูปที่สร้างขึ้นแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อกราบไหว้บูชา อาจใช้การแกะสลักจากวัสดุต่างๆ เช่น ศิลา งาม ไม้ หรือวัสดุอื่นๆ นอกจากนี้ยังอาจใช้การปั้นหรือแต่เดิมนั้นพุทธศาสนาไม่มีรูปเคารพแต่อย่างใด ศาสนาพราหมณ์ หรือ ฮินดู ซึ่งมีมาก่อนศาสนาพุทธ ก็ไม่มีรูปเคารพเป็นเทวรูปเช่นกัน หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว ผู้ที่เลื่อมใสในพุทธศาสนาอยากจะมีสิ่งที่จะทำให้รำลึกถึง หรือเป็นสัญลักษณ์ขององค์ศาสดา เพื่อที่จะบอกกล่าวเล่าขานเรื่องราวขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ทรงศึกษาค้นคว้าหาทางดับทุกข์ และทรงชี้แนะสอนสั่งผู้คนถึงการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงความเป็นอยู่ ที่ก่อให้เกิดความผาสุกในหมู่มวลมนุษย์และสิ่งมีชีวิตในโลก

คราวแรกนั้นชาวพุทธก็ได้แต่นำเอาสิ่งของอันได้แก่ ดิน น้ำ และกิ้ง ก้าน ไบโพธิ์ จากบริเวณสังเวชนียสถาน ๔ แห่ง คือ สถานที่ประสูติ (ลุมพินีวัน),ตรัสรู้ (พุทธคยา), ปฐมเทศนา (สารนาถ) และปรินิพพาน (กุสินารา) เก็บมาไว้เป็นที่ระลึกบูชาคุณพระพุทธรูป

^๑ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๔

ล่วงมาถึงในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พุทธศาสนูปถัมภกที่ยิ่งใหญ่พระองค์หนึ่ง เมื่อ ๒,๒๐๐ ปีก่อน หรือหลังจากการดับขันธของพระพุทธเจ้ามา ๓๐๐ ปี พระเจ้าอโศกมหาราช ได้ทรงส่ง สมณะทูต จำนวน ๕๐๐ รูป ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังเมืองตักกศิลา แคว้นคันธาราฐ ซึ่งมีชื่อเสียง ในฐานะเป็นเมืองที่ประสิทธิประสาทวิทยาการต่าง ๆ นับว่า "เป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกทาง พระพุทธศาสนา" แต่ก็ยังไม่มีรูปเคารพแทนพระพุทธเจ้าที่เป็นรูปคน

พระพุทธรูป หรือ รูปเคารพแทนพระพุทธเจ้า ในตำนานเรื่องพระแก่นจันทน์ได้พรรณา เรื่องพระพุทธรูปองค์แรกไว้ว่า ครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จจำพรรษาเพื่อโปรดพุทธมารดา ณ สวรรค์ชั้น ดาวดึงส์นั้น พระเจ้าปเสนทิโกศล กษัตริย์แห่งเมืองสาวัตถี ทรงรำลึกถึงพระพุทธองค์เป็นอย่างมาก จึง โปรดฯให้ช่างหาไม้แก่นจันทน์หอมที่ดีที่สุด มาแกะสลักเป็นพระพุทธรูปอันงดงาม มีพุทธลักษณะ คล้ายพระพุทธองค์ แล้วอัญเชิญไปประดิษฐานยังพระราชมณเฑียร

เมื่อพระบรมศาสดาเสด็จกลับจากดาวดึงส์ และเสด็จมายังเมืองสาวัตถี พระเจ้าปเสนทิโกศล จึงทูลอาราธนาให้เสด็จทอดพระเนตรพระพุทธรูปองค์ดังกล่าว ครั้นพระพุทธองค์เสด็จไปถึง พระพุทธรูป ไม้แก่นจันทน์ได้ขยับองค์จากพระแท่นที่ประดิษฐาน เพื่อถวายความเคารพพระศาสดา ครานั้นพระพุทธ องค์จึงทรงยกพระหัตถ์ซ้ายขึ้นห้าม พระไม้แก่นจันทน์จึงกลับไปประทับยังพระแท่นที่เดิม พระเจ้าปเสนทิโกศลเห็นเช่นนั้นก็ยิ่งเกิดความเลื่อมใสศรัทธา แต่ตำนานนั้นถือว่ายังไม่สามารถหาหลักฐานได้

ส่วนการสร้างพระพุทธรูปจริงๆ นั้นเริ่มมีการสร้างขึ้นมาตั้งแต่ระหว่าง พ.ศ. ๕๐๐ ถึง ๕๕๐ เมื่อชาวกรีก ที่ชาวชมพูทวีป (อินเดียโบราณ) เรียกชาวต่างแดนว่า "โยนา" หรือ "โยนก" โดยพระเจ้าเมเน็นเดอร์ที่ ๑ หรือ พระยามิลินท์ กษัตริย์เชื้อสายกรีก ยกทัพกรีกเข้ามา ครอบครองแคว้นคันธาราฐ (ปัจจุบันเป็นดินแดนของอัฟกานิสถาน) จากนั้นพระองค์ก็แผ่อำนาจเขตไป ทั่วบริเวณด้านตะวันตกเฉียงเหนือของชมพูทวีป และสร้างเมืองหลวงเป็นที่ประทับ ณ เมืองสาเกต หลังจากที่ได้พบพระสงฆ์ท่านหนึ่งนามว่า นาคเสน จึงมีเรื่องราวแห่งการตั้งคำถามของพระเจ้ามิลินท์ ต่อพระนาคเสน จนทำพระเจ้ามิลินท์ ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา (คำถามคำตอบปुจฉาวิสัชนา ซึ่ง ถูกเขียนบันทึกเป็นหนังสือและแปลเป็นภาษาต่าง ๆ ที่มีชื่อเสียงมาก เรื่องนี้ก็คือ มิลินทปัญหาได้มีการ สร้างสถาปัตยกรรม และประติมากรรมทางพุทธศาสนามากมายในแคว้นคันธาราฐ ซึ่งการสร้าง พระพุทธรูปนั้นมีลักษณะต่างๆ ตามพุทธประวัติ (ปางพระพุทธรูป)

พระพุทธรูปแรกจึงเกิดขึ้นในสมัยของพระเจ้ามิลินท์ หรือเมเน็นเดอร์ที่ ๑ ชาวกรีกที่มา ครอบครองแคว้นคันธาราฐ เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๖ หรือ ๒,๐๐๐ ปีที่แล้วนั่นเอง พระพุทธรูป ที่เกิดขึ้นครั้งแรกจึงเรียกรูปแบบของพระพุทธรูปนี้ว่า แบบคันธาราฐ โดยถ่ายแบบอย่างเทวรูปที่พวก ชาวกรีกนับถือกันในยุโรปมาสร้าง พระพุทธรูปแบบคันธาราฐจึงมีใบหน้าเหมือนฝรั่งชาวกรีก จีวรก็ เป็นริ้วเหมือนเครื่องนุ่งห่มของเทวรูปกรีก และต่อมาในภายหลัง ราวพุทธศตวรรษ ที่ ๔-๑๒ มีคตินิยม สร้างพระพุทธรูปเป็นขนาดเล็กๆ (พระเครื่อง) บรรจุไว้ในพุทธเจตีย์ หล่อด้วยโลหะก็ได้ โดยทั่วไป คำ

ว่า พระพุทธรูปมักจะหมายถึง รูปขนาดใหญ่พอที่จะวางบูชาได้ สำหรับรูปขนาดเล็กมักจะเรียกว่า พระเครื่อง อย่างไรก็ตาม ทั้งสองแบบสามารถเรียกว่า พระพุทธรูป ได้เช่นกัน

ตำนานการสร้างพระพุทธรูปส่วนมากแล้ว เชื่อกันว่าเริ่มจากสมัยพระเจ้ามีลิทเป็นต้นมา กล่าวคือเมื่อชนชาติกรีกเข้ารุกรานอินเดีย เมื่อชนชาติกรีกที่เข้ามาตั้งแต่พระเจ้าอเล็กซานเดอร์เข้า รุกรานอินเดียได้แล้ว ก็ได้ตั้งรกรากถาวรที่ปากเดรีย คันธาระ สาคระและหลายส่วนของอาฟกานิสถาน ปากีสถานและอินเดียเหนือเริ่มมาเลื่อมใสในพุทธศาสนา คำว่า คันธาระ (Gandhara) มาจากคำว่า คันธารี คติของพวกกรีกไม่รังเกียจสร้างรูปเคารพและก่อนที่จะเปลี่ยนมาเป็นพุทธมามากก็ได้สร้างรูปเคารพของตนอยู่มากมายหลายองค์ด้วยกัน เช่น เทพเจ้ายูปีเตอร์หรือ ซิวส อิรา เฮอร์มีส อีริส สอพอลโล อาร์เทมิส เอเธนา โปซีดอน อาโปรดตี ฯลฯ เทพเจ้าเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นพระเจ้าประจำธรรมชาติ และพวกกรีกสร้างเป็นเทวรูปดุนมนุษย์มีสัดส่วนเป็นสังคมาจนจัดเป็นสัญลักษณ์อันหนึ่งแห่งศิลปกรรมของชาติกรีกโบราณ

ครั้นเมื่อเปลี่ยนใจมาเลื่อมใสพุทธศาสนา นิสัยความเคยชินที่ได้กราบไหว้บูชาเทวรูป ทำให้พวกกรีกเกิดมโนภาพคิดสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาบ้าง เพื่อให้เป็นทสนาคุณตริยะยามนึกถึงพระบรมศาสดา ไม่เกิดความว่าเหว่เปลี่ยวใจ ฉะนั้นจึงได้เกิดคิดสร้างพระพุทธรูปขึ้นในหมู่ชาวกรีกขึ้นก่อน ภายหลังพุทธมามากชนชาติอินเดียได้พบเห็นพระพุทธรูปเข้าก็เกิดความปลาบปลื้มจึงได้หันมานิยมสร้างพระพุทธรูปตามคติของชาวกรีกขึ้น แต่ได้ดัดแปลงเป็นแบบอย่างศิลปกรรมแห่งชนชาติของตน แม้พวกพราหมณ์พลอยเกิดสร้างเทวรูปพระอิศวร พระนารายณ์ขึ้นกราบไหว้บูชา คติจึงเกียจสร้างรูปเคารพจึงเป็นอันจืดจางไปจากชาติชาวอินเดียโดยพลตินัย ในสมัยพระเจ้ามีลิทจะจึงนับว่าเป็น ยุคแรกแห่งการสร้างพระพุทธรูป ลักษณะพุทธรูปของช่างชาวกรีกก็สร้างให้เหมือนมนุษย์จริง ลักษณะที่เห็นว่างดงามดวงพระพักตร์คล้ายคลึงกับเทวรูป จนบางครั้งทำเป็นพระมีสสุ (หนวด) บนพระโอษฐ์ก็มี เบื้องบนพระเศียรทำเป็นพระเกตุมาลา (ขมวดผม) เพื่อให้เห็นแตกต่างจากรูปพระสาวก เส้นพระเกศาก็ทำเป็นลักษณะม้วนเกล้า ดังเช่นพระเกศของพระกษัตริย์ ผ้านกสาวพัสตร์ทำเป็นรอยกลีบยื่นเห็นชัดเจนดูผ้าจริง ๆ และมักจะมีประภามณฑลรายรอบพระเศียร แต่ไม่มีลวดลาย พระพุทธรูปปฏิมากรดังกล่าวนี้ ช่างกรีกคิดสร้างสรรค์เป็นปางต่าง ๆ โดยอาศัยพระพุทธรูปที่ทรงบำเพ็ญเป็นบรรพตฐาน เช่น ปางตรัสรู้ก็ทำเป็นขัดสมาธิวางพระหัตถ์ซ้อนกันภายใต้ร่มไม้โพธิพฤกษ์ ปางแสดงพระธรรมจักรทำเป็นรูปประทับบนบัลลังก์ และจีบพระธรรมจักรเป็นวงกลมดูจวงจักรดังนี้ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ใดพุทธรูปดังกล่าวนี้ มาแพร่หลายรุ่งเรืองอย่างกว้างขวางก็ในสมัยต่อมาคือสมัยพวกอินโดไซรัส หรือพวกกัวยีสมีอำนาจในอินเดียภาคเหนือเรียกว่า "พุทธศิลป์แบบคันธาระ (Gandhara Arts)" ทั้งนี้เพราะเกิดขึ้นแถวแคว้นคันธาระนั้นเอง

กำเนิดและพัฒนาการแห่งพระพุทธรูป^๒

พระพุทธรูปนิรมิต

พระพุทธรูปเจ้าสมัยที่ทรงพระชนม์อยู่ เวลาที่ทรงปฏิบัติกิจสำคัญจะทรงเนรมิตพระพุทธรูปนิรมิตขึ้นเป็นผู้ร่วมกระทำการนั้น ๆ เช่น เมื่อทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ ได้มีพระพุทธรูปนิรมิตแสดงอิริยาบถต่าง ๆ ร่วมด้วย ดังข้อความตอนหนึ่งว่าท่อไฟพุ่งออกจากพระโลมา(ชน)เส้นหนึ่ง ๆ สายน้ำไหลออกจากขุม พระโลมาขุมหนึ่ง ๆ รัศมี ๖ สี คือ เขียว เหลือง แดง ขาว หงสบาท ปัสสร เปล่งออก พระผู้มีพระภาคทรงจกรม พระพุทธรูปนิรมิตย่อมยืน หรือนั่งหรือนอน พระผู้มีพระภาคประทับยืน พระพุทธรูปนิรมิตย่อม จกรม นั่ง หรือนอนในพรรษาที่ ๗ เมื่อเสด็จขึ้นไปจำพรรษา ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แสดงพระอภิธรรมโปรดพระมารดาซึ่งประทับอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิต^๑ ทรงแสดงพระอภิธรรมติดต่อกัน ๓ เดือน กล่าวคือ เมื่อมีเหตุจำเป็นต้องไปทำกิจอื่นชั่วคราว เพื่อไม่ให้เกิดการแสดงธรรมขาดตอน พระพุทธรูปเจ้าจะทรงเนรมิตพระพุทธรูปนิรมิตขึ้นมาทำหน้าที่แสดงธรรมแทน เมื่อทรงทำกิจอื่นเสร็จเรียบร้อยแล้วจึงเสด็จกลับมาแสดงธรรมต่อจากที่พระพุทธรูปนิรมิตแสดงไว้ ในคราวแสดงยมกปาฏิหาริย์^๒ เพื่อปราบพวกเจ้าลัทธิต่าง ๆ ทรงเนรมิตพระพุทธรูปเจ้าขึ้นมาทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยในการแสดงยมกปาฏิหาริย์ และในคราวที่แสดงพระอภิธรรมโปรดพุทธมารดา ทรงเนรมิตพระพุทธรูปเจ้าขึ้นมาทำหน้าที่แสดงธรรมในเวลาเสด็จไปทำกิจที่อื่น มีรายละเอียดดังกล่าวมานั้น ทำให้สรุปได้ในที่นี้ว่า ในสมัยที่พระพุทธรูปเจ้ายังดำรงพระชนม์อยู่ มีพระพุทธรูปที่เป็นพระพุทธรูปนิรมิต แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีพระพุทธรูปที่ช่างทำขึ้นจากวัตถุ ทำให้สันนิษฐานได้ว่า ไม่มีพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นจากวัตถุในครั้งพุทธกาล เพราะไม่มีความจำเป็นที่ต้องทำอย่างนั้น เมื่อประสงค์จะเข้าเฝ้าพระพุทธรูปเจ้า พุทธบริษัทย่อมมีโอกาสเข้าเฝ้าพระพุทธรูปองค์ที่ยังทรงพระชนม์อยู่ หรือแม้จะอยู่ในถิ่นไกลจากพระพุทธรูปองค์ เมื่อระลึกถึงรู้ว่าพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ ย่อมเกิดทัศนคติที่เลื่อมใสศรัทธาขึ้นโดยอัตโนมัติพระพุทธรูปนิรมิตก็คือพระพุทธรูปนั่นเอง แต่เป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นด้วยอำนาจของพระพุทธรูปเจ้า ไม่ได้สร้างขึ้นจากวัตถุ เช่น ศิลา โลหะ ทองแดง หรือทองคำ พระพุทธรูปองค์ทรงสร้างพระพุทธรูปนิรมิตขึ้นมาในโอกาสพิเศษ เพื่อทำหน้าที่แทนพระพุทธรูปองค์ในบางเรื่อง

พระพุทธรูปฉาย

พระพุทธรูปฉายเป็นรูปเปรียบอีกแบบหนึ่งของพระพุทธรูปเจ้า ในการบำเพ็ญพุทธกิจโปรดสัตว์โลก ในเวลาที่พระพุทธรูปองค์ประสงค์ที่จะแสดงธรรมโปรดพุทธบริษัท แต่ไม่ประสงค์จะเสด็จไปแสดงด้วยพระองค์เอง หรือทรงมีเหตุผลบางประการที่ทำให้ไม่เสด็จไปแสดงด้วยพระองค์เอง พระพุทธรูปเจ้าจะทรงแปลงพระรัศมี แสดงพระองค์ประหนึ่งว่าประทับอยู่ตรงหน้าผู้นั้น ๆ แล้วทรงแสดงธรรมโปรดรูปที่ไปปรากฏต่อหน้าผู้นั้น ๆ ก็คือภาพฉายของพระพุทธรูปองค์ ดังกรณีตัวอย่างต่อไปนี้

^๒ พระมหาสมจินต์ สมมาบุญโญ,ผศ.ดร., กำเนิดและพัฒนาการแห่งพระพุทธรูป, ๒๕๔๖

กรณีตัวอย่าง ๑

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระเชตวัน กรุงสาวัตถี สตริกกลุ่มหนึ่งเป็นเพื่อนของนางวิสาขา มาที่โรงธรรม ต้มเหล้ามา ถูमारตใจ แสดงอาการไม่เหมาะสมต่อพระพักตร์ พระพุทธเจ้าจึงแสดงปาฏิหาริย์แปลงพระรัศมี ฉายพระองค์ แสดงธรรมแก่สตรีเหล่านั้น ดังข้อความตอนหนึ่ง

พระพุทธเจ้าทรงหายไปจากบัลลังก์ที่ประทับนั่ง ประทับอยู่บนยอด เขาสิเนรุ(เขาพระสุเมรุ) ทรงแปลงพระรัศมีจากพระอุณาโลม(ขนระหว่างคิ้ว) ขณะนั้น มีแสงสว่างเจิดจ้าเหมือนพระจันทร์พาดวงเสาดแสง พระพุทธองค์ตรัสแก่สตรีเหล่านั้นว่า เมื่อโลกสันนิวาสร้อนรุ่มอยู่เป็นนิตย์จะมัวรำเรงบันเทิงอะไรกันอยู่หนอ พวกเธอถูกความไม่รู้(อวิชชา)ปกคลุม เพราะเหตุไรจึงไม่แสวงหาความรู้(วิชา) เล่า

กรณีตัวอย่าง ๒

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระเชตวัน กรุงสาวัตถี ภิกษุ ๕๐๐ ปฏิบัติกรรมฐานอยู่ในป่า เข้าใจผิดคิดว่า "ตัวเองเป็นพระอรหันต์แล้ว" จะมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าพระพุทธองค์จึงรับสั่งพระอานนทให้ไปบอกภิกษุเหล่านั้นกลับไปปฏิบัติกรรมฐานในป่าช้าขณะปฏิบัติกรรมฐานอยู่ เห็นซากศพที่ยังสด เกิดความกำหนัดขึ้น จึงรู้ว่าตัวเองยังไม่หมดกิเลส ขณะนั้น พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในพระคันธกุฎี ทรงฉายพระรัศมีไปที่ภิกษุ ๕๐๐ รูปนั้น ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

พระศาสดาประทับนั่งในพระคันธกุฎีนั้นเอง ทรงฉายพระรัศมีไปจุจ ตรัสอยู่เฉพาะหน้าของภิกษุเหล่านั้น ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย การที่พวกเธอเห็นร่างกระดูกเช่นนั้น เกิดความยินดีด้วยอำนาจราคะ ควรละหรือ

กรณีตัวอย่าง ๓

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระเชตวัน กรุงสาวัตถี ตรัสเรียกพระโปฐิละซึ่งทรงพระไตรปิฎกแต่ยังเป็นปุถุชนว่า "คุณโบลานเปล่า" ทำให้เธอความสังเวชจึงออกไปปฏิบัติกรรมฐาน พระเถระกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นพระอรหันต์ ประสงค์จะกำจัดภิกษุมานะของเธอ จึงส่งเธอให้ไปปฏิบัติกรรมฐานกับสามเณรขณะพระโปฐิละปฏิบัติกรรมฐานอยู่นั้นพระพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่ที่พระเชตวัน ทรงแปลงพระรัศมีไปแสดงธรรมแก่เธอดังข้อความตอนหนึ่งสรุปได้ว่า

พระศาสดาประทับนั่งในที่สุดประมาณ ๑๒๐ โยชน์ ทอดพระเนตรเห็นพระโปฐิละนั้น ตรัสพระคาถานี้ว่า ปัญญาอย่ามเกิดเพราะการประกอบ ย่อมสิ้นไปเพราะไม่ประกอบ บัณฑิตรู้ทาง ๒ แพร่ง คือทางเจริญและทางเสื่อม พึงตั้งตนไว้โดยประการที่ปัญญาจะเจริญขึ้น

กรณีตัวอย่าง ๔

สมัยหนึ่ง โจร ๕๐๐ คนบวชโดยมีพระโสณกุฎิกัณณะเป็นพระอุปัชฌาย์ หลังจากบวชแล้วได้ไปปฏิบัติกรรมฐานที่ภูเขาอุทหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระเชตวัน กรุงสาวัตถี ไกลจากที่ภิกษุ ๕๐๐ รูปปฏิบัติกรรมฐานประมาณ ๑๒๐ โยชน์ ทอดพระเนตรเห็นภิกษุเหล่านั้น ทรงแปลงพระรัศมีไปหาแสดงธรรมแก่พวกเธอ ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

พระศาสดาทรงแปลงพระรัศมีไป ประหนึ่งว่าประทับนั่งตรัสอยู่ในที่ เฉพาะหน้า ได้ทรง ภาซิตพระคาถาเหล่านี้ว่า ภิกษุใดอยู่ด้วยเมตตา เลื่อมใสในพระพุทธ-ศาสนา ภิกษุนั้นพึงบรรลुทาง สงบ เป็นที่สงบระงับความคิดปรุงแต่งเป็นสุข

เรื่องเกี่ยวกับพระพุทธรูปที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนานี้ ทำให้พุทธบริษัทในประเทศ ศรีลังกาพระพุทธเจ้าทรงฉายภาพของพระองค์ไปที่ศรีลังกา พุทธบริษัทในประเทศไทยก็มีความเชื่อว่า พระพุทธรูปเจ้าทรงฉายภาพของพระองค์มาที่ประเทศไทย เช่น ที่วัดพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี

พระแก่นจันทน์

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกล่าวไว้ใน "ตำนานพุทธเจดีย์" อ้างถึงหนังสือเรื่องตำนานพระแก่นจันทน์ว่า

เมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปประทานเทศนาโปรดพระพุทธรูปมรดกค้าง อยู่ในดาวดึงส์สวรรค์ พรหมหนึ่งนั้น พระเจ้าปเสนทิ (ปเสนทิ) กรุงโกศลราชูมิได้เห็นพระพุทธรูปช้านาน มีความรำลึกถึง จึง ตรัสสั่งให้นายช่างทำพระพุทธรูปขึ้นด้วยแก่นจันทน์แดง ประดิษฐานไว้เหนืออาสนะที่พระพุทธเจ้าเคย ประทับ ครั้นพระพุทธองค์เสด็จกลับจากดาวดึงส์มาถึงที่ประทับ พระแก่นจันทน์ลุกขึ้นทำปฏิสนธิพระ พุทธรูปด้วยปาฏิหาริย์ แต่พระพุทธองค์ตรัสสั่งให้พระแก่นจันทน์กลับไปยังที่ประทับ เพื่อรักษาไว้เป็น ตัวอย่างพระพุทธรูป ซึ่งสาธุชนจะได้ใช้เป็นแบบอย่างสร้างพระพุทธรูปเมื่อพระองค์ล่วงลับไปแล้ว

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพจึงตั้งข้อสันนิษฐานว่า "พระพุทธรูปแก่นจันทน์นั้นแหละ เป็นต้นแบบของพระพุทธรูปซึ่งสร้างต่อมาภายหลัง และคติการ สร้างพระพุทธรูปมีขึ้นโดยพระพุทธานุญาต" อย่างไรก็ตาม สันนิษฐานนี้ยังไม่มีข้อยุติ

ต้นแบบในการสร้างพระพุทธรูป: มหาบุรุษลักษณะ ๓๒ และอนุพยัญชนะ ๘๐ "การสร้าง พระพุทธรูปเกิดขึ้นเพราะวัฒนธรรมของพวกกรีก" ข้อนี้เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป และทำให้มีข้อ สันนิษฐานต่อไปอีกว่า แบบหรือพิมพ์(Model)สำหรับสร้างเทวรูปของกรีกเป็นต้นแบบในการสร้าง พระพุทธรูป แต่ต้องไม่ลืมว่า พระพุทธรูปเกิดขึ้นจากความต้องการของพุทธศาสนิกชน ช่างที่สร้าง พระพุทธรูปจะเป็นชนชาติใดก็ตาม แต่คนที่กราบไหว้บูชาย่อมเป็นชาวพุทธแน่นอน เพราะฉะนั้น เมื่อ จะให้ช่างทำพระพุทธรูป ย่อมต้องบอกลักษณะที่ตัวเองประสงค์จะให้ เป็น "ลักษณะของพระพุทธรูป ต้องเป็นอย่างนี้ ต้องเป็นอย่างนี้ ส่วนนี้ยาว ส่วนนี้สั้น ส่วนนี้กลม ..." การบอกลักษณะของพระพุทธรูป ที่ตัวเองประสงค์จะให้เป็นอย่างนั้น ย่อมต้องอาศัยตำราเทียบเคียง กล่าวคือข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะทางด้าน พระรูปกายของพระพุทธเจ้า

คัมภีร์พระพุทธศาสนากล่าวถึงลักษณะทางด้านพระรูปกายของพระพุทธเจ้า ลักษณะนี้ เรียกว่า "มหาบุรุษลักษณะ" มี ๓๒ ประการ ดังนี้

(๑) มีฝ่าพระบาทราบเสมอกัน

(๒) ลายพื้นพระบาทเป็นจักร

- (๓) มีส้นพระบาทยาว
- (๔) มีนิ้วยาวเรียว
- (๕) ฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทอ่อนนุ่ม
- (๖) ฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทมีลายดุจดาวขำย
- (๗) มีพระบาทเหมือนสังข์คว่ำ ข้อพระบาทตั้งลอยอยู่หลังพระบาท กลับกลอกได้คล่อง

เมื่อทรงดำเนินผิดกว่าสามัญชน

- (๘) พระขงฆ์(แข้ง)เรียวดุจแข้งเนื้อทราย
- (๙) เมื่อยืนตรง พระหัตถ์ทั้งสองลูบจับถึงพระชานุ
- (๑๐) มีพระคุดหยะเร้นอยู่ในฝัก
- (๑๑) มีฉวีวรรณดุจสีทอง
- (๑๒) พระฉวีละเอียดยุติละอองไม่ติดพระกาย
- (๑๓) มีเส้นพระโลมาเฉพาะขุมละเส้น ๆ
- (๑๔) เส้นพระโลมาดำสนิทเวียนเป็นทักษิณาวรรต(เวียนขวา)
- (๑๕) พระกายตั้งตรงดุจท้าวมหาพรหม
- (๑๖) มีพระมั่งสะอุมเต็มในที่ ๗ แห่ง คือ พระบาททั้ง ๒, หลังพระบาททั้ง ๒, พระอังสาทั้ง

๒, ลำพระศอก ๑

- (๑๗) มีส่วนพระสรีรกายบริบูรณ์ ดุจกิ่งท่อนหน้าแห่งพญาราชสีห์
- (๑๘) พระปฤษฎางค์ราบเต็มเสมอกัน
- (๑๙) ส่วนพระกายเป็นปริมณฑล ดุจปริมณฑลแห่งต้นไทร
- (๒๐) ลำพระศอกกลมงามเสมอตลอด
- (๒๑) มีเส้นประสาทสำหรับรับรสพระกระยาหารอันดี
- (๒๒) มีพระหนุดุจคางราชสีห์
- (๒๓) มีพระทนต์ ๔๐ ซี่ (ข้างละ ๒๐ ซี่)
- (๒๔) พระทนต์เรียบเสมอกัน
- (๒๕) พระทนต์เรียบสนิทมิได้ห่าง
- (๒๖) เขี้ยวพระทนต์ทั้ง ๔ ขาวงามบริสุทธิ์
- (๒๗) พระชีวิหาอ่อนและยาว
- (๒๘) พระสุรเสียงดุจท้าวมหาพรหม
- (๒๙) พระเนตรดำสนิท
- (๓๐) ดวงพระเนตรแจ่มใสดุจดาวลูกโคเพ็งคลอด
- (๓๑) มีอุณาโลมระหว่างพระขนงเวียนขวาเป็นทักษิณาวรรต

(๓๒) มีพระเศียรงามบริบูรณ์ดุจประดับด้วยกรอบพระพักตร์

นอกจากมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการแล้ว ยังมีลักษณะย่อยทางด้านพระรูปกายเรียกว่า "อนุพยัญชนะ ๘๐" ซึ่งละเอียดยิ่งขึ้นไปอีก เช่น“ มีนิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทเหลืองงาม พระนขา(เล็บ) ทั้ง ๒๐ มีสีแดง งอนงามซ้อนขึ้น ดวงพระพักตร์(หน้า)มีสัณฐานยาวสวย ลายพระหัตถ์มีรอยลึก รอยตรง ยาว ไม่ค้อมคด เป็นต้น ไม่ว่าจะเป็นมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ หรืออนุพยัญชนะ ๘๐ ถือเป็นต้นแบบที่ช่างถือเป็นแบบในการสร้างพระพุทธรูปทั้งสิ้น สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรคุณ) กรรมการมณฑลพายัพ กล่าวไว้ว่า

ลักษณะพระพุทธรูปโบราณที่ช่างโยนก(กรีก) คิดทำขึ้นในคันธารราฐ สังเกตเห็นได้ว่า อนุโลมตามคัมภีร์มหาปุริสลักษณะหลายข้อ เป็นต้นคือชื่อว่า อุนณา โลมา ภูมกนตเร ทำพระอุนณาโลมไว้ที่หว่างพระขนงอย่าง ๑ บางที่จะเอาความในบท อุนณหิสโส อันแปลว่า พระเศียรเหมือนทรงอุนหิส (เครื่องทรงที่พระเศียร) มาคิดอนุโลมทำให้พระเศียรพระพุทธรูปมีพระเกตุมาลาอีกอย่าง ๑

การสร้างพระพุทธรูปในสมัยคุปตะก็อาศัย "มหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ" เป็นต้นแบบเช่นกัน ดังที่สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์กล่าวไว้อีกตอนหนึ่งว่า ฝรั่งกับแขกนิยมความงดงามต่างกัน พวกชาวอินเดียประเทศจึงมาคิดแก้ลักษณะพระพุทธรูปให้ผิดกับแบบของพวกโยนก (กรีก) หลายอย่าง เป็นต้นว่า ดวงพระพักตร์ซึ่งทำเป็นอย่างหน้าเทวรูปฝรั่งนั้น ก็แก้ไขมาให้งามตามลักษณะชาวอินเดียประเทศ พระเกศาซึ่งช่างโยนกทำเช่นเส้นผมคนสามัญ ก็คิดแก้ไขทำให้เส้นพระเกศาเป็นทักษิณาวรรต ตามคัมภีร์มหาปุริสลักษณะชื่อว่า อุทศคฺคโลม(มีพระเกศาองขึ้น)

เมื่อเวลาผ่านไปนานเข้า อิทธิพลของกรีกลดลง พระพุทธรูปที่ทำขึ้นในสมัยหลังมีลักษณะแตกต่างจากเทวรูปของกรีกมากขึ้น ในขณะเดียวกันก็มีลักษณะตามที่ช่างแต่ละยุคจินตนาการขึ้นด้วยตัวเองบ้าง จินตนาการขึ้นตามที่ผู้อื่นบอกบ้าง อย่างไรก็ตาม ลักษณะของพระพุทธรูปในยุคหลัง จะมีลักษณะซึ่งแสดงอิทธิพล ๒ อย่างปรากฏอยู่ในองค์พระคือ

(๑) มหาบุรุษลักษณะ ๓๒ และอนุพยัญชนะ ๘๐ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

(๒) สภาพแวดล้อมของบ้านเมืองในขณะที่ยังสร้างพระพุทธรูปนั้น เช่น บุคคลที่มีชื่อเสียง วีรบุรุษ หรือปราชญ์บุคคล หรือแม้แต่ช่างผู้ทำพระพุทธรูปเอง

บุคคลที่มีชื่อเสียง วีรบุรุษ หรือปราชญ์บุคคลเกิดขึ้นในยุคใด ย่อมจะเป็นภาพประทับใจของคนทั่วไปในยุคนั้น เวลาจะสิ่งต่าง ๆ เช่น ถนนหนทาง ตึก อาคารสถานที่ ย่อมประสงค์ที่จะนำชื่อ บุคคลที่มีชื่อเสียง วีรบุรุษ หรือปราชญ์บุคคลนั้น ๆ มาเป็นชื่อสถานที่ที่สร้างขึ้น ในการสร้างพระพุทธรูปก็เช่นกัน ช่างทำพระพุทธรูปในขณะที่คิดทำพระพุทธรูป ย่อมจะมีภาพประทับใจอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ในใจก่อนแล้ว บางครั้งช่างเองก็ไม่ได้รู้ตัวว่าได้นำเอาภาพประทับใจนั้นออกมาเป็นแบบในการสร้างพระพุทธรูป หรือบางครั้ง คนที่มีชื่อเสียงสั่งให้ช่างทำพระพุทธรูป ช่างประสงค์จะเอาใจคนที่ให้ว่าจ้าง หรือศรัทธาคนที่ว่าจ้างอยู่ก่อนแล้ว เมื่อทำพระพุทธรูปก็ทำละม้ายคล้ายคลึงกับคนที่ว่าจ้างตนนั้นแหละ

การสร้างพระพุทธรูปในอินเดีย

ในสมัยพุทธกาล มีการสร้างปูชนียสถานปูชนียวัตถุไว้เป็นที่บูชาสักการะบ้าง เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์บ้าง แต่ไม่มีการสร้างพระพุทธรูปไว้บูชา หลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ก็ยังไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการสร้างพระพุทธรูป อาจเป็นเพราะความเชื่อดั้งเดิมที่ว่าไม่ควรสร้างรูปบุคคลไว้บูชา อาจเป็นเพราะไม่มีช่างผู้เชี่ยวชาญ หรืออาจเป็นเพราะพระพุทธเจ้าปรินิพพานไม่นาน จึงไม่มีความจำเป็นที่ต้องสร้างรูปแทนพระพุทธองค์พุทธศาสนิกชนในยุคหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน เมื่อต้องการที่จะสร้างวัตถุเป็นเครื่องหมายแทนพระพุทธเจ้า นิยมสร้างรูปต่าง ๆ เพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า ดังนี้

๑. สร้างรูปมามีฉัตรกางกั้น เป็นสัญลักษณ์แทนการเสด็จออกบวช
๒. สร้างรูปบัลลังก์และต้นโพธิ์ เป็นสัญลักษณ์แทนการตรัสรู้
๓. สร้างรูปธรรมจักรและกวางหมอบเป็นสัญลักษณ์แทนการแสดงปฐมเทศนา
๔. สร้างรูปพระสถูป เป็นสัญลักษณ์แทนการปรินิพพาน

ประมาณ พ.ศ.๗๐๐ ชาวกรีกอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ ณ บริเวณคันธาระ ในตอนเหนือของอินเดีย ชาวกรีกนิยมสร้างรูปเทพเจ้าหรือบุคคลสำคัญไว้เป็นที่เคารพ เมื่อเข้ามาอยู่ในอินเดีย บางส่วนที่หันมานับถือพระพุทธศาสนาก็สร้างพระพุทธรูปขึ้นมาเป็นที่บูชาสักการะ ทำให้เกิดความนิยมสร้างพระพุทธรูปในหมู่พุทธศาสนิกชนทั่วไปในอินเดียยุคนั้น

ศาสตราจารย์ หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์(ป่วน อินทวงศ์) แสดงทรรศนะเชิงวิจารณ์เกี่ยวกับตำนานพระแก่นจันทน์ว่า

เป็นเพียงความเชื่อของเราที่ว่าพระพุทธรูปเกิดขึ้นตั้งแต่ครั้งพุทธกาล และเป็นพระบรมพุทธานุญาต แต่ความจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะได้ตรวจสอบหลักฐานหมดแล้วทั่วอินเดีย ในครั้งพุทธกาลไม่เคยมีพระพุทธรูป แม้ล่วงมาประมาณ พ.ศ. ๓๕๐ ก็ไม่มีพระพุทธรูป จนถึงประมาณระหว่าง พ.ศ. ๓๖๕-๓๘๓ สมัยพระยามิลินท์ซึ่งเป็นชนชาติกรีกผสมอินเดีย ปกครองแคว้นคันธาระ และปัญจาป พระองค์ได้สนทนารธรรมกับพระนาคเสน เกิดความเลื่อมใสหันมานับถือพระพุทธศาสนา ทรงคิดสร้างพระพุทธรูปขึ้น โดยยึดประเพณีการสร้าง ปูชนียวัตถุของชาวมัชฌิมประเทศที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ความจริง ในเรื่องการสร้างพระพุทธรูปนี้ เป็นความประสงค์ของพุทธบริษัทในอินเดียโดยตรงก่อนที่ชาวกรีก (โยนก) จะเข้ามาในอินเดีย แต่ที่ไม่ได้มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาก่อนหน้านั้น สันนิษฐานว่าเพราะสาเหตุหลายประการ ดังนี้

(๑) ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ จึงไม่มีความจำเป็นต้องสร้างพระพุทธรูป แต่มีการสร้างปูชนียวัตถุอย่างอื่นในทางพระพุทธศาสนา

(๒) หลังสมัยพุทธกาล คือเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว แม้จะผ่านไป ๑๐๐ ปีหรือ ๒๐๐ ปี พระภิกษุสงฆ์ที่เป็นพระอรหันต์ มีความสามารถเป็นศูนย์รวมแห่งศรัทธายังมีอยู่มาก พุทธ

บริษัทมีความมั่นใจเหมือนหนึ่งว่าพระพุทธรูปเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ จึงไม่มีความจำเป็นที่ต้องสร้างพระพุทธรูป

ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับสาเหตุ ๒ ประการนี้มีเหตุผลพอสมควร จะเห็นได้ว่า หลังจากพระพุทธรูปเจ้าปริณิพพานประมาณ ๓๐๐ ปี เริ่มมีการสร้างปูชนียวัตถุที่มีส่วนเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธรูปมากขึ้น เช่น พระแท่นวัชรอาสน์ ธรรมจักร พระนางสิริมหายานประทับยืนเหนี่ยวกิ่งไม้ ต่อมาเมื่อชาวกรีกนำประเพณีการสร้างเทวรูปเข้ามาในอินเดียพุทธบริษัทในอินเดียหรือแม้พุทธบริษัทที่เป็นชาวกรีก (พระยามลิกท์) ก็สร้างพระพุทธรูปตามประเพณีของกรีก

ศิลปะการสร้างพระพุทธรูปในอินเดีย

๑. ศิลปะของสกุลช่างทางเหนือ

๑.๑ ศิลปะแบบคันธาระ

พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระและพระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อทำสังคายนาครั้งที่ ๓ แล้ว ส่งพระธรรมทูตออกไปประกาศพระพุทธศาสนา พระมัชฌันติกเถระได้รับมอบหมายให้ไปทำหน้าที่พระธรรมทูตที่แคว้นคันธาระและกาศมีระ (แคชเมียร์) นี้เอง

อาณาจักรคันธาระเจริญรุ่งเรืองอยู่ในระหว่าง พ.ศ. ๖๐๐-๑๐๐๐ และประมาณพ.ศ. ๗๐๐ กรีกในสมัยพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชเข้ามาครอบครองอาณาจักรคันธาระ ในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย เกิดคตินิยมสร้างพระพุทธรูปไว้เป็นที่บูชาสักการะ พระพุทธรูปในยุคนี้นี้ลักษณะเหมือนเทพเจ้าของกรีก เช่น มีพระพักตร์(หน้า)เหมือนเทพเจ้า "อพอลโล" พระนาสิก(จมูก)โด่งเป็นสัน มวนพระเมาลี(ผม)เหมือนกันหอย พระเกสาหยักโคกคล้ายผมสตรี มีพระมัสสุ(หนวด) พระวรกายผึ่งผาย แต่ช่างโยนก(กรีก)ประสงค์จะให้คนรู้จักว่า "รูปที่สร้างนี้เป็นพระพุทธรูป ไม่ใช่เทวรูป" จึงถือเอาคำว่า "พระพุทธรูปเป็นกษัตริย์และเป็นสมณะ" จึงทำพระพุทธรูปให้ส่วนองค์พระครองจีวรคลุมไหล่ทั้ง ๒ หรือห่มเฉียง ส่วนพระเศียรทำให้เหมือนพระเศียรกษัตริย์ ถ้าเป็นปางประทับนั่ง จะประทับบนฐานบัว นิยมทำปางขัดสมาธิเพชร สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า...พวกช่างโยนก(กรีก)ทำตามคติของชาวโยนกทั้งนั้น เป็นต้นว่า ดวงพระพักตร์พระพุทธรูปก็ทำอย่างเทวรูปที่งามของชาวโยนก พระรัศมีก็ทำอย่างประภามณฑลเป็นวงกลมอยู่ข้างหลังพระพุทธรูปตามแบบรัศมีของภาพโยนก ส่วนกิริยาท่าทางของพระพุทธรูปนั้น ... พระพุทธรูปตรงเรื่องเมื่อก่อนเวลาตรัสรู้ ทำนั่งซ้อนพระหัตถ์เป็นกิริยา(ปาง)สมาธิ พระพุทธรูปตรงเมื่อขณะพระยามาร ทำพระหัตถ์ขวามาห้อยที่พระเพลาแสดงว่าทรงซื้อช้างพระธณีเป็นพยาน พระพุทธรูปตรงเมื่อประทานปฐมเทศนาทำจีบนิ้วพระหัตถ์เป็นรูปวงกลม หมายความว่าพระธรรมจักร.

พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในเมืองบามิยัน(อาฟกานิสถาน) ก็เป็นพระพุทธรูปศิลปะแบบ คันธาระ เช่นประมาณ พ.ศ. ๘๐๐-๙๐๐ มีการสร้างพุทธรูป ๒ องค์โดยสกัดจากหน้าผา องค์หนึ่งสูง ๑๗๕ ฟุต อีกองค์หนึ่งสูง ๑๒๐ ฟุต

๑.๒ ศิลปะแบบมถุรา

ศิลปะแบบมถุราเกิดขึ้นประมาณ พ.ศ. ๗๕๐ เมืองมถุรายู่บริเวณที่ลุ่มน้ำท่วมมา ตอนเหนือของอินเดีย มถุราเป็นเมืองขึ้นของแคว้นคันธาระ เป็นศูนย์กลางการคมนาคมระหว่างแคว้นคันธาระกับแคว้นอื่น ๆ ในอินเดีย

ประเพณีการสร้างพระพุทธรูปในสมัยคันธาระ ทำให้เกิดประเพณีการสร้างพระพุทธรูปในยุคมถุรา ศิลปะแบบมถุรามีลักษณะแบบพื้นเมืองของอินเดีย ลักษณะพระเศียรกลม พระพักตร์อิม พระโอษฐ์มีรอยยิ้ม พระเกศาเรียบไม่มีเส้น พระเมลาตีทำเป็นขมวดกันหอย พระพุทธรูปในยุคนี้จะมีความอ้วนสมบูรณ์ พระอุระ(อก)มีลักษณะคล้ายถันของสตรีเพศ ครองจีวรห่มคลุม จัดริ้วเป็นระเบียบ ประทับบนฐานสิงห์ มีรูปพระโพธิสัตว์และพระสาวกแวดล้อม แสดงถึงอิทธิพลของพระพุทธศาสนาหายาน

๑.๓ ศิลปะแบบคุปตะ

ยุคราชวงศ์คุปตะอยู่ในระหว่าง พ.ศ. ๘๐๐-๑๑๐๐ ถือเป็นยุคทองของศิลปะอินเดีย มีศูนย์กลางการปกครองแยกย้ายไปอยู่หลายที่ เช่น ในเบื้องต้นตั้งอยู่เมืองปาตลีบุตร(ปัจจุบันคือเมืองปัตนะ) แคว้นมคธ ต่อมาย้ายไปที่เมืองโกสัมพี พาราณสี อุชเชนีเจติ และสัทยจิ ตามลำดับ บ้านเมืองในยุคนี้เจริญรุ่งเรืองในทุกด้าน การเมืองมั่นคง เศรษฐกิจมั่นคง การศึกษารุ่งเรือง มหาวิทยาลัยนาลันทาเป็นศูนย์กลางแห่งศิลปวัฒนธรรม

พระพุทธรูปศิลปะแบบคุปตะ นิยมสร้างเป็นรูปสลักขนาดใหญ่ แสดงภาพเต็มตัว พระพักตร์มีลักษณะกลมอิม สีพระพักตร์สงบค่อนข้างขมิ้ม พระโอษฐ์อิม พระนาสิกไม่โด่งเหมือนพระพุทธรูปที่สร้างสมัยแรก ท่านผู้รู้กล่าวว่า "พระพุทธรูปที่สร้างโดยสกุลช่างในสมัยคุปตะนี้เอง เป็นต้นแบบของพระพุทธรูปที่สร้างในประเทศไทย" ดังข้อความตอนหนึ่งว่า...สกุลศิลปะของสมัยคุปตะจากศูนย์กลางที่มหาวิทยาลัยนาลันทาแผ่เข้าสู่สุวรรณภูมิ(ประเทศไทย) ระยะแรกก่อนสุโขทัย-เชียงใหม่ ประมาณ พ.ศ. ๙๐๐-๑๓๐๐ เป็นศิลปะของพระพุทธศาสนาหายาน เช่น พระพุทธรูปสลักหินปูนสีเทาและสีเทาหม่นทั้งขนาดใหญ่และขนาดย่อม ศิลปะแบบคุปตะแผ่อิทธิพลไปทั่วอินเดียและดินแดนเพื่อนบ้านทั้งทางเหนือและใต้ เช่น ประเทศเนปาล ทิเบต ขวา และประเทศไทย.

๑.๔ ศิลปะแบบปาละ-เสนะ

ศิลปะแบบปาละ-เสนะรุ่งเรืองอยู่ในยุคราชวงศ์ปาละและราชวงศ์เสนะ ประมาณ พ.ศ.๑๔๐๐-๑๘๐๐ มีศูนย์กลางอยู่ในบริเวณรัฐเบงกอลในปัจจุบัน

พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในสมัยนี้มีลักษณะอ้วนเตี้ย พระเศียรใหญ่ พระพักตร์อิมในระยะต่อมา เมื่อพระพุทธศาสนาหายานแบบตันตระรุ่งเรืองมากขึ้น ได้หันมานิยมสร้างรูปพระโพธิสัตว์ เช่น อวโลกิเตศวร แม้พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นมากเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง มีการแต่งแต้มจินเจินงาม ยิ่งในสมัยราชวงศ์เสนะ พระพุทธรูปจะมีรูปร่างหนอและผิดธรรมชาติ เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง ครองจีวรและสวมเครื่องประดับ

๒. ศิลปะของสกุลช่างทางใต้

๒.๑ ศิลปะแบบอานธระ-อมราวดี

ราชวงศ์อานธระ(หรือศาตวาหนะ)เกิดขึ้นประมาณ พ.ศ. ๓๒๓ ในเบื้องต้นขึ้นอยู่กับแคว้นมท ต่อมาประมาณ พ.ศ. ๕๐๖ พระเจ้าศรีมุกประกาศเอกราชไม่ขึ้นกับแคว้นมท สถาปนาราชวงศ์อานธระ(ศาตวาหนะ)แผ่อำนาจครองดินแดนทิศตะวันตกเฉียงใต้ของอินเดียจนถึงประมาณ พ.ศ. ๗๗๘ ในเบื้องต้น เมืองหลวงชื่ออมราวดี ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำกฤษณะตอนล่าง ต่อมาย้ายเมืองหลวงไปที่เมืองประดิษฐาณ ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำโคธาวารีตอนบน ราชวงศ์อานธระแผ่อำนาจปกครองลงไปทางใต้ถึงเทือกเขาวิธยา(วินัย) ทางเหนือถึงแม่น้ำนารมทา(นัมมทา) ศิลปะแบบอานธระ-อมราวดีในยุคต้น ๆ ไม่ได้เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง แต่เกี่ยวเนื่องกับศาสนาพราหมณ์ เป็นภาพสลักรูปเทพเจ้า แต่เป็นต้นแบบในการสร้างพระพุทธรูปแบบอมราวดีในยุคต่อมาราชวงศ์อานธระรุ่งเรืองที่สุดประมาณ พ.ศ. ๗๐๐ ศิลปะแบบอานธระ-อมราวดีเป็นการผสมผสานระหว่างศิลปะท้องถิ่นกับศิลปะแบบอานธระ ศิลปะแบบมธรา และศิลปะแบบ คันธาระ พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในยุคนี้มีพระพักตร์ตรงตามแต่ค่อนข้างยาว เส้นพระเกศาทำเป็นขมวดเล็ก ๆ เวียนขวาทั่วพระเศียร ครองจีวรเป็นริ้ว ถ้าเป็นพระพุทธรูปปางประทับนั่ง นิยมสร้างปางปฐมเทศนา

๒.๒ ศิลปะแบบปาลวะ

ก่อนที่จะถึงยุคศิลปะแบบปาลวะ ในอินเดียตอนใต้ มีศิลปะแบบจาลุกยะรุ่งเรืองอยู่ประมาณ พ.ศ.๑๑๐๐-๑๓๐๐ ต่อมาประมาณ พ.ศ. ๑๑๐๐-๑๕๐๐ จึงเกิดศิลปะแบบปาลวะ แต่ศิลปะ ๒ สกุลนี้เกี่ยวกับเนื่องศาสนาพราหมณ์ ไม่ได้เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง ศิลปะแบบปาลวะเกิดขึ้นในระยะใกล้เคียงกับศิลปะแบบคุปตะ แต่เห็นได้ชัดว่าได้รับอิทธิพลจากศิลปะแบบอมราวดี พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในยุคนี้มีส่วนอ่อนช้อย ประกอบด้วยเส้นโค้งมากกว่าศิลปะแบบคุปตะ ลักษณะของพระพักตร์เป็นทรงรูปไข่ มีความอูมเต่งเป็นพิเศษ พระหนุ(คาง) ๒ ชั้น เนื่องจากกษัตริย์ปาลวะมีอำนาจอยู่ในอินเดียตอนใต้ แผ่อำนาจทางทะเลไปถึงศรีลังกา เลยไปถึงชวาและสุวรรณภูมิ ในประเทศไทยจะปรากฏพระพุทธรูปศิลปะแบบปาลวะอยู่ทั่วไป เช่น ทางภาคใต้ที่ตะกั่วป่า ไซยานครศรีธรรมราช ภาคกลางที่นครปฐม ออยุธยา ในประเทศใกล้เคียงก็ปรากฏศิลปะแบบปาลวะ เช่น กัมพูชาและเวียดนามใต้

๒.๓ ศิลปะแบบโจฬะ

ประมาณ พ.ศ. ๑๕๐๐-๒๐๐๐ กษัตริย์แห่งแคว้นโจฬะทรงให้ความสนใจพระพุทธรูปมาก ทำให้เกิดศิลปะแบบโจฬะ เนื่องจากแคว้นโจฬะอยู่ใกล้เกาะลังกา(อยู่บริเวณใกล้เมืองมัทราสในปัจจุบัน) ทำให้ศิลปะนี้มีอิทธิพลต่อศิลปะในศรีลังกา ความจริงศิลปะแบบโจฬะนี้เกี่ยวเนื่องกับศาสนาพราหมณ์โดยตรง ในยุคนี้มีการสร้างเทวรูปมาก แต่ส่งอิทธิพลมากต่อศิลปะในศรีลังกาและในประเทศไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา

การสร้างพระพุทธรูปในศรีลังกา

๑. ศิลปะแบบอนูราชปุระ

ศรีลังกามีอนูราชปุระเป็นศูนย์กลางการบริหารเป็นเวลาประมาณ ๑,๑๘๒ ปี เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๑๖๖-๑๔๓๙ แต่ระยะเวลาการเรืองอำนาจไม่ได้ติดต่อกันทั้งหมด มีขาดตอนบ้าง โดยมียุคโปโลนนรวะคันเป็นบางช่วงศิลปะที่สร้างขึ้นประมาณ พ.ศ. ๒๐๐-๘๐๐ เป็นภาพนูนสูงหรือนูนต่ำเล่าเรื่องในคัมภีร์พระเวท ไม่ปรากฏเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

ประมาณ พ.ศ. ๘๐๐-๑๕๐๐ เริ่มแกะสลักพระพุทธรูปเป็นภาพนูนสูงและนูนต่ำสร้างพระพุทธรูปหม่อมทอง จีวรเป็นริ้ว ม้วนชายจีวรเป็นลูกบวบพาดพระกร(แขน)ซ้าย ขอบจีวรตอนล่างค่อนข้างหนา ยุคทองของศิลปะแบบอนูราช ปุระอยู่ในระหว่าง พ.ศ. ๑๐๐๐-๑๕๐๐ โดยได้รับอิทธิพลจากศิลปะแบบอานธระ อมราวดี นอกจากนี้ยังมีการผสมผสานศิลปะแบบคุปตะและปาละด้วย ในยุคอนูราชปุระนี้ นอกจากสร้างพระพุทธรูปตามคติของหินยานหรือเถรวาทแล้ว ยังมีการสร้างรูปพระโพธิสัตว์ตามคติของฝ่ายมหายานอีกด้วย

๒. ศิลปะแบบโปโลนนรวะ

ยุคโปโลนนรวะปรากฏในประวัติศาสตร์การปกครองของศรีลังกาตั้งแต่ พ.ศ. ๑๒๐๑-๑๔๖๖ โดยเรืองอำนาจเป็นช่วง ๆ ประมาณ ๕ ช่วงรวมเวลา ๗๔ ปี*** ศิลปะรุ่งเรืองอยู่ในระหว่าง พ.ศ. ๑๔๐๐-๑๙๐๐ ได้รับอิทธิพลจากศิลปะแบบอนูราชปุระและอินเดียตอนใต้ ลักษณะของพระพุทธรูปมีพระพักตร์กลมขึ้น พระเกตุมาลาทรงต่ำ พระกรรณ(หู)งอนยาวขึ้น พระอังสา(บ่า)หนา ความนิยมอีกอย่างหนึ่งคือสร้างพระพุทธรูปด้วยหินและอิฐขนาดใหญ่เท่าคนหรือใหญ่กว่าคน พระพุทธรูปที่สร้างด้วยสัมฤทธิ์เริ่มมีศรีมณีเป็นเปลวแบบสันบนพระเกตุมาลา

๓. ศิลปะแบบแคนดี

ศิลปะแบบแคนดีรุ่งเรืองอยู่ในระหว่าง พ.ศ. ๑๙๐๐-๒๓๐๐ ซึ่งตรงกับสมัยอยุธยาในประเทศไทย พระพุทธรูปในยุคนี้จะมีลักษณะพระพักตร์กลมขึ้น พระกรรณ(หู)เหยียดตรง ครองจีวรเป็นริ้วลูกคลื่น

การสร้างพระพุทธรูปในประเทศไทย

พระพุทธศาสนาแผ่เข้าสู่ประเทศไทยหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรีณิพพานได้ประมาณ ๓๐๐ ปี โดยพระโสณะ พระอุตตระ และพระภิกษุติดตามอีกจำนวนหนึ่ง ได้เดินทางเข้าสู่ศูนย์กลางแห่งสุวรรณภูมิซึ่งสันนิษฐานว่าอยู่บริเวณจังหวัดนครปฐม แม้จะมีข้อสันนิษฐานไปต่าง ๆ แต่นักประวัติศาสตร์ทางพุทธในเมืองไทยโดยมากเชื่อว่าเป็นบริเวณจังหวัดนครปฐม ในเบื้องต้นนี้ ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการสร้างพระพุทธรูปในประเทศไทย

ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ ซึ่งเขียนโดยพระรัตนปัญญาเถระแห่งลานนา มีเนื้อหาแสดงตำนานพระพุทธรูปแก่นจันทน์ตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้าปเสนทิโกศลแห่งเมืองสาวัตถีในอินเดียจนถึงรัช

สมัยพระเจ้าติโลกราชแห่งเมืองเชียงใหม่ ตั้งเนื้อความตอนหนึ่งว่า ...ต่อจากนั้น เจ้านครพระยาพระนามว่า ยุทธสถิธิระ ทรงอัญเชิญพระพุทธรูปแก่นจันทน์องค์นั้นมาประดิษฐานบูชาในวิหารวัดดอนชัย ... ต่อนั้นพระมหาเถระธรรมเสนาบดี อัญเชิญพระพุทธรูปแก่นจันทน์นั้นมาประดิษฐานบูชาในวัดอโศการาม นอกกำแพงเมืองด้านทิศตะวันออกนครเชียงใหม่ ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า พระพุทธรูปแก่นจันทน์มาสู่เมืองเชียงใหม่ เมื่อปีจอ จุลศักราช ๘๔๐ เมื่อมาถึงเมืองเชียงใหม่ครั้งแรก อยู่ในวัดอโศการามอันประเสริฐ และอยู่ได้ ๑๕ ปี เป็นรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชราชย์สมบัติ

เรื่องตำนานพระแก่นจันทน์นี้ ทำให้สันนิษฐานได้ว่า ต้นแบบการสร้างพระพุทธรูปในลานนาและสุโขทัยคือพระพุทธรูปแก่นจันทน์ และคติการสร้างพระพุทธรูปเป็นที่นิยมในลานนามากกว่าในสุโขทัยซึ่งอยู่ในยุคเดียวกัน

ศิลปะของสกุลช่างในประเทศไทย ศิลปะแบบทวารวดี (พ.ศ. ๕๐๐)

ในยุคต้นทวารวดี ยังไม่นิยมสร้างพระพุทธรูป แต่นิยมสร้างพุทธรูปอาสน์(ที่ประทับของพระพุทธรเจ้า) ต่อมาสมัยหลังรับคติการสร้างพระพุทธรูปมาจากอินเดีย สร้างเป็นพระประธานด้วยศิลาหรือปั้นด้วยปูน ทำพระพุทธรูปเป็นภาพเครื่องประดับ หรือทำเป็นพระพิมพ์ พระพุทธรูปที่นิยมสร้างมากคือปางประทานปฐมเทศนานั่งห้อยพระบาท พระพุทธรูปยืนกริณีนวพระหัตถ์ ข้างขวาเป็นวง พระหัตถ์ซ้ายถือขยจิวร พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ที่นิยมสร้างในสมัยทวารวดี ได้แก่ ปางแสดงธรรมเทศนา ปางประทานอภัย ปางห้ามสมุทร ปางมารวิชัย ปางตรัสรู้ศิลปะแบบศรีวิชัย (พ.ศ. ๑๓๐๐)

พระพุทธรูปที่นิยมสร้างในสมัยศรีวิชัยมีแต่พระพิมพ์เป็นส่วนมาก ศิลปะที่ทำใหญ่กว่านั้นมีแต่รูปพระโพธิสัตว์ เป็นเพราะว่า ในอาณาจักรศรีวิชัยนั้น พระพุทธศาสนามหายานรุ่งเรืองมากกว่าเถรวาทศิลปะแบบลพบุรี (พ.ศ. ๑๖๐๐)

พระพุทธรูปที่สร้างในสมัยลพบุรีมีทั้งพระศิลา พระหล่อ และพระพิมพ์ และมีคตินิยมสร้างพระทรงเครื่องเพราะอิทธิพลของพระพุทธศาสนามหายานผสมกับฮินดูที่ได้รับมาจากพวกขอม พระพุทธรูปที่นิยมสร้างมีหลายปาง เช่น ปางนาคปรก ปางมารวิชัย ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ปางห้ามสมุทร ปางป่าเลไลยก์ นอกจากนี้ก็มีรูปพระโพธิสัตว์ เช่น พระอวโลกิเตศวรศิลปะแบบเชียงแสน (พ.ศ. ๑๖๐๐) พระพุทธรูปสมัยเชียงแสนบางองค์ สันนิษฐานว่านำมาจากอินเดีย เช่น พระศิลาจำหลักปางปราบช้างนาฬาคีรี ที่วัดเชียงมั่น เชียงใหม่ พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในลานนา(เชียงแสน)ในยุคต้น จำลองแบบอย่างพระพุทธรูปในอินเดีย นิยมสร้างพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิเพชรปางมารวิชัย มีฐานเป็นดอกบัวรองพระพุทธรูป ต่อมาสมัยหลัง นิยมสร้างแบบลังกา สร้างเป็นพระทรงเครื่องก็มี เช่น พระทริภุชชัยโพธิสัตว์ ประดิษฐานอยู่ที่วัดเบญจมบพิตร และที่น่าสังเกตคือ นิยมสร้างด้วยโลหะมากกว่าสร้างด้วยศิลาศิลปะแบบสุโขทัย (พ.ศ. ๑๘๐๐)

ยุคที่กษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงเป็นใหญ่ครองเมืองสุโขทัย ตรงกับยุคที่พระพุทธศาสนาในลังการุ่งเรืองมาก พระพุทธรูปที่สร้างในสมัยสุโขทัยนิยมสร้างตามแบบลังกาทั้งสิ้น พระพุทธรูปที่สร้าง

แบ่งเป็น ๓ ระยะ คือ ระยะแรกมีลักษณะดวงพระพักตร์กลมแบบลังกา ระยะกลางมีลักษณะดวงพระพักตร์ยาว พระหนุ(คาง)เสียม ระยะหลังมีลักษณะดวงพระพักตร์เหมือนผลมะตูมคล้ายแบบอินเดียเดิม เช่น พระพุทธชินราชและพระพุทธชินสีห์

ศิลปะแบบอยุธยา (พ.ศ. ๑๙๐๐) พระพุทธรูปศิลปะแบบอยุธยา อาจแบ่งเป็น ๔ ยุค คือ ยุคที่ ๑ นับแต่รัชสมัยพระเจ้าอู่ทอง ประมาณ พ.ศ. ๑๘๙๓ นิยมสร้างพระพุทธรูปตามแบบขอม ยุคที่ ๒ นับแต่รัชสมัยพระบรมไตรโลกนาถ นิยมสร้างตามแบบสุโขทัย ที่น่าสังเกตคือ มีการสร้างรูปพระโพธิสัตว์ตามเรื่องนิบาตชาดกทั้ง ๕๕๐ ชาดก

ยุคที่ ๓ นับแต่รัชสมัยพระเจ้าปราสาททอง ประมาณ พ.ศ. ๒๑๗๓ นิยมสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องตามแบบขอมผสมไทย ตามแบบพระพุทธรูปที่นครวัด นครธม ยุคที่ ๔ นับแต่รัชสมัยพระเจ้าบรมโกศเป็นต้นไปสร้างพระพุทธรูปตามคตินิยมไทยศิลปะแบบรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๒๕) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ (พ.ศ. ๒๓๒๕) ไม่ทรงประสงค์ที่จะสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาใหม่ เพราะทรงพระราชศรัทธาให้เชิญพระพุทธรูปโบราณซึ่งถูกทิ้งไว้ชำรุดทรุดโทรมในที่ต่าง ๆ มาบูรณะ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ (พ.ศ. ๒๓๕๒) และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๖๗) เริ่มมีการสร้างพระพุทธรูป โดยเฉพาะพระประธาน เช่น พระประธานวัดราชโอรส พระประธานวัดสุทัศนพระประธานวัดราชชนิตดาราม และพระประธานวัดเฉลิมพระเกียรติเป็นต้น พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ โปรดฯ ให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส สืบค้นคัดเลือกพุทธอิริยาบถในพุทธประวัติ กำหนดเป็นปางต่าง ๆ รวม ๔๐ ปาง ดังนี้

๑. ปางทุรกิรียา	๒. ปางรับมรุปายาส
๓. ปางลอยถาด	๔. ปางทรงรับหญ้าคา
๕. ปางมารวิชัย	๖. ปางสมาธิ
๗. ปางถวายเนตร	๘. ปางจกรมแก้ว
๙. ปางประสานบาตร	๑๐. ปางฉันสมอ
๑๑. ปางลีลา	๑๒. ปางประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทา
๑๓. ปางปลงกรรมฐาน	๑๔. ปางห้ามสมุทร
๑๕. ปางอุ้มบาตร	๑๖. ปางภุตตาทัก
๑๗. ปางพระเกศธาตุ	๑๘. ปางเสด็จลงเรือขนาน
๑๙. ปางห้ามญาติ	๒๐. ปางพระปาเลไลยก์
๒๑. ปางห้ามพระแก่นจันทน์	๒๒. ปางนาควาโลก
๒๓. ปางปลงพระชนม์	๒๔. ปางรับอุทก
๒๕. ปางสรงน้ำ	๒๖. ปางยืน

๒๗. ปางคันธารราฐ	๒๘. ปางรำพึง
๒๙. ปางสมาธิเพชร	๓๐. ปางสำแดงชราธรรม
๓๑. ปางประดิษฐานพระพุทธรูป	๓๒. ปางสำแดงโอฬาริกนิมิต
๓๓. ปางรับผลมะม่วง	๓๔. ปางขับพระวักกิลิ
๓๕. ปางไถยา	๓๖. ปางฉันทมฤปายาส
๓๗. ปางห้ามมาร	๓๘. ปางสนเข็ม
๓๙. ปางซื้อครุสวาก	๔๐. ปางเปิดโลก

พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ตามที่กำหนดไว้นี้เพียง ๓๓ ปาง นอกจากนี้ยังมีปางสัตตมหาสถานอีก ๗ ปาง เช่น ปางนั่งขัดสมาธิใต้ต้นโพธิ์ ในสมัยรัชกาลที่ ๓ นี้เช่นกัน พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ขณะทรงผนวชอยู่ ทรงสร้างพระพุทธรูปแล้วถวายพระนามว่า "พระสัมพุทธพรรณี" ปัจจุบันประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชีด้านหน้าในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ต่อจากนั้น คดีการสร้างพระพุทธรูปในสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นที่นิยมของพุทธศาสนิกชนไทย

ใน พ.ศ. ๒๕๐๐ รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัฐบาลไทยจัดสร้างพุทธมณฑลขึ้น ณ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐมในบริเวณเนื้อที่ ๒๕๐๐ ไร่ เนื่องในโอกาสฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ได้มีการสร้างพระพุทธรูปปางลีลาสูง ๒๕๐๐ นิ้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานนามว่า "พระศรีศากยทศพลญาณประธานพุทธมณฑลสุทรรศน์" และในโอกาสสำคัญอื่น ๆ พุทธศาสนิกชนชาวไทย นิยมที่จะสร้างพระพุทธรูปไว้เป็นที่บูชาสักการะ การสร้างพระพุทธรูปถือเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการทำบุญในประเทศไทย ที่สำคัญคือ พุทธศาสนิกชนชาวไทยนิยมที่จะมอบถวายวัตถุที่มีค่ามีทองคำเป็นต้น เพื่อใช้สร้างองค์พระหรือสมทบทุนในการสร้างองค์พระที่เป็นเช่นนี้ก็ด้วยศรัทธามั่นคงในพระพุทธเจ้า มีเรื่องหนึ่งที่น่ายกย่องที่สะท้อนความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ คือ การสร้างพระพุทธรูปรอบองค์พระปฐมเจดีย์ ณ วัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐมจำนวน ๖๖ ปาง รวม ๘๐ องค์ หล่อด้วยสำริด สร้างขึ้นจากศรัทธาบริจาคของพุทธศาสนิกชน ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๒๖-๒๕๒๗ มีการจารึกชื่อผู้บริจาคไว้ที่ฐานของพระพุทธรูปเหล่านั้น

ความสำคัญของพระพุทธรูป : พระพุทธรูปเป็นองค์แทนพระพุทธเจ้า

แม้จะเกิดหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานไปนานแล้ว ไม่เห็นเคยเห็นพระพุทธเจ้าขณะที่ทรงมีชีวิตอยู่ ไม่รู้ด้วยซ้ำว่า พระองค์มีรูปร่างหน้าตาแท้จริงอย่างไร ได้อ่านเฉพาะข้อความในหนังสือพุทธประวัติ ในพระไตรปิฎกอรุณกถา แต่ชาวพุทธทุกคนศรัทธาเชื่อมั่นในพระพุทธรูปว่าเป็นตัวแทนของพระองค์ แม้จะเป็นเพียงวัตถุ ไม่มีชีวิตจิตใจ แต่มีความศักดิ์สิทธิ์และน่าเคารพกราบไหว้ เหมือนกับพระพุทธเจ้า เพราะชาวพุทธทุกคนเชื่อมั่นอย่างยิ่งว่า พระพุทธรูปคือองค์แทนพระพุทธเจ้า หลักฐานยืนยันความเชื่อมั่นของชาวพุทธที่ว่า "พระพุทธรูปเป็นองค์แทนพระพุทธเจ้า" คือ กรณีที่รัฐบาลทาลิบันทำลายพระพุทธรูปแกะสลักบนหน้าผาที่เมืองบามิยัน(หรือฮามิยัน) ชาวพุทธทั่วโลกยื่น

ประหวังรัฐบาลทาลิบัน เพราะการทำลายพระพุทธรูป เท่ากับทำลายจิตใจของพุทธบริษัท โดยเฉพาะพระพุทธรูปเก่าแก่ซึ่งแกะสลักบนหน้าผา มีอายุเป็นพันปีอย่างนั้น ไม่เฉพาะชาวพุทธเท่านั้นที่ยื่นประท้วงการกระทำของรัฐบาลทาลิบัน คนทั่วโลกแม้กระทั่งคนที่นับถืออิสลามก็ยังไม่เห็นด้วยที่จะทำลายมรดกทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติ

พระพุทธรูปเป็นสื่อให้เข้าถึงพระธรรม และพระสงฆ์

ชาวพุทธกราบไหว้พระรัตนตรัย ไหว้ครั้งที่ ๑ ระลึกถึงพระพุทธเจ้า ไหว้ครั้งที่ ๒ ระลึกถึงพระธรรม ไหว้ครั้งที่ ๓ ระลึกถึงพระสงฆ์ การไหว้พระพุทธเจ้าทำได้ ๒ แบบ คือ แบบพุทธานุสสติล้วน คือ ระลึกถึงพระพุทธเจ้า แสดงความเคารพในใจหรือแสดงออกทางกายก็ได้ และแบบพุทธรูปานุสสติ ระลึกถึงพระพุทธเจ้าโดยผ่านพระพุทธรูป ประเพณีชาวพุทธคือ "ไหว้พระ" จะฟังธรรมก็ต้องไหว้พระ จะปฏิบัติธรรมก็ต้องไหว้พระ จะนอนก็ต้องไหว้พระ คำว่า "ไหว้พระ" ก็คือไหว้พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ในการไหว้พระสงฆ์ที่เป็นบุคคลปัจจุบันนี้ก็เช่นกัน จะไหว้พระ ก. พระ ข. ในจิตใจของชาวพุทธทุกคน จะไหว้พระ ก. พระ ข. ได้สนิทใจก็ต่อเมื่อรู้สึกนึกอยู่ในใจว่า "มีพระพุทธเจ้าเป็นเจ้าของศาสนา"

ชาวพุทธไม่ว่าจะอยู่ที่แห่งใด ในประเทศไทยหรือต่างประเทศ ขาดพระพุทธรูปไม่ได้ ความคิดจิตใจเกิดความกระด้างขึ้นมาเมื่อใด ครั้นเห็นพระพุทธรูปย่อมรู้สึกอ่อนโยนลงมา ความอ่อนโยนนั่นแหละคือ ตัวธรรม ความคิดจิตใจได้ชุ่มฉ่ำหมองเมื่อใด ครั้นเห็นพระพุทธรูป กลับละเว้นชั่วนั้นเสีย นั่นแหละคือธรรม เกิดความเดือดร้อนใจเมื่อใดเมื่ออยู่ต่อหน้าพระพุทธรูป ได้ก้มกราบพระพุทธรูป จิตใจก็เย็นสงบลง อธิฐานจิตให้มั่นคงได้ นั่นแหละคือ ธรรม

พระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์แห่งพระพุทธศาสนา

พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในอินเดียยุคต้น แม้จะได้ต้นแบบมาจากแบบสำหรับสร้างเทวรูปของชาวกรีกแต่เมื่อสร้างเสร็จสมบูรณ์แล้ว ชาวพุทธทุกคนรู้ว่าเป็นพระพุทธเจ้า เป็นของชาวพุทธ ไม่ใช่เทวรูปของชาวกรีก แบบที่ใช้ในการสร้างพระพุทธรูปจะเป็นของชนชาติใด นับถือศาสนาไหนก็แล้วแต่ เมื่อสร้างพระพุทธรูปตามแบบนั้นเสร็จแล้ว ทุกคนเห็นก็รู้ว่าเป็นพระพุทธรูปในประเทศไทย ทุกภูมิภาค มีพระพุทธรูปปรากฏให้เห็นชัดเจนอยู่แล้ว เพราะเมืองไทยเป็นเมืองพุทธโดยแท้ แต่ในต่างประเทศ ผู้คนหน้าตาแปลกจากคนไทย เห็นเพียงรูปภายนอก ดูไม่ออกว่านับถือศาสนาอะไร แต่พอเห็นพระพุทธรูปก็บอกได้ทันทีว่าเป็นชาวพุทธ แม้คนที่ไม่ได้ศรัทธาอย่างจริงจัง แต่มีพระพุทธรูปอยู่ด้วย ก็พอลดเตาได้ว่ามีใจโอนเอียงเป็นชาวพุทธอยู่ด้วย พระพุทธรูปจึงเป็นสัญลักษณ์แห่งพระพุทธศาสนาโดยแท้จริง

พระพุทธรูปเป็นอุเทสิกเจดีย์

ในสมัยพุทธกาล พุทธบริษัทไม่นิยมสร้างวัตถุขึ้นมาบูชา นับถือบูชาพระไตรสรณคมน์เป็นหลัก เจดีย์ในพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วทั้งนั้น เจดีย์ที่ตำรากำหนดไว้มีอยู่ ๔ ประเภท คือ

(๑) ธาตุเจดีย์ คือ เจดีย์ที่เจ้าเมืองทั้งหลาย สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุซึ่งได้รับแจก หลังจากถวายพระเพลิงพระพุทธรีระ

(๒) บริโภคเจดีย์ ในเบื้องต้นได้แก่ สังฆเวชนียสถาน ๔ ตำบลที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ก่อนจะปรินิพพาน คือ ปาลุมพินีที่ประสูติ โพธิพฤกษ์เมืองคยาที่ตรัสรู้ ป่าอิสิปตน-มฤคทายวันที่แสดงปฐมเทศนา และกุสินาราสถานที่ปรินิพพานต่อมา หลังพุทธปรินิพพาน เมื่อถวายพระเพลิงพระพุทธรีระแล้ว พุทธบริษัทบางคนได้สร้างพระสถูปบรรจุพระอังคาร (ถ่าน) ที่ถวายพระเพลิง สถูปนี้ก็จัดเป็นบริโภคเจดีย์เช่นกัน

(๓) ธรรมเจดีย์ คือ เจดีย์ที่บรรจุคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ในเบื้องต้น สันนิษฐานว่าเป็นพระพุทธานุญาตที่จะอำนวยความสะดวกให้พุทธบริษัทที่ไม่มีโอกาสไปกราบไว้ธาตุเจดีย์ หรือบริโภคเจดีย์ เมื่อเป็นเช่นนี้ จะจาริกคัมภีร์ เขียนพระพุทธรูปแล้วประดิษฐานไว้ในที่เหมาะสมเพื่อเป็นที่บูชาสักการะก็ได้

(๔) อุเทสิกเจดีย์ คือ เจดีย์ที่สร้างอุทิศเจาะจงพระพุทธรูป คำว่า "เจดีย์" แปลว่า สิ่งซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งการเคารพบูชา กล่าวเฉพาะอุเทสิกเจดีย์นั้น เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นโดยเจตนาอุทิศต่อพระพุทธเจ้า แต่ไม่กำหนดว่าจะต้องเป็นพระพุทธรูป ในตอนที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานยังไม่นาน อุเทสิกเจดีย์ที่นิยมสร้างกันคือ พุทธบัลลังก์(แท่นที่ประทับ) ต่อมาเมื่อพวกโยนก (ฝรั่งชาติกรีก) เลื่อมใสพระพุทธศาสนา เข้ามาอยู่ในแคว้นคันธาระ(อินเดียตอนเหนือ) แต่ยังติดวัฒนธรรมเดิมของตนอยู่ จึงคิดประดิษฐ์การสร้างพระพุทธรูปขึ้นต่อมา พระพุทธรูปมีความสำคัญต่อชาวพุทธมากขึ้นจนรู้สึกว่า แม้พระพุทธเจ้าจะปรินิพพานไปนานแล้ว แต่เมื่อมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ก็ถือว่าพระพุทธรูปดำรงพระชนม์อยู่ พระพุทธรูปจึงอยู่ในฐานะเป็น"พุทธเจดีย์"ที่สำคัญยิ่ง และเมื่อกล่าวถึงพุทธเจดีย์ ผู้คนก็จะนึกถึงพระพุทธรูป

สร้างพระพุทธรูปคือสร้างสื่อธรรม

สร้างสื่อให้ระลึกถึงพระพุทธรูป

คตินิยมสร้างพระพุทธรูป ไม่ได้เกิดขึ้นในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่หรือในสมัยเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ๒๐๐-๓๐๐ ปี ความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปยังไม่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม การสร้างพระพุทธรูปแม้จะเกิดขึ้นในสมัยหลังพุทธปรินิพพานนานแล้ว แต่พุทธบริษัทหรือแม้แต่คนทีนับถือศาสนาอื่นต่างถือว่าเป็นวัฒนธรรมดีงาม การสร้างรูปของบุคคลสำคัญไว้สักการบูชาเป็นที่นิยมโดยทั่วไปอยู่แล้ว ยิ่งเป็นบุคคลที่บริสุทธิ์ เป็นศาสดาของศาสนา ยิ่งเป็นที่นิยมกันมาก

การสร้างพระพุทธรูปแม้จะเป็นเพียงการสร้างวัตถุรูปเหมือนพระพุทธเจ้า ไม่มีชีวิตจิตใจ แต่มีความสำคัญต่อพุทธบริษัทมาก ชาวพุทธกราบไหว้พระพุทธรูปในที่ทุกแห่งหนที่พบพระพุทธรูปเมื่อกราบไหว้แล้วทำให้เกิดความสบายใจ ทำให้น้อมระลึกถึงพระพุทธรูป สมัยเมื่อดำรงพระชนม์ชีพ

อยู่ และน้อมระลึกถึงพุทธคุณทั้งส่วนที่เป็นพระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ ถือเป็น "อนุสสทานุตตริยะ คือการระลึกอันยอดเยี่ยม" ได้แก่ระลึกถึงพระพุทธเจ้า พระพุทธสาวก

สร้างมิ่งขวัญให้แก่ดวงตาและดวงใจ

พระพุทธศาสนาเมืองคัมภีร์ประกอบสำคัญ คือ (๑) ศาสนบุคคล คือพระสงฆ์ พุทธบริษัท (๒) ศาสนธรรม (๓) ศาสนพิธี และ (๔) ศาสนวัตถุ การเห็นได้พบเห็นพระสงฆ์ถือเป็นมงคล ดังข้อความในมงคลสูตรตอนหนึ่งว่า "ความอดทน ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย การพบเห็นสมณะ การสนทนาธรรมตามกาล เป็นมงคลอย่างสูง" ชาวพุทธทุกคนเห็นพระสงฆ์แล้วเกิดความสบายใจ อยู่ถิ่นไหนไกลแสนไกลจากบ้านเกิดเมืองนอน รู้สึกหว่าเหว เมื่อเห็นชายผ้าเหลืองแล้วเกิดความสบายใจ นั่นคือการเห็นศาสนบุคคล

พระพุทธรูปอยู่ในฐานะเป็นทั้งศาสนบุคคลและศาสนวัตถุในขณะเดียวกัน กล่าวคือ พระพุทธรูปเป็นองค์แทนพระพุทธเจ้าและเป็นปูชนียวัตถุเพื่อกราบไหว้บูชา พระพุทธรูปเก่าแก่ทรงคุณค่าทั้งทางด้านจิตใจและราคา พระพุทธรูปเล็กที่เรียกกันว่าพระเครื่อง เช่น พระผกธรรมขันธุ์ที่สร้างขึ้นในสมัยพระมงคลเทพมุนี (สด จนทสโร) หลวงพ่อวัดปากน้ำ มีคุณค่าทั้งทางด้านจิตใจและราคาประมาณมิได้ พุทธบริษัทเมื่อรู้สึกขาดที่พึ่ง เมื่อรู้สึกหวาดกลัว เมื่อเห็นพระพุทธรูปอยู่ใกล้ หรือเมื่อห้อยพระพุทธรูปในคอแล้วรู้สึกอบอุ่นใจ เห็นพระพุทธรูปแล้วสบายตาและรู้สึกอบอุ่นใจ นั่นคือเป็นมิ่งขวัญแก่ดวงตาและดวงใจ

พระพุทธรูปที่ถือว่า "เป็นมิ่งขวัญแก่ดวงตาและดวงใจ" นั้น เพราะการเห็นพระพุทธรูปถือเป็น "ทสสนานุตตริยะ คือการเห็นอันยอดเยี่ยม และลาภานุตตริยะ คือการได้อันยอดเยี่ยม" ทสสนานุตตริยะระดับที่ ๑ คือการได้เห็นพระพุทธรูป พระพุทธสาวกรูป ระดับที่ ๒ คือ การได้เห็นพระพุทธเจ้าที่ยังทรงพระชนม์อยู่และพระสาวกที่ยังมีชีวิตอยู่ ระดับที่ ๓ คือการได้เห็นธรรม ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพระวักกิลว่า "ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม" ซึ่ง "ธรรม" ในที่นี้หมายถึงโลกุตตรธรรม ๔ ได้แก่ธรรมกาย เมื่อเกิดทสสนานุตตริยะแล้ว ย่อมเกิดลาภานุตตริยะคือการได้อันยอดเยี่ยม ได้แก่การได้ศรัทธาในพระพุทธเจ้า ในพระพุทธสาวก

สร้างสื่อน้อมนำให้ระลึกถึงคุณความดี

สื่อน้อมนำให้ระลึกถึงแต่สิ่งดีงาม คือ กัลยาณมิตร พระพุทธเจ้าตรัสถึงความสำคัญของกัลยาณมิตรว่า

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์กำลังขึ้น ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นเครื่องหมายบอกล่วงหน้า ฉันท กัลยาณมิตรก็เป็นตัวนำ เป็นเครื่องหมายบอกล่วงหน้าว่าอริยมรรคมีองค์ ๘ จะเกิดขึ้นแก่ภิกษุฉัน ฉันทนั้น ภิกษุมีกัลยาณมิตร พึงหวังได้ว่าจักบำเพ็ญกระทำให้มากซึ่ง อริยมรรคมีองค์ ๘

คำว่า "กัลยาณมิตร" ไม่ได้หมายถึงเพื่อนดีที่เป็นคนเป็นมนุษย์เท่านั้น แต่ยังหมายถึงสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่จะเอื้ออำนวยให้ระลึกถึงแต่สิ่งดีงาม พระพุทธรูปอยู่ในฐานะเป็นกัลยาณมิตรที่

ประเสริฐวิเศษกว่ากัลยาณมิตรทั้งหลาย เพราะมีพลังศักดิ์สิทธิ์ที่จะน้อมนำให้ระลึกถึงแต่สิ่งดีงามอย่างเดียว การสร้างพระพุทธรูปก็คือการสร้างสื่อให้ระลึกถึงสิ่งดีงาม ย่อมจะได้รับอานิสงส์คือมีสื่อดีงาม

พระพุทธรูปเจ้าทรงเป็นองค์รวมแห่งคุณความดีที่ได้บำเพ็ญมาสมัยเป็นพระโพธิสัตว์ ๕๔๗ ชาติ สังสมคุณความดีนับประมาณมิได้ พระพุทธรูปซึ่งเป็นองค์แทนพระพุทธรูปเจ้าเป็นสื่อให้น้อมระลึกถึงคุณความดีเหล่านั้น นี่เป็นส่วนหนึ่ง

อีกส่วนหนึ่ง คือ พลังที่อยู่ในองค์พระพุทธรูปนั้น ไม่มีพลังด้านลบ มีแต่พลังด้านบวก มีแต่พลังสร้างสรรค์ความดีงามในสังคม ในบ้านเมือง พระพุทธรูปเป็นเพียงวัตถุ ไม่มีอำนาจสร้างพลังขึ้นในตนเอง พุทธบริษัทนั้นแหละเป็นผู้สร้างพลังขึ้นในองค์พระพุทธรูป และสร้างขึ้นโดยอัตโนมัติ เมื่อมีพระพุทธรูปที่ใดก็จะมีพลังศักดิ์สิทธิ์เกิดขึ้นที่นั่น พระพุทธรูปคือสัญลักษณ์แห่งความดีงาม คนที่ห้อยพระเครื่องเต็มคอ หรือคนที่กราบไหว้พระพุทธรูป คนที่สร้างพระพุทธรูปจะเป็นคนดีบ้างไม่ดีบ้าง นั่นเป็นเรื่องของแต่ละบุคคล แต่พระพุทธรูปทรงคุณความดีอย่างแน่นอน

สร้างสื่อ่น้อมนำให้งอกงามในการปฏิบัติธรรม

การปฏิบัติธรรมกล่าวคือการบำเพ็ญกรรมฐานที่จะให้บรรลุจุดหมายไม่ว่าจะเป็นระดับโลกียะหรือโลกุตระ ไม่ใช่เรื่องง่าย ต้องได้อาจารย์ดี มีสถานที่ปฏิบัติดี มีความพร้อมทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ พระพุทธรูปอยู่ในฐานะเป็นสื่อประเสริฐที่สุดที่จะน้อมนำให้ก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม ผู้ที่สร้างสื่ออันประเสริฐย่อมจะรับอานิสงส์คือสื่ออันประเสริฐนี้เช่นกัน

ในสมัยที่พระพุทธรูปเจ้าทรงพระชนม์ชีพอยู่ พระภิกษุรูปหนึ่งชื่อจุฬปันถก เป็นพระสติปัญญาไม่ว่องไวเหมือนคนอื่น นั่งบำเพ็ญวิปัสสนาพิจารณาความเสื่อมสิ้นไปแห่งสังขารอยู่ในวัดวาระจิตขึ้นสู่วิปัสสนา พระพุทธรูปเจ้าเสด็จเข้าไปฉันภัตตาหารเพลที่บ้านหมอซึก พระพุทธรูปองค์ทราบเรื่อง ทรงเปล่งพระรัศมี แสดงพระองค์ต่อหน้าพระจุฬปันถก ตรัสกับพระจุฬปันถก ทำให้พระจุฬปันถกบรรลุอรหัตผล

การที่พระจุฬปันถกบรรลุอรหัตผลได้โดยง่ายนั้น เป็นเพราะพระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงพระองค์ไปปรากฏต่อหน้า การได้เห็นพระพุทธรูปก็ถือว่าเป็นมงคลเนื่องจากพระพุทธรูปเป็นสมณะและทำให้กระแสนจิตตั้งไปสู่คุณธรรมได้เร็วยิ่งขึ้น เพราะพระจุฬปันถกได้อารมณ์คือพุทธานุสสติชัดเจน การสร้างพระพุทธรูปคือการสร้างสื่อ่น้อมนำให้เกิดความงอกงามในปฏิบัติธรรมอย่างนี้ เพราะพระพุทธรูปเป็นองค์แทนพระพุทธรูปเจ้าเหมือนกับที่ทรงแสดงพระองค์ต่อหน้าพระจุฬปันถก

สร้างสื่อสัมพันธ์อันดีกับคนรอบข้าง

การสร้างพระพุทธรูปคือการสร้างสื่อศักดิ์สิทธิ์ ย่อมจะได้รับอานิสงส์คือความศักดิ์สิทธิ์ในตน ด้านการติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่น ในการดำเนินชีวิตครอบครัวก็เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างสมาชิกในครอบครัว ในการประกอบธุรกิจหน้าที่การงานก็ราบรื่นเพราะสื่อสารกันเข้าใจ ทำให้เกิดความไว้วางใจกัน

และกัน ภายในครอบครัวก็ดี ในหมู่เพื่อนฝูงก็ดี ในหมู่เพื่อนร่วมงานก็ดี ย่อมไม่มีความเข้าใจผิดกันเกิดขึ้น หรืออาจมีความขัดใจจะมากหรือน้อยก็สามารถแก้ไขทำความเข้าใจกันได้โดยง่าย

นอกจากนี้ ย่อมปลอดภัยจากคำพูดส่อเสียด คำว่า "คำส่อเสียด" หมายถึงคำพูดที่ยุแหย่ให้แตกกัน ไม่ได้หมายถึงการพูดเสียสืต่อหน้าอย่างที่คนทั่วไปเข้าใจกัน คำส่อเสียดเป็นอันตรายอย่างมากต่อการดำเนินชีวิต เพราะเป็นเหมือนการเลี่ยมเขาควายเป็นพิษกัน เกิดจากมือที่สามที่นำเอาเรื่องฝ่ายนี้ไปยุแหย่ฝ่ายโน้นเพื่อให้เกิดความไม่พอใจฝ่ายนี้แล้วนำเรื่องฝ่ายโน้นมาบอกว่าฝ่ายนี้เพื่อให้เกิดความไม่พอใจฝ่ายโน้น โดยที่สองฝ่ายไม่รู้ความจริง ไม่มีโอกาสปรับความเข้าใจกัน นี่คืออันตรายของคำส่อเสียดในชีวิตของเรา ขอให้อธิษฐานเสมอเถิดว่า "ชาตินี้ให้ปลอดภัยจากคำส่อเสียด อย่าได้พบเจอคนส่อเสียด" การสร้างพระพุทธรูปย่อมมีอานิสงส์คือความปลอดภัยจากคำพูดส่อเสียดดังกล่าวนี้

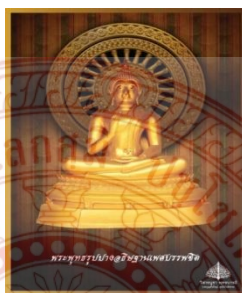
ตำนานการสร้างพระพุทธรูปส่วนมากแล้ว เชื่อกันว่าเริ่มจากสมัยพระเจ้ามิลินท์เป็นต้นมา กล่าวคือเมื่อชนชาติกรีกเข้ารุกรานอินเดีย เมื่อชนชาติกรีกที่เข้ามาตั้งแต่พระเจ้าอเล็กซานเดอร์เข้ารุกรานอินเดียได้แล้ว ก็ได้ตั้งรกรากถาวรที่ปากเดรีย คันธาระ สาคระและหลายส่วนของอาฟกานิสถาน ปากีสถานและอินเดียเหนือเริ่มมาเลื่อมใสในพุทธศาสนา คำว่า คันธาระ (Gandhara) มาจากคำว่า คันธารี คติของพวกกรีกไม่รังเกียจสร้างรูปเคารพและก่อนที่จะเปลี่ยนมาเป็นพุทธรูปมาก็ได้สร้างรูปเคารพของตนอยู่มากมายหลายองค์ด้วยกัน เช่น เทพเจ้ายูปีเตอร์หรือ จิวส์ อิรา เฮอรัลด์ อีริส อพอลโล อาร์เทมิส เอเธนา โปซีดอน อาโปรดตี ฯลฯ เทพเจ้าเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นพระเจ้าประจำธรรมชาติ และพวกกรีกสร้างเป็นเทวรูปดุนมนุษย์มีสัดส่วนเป็นสังฆมจนจัดเป็นสัญลักษณ์อันหนึ่งแห่งศิลปกรรมของชาติกรีกโบราณ

ครั้นเมื่อเปลี่ยนใจมาเลื่อมใสพุทธศาสนา นิสัยความเคยชินที่ได้กราบไหว้บูชาเทวรูป ทำให้พวกกรีกเกิดมโนภาพคิดสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาบ้าง เพื่อให้เป็นที่สันทัดตริะยามนึกถึงพระบรมศาสดา ไม่เกิดความว่าเหว่เปลี่ยวใจ ฉะนั้นจึงได้เกิดคิดสร้างพระพุทธรูปขึ้นในหมู่ชาวกรีกขึ้นก่อน ภายหลังพุทธรูปของชนชาติอินเดียได้พบเห็นพระพุทธรูปเข้าก็เกิดความปลาทะจึงได้หันมานิยมสร้างพระพุทธรูปตามคติของชาวกรีกขึ้น แต่ได้ดัดแปลงเป็นแบบอย่างศิลปกรรมแห่งชนชาติของตน แม้พวกพราหมณ์พลอยเกิดสร้างเทวรูปพระอิศวร พระนารายณ์ขึ้นกราบไหว้บูชา คติรังเกียจสร้างรูปเคารพจึงเป็นอันจืดจางไปจากชาติชาวอินเดียโดยพลตินัย ในสมัยพระเจ้ามิลินท์จึงนับว่าเป็น ยุคแรกแห่งการสร้างพระพุทธรูป ลักษณะพุทธรูปของช่างชาวกรีกก็สร้างให้เหมือนมนุษย์จริง ลักษณะที่เห็นว่างดงามดวงพระพักตร์คล้ายคลึงกับเทวรูป จนบางครั้งทำเป็นพระมัสสุ (หนวด) บนพระโอษฐ์ก็มี เบื้องบนพระเศียรทำเป็นพระเกตุมาลา (ขมวดผม) เพื่อให้เห็นแตกต่างจากรูปพระสาวก เส้นพระเกศาก็ทำเป็นลักษณะม้วนเกล้า ดังเช่นพระเกศของพระกษัตริย์ ผ้านกสาวพัสตุทำเป็นรอยกลีบยื่นเห็นชัดเจนดุจผ้าจริง ๆ และมักจะมีประภามณฑลรายรอบพระเศียร แต่ไม่มีลวดลาย พระพุทธรูปปฏิมากรดังกล่าวนี้ ช่างกรีกคิดสร้างสรรค์เป็นปางต่าง ๆ โดยอาศัยพระพุทธรูปที่ทรงบำเพ็ญเป็นบรรทัดฐาน

เช่น ปางตรัสรู้ก็ทำเป็นขัดสมาธิวางพระหัตถ์ซ้อนกันภายใต้ร่มไม้โพธิพฤกษ์ ปางแสดงพระธรรมจักรทำเป็นรูปประทับบนบัลลังก์ และจีบพระธรรมชนี เป็นวงกลมดุจวงจักรดังนี้ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่าศิลปะดังกล่าวนี้ มาแพร่หลายรุ่งเรืองอย่างกว้างขวางก็ในสมัยต่อมาคือสมัยพวกอินโดไทร์ หรือพวกอัยย์มีอำนาจในอินเดียภาคเหนือเรียกว่า "พุทธศิลป์แบบคันธาระ (Gandhara Arts)" ทั้งนี้เพราะเกิดขึ้นแถวแคว้นคันธาระนั้นเอง

๒.๒ ประวัติและลักษณะของพระพุทธรูปปางต่างๆ ในพระพุทธศาสนา

พระพุทธรูปปางต่างๆ และความเป็นมาของปางพระพุทธรูป^๓

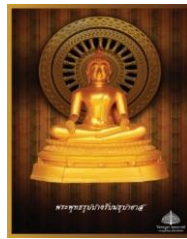
พระพุทธรูปปางอริยฐานเพศบรรพชิต

พระพุทธรูปปางอริยฐานเพศบรรพชิต พระพุทธรูปอยู่ในอิริยาบถประทับ (นั่ง) ขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายหงายบนพระเพลา (ตัก) พระหัตถ์ขวายกขึ้น ตั้งฝ่าพระหัตถ์เสมอพระอุระ (อก) เบนฝ่าพระหัตถ์ไปทางซ้าย อันเป็นกิริยาสำรวมจิตอริยฐานเพศบรรพชิต

ความเป็นมาของปางอริยฐานเพศบรรพชิต

เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกพ้นเขตกรุงกบิลพัสดุ์จนมาถึงฝั่งแม่น้ำอนาโณมาจึงเสด็จลงจากหลังม้า ประทับเหนือหาดทรายริมฝั่งแม่น้ำ รับสั่งแก่นายฉันทะว่า พระองค์จักบรรพชาถือเพศเป็นบรรพชิต ณ ที่นี้ ให้นำเครื่องประดับและม้ากัณฐกะกลับพระนคร เจ้าชายสิทธัตถะทรงตั้งพระทัยว่า เมื่อได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วจะเสด็จกลับมาเทศนาโปรดพระประยูรญาติ

^๓ พระพุทธรูปปางต่างๆภาพ : วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม ข้อความ : หนังสือปางพระพุทธรูป หัวข้อธรรมในคำสอน, แหล่งที่มา www.dmc.tv/page_print.php?p=buddha_biography/ (เข้าถึงวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐)

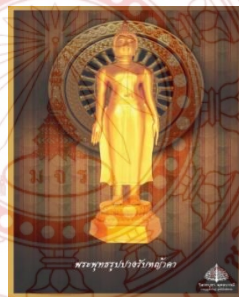

พระพุทธรูปปางรับมธุปายาสพระพุทธรูปปางรับมธุปายาส พระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถ ประทับ (นั่ง) ชัดสมาธิแบพระหัตถ์ทั้งสองยื่นออกไปข้างหน้า เป็นกิริยารับถาดข้าวมธุปายาส บางแบบ อยู่ในพระอิริยาบถนั่งห้อยพระบาท

ความเป็นมาของปางรับมธุปายาส

เช้าวันเพ็ญวิสาขะ หรือวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ (ปีระกา) อันเป็นวันครบรอบพระชนมายุ ๓๕ พรรษาของพระบรมโพธิสัตว์ นางสุชาดา ธิดาของเศรษฐีผู้หนึ่ง แห่งตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ได้นำ ถาดทองคำบรรจุข้าวมธุปายาสมาแก้บนต่อรุกขเทวดาที่ต้นไทรใหญ่

ครั้นแลเห็นพระบรมโพธิสัตว์ประทับ ณ โคนต้นไทร ทรงมีรัศมีออกจากพระวรกายแผ่ซ่าน ไปทั่วปริมณฑล เข้าใจว่าเป็นรุกขเทวดา จึงนำข้าวมธุปายาสไปถวายพร้อมกับถาดทองคำ พระองค์ ทรงแบพระหัตถ์ทั้งสองออกรับถาดข้าวมธุปายาส

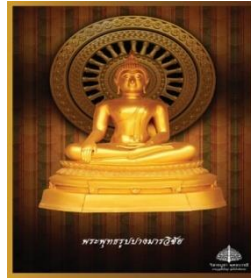

พระพุทธรูปปางรับหญ้าคา

พระพุทธรูปปางรับหญ้าคา พระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถยืน พระหัตถ์ซ้ายห้อยลงข้าง พระวรกาย พระหัตถ์ขวายื่นออกมาข้างหน้า เป็นกิริยาทรงรับหญ้าคา บางแบบทำเป็นพระอิริยาบถ ทรงถือหญ้าคาก็มี บางแบบมีรูปพราหมณ์กำลังยื่นหญ้าคาถวายด้วย

ความเป็นมาของปางรับหญ้าคา

พระบรมโพธิสัตว์ทอดพระเนตรเห็นถาดทองลอยทวนกระแส น้ำดังอธิษฐาน จึงทรงโสมนัส (ดีใจ) เสด็จสู่ร่มสาละ ครั้นถึงเวลาบ่ายได้เสด็จกลับไปยังอัสสัถโทธิพฤกษ์มณฑล (ร่มโพธิ์) ระหว่าง ทางได้พบกับโสดิยพราหมณ์ถือหญ้ากุสะ (หญ้าคา) ๘ กำ เดินสวนทางมา โสดิยพราหมณ์เลื่อมใส ในพระสิริทงามสง่าของพระบรมโพธิสัตว์จึงน้อมถวายหญ้ากุสะทั้ง ๘ กำ

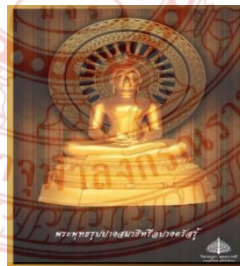

พระพุทธรูปปางมารวิชัย

พระพุทธรูปปางมารวิชัย พระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถประทับ (นั่ง) ขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระเพลา (ตัก) พระหัตถ์ขวาวางบนพระชานุ (เข่า) นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงพื้นธรณี บางแห่งทำรูปแม่พระธรณีนั่งบิรมายมประกอบ นิยมสร้างเป็นพระประธานในพระอุโบสถ

ความเป็นมาของปางมารวิชัย

ขณะที่พระบรมโพธิสัตว์ประทับ ณ โพธิบัลลังก์ พญามารสวดีประทับบนหลังช้างคีรีเมขล์ ๑๕๐ โยชน์ ยกทัพมาหมายจะทำลายความเพียรของพระองค์ พญามารเนรมิตร่างสูงใหญ่มีมือนับพันถือศาสตราวุธพร้อมนำเหล่าเสนามารมากมายมืดฟ้ามัวดิน เหล่าเทวดาทั้งหลายหนีไปหมด แต่พระบรมโพธิสัตว์มิได้หวาดกลัว พวกมารขัดศาสตราวุธเข้าใส่พระบรมโพธิสัตว์ แต่ศาสตราวุธเหล่านั้นกลายเป็นบุปผามาลัยไปสิ้น พญามารยังกล่าวทักท้วงว่า รัตนบัลลังก์เป็นของตน พระบรมโพธิสัตว์ทรงกล่าวว่า รัตนบัลลังก์นี้เกิดมาด้วยบุญที่พระองค์สั่งสมมาแต่ปางก่อน โดยอาศัยแม่พระธรณีเป็นพยาน แม่พระธรณีได้ปล่อยมวยมบิรมน้ำกรวดอุทิศผลบุญจากการทำทานของพระบรมโพธิสัตว์ให้ไหลพัดพาเหล่ามารไปจนสิ้น

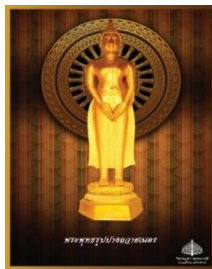
พระพุทธรูปปางสมาธิหรือปางตรัสรู้

พระพุทธรูปปางสมาธิหรือปางตรัสรู้ พระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถประทับ (นั่ง) สมาธิ พระหัตถ์ทั้งสองวางหงายซ้อนกันบนพระเพลา (ตัก) พระหัตถ์ขวาทับพระหัตถ์ซ้าย พระขงฆ์ (แข้ง) ขวาทับพระขงฆ์ซ้าย

ความเป็นมาของปางสมาธิหรือปางตรัสรู้

หลังจากที่พระบรมโพธิสัตว์มีชัยชนะเหนือพญามารแล้ว ทรงบำเพ็ญสมาธิต่อไป เมื่อจิตตั้งมั่นบริสุทธิ์ผ่องใสปราศจากอุปกิเลสแล้ว ในปฐมยามทรงบรรลุจตุปปาตญาณ คือสามารถหยั่งรู้การเวียนว่ายตายเกิดของสรรพสัตว์ว่า สัตว์ทั้งหลายเกิดมาแล้วตายไป ประสพสุขและทุกข์ตามกรรมที่ทำไว้ และในปัจฉิมยามพระองค์ทรงบรรลุอัสวกขยญาณ ทรงทำอัสวกิเลสทั้งหลายให้ดับสิ้นไป จนได้บรรลุอนุตตสัมมาสัมโพธิญาณ ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในเวลารุ่งอรุณทักขิ ตรงกับวันเพ็ญเดือน

๖ หรือขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ (วันวิสาขบูชา) สถานที่ตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ปัจจุบันอยู่ในตำบลพุทธคยา ประเทศอินเดีย

พระพุทธรูปปางถวายเนตร

พระพุทธรูปปางถวายเนตร พระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถยืน ลืมพระเมตรทั้งสองเพ่งไปข้างหน้า พระหัตถ์ทั้งสองห้อยลงมาประสานกันอยู่ข้างหน้าระหว่างพระเพลา (ตัก) พระหัตถ์ขวาซ้อนเหลื่อมอยู่บนพระหัตถ์ซ้าย อยู่ในพระอากาศสังวรพระเนตรตันพระศรีมหาโพธิ์

ความเป็นมาของปางถวายเนตร

หลังจากที่พระบรมโพธิสัตว์ได้บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ได้ประทับเสวยวิมุตติสุข (สุขที่เกิดจากความหลุดพ้น) ณ ใต้ร่มต้นพระศรีมหาโพธิ์ ๗ วัน จากนั้นเสด็จไปทรงยืนอยู่กลางแจ้ง ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ทรงทำอุปัฏฐาก คือ ยืนทอดพระเนตรต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นเวลา ๗ วัน โดยไม่กะพริบพระเนตรเลย เพื่อบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์ สถานที่ที่เสด็จมาทรงยืนทอดพระเนตรต้นพระศรีมหาโพธิ์นั้น ได้นามว่า “อนิมิสเจติยสถาน”

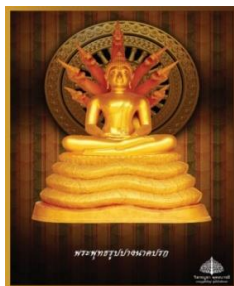
พระพุทธรูปปางเรือนแก้ว

พระพุทธรูปปางเรือนแก้ว พระพุทธรูปอยู่ในอิริยาบถประทับ (นั่ง) ขัดสมาธิในเรือนแก้ว พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระเพลา (ตัก) พระหัตถ์ขวาวางคว่ำที่พระชานุ (เข่า) บางแบบพระหัตถ์ทั้งสองวางซ้อนกันบนพระเพลา บางแบบอยู่ในพระอิริยาบถขัดสมาธิเพชรในเรือนแก้ว

ความเป็นมาของปางเรือนแก้ว

ในสัปดาห์ที่ ๔ จากวันตรัสรู้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จขึ้นประทับ (นั่ง) ขัดสมาธิ ณ เรือนแก้วที่เทวดาเนรมิตถวายทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ทรงพิจารณาธรรมตลอดเวลา ๗ วัน สถานที่นั้นเรียกว่า “รัตนฆรเจติย” ในหนังสือพระปฐมสมโพธิกถา กล่าวว่า ในสัปดาห์ที่ ๑-๓ พระฉัพพรรณรังสี (รัศมี ๖ ประการ) ยังมีได้ออกมาจากพระวรกาย จนในสัปดาห์ที่

๔ เมื่อเสด็จประทับ (นั่ง) ขัดสมาธิ ทรงพิจารณาในเรือนแก้วแล้ว พระฉัพพรรณรังสีจึงโผาสุกออกมาจากพระวรกาย

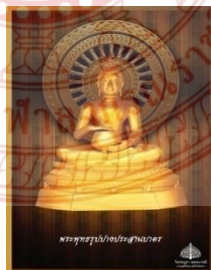

พระพุทธรูปปางนาคปรก

พระพุทธรูปปางนาคปรก พระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถประทับ (นั่ง) ขัดสมาธิ พระหัตถ์ทั้งสองวางหยาบซ้อนกันบนพระเพลา (ตัก) พระหัตถ์ขวาซ้อนทับพระหัตถ์ซ้ายเหมือนปางสมาธิ แต่มีพญานาคขนาบร่างเป็นวงกลมเป็นพุทธบัลลังก์ และแผ่พังพานปกคลุมอยู่เหนือพระเศียร

ความเป็นมาของปางนาคปรก

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จออกจากใต้ต้นไทร เสด็จไปประทับที่ใต้ต้นมุจลินทร์ (ต้นจิก) ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ฝนเจือลมหนาวตกพรำอยู่ตลอด ๗ วันไม่ขาดสาย พญานาคราชชื่อมุจลินทร์ ราชาแห่งนาคพิภพได้ขึ้นมาจากบาดาล ขนดกายเป็นพุทธบัลลังก์ แล้วแผ่พังพานเหมือนกันเศวตฉัตรถวายพระพุทธองค์ ปกป้องมิให้ลมฝน ยุบ เหลือบ ริน ไร และสัตว์เลื้อยคลานมาต้องพระวรกาย เมื่อฝนหยุด พญานาคราชจึงจำแลงกายเป็นชายหนุ่มมาถวายนมัสการต่อพระพุทธองค์

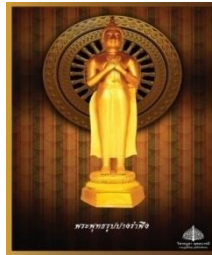
พระพุทธรูปปางประสานบาตร

พระพุทธรูปปางประสานบาตร พระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถประทับ (นั่ง) ขัดสมาธิ มีบาตรวางอยู่บนพระเพลา (ตัก) พระหัตถ์ซ้ายประคองบาตร ครว้พระหัตถ์ขวายกขึ้นไปปิดปากบาตร

ความเป็นมาของปางประสานบาตร

หลังจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ๔๙ วัน พ่อค้าสองพี่น้องชื่อ ตปุสสะและภัลลิกะได้รับคำแนะนำจากเทวดาซึ่งเคยเป็นญาติกับพ่อค้าทั้งสองในอดีตชาติ ให้นำภัตตาหารน้อมถวายแด่พระพุทธองค์ เพื่อประโยชน์สุขแก่ทั้งสองสิ้นกาลนาน เมื่อตปุสสะและภัลลิกะเห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ร่มไม้เกด ต่างมีจิตเลื่อมใสศรัทธา จึงเข้าไปทำการอภิวาทและถวายข้าวสัตตก้อนสัตตุง พระพุทธองค์มีพระประสงค์จะรับ แต่บาตรที่ขณิกการพรหมถวายในวันเสด็จออกบรรพชาได้

อันตรธานไป ท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ จึงได้เหาะนำบาตรศีลามาถวายองค์ละใบ พระพุทธองค์จึงทรง
 ประสานบาตรทั้ง ๔ ใบนั้นเป็นใบเดียวกัน แล้วใช้รับข้าวสัตตก้อนสัตตผง

พระพุทธรูปปางรำพึง

พระพุทธรูปปางรำพึง พระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถยืน พระหัตถ์ทั้งสองประสานยกขึ้น
 ประทับที่พระอุระ (อก) พระหัตถ์ขวาทับพระหัตถ์ซ้าย

ความเป็นมาของปางรำพึง

ขณะที่ประทับเสวยวิมุตติสุขอยู่ใต้ต้นไทร พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพิจารณาเห็นว่า
 บุคคลในดลกนี้เปรียบเสมือนบัว ๔ เหล่า ดังนี้ คือ

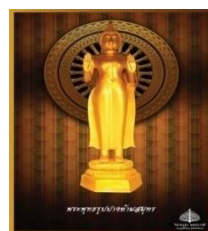
๑. อุคฆิฏัตถัญญ คือ พวกที่สติปัญญาดี เมื่อฟังธรรมก็สามารถเข้าใจได้เร็ว เสมือนดอกบัวที่
 อยู่พ้นน้ำ เมื่อต้องแสงอาทิตย์ก็เบ่งบานทันที

๒. วิปจิตถัญญ คือ พวกที่มีสติปัญญานกลาง เมื่อฟังธรรมแล้วพิจารณาตาม ผูกฝน
 เพิ่มเติมจะเข้าใจในเวลาอันไม่ช้า เสมือนดอกบัวที่ปรึมน้ำซึ่งจะบานในวันถัดไป

๓. เนยยะ คือ พวกที่สติปัญญาน้อย เมื่อได้ฟังธรรมแล้วพิจารณาตามและผูกฝนอยู่เสมอ
 มีความขยันหมั่นเพียรไม่ย่อท้อ ในที่สุดก็จะสามารถเข้าใจได้ เสมือนดอกบัวใต้น้ำซึ่งจะโผล่ขึ้นเบ่งบาน
 ได้ในวันหนึ่ง

๔. ปทปรมะ คือ พวกไร้สติปัญญา แม้ได้ฟังธรรม ก็ไม่อาจเข้าใจ เปรียบเสมือนดอกบัวที่
 จมอยู่กับโคลนตม ไม่มีโอกาสเบ่งบาน

เมื่อพระพุทธองค์ทรงพิจารณาด้วยพระปรีชาญาณก็ทรงอธิษฐานว่าจะแสดงธรรมสั่งสอน
 เวไนยสัตว์ และตั้งพุทธปณิธานที่จะดำรงพระชนม์อยู่จนกว่าจะได้ประกาศพระพุทธศาสนา ให้
 แพร่หลายสำเร็จประโยชน์แก่ชนทุกหมู่เหล่า

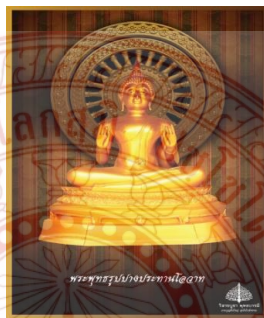

พระพุทธรูปปางห้ามสมุทร

พระพุทธรูปปางห้ามสมุทร พระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถยืน ยกพระหัตถ์ทั้งสองแบตั้งขึ้นยื่นออกไปข้างหน้า เสมอพระอุระ (อก) เป็นกิริยาห้าม บางแบบเป็นพระทรงเครื่อง

ความเป็นมาของปางห้ามสมุทร

ครั้งหนึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จไปประกาศพระศาสนายังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ทรงขอประทับอยู่ในสำนักของอุรุเวลกัสสปะ ผู้เป็นหัวหน้าชฎิลซึ่งเป็นที่เลื่อมใสของมหาชนในแคว้นมคธ ทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์นานัปการ เพื่อให้อุรุเวลกัสสปะคลายความพยายสลง พระองค์ทรงทำปาฏิหาริย์ให้น้ำที่ไหลบ่ามาจากทุกสารทิศมิให้เข้ามาในที่ประทับ และเสด็จจกรมภายในวงล้อมที่มีน้ำเป็นกำแพง เหล่าชฎิลพายเรือมาดู เห็นเป็นอัศจรรย์จึงยอมรับในพุทธานุภาพ และขออุปสมบทเป็นพระภิกษุ

พระพุทธรูปปางประทานโอวาท

พระพุทธรูปปางประทานโอวาทหรือปางแสดงโอวาทปาติโมกข์ พระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถประทับ (นั่ง) ขัดสมาธิ พระหัตถ์ทั้งสองยกขึ้น จีบนิ้วพระหัตถ์ไว้เสมอพระอุระ (อก) เป็นกิริยาทรงประทานโอวาทปาติโมกข์

ความเป็นมาของปางประทานโอวาท

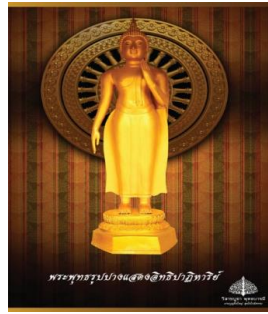
ณ พระเวฬุวันมหาวิหาร กรุงราชคฤห์ หลังจากที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วประมาณ ๔ เดือน ได้เกิดเหตุการณ์ที่เรียกว่า จาตุรงคสันนิบาต คือ การประชุมที่ครบองค์ ๔ ได้แก่

๑. วันนั้นเป็นวันดวงจันทร์เสวยมาฆฤกษ์ (วันเพ็ญเดือน ๓)

๒. พระสงฆ์ ๑,๒๕๐ รูป มาประชุมกันโดยมิได้นัดหมาย

๓. พระสงฆ์ทั้งหมดล้วนเป็นพระอรหันต์ผู้ได้อภิญญา ๖

๔. พระสงฆ์ทั้งหมดเป็นเอหิภิกขุ คือ เป็นผู้ที่พระพุทธองค์ประทานอุปสมบทด้วยพระองค์เอง ในวันนั้นพระองค์ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ ซึ่งเป็นหลักสำคัญแห่งพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นแนวทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ใจความสำคัญแห่งพระโอวาทนั้น ได้แก่ ละเว้นความชั่วทั้งปวง ทำความดีให้ถึงพร้อม ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ผ่องใส วันเพ็ญเดือน ๓ ถือเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “วันมาฆบูชา”

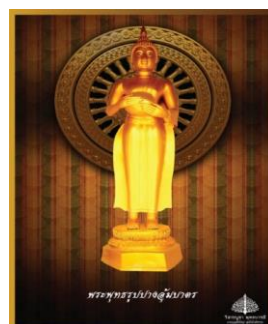

พระพุทธรูปปางแสดงอิทธิปาฏิหาริย์

พระพุทธรูปปางแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ พระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถยืน พระหัตถ์ซ้าย ยกขึ้นป้องเสมอพระอุระ (อก) พระหัตถ์ขวาห้อยลงข้าง พระวรกาย บางแบบพระหัตถ์ขวายกขึ้นเสมอ พระอุระ พระหัตถ์ซ้ายห้อยลงตามปกติ บางแบบพักพระชานุ (เข่า)

ความเป็นมาของปางแสดงปาฏิหาริย์

เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จกรุงกบิลพัสดุ์เพื่อโปรดพระประยูรญาติครั้งแรก พระญาติ ผู้ใหญ่ไม่ทำความเคารพ เพื่อให้พระญาติเหล่านั้นลดทิฐิมานะลง พระพุทธองค์จึงทรงแสดง อิทธิปาฏิหาริย์ โดยเหาะขึ้นไปบนอากาศ ประหนึ่งว่าละอองธุลีพระบาทได้หล่นสู่เศียรเกล้าของเหล่า พระประยูรญาติ พระเจ้าสุทโธทนะซึ่งประณมพระหัตถ์แล้วกราบทูลว่า “เมื่อพระองค์ประสูติวันแรก หม่อมฉันให้พี่เลี้ยงพามานมัสการกาฬเทวิลดาบส พระองค์ได้ทรงแสดงปาฏิหาริย์ขึ้นไปสถิตอยู่บนชฎา ของดาบส หม่อมฉันได้ถวายนมัสการเป็นครั้งแรก ครั้นถึงงานพระราชพิธีวิปสมงคลแรกนาขวัญ พระองค์ประทับ ณ ใต้ต้นหว่า เ गर่มไม้หว่านนั้นก็มิได้เลื่อนขยับไปตามแนวดวงตะวันแม้เป็นเวลาบ่าย หม่อมฉันได้ถวายนมัสการเป็นครั้งที่สอง และครั้งนี้เป็นครั้งที่สามที่หม่อมฉันถวายนมัสการ “ เหล่า พระประยูรญาติจึงคลายทิฐิมานะ ถวายนมัสการพระพุทธองค์ ด้วยบุญญาภินิหาร พลันเกิดมหาเมฆ ขึ้นในอวกาศ ยังผลให้ฝนโบกขรพรรษตกลงมา น้ำฝนโบกขรพรรษนี้มีสีแดง ถ้าผู้ใดปรารถนาจะให้ เปียกกายจึงจะเปียก หากไม่ปรารถนาก็ไม่เปียก เมื่อครั้งพระพุทธองค์เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร ฝนโบกขรพรรษนี้ก็เคยตกมาแล้ว พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาเรื่องพระเวสสันดชาดก แก่พระประยูรญาติ

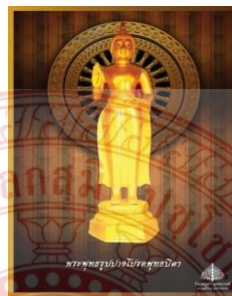

พระพุทธรูปปางอุ้มบาตร

พระพุทธรูปปางอุ้มบาตร พระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถยืน พระหัตถ์ทั้งสองประคองบาตรราวสะเอวมีบาตรวางอยู่ที่ฝ่าพระหัตถ์ในท่าประคอง

ความเป็นมาของปางอุ้มบาตร

หลังจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้แสดงเวสสันดรชาดกแล้ว เหล่าพระประยูรญาติต่างถวายนมัสการทูลลากลับสู่พระราชสถาน แต่ไม่มีใครทูลนิมนต์พระพุทธองค์ให้รับภัตตาหารเช้าเลย โดยเข้าใจเอาเองว่า คงเสด็จไปเสวยภัตตาหารในพระราชนิเวศน์ ครั้นถึงรุ่งเช้า พระพุทธองค์ทรงทราบด้วยพระญาณว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในปางก่อน เมื่อเสด็จมาประทับ ณ พระนครของพุทธบิดา ได้เสด็จบิณฑบาตเพื่อโปรดมหาชน พระพุทธองค์จึงออกบิณฑบาตตามประเพณี

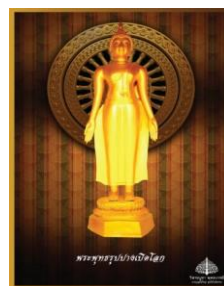

พระพุทธรูปปางโปรดพุทธบิดา

พระพุทธรูปปางโปรดพุทธบิดา พระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถยืน พระหัตถ์ซ้ายอยู่ในท่าประคองบาตร พระหัตถ์ขวายกขึ้นจีบนิ้วพระหัตถ์

ความเป็นมาของปางโปรดพุทธบิดา

เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จบิณฑบาตในพระนคร พระเจ้าสุทโธทนะทรงเห็นว่าเป็นการเสื่อมพระเกียรติของโอรสกษัตริย์ พระพุทธองค์ตรัสอธิบายว่าเป็นพุทธประเพณี พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีต และที่จะมาตรัสรู้ในอนาคตต่างก็ดำรงพระชนม์ชีพด้วยอาหารบิณฑบาต จากนั้นทรงแสดงพระธรรมเทศนาอริยวัฏสัจจสูตรแก่พุทธบิดา ความว่า เป็นบรรพชิตไม่ควรประมาทในอาหารผู้ประพฤติสุจริตธรรม ย่อมประสบสุขทั้งในปัจจุบันและอนาคต เมื่อจบพระธรรมเทศนาพุทธบิดาก็ได้ดวงตาเห็นธรรม เป็นพระโสดาบัน และกราบทูลอาราธนา พระพุทธองค์พร้อมพระสงฆ์สาวกให้เสด็จไปรับอาหารบิณฑบาต ณ พระราชนิเวศน์ พระเจ้าสุทโธทนะบรรลุนิพพานในเวลาต่อมา

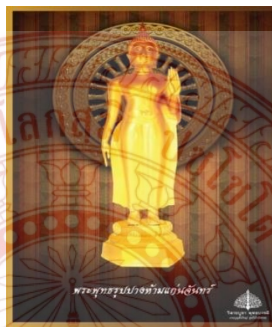

พระพุทธรูปปางเปิดโลก

พระพุทธรูปปางเปิดโลก พระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถยืนอยู่บนดอกบัว พระหัตถ์ทั้งสองห้อยลงข้างพระวรกาย แขนขวาพระหัตถ์ทั้งสองหันออกไปข้างหน้า เป็นกิริยาทรงเปิดโลกบางแบบยกฝ่าพระหัตถ์ทั้งสองขึ้น

ความเป็นมาของปางเปิดโลก

เมื่อครบกำหนด ๓ เดือน ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จสวรรคตขึ้นดาวดึงส์พระพุทธรองค์ทรงทำโลกวิวรรณาปาฏิหาริย์ คือ ทรงเปิดโลกทั้ง ๓ อันได้แก่ เทวโลก ยมโลก และมนุษยโลก ให้มองเห็นถึงกันหมดด้วยพุทธานุภาพ เหล่าเทวดาในสวรรค์มองเห็นมนุษย์และสัตว์นรก มนุษย์มองเห็นเทวดาและสัตว์นรก สัตว์นรกมองเห็นมนุษย์และเทวดา แล้วจึงเสด็จลีลาลงจากสวรรค์ขึ้นดาวดึงส์สู่สังกัสสนครในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑

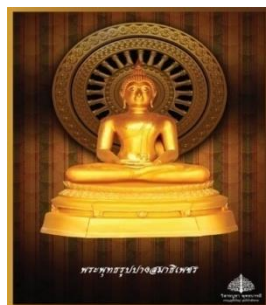

พระพุทธรูปปางห้ามแก่นจันทร์

พระพุทธรูปปางห้ามแก่นจันทร์ พระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถยืน ห้อยพระหัตถ์ขวาลงข้างพระวรกาย ฝ่าพระหัตถ์ซ้ายยกขึ้นเสมอพระอุระ (อก) และยื่นออกไปข้างหน้าเป็นกิริยาทรงห้าม

ความเป็นมาของปางห้ามแก่นจันทร์

เมื่อครั้งที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเสด็จจำพรรษา ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น มีตำนานกล่าวว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลกษัตริย์แห่งนครสาวัตถีทรงรำลึกถึงพระพุทธรูปองค์มาก ด้วยความเคารพรักและศรัทธาจึงสั่งให้ช่างหลวงทำพระพุทธรูปลักษณะคล้ายองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยไม้แก่นจันทร์หอมอย่างดี ประดิษฐานไว้ในพระราชนิเวศน์เพื่อสักการบูชา พระไม้แก่นจันทร์องค์นี้ถือเป็นพระพุทธรูปองค์แรกในพระพุทธศาสนา

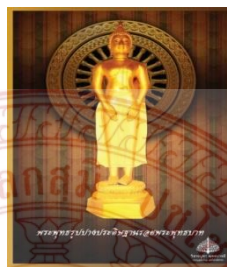

พระพุทธรูปปางสมาธิเพชร

พระพุทธรูปปางสมาธิเพชร พระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถประทับ (นั่ง) ขัดสมาธิ ไขว้พระขงฆ์ (แข้ง) หงายฝ่าพระบาททั้งสองข้าง ฝ่าพระหัตถ์วางหงายซ้อนกันบนพระเพลลา (ตัก) พระหัตถ์ขวาทับบนพระหัตถ์ซ้าย

ความเป็นมาของปางสมาธิเพชร

หลังจากที่พระบรมโพธิสัตว์รับหย้าจากโสถียพราหมณ์แล้ว ทรงนำไปบูชามูลล้าง ผนวชไม่อสัณถโศกพิฤกษ์ แล้วประทับ (นั่ง) ขัดสมาธิ อธิษฐานว่า “เนื้อและเลือดในสรีระนี้ แม้จะเหือดแห้งไปหมดสิ้น จะเหลือแต่หนังเอ็นและกระดูกก็ตามที ถ้าเรายังไม่บรรลุนุตรสัมมาสัมโพธิญาณก็จักไม่ทำลายบัลลังก์นี้”

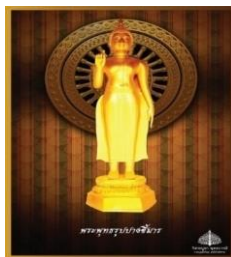

พระพุทธรูปปางประดิษฐานรอยพระพุทธรบาท

พระพุทธรูปปางประดิษฐานรอยพระพุทธรบาท พระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถยืน พระหัตถ์ทั้งสองวางที่พระเพลลา (ตัก) บางแบบประสานพระหัตถ์วางที่พระเพลลา พระบาทซ้ายทรงเหยียบหลังพระบาทขวา เป็นกิริยากดพระบาท

ความเป็นมาของปางประดิษฐานรอยพระพุทธรบาท

ปางประดิษฐานรอยพระพุทธรบาท เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติ ๓ เหตุการณ์ดังนี้ คือ ครั้งเมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จเขาสัจจพันธ์ ทรงหยุดบุษบกอยู่บนอากาศ เพื่อทรมานสังพันธ์ธาตุให้ละมิจฉาทิฐิ จนได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ แล้วขึ้นบุษบกตามเสด็จไปยังสถานที่ที่ทรงรับนิมนต์ไว้ เมื่อพระพุทธองค์ทรงทำกัฏฐิเสร็จ พญานาคราชทูลขอให้ประดิษฐานรอบพระพุทธรบาทไว้ริมฝั่งน้ำทามหานที ครั้งที่ ๒ เมื่อเสด็จกลับมาถึงเขาสัจจพันธ์ ได้ตรัสสั่งพระสังฆพันธ์ให้พักอยู่ที่เขาแห่งนี้ เพื่อปลดเปลื้องผู้ที่พระสังฆพันธ์เคยสอนสัทธิผิดๆ ไว้ ให้พ้นจากมิจฉาทิฐิ พระพุทธองค์ได้ประดิษฐานรอยพระพุทธรบาทไว้ที่หลังหิน ตามที่พระสังฆพันธ์ทูลขอไว้ และครั้งที่ ๓ ในพระนครโกสัมพี มีพราหมณ์ชื่อว่า มาคันทิยะ มีธิดาสาวสวยชื่อว่า มาคันทิยา มาคันทิยะได้เห็นพระพุทธองค์ซึ่งงามพร้อมด้วยมหาบุรุษลักษณะทุกประการ จึงนำลูกสาวมาถวาย พระพุทธองค์ได้ทรงประดิษฐานรอยพระพุทธรบาทเบื้องขวาให้ปรากฏยังพื้นดิน แล้วเสด็จจากไปประทับอยู่ในบริเวณนั้น พราหมณ์ภรรยาмаคันทิยพราหมณ์ เห็นรอยพระพุทธรบาทแล้วทราบทันทีว่ารอยเท้าเช่นนี้เป็นรอยเท้าของคนสละกามได้แก้ว ต่อมาทรงแสดงธรรมโปรดพราหมณ์ทั้งสองจนได้เป็นพระอนาคามี

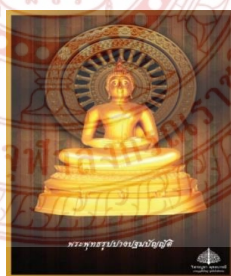

พระพุทธรูปปางขึ้นมาร

พระพุทธรูปปางขึ้นมาร พระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถยืน พระหัตถ์ซ้ายห้อยลงข้างพระวรกาย พระหัตถ์ขวายกขึ้นเสมอพระพักตร์ ชี้นิ้วพระหัตถ์ไปข้างหน้า

ความเป็นมาของปางขึ้นมาร

พระโคธิกเถระปฏิบัติธรรมจนสำเร็จอรหัตผล เป็นพระอรหันต์ มารคิดว่าวิญญูณของท่านเพิ่งออกจากร่างจึงแฝงกายเข้าไปในก้อนเมฆ เทียวตามหาวิญญูณของท่านแต่ไม่พบ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงยกพระหัตถ์ขึ้นมารให้ภิกษุทั้งหลายดูและตรัสบอกภิกษุว่า “มารผู้มีใจบาปกำลังแสวงหาวิญญูณพระโคธิกะอยู่ แต่ไม่มีวิญญูณของพระเถระอยู่ในที่นั้น ด้วยเธอได้นิพพานแล้ว” เมื่อมารค้นหาวิญญูณของพระโคธิกเถระไม่พบจึงแปลงเพศเป็นมาณพน้อยเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์มารทูลถามว่า พระโคธิกะอยู่ที่ใด เมื่อพระพุทธองค์ตรัสตอบว่า พระโคธิกะนิพพานแล้ว มารตกตะลึงด้วยคาดไม่ถึงอันตรธานหายวันไปในทันที พระพุทธองค์ตรัสว่า “ผู้มีศีลบริสุทธิ์อยู่ด้วยความไม่ประมาทย่อมถึงวิมุตติ เพราะฉนั้นยังรู้ชอบแล้วมารจะไม่ประสบทางของท่านได้เลย”

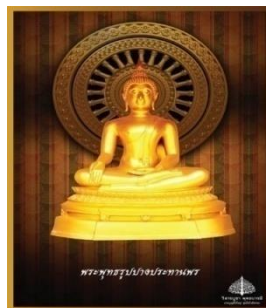
พระพุทธรูปปางปฐมบุญญิต

พระพุทธรูปปางปฐมบุญญิต พระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถประทับ (นั่ง) ขัดสมาธิ ยกฝ่าพระหัตถ์ทั้งสองตะแคงยื่นออกไปข้างหน้า

ความเป็นมาของปางปฐมบุญญิต

ในสมัยที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับอยู่ที่นครเวสาลี สุทินกลันทบุตร ได้ฟังพระธรรมเทศนาบังเกิดความเลื่อมใสทูลขอบรรพชาอุปสมบท แต่บิดามารดาอยากให้สึกมาดูแลสมบัติของตระกูล พระสุทินยังยินดีในพรหมจรรย์ บิดาจึงขอยาพาเพราะหากไม่มีผู้สืบสกุล ทรัพย์สินจะถูกยึดตามธรรมเนียม พระสุทินจึงได้ร่วมประเวณีกับภรรยาเก่าตามคำขอร้องและได้บุตรชายคนหนึ่ง ต่อมาท่านรู้สึกไม่สบายใจจึงเล่าให้ภิกษุทั้งหลายทราบ ความทราบถึงพระพุทธองค์ ทรงติเตียนพระสุทินที่ทำ

กรรมที่ไม่สมควรอย่างยิ่งแก่สมณะ จึงทรงบัญญัติสิกขาบทว่า “ภิกษุเสพเมถุนต้องขาดจากความเป็นภิกษุทันที” นับเป็นปฐมบัญญัติ คือ ข้อแรกในพระวินัยของพระภิกษุ การประพฤติดังพระสุทินสมัย นั้นถือว่ายังไม่ขาดจากความเป็นภิกษุ พระพุทธองค์ไม่ทรงเอาผิด เพราะยังไม่มีสิกขาบทห้ามไว้ แต่ถ้าภิกษุใดทำเช่นนั้นอีก ถือว่าปาราชิก ขาดจากความเป็นภิกษุทันที

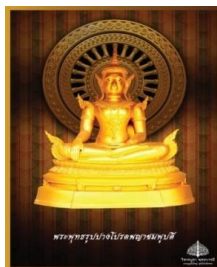

พระพุทธรูปปางประทานพร

พระพุทธรูปปางประทานพร (นั่ง) พระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถประทับ (นั่ง) ขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระเพล (ตัก) แขนขวาเหยียดออกไปวางที่พระชานุ (เข่า)

ความเป็นมาของปางประทานพร

เมื่อครั้งพระอานนท์ถูกสงฆ์เลือกให้ทำหน้าที่เป็นพุทธอุปัฏฐาก ท่านได้ขอพร ๘ ประการ จากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พร ๔ ข้อแรก ได้แก่ ไม่ประทานจีวรอันประณีตแก่ท่าน ไม่ประทาน บิณฑบาตอันประณีตที่พระองค์ได้มาแก่ท่าน ไม่ประทานให้ท่านอยู่คั่นธรรมาสน์เดียวกับพระพุทธองค์ และไม่ทรงพาท่านไปในที่นิมนต์ ส่วน ๔ ข้อหลังนั้น ได้แก่ ขอให้พระพุทธองค์ไปในที่นิมนต์ที่ท่านรับไว้ ถ้าท่านนำพุทธบริษัทมาจากแดนไกลขอให้ได้เข้าเฝ้าทันที ถ้าท่านมีความสงสัยขอให้ถามได้ทันที และข้อสุดท้ายคือ ถ้าพระพุทธองค์ไปแสดงธรรมที่ไหน ถ้าท่านไม่ได้ฟัง ขอให้แสดงแก่ท่านอีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้ เพื่อป้องกันคำครหาว่า ท่านอุปัฏฐากแล้วไม่ได้รับความเอื้อเฟื้อจากพระพุทธองค์เลย พระพุทธองค์ได้ ประทานพรทั้ง ๘ ประการแก่พระอานนท์

พระพุทธรูปปางโปรดพญาชมพูบดีหรือปางทรงเครื่อง

พระพุทธรูปปางโปรดพญาชมพูบดีหรือปางทรงเครื่อง อยู่ในพระอิริยาบถประทับ (นั่ง) ขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระเพล (ตัก) พระหัตถ์ขวาวางคว่ำบนพระชานุ (เข่า) ทรงเครื่อง ตันอย่างพระมหากษัตริย์

ความเป็นมาของปางโปรดพญามพุดีหรือปางทรงเครื่อง

พญามพุดีผู้มีฤทธิ์เดชมาก มีความริษยาพระเจ้าพิมพิสาร เพราะทรงมีปราสาทงดงามกว่าปราสาทของพระองค์ จึงมารุกรานข่มเหงจนพระเจ้าพิมพิสารต้องหนีไปพึ่งพระบารมีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงเนรมิตพระองค์เองเป็นพราชาธิราชซึ่งดงามดุจท้าว महाพรหม และรับสั่งให้ท้าวสักกเทวราชแปลงเป็นราชทูตไปทูลเชิญพญามพุดีมา พญามพุดีตกตะลึงในความงามและความยิ่งใหญ่แห่งพระนครของพระเจ้าราชาธิราช พระพุทธองค์ทรงให้โอกาสพญามพุดีแสดงฤทธิ์ แต่ก็พ่ายแพ้ต่อพระพุทธองค์ จึงทรงบันดาลให้ทุกสิ่งกลับคืนสู่สภาพเดิมและทรงแสดงธรรมโปรดจนพญามพุดีเพื่อหน่ายในราชสมบัติอันไม่ยั่งยืน ทูลขออุปสมบท พระพุทธองค์ทรงประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทาแก่พญามพุดี

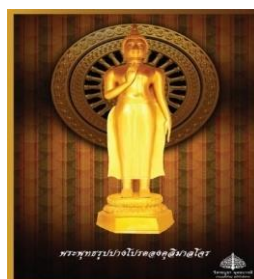

พระพุทธรูปปางปาไลไลยก์

พระพุทธรูปปางปาไลไลยก์ พระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถประทับ (นั่ง) บนก้อนศิลา พระบาททั้งสองวางบนดอกบัว พระหัตถ์ซ้ายวางคว่ำบนพระชานุ (เข่า) พระหัตถ์ขวาวางหงายบนพระชานุ นิยมสร้างช่างหมอบใช้วงจับกระบองน้ำ อีกด้านหนึ่งมีสิงห์รองรับถวายเป็น

ความเป็นมาของปางปาไลไลยก์

ครั้งหนึ่งพระภิกษุในวัดโฆสิตาราม กรุงโกสัมพี ทะเลาะวิวาทกัน ประพฤติตนเป็นผู้ว่าสอนยาก พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงระอาพระทัย จึงเสด็จไปจำพรรษาอยู่ในป่าแถบหมู่บ้านปาไลไลยกะ โดยมีพญาช้างปาไลไลยกะและสิงห์ตัวหนึ่งเป็นอุปฐาก ครั้นออกพรรษา พระอานนท์พร้อมด้วยคณะพระภิกษุได้มากราบทูลอาราธนาพระพุทธองค์ ให้เสด็จกลับพระเชตวันมหาวิหาร หลังจากพระพุทธองค์เสด็จกลับ พญาช้างเสียใจล้มลงขาดใจตาย บรรดาพระภิกษุผู้ว่ายาก เมื่อทราบข่าวพระพุทธองค์เสด็จกลับมายังพระเชตวันมหาวิหาร ก็รีบเดินทางมาเข้าเฝ้าเพื่อแสดงความสำนึกผิด

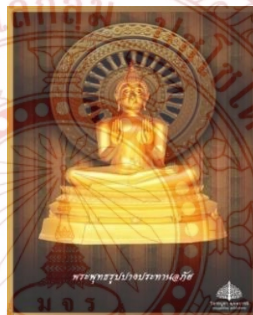

พระพุทธรูปปางโปรดคฤลีมาลโจร

พระพุทธรูปปางโปรดองคุลิมาลโจร พระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถยืน พระหัตถ์ซ้ายห้อยลง ข้างพระวรกาย พระหัตถ์ขวายกขึ้นเสมอพระอุระ (อก) นิ้วพระหัตถ์ตั้งตรง หันฝ่าพระหัตถ์ไปทางซ้าย

ความเป็นมาของปางโปรดองคุลิมาลโจร

อหิงสกุมารบุตรพราหมณ์ปุโรหิตแห่งนครสาวัตถี ได้ศึกษาสรรพวิชาอยู่ ณ สำนักทิศาปาโมกข์ เมืองตักศิลา ผู้เป็นอาจารย์ถูกยุยงว่า อหิงสกะหมายล้มล้างตน จึงหาทางกำจัดโดยยืมมือผู้อื่นฆ่า และบอกว่าจะสอน “วิชฌมุนต์” ให้ แต่มีข้อแม้ว่าจะต้องหานิ้วมือมนุษย์จำนวนหนึ่งพันนิ้ว จากหนึ่งพันคนมาบูชาครู พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงทราบด้วยพระอนาคตญาณว่า อหิงสกะ หรือองคุลิมาลโจรหรือจอมโจรผู้มีนิ้วมือเป็นมัลลิกำลังจะทำความผิดหนักเพราะกำลังจะฆ่ามารดา จึงเสด็จไปขวางทาง องคุลิมาลโจรตะโกนว่า “หยุดก่อนสมณะ” พระพุทธองค์รับสั่งว่า “เราหยุดแล้ว แต่ท่านนั้นแหละยังไม่หยุด” พระพุทธองค์จึงได้ทรงแสดงธรรมจนองคุลิมาลทูลขอบรรพชา พระพุทธองค์จึงประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทาให้องคุลิมาลได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ในกาลต่อมา

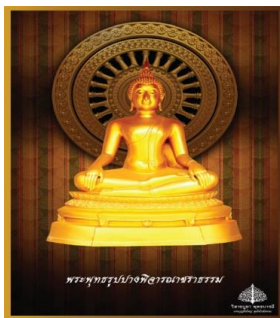

พระพุทธรูปปางประทานอภัย

พระพุทธรูปปางประทานอภัย (นั่ง) พระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถประทับ (นั่ง) ขัดสมาธิ ยกพระหัตถ์ทั้งสองขึ้นเสมอพระอุระ (อก) ตั้งฝ่าพระหัตถ์ทั้งสองเบนไปข้างหน้าเล็กน้อย บางแบบเป็นพระอิริยาบถยืน

ความเป็นมาของปางประทานอภัย

พระเจ้าอชาตศัตรู พระราชโอรสของพระเจ้าพิมพิสาร แห่งกรุงราชคฤห์ ถูกพระเทวทัตยุยงให้ปลงพระชนม์พระราชบิดา แล้วขึ้นครองราชย์แทน พระเจ้าอชาตศัตรูยังทรงช่วยสนับสนุนพระเทวทัต ส่งนายขมังธนูไปปลงพระชนม์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ไม่สำเร็จ ภายหลังสำนึกตัว จึงเสด็จมาสารภาพความผิดของตน และขอพระราชทานอภัยโทษกับพระพุทธองค์ ขอลงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งสูงสุด หันมาทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาและทรงให้ความอุปถัมภ์ในการทำสังคายนาพระไตรปิฎก ครั้งที่ ๑

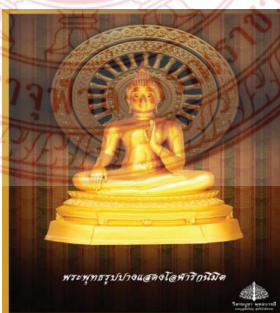

พระพุทธรูปปางพิจารณาชาดกรรม

พระพุทธรูปปางพิจารณาชาดกรรม พระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถประทับ (นั่ง) ขัดสมาธิ พระหัตถ์ทั้งสองวางคว่ำอยู่บนพระชานุ (เข่า) ทั้งสองข้าง

ความเป็นมาของปางพิจารณาชาดกรรม

วันหนึ่งในพรรษาที่ ๔๕ พรรษาสุดท้ายแห่งพระชนมายุ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงปราศรัยเรื่องชาดกรรมกับพระอานนท์ว่า “ดูก่อนอานนท์ บัดนี้เราชราภาพล่วงกาลผ่านวัยจนพระชนมายุล่วงเข้า ๘๐ ปีแล้ว กายของตถาคตทรุดโทรมเสมือนเกวียนชำรุดที่ต้องซ่อม ต้องมัดกระหนาบให้อยู่ด้วยไม้ไผ่ อันมิใช่สัมภาระแห่งเกวียนนั้น ดูก่อนอานนท์ เมื่อใดตถาคตเข้าอนิมิตเจโตสมาธิ ตั้งจิตสงบมั่น คือไม่ให้มีนิมิตใดๆ เพราะไม่ทำนิมิตทั้งหลายไว้ในใจ ดับเวทนาบางเหล่าเสีย และหยุดยั้งอยู่ด้วยอนิมิตสมาธิ เมื่อนั้นกายแห่งตถาคตย่อมแผ่แผ่ มีความผาสุกสบายตลอดกาย ดูก่อนอานนท์ เพราะธรรม คืออนิมิตสมาธิธรรมนั้นมีความผาสุก ฉะนั้นท่านทั้งหลายจงมีตนเป็นเกราะ มีธรรมเป็นที่พึ่งทุกอิริยาบถเถิด”

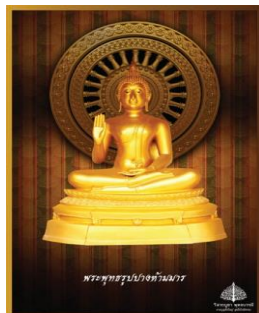
พระพุทธรูปปางแสดงโอฬาริกนิมิต

พระพุทธรูปปางแสดงโอฬาริกนิมิต พระพุทธรูปอยู่ในอิริยาบถประทับ (นั่ง) ขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายยกขึ้นป้องเสมอพระอุระ (อก) พระหัตถ์ขวาวางบนพระชานุ (เข่า)

ความเป็นมาของปางแสดงโอฬาริกนิมิต

ในวันเพ็ญเดือน ๓ (วันมาฆบูชา) พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเสด็จไปประทับที่ ปาวาลเจดีย์ และทรงแสดงโอฬาริกนิมิต คือ ตรัสให้พระอานนท์ทราบบว่าผู้ใดเจริญอิทธิบาทภาวนา หรืออิทธิบาท ๔ ได้สมบูรณ์แล้ว ผู้นั้นย่อมสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ถึงกับหนึ่ง หรือเกินกว่าตามประสงค์ แม้พระพุทธองค์ได้ตรัสแสดงนิมิตถึง ๓ หน แต่พระอานนท์มิได้ทูลอาราธนาให้ดำรงพระชนม์ชีพอยู่ตลอดกับ

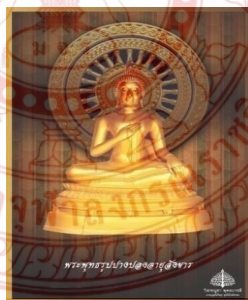
เพราะถูกมารดลใจ พระพุทธองค์ทรงเคยแสดงนิมิตทำนองนี้ในสถานที่ต่างๆ ถึง ๑๖ ครั้ง (อิทธิบาท ๔ ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา)

พระพุทธรูปปางห้ามมาร

พระพุทธรูปปางห้ามมาร พระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถประทับ (นั่ง) ขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่บนพระเพลา (ตัก) พระหัตถ์ขวายกขึ้นห้อยเสมอมพระอุระ (อก) แสดงอาการห้ามความเป็นมาของปางห้ามมาร

หลังจากทรงพิจารณาธรรมในเรือนแก้ว พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จไปประทับใต้ต้นไทรธิดาทั้ง ๓ ของพญามาร คือ นางราคา นางตันทา นางอรดี ได้อาสาผู้เป็นบิดาไปทำลายตบะเดชะของพระพุทธองค์ ด้วยการเนรมิตรร่างเป็นสตรีสวยงามในวัยต่างๆ ตลอดจนแสดงอติถิมาโดยการฟ้อนรำขับร้อง แต่พระพุทธองค์ไม่ทรงเอาพระทัยใส่ กลับขับไล่ธิดาทั้ง ๓ ของพญามารให้หลีกไป

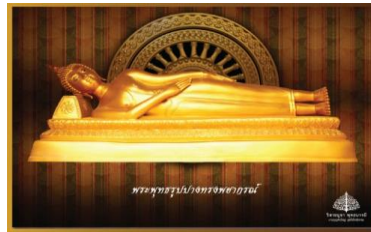
พระพุทธรูปปางปลงอายุสังขาร

พระพุทธรูปปางปลงอายุสังขาร พระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถประทับ (นั่ง) ขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายวางบนพระชานุ (เข่า) บางแบบวางหงายบนพระเพลา (ตัก) พระหัตถ์ขวายกขึ้นทาบที่พระอุระ (อก) เป็นอาการลูบพระวรกาย

ความเป็นมาของปางปลงอายุสังขาร

เมื่อครั้งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับ ณ ปาวาลเจดีย์ มารมาทูลอาราธนาให้ปรินิพพาน เมื่อพระพุทธองค์ทรงปลงอายุสังขาร ก็เกิดอัศจรรย์แผ่นดินไหวกลองทิพย์ก็บันลือลั่นในอากาศ พระอานนท์บังเกิดความพิศวงในบุพพนิมิตจึงทูลถามถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดอัศจรรย์นี้ พระพุทธองค์ก็ตรัสว่าได้ปลงอายุสังขารแล้ว ต่อแต่นี้ไปอีก ๓ เดือน จะปรินิพพาน พระอานนท์จึงทูลอาราธนาให้ดำรงพระชนม์ชีพอยู่ตลอดกับหนึ่ง เพื่อบุญเคราะห์เกื้อกูลแก่สัตว์โลก พระพุทธองค์ตรัสว่าได้ทรงแสดงโอฬาริก

นิมิตถึง ๑๖ ครั้ง แต่พระอานนท์มิได้ทูลอาราธนาให้ดำรงพระชนม์ชีพอยู่เสมอ และบัดนี้พญามารได้ทูลอาราธนาให้พระพุทธรูปปางขันธปรินิพพานแล้ว พระพุทธรูปก็ได้สละแล้ว จะนำสิ่งนั้นกลับมาอีกด้วยเหตุใด

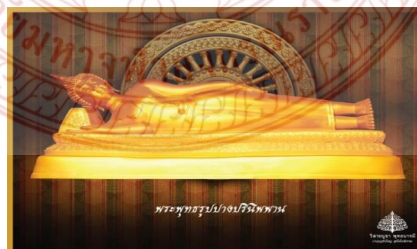

พระพุทธรูปปางทรงพยากรณ์

พระพุทธรูปปางทรงพยากรณ์ พระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถบรรทมตะแคงขวา ลืมพระเนตร พระเศียรหนุนพระเขนย (หมอน) พระหัตถ์ซ้ายทอดหาบไปตามพระวรกาย พระหัตถ์ขวายกขึ้นวางที่พระอุทร (ท้อง)

ความเป็นมาของปางทรงพยากรณ์

เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพานนั้น พระอานนท์เศร้าโศกเสียใจมาก จึงแอบไปยืนร้องไห้อยู่เพียงลำพัง พระพุทธรูปได้ตรัสตอบว่าสังขารทั้งหลายไม่เที่ยง จะหาความเที่ยงแท้จากสังขารได้แต่ที่ไหน ทุกสิ่งมีเกิดในเบื้องต้น ต้องแปรปรวนในท่ามกลางและดับสลายลงในที่สุด ความพลัดพรากจากสิ่งที่รักที่พอใจนั้นเป็นของธรรมดา ให้ละความเศร้าโศก และตั้งใจปฏิบัติธรรม จากนั้นทรงสรรเสริญความดีของพระอานนท์และทรงตรัสพยากรณ์ว่า พระอานนท์จักบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ ก่อนที่คณะสงฆ์จะทำปฐมสังคายนา

พระพุทธรูปปางปรินิพพาน

พระพุทธรูปปางปรินิพพาน พระพุทธรูปอยู่ในอิริยาบถบรรทมตะแคงขวา หลับพระเนตร พระเศียรหนุนพระเขนย (หมอน) พระหัตถ์ซ้ายทอดหาบไปตามพระวรกาย พระหัตถ์ขวาวางหงายอยู่ข้างพระเขนย พระบาทซ้ายทับซ้อนพระบาทขวา

ความเป็นมาของปางปรินิพพาน

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานในวันเพ็ญเดือนวิสาขะ (เดือน ๖) ก่อนพุทธศักราช ๑ ปี การถวายพระเพลิงได้จัดขึ้น ณ มกุฏพันธเจดีย์ กรุงกุสินารา แคว้นมัลละ ในวัน

แรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ (วันอัฐมี) หลังจากถวายพระเพลิงเสร็จแล้ว ๓ เดือน คณะสงฆ์ได้สังคายนาพระไตรปิฎก การทำปฐมสังคายนาใช้เวลา ๗ เดือน

๒.๓ ประวัติและความเป็นมาของพระพุทธรูปไม้ในภาคอีสาน

๒.๓.๑ แนวคิดในการสร้างพระพุทธรูปไม้ในภาคอีสาน

พระพุทธศาสนาเผยแผ่ไปถึงพื้นที่ใด นอกจากจะเป็นหนทางแห่งความดับทุกข์ในจิตใจของมนุษย์แล้ว ยังเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดการสร้างสรรค์ศิลปะและวัฒนธรรม เป็นบ่อเกิดอารยธรรมที่สำคัญในพื้นที่นั้นด้วย ประเทศที่มีประชาชนนับถือพระพุทธศาสนาอยู่อย่างยาวนานหลายชั่วนั้น จะมีการสร้างสรรค์วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตัว เช่น วัฒนธรรมของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ปรากฏโดดเด่นในไทย ลาว กัมพูชา เมียนมา และศรีลังกา

ในพื้นที่ภาคอีสานของไทยพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ ผสมผสานกับวัฒนธรรมท้องถิ่นก่อตัวเป็นวัฒนธรรมไท-ลาวที่มีเอกลักษณ์อันโดดเด่นครอบคลุมพื้นที่ในอีสาน สะท้อนออกมาตามองค์ประกอบสำคัญของพระพุทธศาสนาคือพระรัตนตรัย ได้แก่พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ กล่าวคือ ศิลปะและวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสานเป็นตัวแสดงออกในเชิงสัญลักษณ์และสะท้อนถึงพระรัตนตรัย เช่น พระไม้อีสาน และพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในยุคต่างๆ มีการนำเรื่องราวในพุทธประวัติและนิทานชาดกมาเป็นตำนานท้องถิ่น เพื่ออธิบายสถานที่สำคัญทางวัฒนธรรม เช่น ตำนานอุรังธาดูหรืออุรังคินทาน วรรณคดีเรื่องสินไซ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเป็นเครื่องมือทางศิลปะและวัฒนธรรมอันนำไปสู่การเรียนรู้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ในส่วนของพระสงฆ์ก็เป็นที่ประจักษ์ว่าดินแดนอีสานของไทยนั้นมีพระสงฆ์ที่ถึงพร้อมด้วยปริยัติและปฏิบัติผู้วางรากฐานของพระพุทธศาสนาให้กับสังคมและวัฒนธรรมอีสาน มีพระสงฆ์ที่เป็นผู้ปฏิบัติดีและปฏิบัติชอบ เป็นที่พึ่งในทางปฏิบัติและเป็นที่พักพิงของสังคมและชุมชนในการอนุรักษสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้

การสร้างพระไม้นับเป็นการสร้างบุญที่ยิ่งใหญ่ของชาวอีสาน เชื่อว่าผู้สร้างจะได้รับอานิสงส์ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า นอกจากนั้นยังเชื่อว่าการสร้างพระไม้เป็นการสร้างเพื่อถวายตนเป็นพุทธบูชาในฐานะที่เป็นพุทธมามกะ ผลานิสงส์จากการสร้างพระไม้ยังเป็นการสะเดาะเคราะห์ให้ผู้สร้างมีสุขภาพพลานามัยแข็งแรงชีวิตยืนยาว นอกจากนี้ในวาระที่ ม.ขอนแก่นครบรอบ ๕๐ ปี เพื่อความเป็นสิริมงคลของสถาบัน บุคลากร นักศึกษา ควรให้มีการสร้างพระพุทธรูปไม้หรือพระไม้ และห่อพระไม้ในบริเวณบึงสีฐาน ในมหาวิทยาลัยขอนแก่นอีกด้วยรศ.ดร.นิยม กล่าวอีกว่า ได้ทำการศึกษาค้นคว้าวิจัยในเรื่องพระพุทธรูปไม้ในภาคอีสานมาก่อนหน้านี้แล้วได้รู้ถึงรูปแบบคติสัญลักษณ์ที่ปรากฏแต่สิ่งหนึ่งที่ได้เห็นและเป็นความรู้สึกถึงคุณค่าอย่างยิ่งคือการสร้างพระพุทธรูปไม้เกิดขึ้นจากการร่วมแรงร่วมใจของคนในชุมชนและฝ่ายสงฆ์ที่เรียกว่า บวรเกิดเป็นสัญลักษณ์ที่หลอมรวมใจรูปลักษณะภายนอกคือพระพุทธรูปที่มีความงามมีสุนทรียภาพตามแบบศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นที่

มองเห็น แต่สิ่งที่ซ่อนอยู่ภายในเกิดระหว่างกระบวนการสะท้อนให้เห็นความรักความสามัคคี ความศรัทธา เป็นอัตลักษณ์วิถีอีสาน นอกจากนี้ในความเชื่อของคนโบราณว่าการได้ลงมือด้วยตนเองในการสร้างสิ่งนี้คืออานิสงค์ผลบุญไม่น้อยกว่าการบวชทั้งนี้เพราะการแกะพระพุทธรูปไม้เนื้อเทากับการถวายตนเป็นพุทธบูชาเช่นกัน^๔

ธีระศักดิ์ ฑีฆายุพันธุ์^๕ นายกเทศมนตรีเทศบาลนครขอนแก่น เปิดเผยว่า คณะผู้บริหารเทศบาลขอนแก่น ประกอบพิธีมอบพระไม้มงคลในโครงการ "นำบุญใส่ใจ สลักไม้คำคุณ" จำนวน ๒๒๐ องค์ ให้กับบุคคล สื่อมวลชน หรือหน่วยงานที่ทำคุณประโยชน์ให้กับเมืองขอนแก่น ที่ห้องประชุมนครเปิงจาล เทศบาลนครขอนแก่น ทั้งนี้ พระไม้เป็นศาสนวัตถุที่ครั้งหนึ่งนิยมสร้างของสังคมอีสาน ซึ่งสะท้อนความเป็นวิถีชีวิตประเพณีภูมิปัญญา และถ่ายทอดออกมาเป็นพระไม้แสดงถึงเอกลักษณ์ของคนอีสาน ตามในพระพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องไม้ในการสร้างพระพุทธรูปไม้อีสานของกลุ่มไท-ลาว ได้เลือกไม้ที่เป็นสิริมงคล และมีความเกี่ยวข้องในทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อท้องถิ่น มีชื่อที่เป็นมงคลเหมาะแก่การนำมา สลักเป็นพระพุทธรูปไม้ หรือพระไม้อีสาน และความน่าเลื่อมใสและศักดิ์สิทธิ์ จึงเห็นได้ว่าไม้ที่มีชื่อเสียงมงคลนำมาแกะสลักเป็นพระพุทธรูปไม้อีสาน เช่น ไม้โพธิ์ ไม้คูณ ไม้ยอ ไม้จันทน์ ไม้พะยูน ไม้ขนุน ไม้กระโดน ไม้ขามและเทศบาลนครขอนแก่นจัดโครงการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการแกะสลักพระไม้ พร้อมสร้างอัตลักษณ์ของเมืองสู่ฐานที่มั่นทางวัฒนธรรมร่วมสมัย โดยการแกะสลักพระพุทธรูปจากไม้มงคลที่มีอยู่ ในท้องถิ่น เช่น ไม้คูณ ไม้มะขาม จำนวน ๘๔,๐๐๐ องค์ เพื่อร่วมฉลองเนื่องในโอกาสมหามงคล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๘๘ พรรษา และเฉลิมฉลองเทศบาลนครขอนแก่นมีอายุครบ ๘๐ ปี ในปี พ.ศ.๒๕๕๘ อีกด้วย

"พระไม้ จำนวน ๘๔,๐๐๐ องค์ ถือว่าเป็นการสร้างประเพณี ศาสน์ของการสร้างพระไม้มากที่สุด สร้างอัตลักษณ์ ของเมืองด้านความเชื่อ ความศรัทธา ความรักให้เกิดในหมู่พี่น้องประชาชน อันจะนำชื่อเสียงมาสู่เทศบาลนครขอนแก่น พร้อมอธิษฐานจิต โดยพระสงฆ์ชื่อดังภาคอีสาน เช่น หลวงปู่บุญหนา วัดป่าไผ่ผล,หลวงปู่บุญพิน วัดผาเทพนิมิต, หลวงปู่แหวน วัดป่าหนองนกกต, หลวงปู่ลี วัดป่าอัมพวัน, หลวงปู่จื่อ วัดเขาตาเงาะอุดมพร, หลวงพ่อคุณ วัดหนองแวง พระอารามหลวง และพระเทพกิตติรังสี วัดธาตุ พระอารามหลวง"

^๔ นิยม วงศ์พงษ์คำ, พระพุทธรูปไม้ในภาคอีสาน,มหาวิทยาลัยขอนแก่น,๒๕๕๗.

^๕ ธีระศักดิ์ ฑีฆายุพันธุ์ นายกเทศมนตรีเทศบาลนครขอนแก่นวันที่ ๑๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๘ ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๙๑๔๕ ข่าวสดรายวัน หน้า ๒๓ (คำสัมภาษณ์)

จารุวัตร กลิ่นอยู่^๖ ได้ศึกษาเรื่องปฏิมากรรมพระไม้แกะสลักของชาวล้านนา...ศรัทธาผ่านงานศิลป์ สรุปได้ว่า พระพุทธรูปแกะสลักจากไม้ หรือพระเจ้าไม้รูปองค์พระปฏิมากรที่สลักจากไม้ให้เป็นพระพุทธรูป ซึ่งพระพุทธรูปประเภทนี้มีหลากหลายพุทธลักษณะและหลายขนาดมีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเป็นงานพุทธศิลป์นิยมกันในอดีตจนถึงปัจจุบันเป็นปฏิมากรรมลักษณะในรูปแบบของประณีตศิลป์ สร้างสรรค์ผลงานด้วยความละเอียดอ่อนสะท้อนสภาพสังคมได้สร้างสรรค์งานให้กลมกลืนกับความเชื่อจารีตประเพณี และวัฒนธรรม ทั้งรูปแบบลวดลายรวมถึงความเชื่อและแรงศรัทธาทางศาสนาพุทธสามารถสืบทอดศิลปวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษและภูมิปัญญาท้องถิ่น มีเอกลักษณ์และมีคุณค่าควรแก่การภาคภูมิใจสำหรับชาวล้านนาเอง งานแกะสลักพระพุทธรูปจากไม้จึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมล้านนา

ความเชื่อและพิธีกรรมการแกะสลักไม้เป็นพระพุทธรูป

ประการแรก คุณสมบัติของช่างผู้แกะสลักต้องเป็นคนดีไม่ผิดศีลร้ายแรงปฏิบัติตนอยู่ในศีลห้า
ประการที่สอง ช่างผู้แกะสลักพระพุทธรูปจากไม้ต้องบวชเรียนปฏิบัติตนตามคำสอนของพระพุทธเจ้า

ประการที่สาม ก่อนที่จะแกะสลักไม้พระพุทธรูปจากไม้ ช่างผู้แกะสลักต้องถือศีลห้าอย่างเคร่งครัด เป็นเวลาก่อนล่วงหน้าหนึ่งเดือน และในขณะแกะสลักพระพุทธรูปจนเสร็จสิ้น

ประการที่สี่ ต้องทำพิธีทางศาสนา และจัดปริมพิธีขอพรจากสวรรค์เทพเทวดา เพื่อขออนุญาต ในการแกะสลักไม้เป็นพระพุทธรูปต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และขอพรให้สร้างสรรค์ งานแกะสลักได้อย่างเรียบร้อยเสร็จสิ้นโดยสมบูรณ์

ประการที่ห้า เมื่อแกะสลักพระพุทธรูปเสร็จสิ้นแล้ว ต้องทำพิธีทางศาสนาอีกครั้งหนึ่ง เพื่อเป็นการขอพระคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองปกป้องรักษาให้ทำงานได้อย่างราบรื่น

ไม้ที่นิยมใช้แกะสลักเป็นพระพุทธรูป

ไม้ที่ใช้แกะสลักเป็นพระพุทธรูปนิยมใช้ไม้ที่ถือกันว่าเป็นไม้มงคล ดังคำจารึกที่ฐานพระเจ้าไม้องค์หนึ่งที่วัดบ้านเปียง ตำบลบ้านแม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ กล่าวว่า ไม้หนุน(ขนุน)ไม้ทันท(พุทรา) ไม้รัก ไม้ทิง (ไม้พลวง) ไม้สา ไม้ส้มสุก (โศก อโศก) ไม้จันทน์ (อ่าน “สะหลี”) หรือไม้ศรี หรือไม้โพ คือต้นโพธิ์ นอกจากนี้ไม้ชนิดที่นิยมแกะสลักพระพุทธรูปมีอีกมาก อาทิ ไม้แก้ว (พิบูล) ไม้จำปา ไม้จำปี ไม้เตีปลอง ไม้เตีเกลี้ยง ไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้ซ้อ ไม้สัก ไม้สะเหลียมหรือไม้สะเดา ไม้แก่นจันทน์ หรือไม้จันทน์หอม ไม้ไผ่ ตามคติความเชื่อเกี่ยวกับไม้ที่นำมาสร้างพระพุทธรูปอาจเนื่องมาจากเชื่อเรื่องโพธิพฤกษ์หรือไม้ที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ประทับได้ร่มไม้้นั้นๆ เพื่อตรัสรู้

^๖จารุวัตร กลิ่นอยู่ (ผู้อำนวยการกองการศึกษาศาสนาและวัฒนธรรมองค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งผาสุข จังหวัดพะเยา), ปฏิมากรรมพระไม้แกะสลักของชาวล้านนา...ศรัทธาผ่านงานศิลป์, ๒๕๖๐

อานิสงส์การสร้างพระพุทธรูปจากการแกะสลักไม้

อานิสงส์ ซึ่งหมายถึงผลแห่งกุศลกรรม หรือประโยชน์อันจะได้รับจากการได้ทำบุญหรือได้สร้างประโยชน์ไว้ ชาวล้านนามีความเชื่อว่าการทำบุญทำกุศลอันมีเจตนาบริสุทธิ์ย่อมจะได้รับผลแห่งบุญนั้นตอบแทน ส่วนคติการสร้างพระพุทธรูปไม้ล้านนามีกรอบแนวคิดเดียวกันทั้งหมด คือ คำบูชาศาสนาตราบ ห้าพันปี เป็นที่ไหว้บูชาแก่คนและเทวดาทั้งหลาย อุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ญาติหรือสัตว์ที่ล่วงลับ เพื่อแก้ค่านบนานกาลแล้ว และสร้างเป็นพระเจ้าเซตา(การสะเดาะเคราะห์) เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตัวผู้สร้างเอง เพื่อความสุขสามประการ สุขบนโลกมนุษย์ โลกสวรรค์โลกพระนิพาน บรรณาไปเกิดเป็นพระอรหันต์ในยุคพระศรี-อารีย์ บรรณาไปเกิดบนสวรรค์ชั้นฟ้า บรรณาให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บ และบรรณามีปัญญา ผสมผสานความเชื่อเรื่องของอานิสงส์มากมาย นานับการที่พุทธศาสนิกชน เชื่อว่าถ้าได้สร้างถวายให้กับพระพุทธรูปแล้ว กุศลผลบุญที่ได้กระทำไว้ในชาตินี้จักน้อมนำผู้คนเหล่านี้มีความสุขทั้งชาตินี้ ชาติหน้า และชาติต่อไป ดังจารึกฐานพระเจ้าไม้ได้กล่าวว่า “สุขที่เมืองมนุษย์สุขที่เมืองสวรรค์และสุขแห่งพระนิพาน” เทอญ สำหรับอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูปไม้ไม่ได้แยกแยะตามชนิดของไม้

การสร้างพระพุทธรูปจากการแกะสลักไม้ เป็นผลงานที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะพื้นที่ของชาวล้านนา ที่การแกะสลักพระพุทธรูปจากไม้เป็นการสร้างสรรค์งานศิลป์ ถือเป็นของสูงที่ผู้คนให้ความเคารพกราบไหว้เพื่อตอบสนองความเชื่อความศรัทธาเป็นพุทธบูชาสำหรับศาสนาพุทธ ซึ่งเป็นที่นิยมสร้างกันอย่างแพร่หลาย อีกนัยหนึ่งถือเป็นการทำบุญที่ยิ่งใหญ่

๒.๓.๒ การเลือกใช้ไม้ในการทำพระไม้อีสาน (Wooden Buddha)^๗

ส่วนมากใช้ไม้ที่เป็นมงคล ไม้มงคลหมายถึง ไม้ที่มีชื่อดีที่เป็นสิริมงคลเช่น ไม้คูณหมายถึง การค้าคุณอยู่ดีมีเฮ ตามคติอีสานและไม้ที่มีประวัติเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าหรือตำนานเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า ไม้มงคลที่นิยมนำมาทำพระไม้ในภาคอีสาน มีดังนี้

๑. ไม้โพธิ์ เป็นต้นไม้ชั้นสูง และมีความสำคัญเกี่ยวข้องกับศาสนา เช่น เป็นโพธิ์บัลลังก์ ในการตรัสรู้และอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแห่งพระตถาคตเจ้านักปราชญ์ในสมัยโบราณจึงได้นำกิ่งต้นโพธิ์ที่หันไปทางทิศตะวันออก ส่วนรากของต้นโพธิ์นิยมแกะสลักรูปมหาสาวกหรือเรียกว่า พระภควัด

๒. ไม้คูณ ต้นราชพฤกษ์ เป็นไม้ยืนต้นมีดอกสีเหลืองและชอบออกดอกบานสะพรั่งในหน้าแล้ง โดยเฉพาะช่วงสงกรานต์ คำว่า คูณ ในภาษาอีสาน หมายถึงความเป็นสิริมงคลและหมายถึงการค้าคุณให้อยู่เย็นเป็นสุข ชาวบ้านนิยมใช้ส่วนกิ่งและลำต้นมาแกะสลักพระไม้ สำหรับกราบไหว้บูชา

^๗ ข้อมูลจาก:<http://aca.kku.ac.th/woodenbuddha/index.php?r=main/belive> (เข้าถึงวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐)

๓. ไม้ยอ ต้นยอมี ๒ อย่างคือ ยอบ้านและยอป่า ยอบ้านเป็นไม้ที่มีใบใหญ่ ผลและใบใช้รับประทานได้ ยอตามพจนานุกรม หมายถึง การยกย่องสรรเสริญ การนำต้นยอมาทำพระไม้ ก็เพื่อหวังอานิสงส์ให้คนนิยมยกย่อง สรรเสริญยืนยอในสังคมใช้ได้ทั้งยอป่าและยอบ้าน

๔. ไม้จันทร์ (แก่นจันทร์) ไม้จันทร์ที่มีตำนานเกี่ยวข้องกับประวัติพระพุทธเจ้ามาแต่โบราณ เรียกตำนานนี้ว่า ตำนานพระแก่นจันทร์ นับเป็นตำนานเก่าแก่ของอินเดีย กล่าวกันว่าพระพุทธรูปองค์แรกสร้างด้วยไม้แก่นจันทร์แดงและสร้างขึ้นในขณะที่พระองค์ยังทรงมีพระชนม์อยู่ และมีขึ้นโดยพุทธานุญาตจากองค์สัมมาสัมพุทธเจ้าด้วย แม้ว่าตำนานจะขัดกับหลักฐานทางศิลปกรรมแต่ตำนานพระแก่นจันทร์ก็ยังคงเป็นที่เชื่อถือสืบต่อกันมาจนปัจจุบัน

๕. ไม้พยอม ต้นพยอมเป็นไม้มงคลอีกชนิดหนึ่ง คำว่า พยอม หมายถึงการช่วยเหลือเกื้อกูลทั้งตนเองและผู้อื่นการใช้ไม้พยอมมาแกะสลัก เชื่อว่าจะได้อานิสงส์ให้คนอื่นเกื้อกูลให้มั่งมีศรีสุขด้วยลาภยศสรรเสริญ

๖. ไม้ขนุน ภาษาอีสานเรียก ต้นหมากมี้ ผลรับประทานได้ ไม้ขนุนยังนิยมนำมาทำเครื่องดนตรีโดยเฉพาะโปงลาง เชื่อว่าทำให้เกิดเสียงกังวานไพเราะกว่าไม้อื่น คำว่า ขนุน น่าจะหมายถึงการเกื้อหนุนหนุนจุนเจือ ให้มีความสุขทั้งชาตินี้และชาติหน้า เชื่อว่าการนำไม้ขนุนมาแกะพระพุทธรูปจะได้ อานิสงส์ให้คนอื่นเกื้อหนุนหนุนจุนเจือ

๗. ไม้กระโดน คำว่า โดน ในภาษาอีสานหมายถึง นาน เป็นไม้รับประทานใบกับอาหารพื้นบ้านที่มีรสจัด เช่นน้ำพริก และป่นต่างๆ เพราะใบกระโดนมีรสฝาด ซึ่งตัดกับรสเผ็ดได้ดี การนำไม้กระโดนมาแกะพุทธรูปเชื่อว่าจะได้รับอานิสงส์ ให้ผู้แกะมีอายุยืนนาน เช่นเดียวกับชื่อไม้กระโดน

๘. ไม้มะขาม เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ลำต้นและกิ่งก้านแข็งแรง โดยเฉพาะลำต้นที่มีอายุนานจนจะกลายเป็นสีดำนิยมนำมาแกะสลักเป็นพระพุทธรูป เชื่อว่าถ้าใช้ไม้แก่นขามาแกะสลักพระพุทธรูปจะทำให้ได้อานิสงส์อายุยืน และมีรูปร่างแข็งแรงเช่น ต้นมะขาม

๒.๔ ความสำคัญและอิทธิพลทางคติความเชื่อของพระพุทธรูปไม้ที่มีต่อวิถีชีวิตของคนอีสาน

เมื่อพิจารณาถึงมูลเหตุที่ทำให้เกิดพระพุทธรูปขึ้นนั้น มีปรากฏในหนังสือเรื่องตำนานพระแก่นจันทร์ จากคัมภีร์ชินกาลบาลีปกรณ์ อันเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ซึ่งเรียบเรียงและแต่งในราวจุลศักราช ๘๗๘ (พ.ศ. ๒๐๖๐) โดยท่านรัตนปัญญามหาเถระ นักปราชญ์ชาวล้านนา ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงบันทึกไว้ว่า สร้างขึ้นในลังกาทวีป เมื่อครั้งพระพุทธองค์เสด็จไปประทานพระเทศนาโปรดพระพุทธรูปรดา และค้างอยู่ในดาวดึงส์พรรษาหนึ่งนั้น พระเจ้าปัสเสนทิโกศลมิได้เห็นพระพุทธรูปมาช้านาน จึงตรัสสั่งนายช่างทำพระพุทธรูปขึ้น

ด้วยไม้แก่นจันทร์แดงประดิษฐานไว้เหนืออาสนะที่พระพุทธรูปเจ้าเคยประทับ ความสอดคล้องกับบันทึกของหลวงจีนฟาเหียนซึ่งเดินทางไปอินเดียเมื่อราว พ.ศ. ๙๕๐ ว่าเมื่อเดินทางถึงเมืองสาวัตถีได้รับฟังเรื่องพระเจ้าปัสเสนทิโกศลสร้างพระพุทธรูปเช่นกัน^๘

อนึ่ง ลักษณะพระพุทธรูปที่แกะสลักจากไม้เนื้อแข็งนี้เข้าใจว่า แต่เดิมไม่มีการสร้างพระพุทธรูปที่มีลักษณะเหมือนพระพุทธรูปเจ้า ด้วยในอินเดียสมัยนั้นยังมีข้อห้ามทำรูปคนสำหรับเคารพ จึงไม่มีผู้ใดทำรูปพระพุทธรูปเป็นรูปมนุษย์ แต่มีข้ออนุญาตให้ทำรูปอื่นที่เป็นสัญลักษณ์ขึ้นแทนได้ จึงปรากฏว่ามีผู้สร้างรูปสัญลักษณ์แทนด้วยความเคารพ เช่นให้ทำรูปม้าผูกเครื่อง ไม่มีคนขี่ในปางมหากนิษกรรมณีหรือทำเป็นรูปธรรมจักรมีรูปกวางหมอบในปางประทานปฐมเทศนา อันทรงหมายความว่า ทรงแสดงพระธรรมจักรกับปวัตตสูตร ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน หรือปางประสูติ ให้ทำรูปพระนางสิริมหามายากำลังประทับนั่ง หรือยืนอยู่บนดอกบัวมีช้างสองเชือกประณมภูษะหรือหม้อที่ใส่น้ำจมนเต็มซึ่งแสดงความสมบูรณ์ เถลงบนเศียรของนางกษัตริย์ดังที่ปรากฏอยู่ที่พระมหาสถูปปสาณจี เป็นต้น^๙

อย่างไรก็ดีการสร้างรูปเคารพ หรือพระพุทธรูปของพุทธศาสนิกชนในช่วงสมัยแรกนั้นน่าจะไม่มี ความหมายกว้างขวางกันออกไปถึงพระพุทธรูปจริง ๆ อาจสร้างขึ้นเป็นพระพุทธรูปสำหรับสักการะ เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจ ให้ระลึกถึงพระคุณของพระองค์เป็นที่ตั้งแห่งพุทธานุสติเท่านั้น^{๑๐}

ส่วนเรื่องการสร้างพระพุทธรูปนั้น ได้มีนักปราชญ์ในชั้นหลัง ตรวจสอบกับพบพงศาวดาร โดยพิจารณาประกอบกับโบราณวัตถุที่พบในอินเดีย ซึ่งได้ลงความเห็นเป็นหลักฐานว่า การริเริ่มสร้างพระพุทธรูปนั้นเป็นความคิดของพวกโยนก ซึ่งเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงคิดประดิษฐ์ขึ้นเป็นครั้งแรกในแคว้นคันธาราฐ เมื่อระหว่าง พ.ศ. ๓๖๕-๓๘๓ และได้รับความนิยมมาก ต่อมาการบูชาพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นนี้ได้แพร่หลายลงมาถึงแคว้นมคธในประเทศอินเดีย ทำให้เลื่อมใสศรัทธาที่ถือว่า ไม่ควรสร้างรูปเคารพอย่างสิ้นเชิง^{๑๑}

ตามคติความเชื่อของชาวอีสานเกี่ยวกับพระพุทธรูปนั้นปรากฏว่า มักนิยมแกะสลักพระพุทธรูปจากไม้ไว้เพื่อถวายเป็นพุทธานุชา เพื่อสะเดาะเคราะห์หรือแก้บน (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ ๒๕๓๓ : ๕) โดยทั่วไปแล้วชาวอีสานมักมีฝีมือในเชิงช่างศิลป์ สามารถแกะสลักไม้ในลักษณะต่างๆ ได้อยู่แล้ว เช่น ทำเครื่องประดับ เครื่องเรือน ชุดรับแขก เครื่องมือทางเกษตรกรรม หรือเครื่องใช้ในเรือนครัว

^๘ ฝาสุก อินทราวุธและสินชัย กระบวนแลง, พระพุทธรูปและพุทธศิลป์ในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: ศุภสภา, ๒๕๒๕), หน้า ๑๕๒

^๙ สมพร อยู่โพธิ์, พระพุทธรูปปางต่างๆ, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๑๔), หน้า ๑๔

^{๑๐} กรมการศาสนา, ประวัติพระพุทธรูปปางต่างๆ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๕), หน้า ๑๘๑-๑๘๓

^{๑๑} น. ณ ปากน้ำ . ธรรมาสันศักดิ์และศรีแห่งศิลปะไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๔๓), หน้า ๖-๗

ประเภท โต๊ะ เก้าอี้ คันกระบวยตักน้ำ กล้องยาสูบ เขียนหมาก เป็นต้น ประกอบไม้เป็นวัสดุที่หาได้ง่าย จึงมักเลือกไม้ที่เป็นมงคลมาแกะสลักเป็นพระพุทธรูปเพื่อเคารพสักการบูชาอีกด้วย

แนวคิดการสร้างพระไม้ของชาวอีสานอาจได้รับอิทธิพลจากตำนานพุทธศาสนาโดยตรงซึ่งน่าจะสืบทอดมรดกมาทางความเชื่อโดยปรากฏหลักฐานจากเรื่องตำนานพระแก่นจันทร์ ที่ได้แบบอย่างมาจากอินเดียหรือศรีลังกาดังกล่าวแล้ว แนวคตินี้น่าจะมามีมาตั้งแต่สมัยยุคต้นที่ชาวอีสานรับอิทธิพลทางศาสนาเข้ามาทางอาณาจักรล้านนา และบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขง

โดยทั่วไปแล้วการทำรูปเคารพ ก็มักเพื่อจุดประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ มีข้อมูลเกี่ยวกับต้นไม้มงคลในพุทธศาสนาปรากฏชัดเจน โดยกล่าวถึงไม้สำคัญหลายชนิดที่เกี่ยวข้องผูกพันอย่างแน่นแฟ้นกับพุทธประวัติ เช่น ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ต้นสาละ ต้นมุจลินทร์ ต้นหว่า ต้นจิก ต้นรัง เป็นต้น จึงชวนให้คิดว่า การนำไม้ที่เกี่ยวข้องดังกล่าวมาแกะสลักเป็นพระพุทธรูปนั้นก็น่าจะเนื่องมาจากศรัทธา ความเชื่อเป็นปัจจัยสำคัญ

ชื่อไม้ดังกล่าว ชาวอีสานถือว่าเป็นไม้มงคล เพราะเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา แต่ต่อมาภายหลังชาวอีสานจะปรับเปลี่ยนแนวความคิดโดยยอมรับเอาชื่อต้นไม้อีกหลายชนิดที่มีความหมายไปในทางที่เป็นมงคลมาแกะสลักด้วย เช่น ต้นกฤษณา ไม้มะขาม ไม้จันทร์หอม ไม้มะยม ไม้ขนุน เป็นต้น ซึ่งเชื่อกันว่าจะทำให้เกิดความหลัง ศักดิ์สิทธิ์ นำเกรงขามหรือนิยมชมชอบตามชื่อต้นไม้ดังกล่าว ตลอดจนอาจบันดาลให้เกิดความสุขสบาย หรือเจริญรุ่งเรือง เป็นต้น

โดยเฉพาะรูปเคารพนั้น ชาวอีสานนิยมแกะสลักไม้เป็นพระพุทธรูป ซึ่งมักเรียกว่า พระไม้ หรือ พระพุทธรูปไม้ ไว้ที่วัด โบสถ์ วิหาร ฐานชุกชี ระเบียง หอไตร หอระฆัง กุฏิ ศาลาการเปรียญ หรือต้นไม้มงคลที่อยู่บริเวณภายในวัด เป็นต้น โดยมีความเชื่อว่าหลังจากอุปสมบทแล้วหนึ่งพรรษา จะต้องแกะสลักพระพุทธรูปไม้อย่างน้อย ๑ องค์ ไว้เป็นที่ระลึก หรืออาจสร้างเพื่อแก้บน ในคราวที่ญาติพี่น้องปลอดภัยจากอาการเจ็บป่วย หรือเพื่อต่ออายุก็ได้^{๑๒}

เนื่องจากงานแกะสลักพระไม้ เป็นประติมากรรมที่ค่อนข้างละเอียด ประณีต บรรจง กว่าการแกะสลักประเภทอื่น เป็นต้นว่า ช่างแกะสลักพระไม้ต้องเข้าใจปรัชญาพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน รู้ถึงรูปแบบ ค่านิยม และศรัทธา ความเชื่อถือของชุมชน ทั้งต้องมีฝีมือในเชิงช่างอีกด้วย ซึ่งส่วนใหญ่แล้วมักแกะสลักเป็นพระพุทธรูปปางประทับยืน ปางขัดสมาธิเพชร ปางมารวิชัย ตลอดจนปางประทับนั่งห้อยพระบาท เป็นต้น ดังปรากฏพระพุทธรูปไม้ลักษณะต่างๆ ถึงจำนวน ๑๙๒ องค์ ที่ศูนย์วัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยขอนแก่น ซึ่งได้เก็บรวบรวมจากวัดในภาคอีสานไว้^{๑๓}

^{๑๒} ไทยรัฐ ๘ มีนาคม ๒๕๓๓ หน้า ๓.

^{๑๓} อ้างแล้วหน้าเดิม, ๓.

เป็นที่น่าสังเกตว่า ลักษณะศิลปกรรมแกะสลักไม้ที่ปรากฏในอีสานตั้งแต่อดีตเป็นมา เช่น ภาพแกะสลักไม้ ตามค้ำยันและกรอบประตู หน้าต่าง ตลอดจนพระไม้ จะถูกทำลายลงโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หรือไร้สำนึกในคุณค่าอยู่เสมอ ทั้งนี้อาจเนื่องจากช่างหรือผู้ที่จ้าง ในสมัยหลังไม่รู้คุณค่าในความงาม อันเป็นเอกลักษณ์ทางศิลปะประจำท้องถิ่นประการหนึ่ง และวัสดุก่อสร้าง ตลอดจนรูปแบบของศิลปส่วนกลาง แพร่เข้ามาในภาคอีสานอย่างรวดเร็ว อีกประการหนึ่งมีอิทธิพลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางรูปแบบ และกรรมวิธีโดยสิ้นเชิง อย่างไรก็ตามพระพุทธรูปที่แกะสลักด้วยไม้ จะยังเป็นศิลปวัตถุอีสานที่แสดงให้เห็นถึงคตินิยม ศรัทธา ความเชื่อ ตลอดจน ลักษณะรูปแบบของศิลปะประจำท้องถิ่นได้ชัดเจน แต่พระไม้จะอยู่อย่างกระจัดกระจายทั่วไป^{๑๔}

การสร้างรูปเคารพในทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธรูปที่แกะสลักด้วยไม้นั้นนับวันจะสูญสลายไปในที่สุด แต่พระพุทธรูปไม้ เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ล้ำค่าอย่างหนึ่งที่สามารถแสดงถึงพัฒนาการทางด้านความคิด ลักษณะสร้างสรรค์เพื่อเสริมสร้างศรัทธา คติความเชื่อ และความซาบซึ้งที่มีต่อพุทธศาสนา อันเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตของชาวอีสาน ปัจจุบันชาวอีสานส่วนใหญ่ จะนิยมและชื่นชอบผลงานจากระบบเทคโนโลยีสมัยใหม่มากขึ้นตามลำดับ เป็นว่า รับเอาพระพุทธรูปที่หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์และทองเหลืองจากชุมชนเมืองเข้ามา มีการทำลายระบบนิเวศวิทยามากขึ้นในรูปแบบต่างๆ จนไม่มีต้นไม้ที่ต้องการใช้ประโยชน์เหมือนอดีต หรือไม่มีช่างแกะสลักที่ชำนาญการ ตลอดจนขาดปัจจัยแวดล้อมอื่นๆทำให้งานแกะสลักพระพุทธรูปไม้หมดคุณค่า และจำเป็นลง

อันที่จริงลักษณะงานฝีมือแบบชาวอีสาน และคตินิยม ความเชื่อและอิทธิพล ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของชนพื้นเมืองถิ่นอีสานเกี่ยวกับพระพุทธรูปไม้นี้ น่าจะได้มีการศึกษาวิเคราะห์วิจัยเชิงประวัติหรือเก็บรวบรวมมาจัดหมวดหมู่ไว้ เพื่อศึกษารูปแบบ ความหมาย ความคิด คตินิยม ความเชื่อและอิทธิพลพร้อมทั้งศิลปกรรมได้

แต่เนื่องจากพระพุทธรูปไม้ ที่ปรากฏในภูมิภาคอีสานที่มีอิทธิพลต่อชาวอีสานทั้งทางด้านจิตและกาย ดังนี้ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ศึกษาพระไม้นี้ทั้ง ๒๐ จังหวัด เนื่องจากในพื้นที่ดังกล่าวมีพระพุทธรูปไม้โบราณจำนวนมากอยู่กระจัดกระจายทั่วไปตามบริเวณวัดต่างๆ นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปไม้ขนาดต่างๆ ที่มีรูปแบบหลายลักษณะต่างกัน จากเหตุผลดังกล่าวเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้วิจัยใคร่ที่จะศึกษาพระพุทธรูปไม้ ที่ปรากฏในภาคอีสาน โดยรวบรวมมาจำแนกประเภท วัสดุที่ใช้แกะสลัก และจัดหมวดหมู่ตามรูปแบบพุทธอิริยาบถ ตลอดจนศึกษาในคตินิยมและอิทธิพล อันอาจแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของศิลปกรรมได้

^{๑๔} สุวิข สติวิทยานันท์, พระพุทธรูปไม้ในจังหวัดขอนแก่น, (ขอนแก่น: ศูนย์วัฒนธรรมอีสานมหาวิทยาขอนแก่น, ๒๕๓๔), หน้า ๔๘.

๒.๕ แนวคิดทฤษฎีคุณค่าทางจริยศาสตร์

ความหมายของจริยศาสตร์

คำว่า "จริยศาสตร์" มาจากภาษาอังกฤษว่า "ethics" ความหมายทั่วไป แบ่งได้เป็น ๓ ประการ คือ

(๑) "จริยศาสตร์" หมายถึง แนวทางการดำเนินชีวิต หรือเป็นวิถีทางของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ตามแนวความหมายนี้ มักจะอ้างถึงศาสนาต่าง ๆ เช่น ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม ฯลฯ ซึ่งแต่ละศาสนาจะมีข้อกำหนดว่า "อะไรคือจุดมุ่งหมายสูงสุด หรือจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์" แนวทางการประพฤติปฏิบัติเพื่อไปให้ถึงจุดมุ่งหมายของชีวิตในภาษาไทยเรียก "จริยศาสตร์" ในความหมายนี้ว่า "จริยธรรม"

(๒) "จริยศาสตร์" หมายถึง ประมวลเกณฑ์ความประพฤติเฉพาะกลุ่มอาชีพหรือบุคคลในสถาบันต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมความก้าวหน้า ดำรงไว้ซึ่งเกียรติคุณในอาชีพและให้เป็นที่ยอมรับไว้วางใจจากสังคม ในภาษาไทยเรียก "จริยศาสตร์" ในความหมายนี้ว่า "จรรยาบรรณ" (Code of Ethics) เช่น จรรยาบรรณของแพทย์ พยาบาล ครู ตำรวจ และนักกฎหมาย เป็นต้น

(๓) "จริยศาสตร์" ในฐานะที่เป็นสาขาหนึ่งของวิชาปรัชญา จัดอยู่ในสาขาย่อยที่เรียกว่า อรรถวิทยา (Axiology) ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับคุณค่า (Value) ประเภทของคุณค่า สภาวะการมีอยู่ของคุณค่าและเกณฑ์ที่เกี่ยวกับคุณค่า จริยศาสตร์เป็นแขนงที่เน้นการศึกษาเกี่ยวกับคุณค่าของการกระทำของมนุษย์ว่า ดี ชั่ว ถูก ผิด ควร ไม่ควร และแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับสิ่งที่ดีที่สุดของชีวิตมนุษย์ (Mary Hesse)

"จริยศาสตร์" ในความหมายที่สามคือจุดสนใจของบทนี้ ประเด็นสำคัญที่จริยศาสตร์ศึกษาประกอบด้วย ๓ ประเด็น คือ

(๑) อะไรคือสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์ ที่มนุษย์แสวงหา

(๒) อะไรคือเกณฑ์ตัดสินการกระทำของมนุษย์ว่าสิ่งนี้ถูกหรือผิด

(๓) ปัญหาเกี่ยวกับนิยามของคำทางจริยะ เรียกจริยศาสตร์สาขาที่ศึกษาปัญหานี้ว่า อภิจริยศาสตร์ (Metaethics)

ประเด็นทางจริยศาสตร์ที่จะศึกษาในบทนี้เพื่อตอบคำถามเกี่ยวกับการแสวงหาความสุขและคุณค่าของชีวิตคือประเด็นแรก อันเป็นประเด็นเกี่ยวกับสิ่งดีที่ควรเป็นเป้าหมายสูงสุดในชีวิตมนุษย์ หรืออีกนัยหนึ่ง สิ่งที่มีคุณค่าควรแก่การแสวงหา ทั้งนี้การให้คุณค่าแก่สิ่งต่าง ๆ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ดังต่อไปนี้

(๑) คุณค่าภายใน (Intrinsic Value) สิ่งที่มีคุณค่าภายใน หมายถึง สิ่งที่มีฐานะเป็นเป้าหมายในตัวเอง ไม่ได้เป็นที่ต้องการเพราะว่าสิ่งนั้นจะช่วยนำไปสู่สิ่งอื่นได้

(๒) คุณค่าภายนอก (Extrinsic Value) สิ่งต่าง ๆ ที่มีคุณค่าประเภนี้เป็นเพราะว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นวิธีที่นำไปสู่สิ่งอื่น ๆ ไม่ได้ เป็นเพราะว่าสิ่งเหล่านั้นมีค่าในตัวเอง เช่น เงินไม่มีค่าในตัวเอง หากไม่สามารถใช้เงินซื้อของได้ เงินก็เป็นแค่เศษกระดาษ จะเห็นได้ว่าสิ่งที่มีคุณค่าภายนอกขึ้นกับสิ่งที่มีคุณค่าภายใน^{๑๕}

สิ่งที่มี คุณค่าภายในคือสิ่งที่ทฤษฎีจริยศาสตร์ต่างๆ พยายามแสวงหาเพื่อนำมากำหนดเป้าหมายสูงสุดของชีวิต ทฤษฎีเหล่านี้แบ่งได้เป็น ๓ กลุ่มใหญ่ ๆ กล่าวคือ

(๑) สุขนิยม

(๒) อสุขนิยม

(๓) มนุษย์นิยม

อนึ่ง ในส่วนนี้มีจุดประสงค์ที่จะศึกษาทัศนะทางจริยศาสตร์เกี่ยวกับการแสวงหาความสุข แต่ทั้งนี้ "ความสุข" ในที่นี้มีนัยตามที่คนทั่วไปใช้ กล่าวคือ โดยทั่วไปคนมักจะเรียกสิ่งที่มีคุณค่าภายในอันเป็นจุดหมายสูงสุดในการดำเนิน ชีวิตว่า "ความสุข" ดังนั้น หากจะกล่าวเชิงจริยศาสตร์เพื่อความชัดเจนแล้ว ทัศนะทางจริยศาสตร์เกี่ยวกับการแสวงหา "ความสุข" หมายถึง ทัศนะทาง จริยศาสตร์ว่าด้วยสิ่งที่มีคุณค่าภายในอันเป็นจุดหมายสูงสุดในการดำเนิน ชีวิต และ "ความสุข" มีความสัมพันธ์กับคุณค่าของชีวิต กล่าวคือ ชีวิตที่บรรลุสิ่งที่มีค่าในตนเองคือชีวิตที่มีค่า หรือเป็นชีวิตที่พึงปรารถนา อาจกล่าวโดยย่อว่า สุขนิยมเห็นว่า "ความสุข" คือความสุขทางประสาทสัมผัส อสุขนิยมเห็นว่า "ความสุข" คือการมีปัญญาหรือความสงบ และมนุษย์นิยมเห็นว่า "ความสุข" คือความสมดุลระหว่างการตอบสนองความต้องการทางจิตและกาย ต่อไปนี้เป็นรายละเอียดของแต่ละทฤษฎี

๒.๕.๑ ทฤษฎีเกี่ยวกับคุณค่าของชีวิตและการแสวงหาความสุข

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าทฤษฎีจริยศาสตร์ต่าง ๆ ที่จะกล่าวถึงเป็นความพยายามที่จะแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับสิ่งที่มีคุณค่าภายใน ตัวเอง ซึ่งสิ่งดังกล่าวจะกำหนดเป้าหมายของชีวิตหรือ "ความสุข" ที่มนุษย์ควรแสวงหา การดำเนินชีวิตตามเป้าหมายเหล่านี้จะทำให้ชีวิตมีคุณค่า

สุขนิยม (Hedonism) ลัทธิ นี้ถือว่าความสุขสบาย (pleasure) เป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรแสวงหา ไม่มีอะไรอีกนอกจากความสุขสบายของชีวิตที่มนุษย์ต้องการ การกระทำทุกอย่างในชีวิตประจำวันก็เพื่อความสุขสบาย ดังที่ฟรอยด์ (Sigmund Freud, ๑๘๘๖-๑๙๓๙) นักจิตวิทยาคนสำคัญได้กล่าวไว้ว่าพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์มีจุดหมายที่การแสวงหาความสุขสบาย มนุษย์ต้องการได้รับความสุขสบายและรักษาความสุขสบายนั้นให้ยั่งยืน การแสวงหานี้มีสองด้าน ด้านหนึ่งมนุษย์

^{๑๕} วิทย์ วิศทเวทย์, จริยศาสตร์เบื้องต้น มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๓-๑๔

แสวงหาสภาพที่ปราศจากความเจ็บปวดและความทุกข์ อีกด้านหนึ่งเขาแสวงหาความรู้สึที่สุขสบาย^{๑๖}

เอพิคคิวรัส คิดว่า "ชีวิตที่ประเสริฐคือชีวิตที่อยู่อย่างเรียบง่ายตามความจำเป็นและสงบมนุษย์ไม่ควรตกเป็นทาสของสิ่งใด ปลีกตัวออกจากสังคม เพื่อความเป็นอิสระ แต่ไม่ใช่อยู่อย่างโดดเดี่ยวทั้งสังคม ให้มีทางสายกลาง คือ มีมิตรภาพที่ดีกับผู้อื่น เพื่อจะได้มีชีวิตที่เป็นสุขอยู่นานๆ" เขาเห็นว่ามนุษย์ควรใช้ความรอบคอบ การมองการณ์ไกลจากการใช้ปัญญา (wisdom) ในการแสวงหาความสุข^{๑๗}

อสุขนิยม (Non-Hedonism) อสุขนิยมแบ่งออกเป็น ๒ แนวคิดย่อย ได้แก่ ปัญญานิยม กับวิมุตตินิยม ดังนี้

๑) ปัญญานิยม ถือว่า ปัญญาหรือความรู้เป็นสิ่งที่ดีที่สุดมีคุณค่าในตัวเอง นักปรัชญากลุ่มนี้ได้แก่ โสกราตีส เพลโต และอริสโตเติล ทศณะของทั้งสามคนนี้มีข้อแตกต่างกันในรายละเอียด แต่มีหลักพื้นฐานที่คล้ายคลึงกัน แนวคิดทางปรัชญากลุ่มนี้ ถือว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ย่อมมีลักษณะเฉพาะของมันที่ทำให้สิ่ง ๆ หนึ่งเป็นตัวของมันเองแยกออกได้จากสิ่งอื่น ลักษณะเฉพาะดังกล่าวมีประจำอยู่ในแต่ละสิ่ง ที่เรียกว่า "สาระ" ของสิ่งนั้น ๆ เช่น สาระของมิดกับค้อน คือ ความคมเป็นสาระของมิด เพราะทำให้มิดเป็นมิดและแยกมิดออกจากค้อน ภารกิจที่เฉพาะเจาะจงของมิด คือ ตัดหรือเฉือน ส่วนค้อนนั้นใช้ทุบ มิดเล่มใดทำภารกิจได้ดี เราถือว่ามิดเล่มนั้นเป็นมิดโดยสมบูรณ์ ความคมจึงเป็นปัจจัยวัดความดีหรือความสมบูรณ์ของมิด ดังนั้น สิ่งที่ประเสริฐของมิดคือความคม การที่เราจะทราบ ว่า อะไรเป็นสิ่งที่ประเสริฐสำหรับมนุษย์ ต้องพิจารณาว่ามนุษย์ในฐานะที่เป็นมนุษย์ ไม่ใช่ภารกิจหรือหน้าที่ แต่เป็นลักษณะเฉพาะของมนุษย์อีกแง่หนึ่งที่เป็นสาระของมนุษย์ในฐานะที่เป็น มนุษย์ที่แตกต่างจากสิ่งมีชีวิตแบบอื่นในโลก

โสกราตีส (Socrates: ๔๖๙-๓๙๙ B.C.) เห็นว่า ปัญญาคืออำนาจที่นำมนุษย์เข้าถึงสัจธรรมได้ มนุษย์มิใช่มาตรวัดทุกสิ่งทุกอย่าง สิ่งทีก่อให้เกิดความสุขไม่ต้องเป็นสิ่งที่ถูกต้อง และสิ่งที่ให้ความทุกข์ก็ไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งเลวเสมอไป ร่างกายและความพอใจของร่างกายมิใช่เครื่องวัด ความจริงและความดี ความเป็นสิ่งที่แตกดับ มันจะวัดความเป็นจริงอันเป็นนิรันดร์ไม่ได้ จิตเป็นอมตะพร้อมกับอำนาจแห่งเหตุผลเท่านั้นที่จะวัดความเป็นจริงได้ มนุษย์สมควรสนใจกิจกรรมทางกาย แต่เป็นกิจกรรมทางจิตมากกว่า คือ การใช้ปัญญาไตร่ตรอง เพื่อว่าตายไป และจิตจะได้เข้าถึงโลกแห่งความเป็นจริง

^{๑๖} วิทย์ วิศทเวทย์, จริยศาสตร์เบื้องต้น มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๕), หน้า ๓๑

^{๑๗} วิทย์ วิศทเวทย์, จริยศาสตร์เบื้องต้น มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔-๓๕

ส่วนหลักจริยธรรมที่โสกราตีสเน้นย้ำมาก คือ "วิชาคือธรรม" (Knowledge is Virtue) ไม่มีใครเป็นคนดีได้โดยปราศจากความรู้ ความรู้ในที่นี้ หมายถึง ความรู้ที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ความดี และความชั่ว ดังนั้นชีวิตที่ประเสริฐตามทัศนะของโสกราตีส คือ ชีวิตที่ใช้ปัญญาแสวงหาสัจธรรมและคุณธรรม และเมื่อเหตุผลนำไปสู่สิ่งนั้นก็ต้องดำเนินไปตามหลักการอันนั้น โดยไม่มีเงื่อนไขอันใดทั้งสิ้น และมนุษย์ทำอย่างนี้ได้ก็ต่อเมื่อไม่กังวลในเรื่องของร่างกาย

เพลโต (Plato: ๔๒๗-๓๔๗ B.C.) เห็นว่า วิญญาณของมนุษย์มี ๓ ภาค คือ ตัณหา น้ำใจ ปัญญา ภาคตัณหาเป็นภาคที่ต่ำสุดทำให้มนุษย์รู้จักอยาก หิว สืบพันธุ์ และอื่น ๆ ซึ่งพืชและสัตว์ก็สามารถมีได้ ภาคน้ำใจเป็นภาคกลางๆ ทำให้มนุษย์รู้จักชื่อเสียง เกียรติยศ และรู้จักชื่นชมกับความกล้าหาญ เป็นต้น และภาคปัญญาเป็นภาคสูงสุดเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์แสวงหา และเข้าถึงความจริงได้

อริสโตเติล (Aristotle ๓๘๔-๓๒๒ B.C.) เห็นว่า การกินอาหาร การเติบโต และการสืบพันธุ์เป็นลักษณะที่สิ่งมีชีวิตทั้ง ๓ มีร่วมกันได้ แต่ลักษณะเฉพาะที่ทำให้สิ่งมีชีวิตต่างกับสิ่งไม่มีชีวิต คือ การมีประสาทสัมผัสรับรู้ การเคลื่อนไหว ความรู้สึกต้องการ ความอยาก ฯลฯ ส่วนลักษณะเฉพาะที่เป็นคุณสมบัติที่แยกมนุษย์ออกจากสัตว์ คือ ปัญญา หมายถึง ความสามารถในการใช้เหตุผล เพื่อแสวงหาความจริง

สำหรับกลุ่มปัญญานิยม ความสุขมิได้มีค่าในตัวเอง ค่าของมันเป็นเพียงวิธีนำมนุษย์ให้เข้าถึงกิจกรรมทางปัญญาได้ มันมีความดีที่เอื้ออำนวยให้สิ่งที่ดีกว่าเกิดขึ้นได้เท่านั้นเองเพลโต และโสกราตีสให้ความสำคัญแก่ความสุขสบายน้อยมาก เพราะถือว่าเป็นสิ่งทำให้มนุษย์ห่างไกลจากการใช้ปัญญา แต่อริสโตเติลให้ความสำคัญแก่ความสุขมากกว่า เพราะเห็นว่าถ้าปราศจากความสุขเป็นฐานแล้วกิจกรรมทางปัญญาก็จะเป็นไปไม่ได้

ดังนั้น ทฤษฎีปัญญานิยมนี้ ถือว่า ความรู้มีค่าในตัวเอง ซึ่งต่างจากสุขนิยมที่เชื่อว่า ความรู้เป็นเพียงวิธีที่นำให้มนุษย์ไปสู่ความสุข ความรู้ในทัศนะปัญญานิยม มี ๒ อย่าง คือ (๑) ความรู้ที่เกี่ยวกับความจริงของโลกภายนอก เช่น ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ฯลฯ ที่ช่วยให้มนุษย์มีความสุขสำราญ และช่วยให้มนุษย์เสพความพึงพอใจแก่ร่างกาย (๒) ความรู้เพื่อความรู้ เป็นความรู้ที่บริสุทธิ์ ที่ทำให้คนเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ ความรู้ทั้ง ๒ อย่างนี้ อย่างแรกทำให้มนุษย์มีมากกว่าสัตว์ แต่ความรู้อย่างหลังทำให้มนุษย์แยกออกจากสัตว์^{๑๘}

๒) วิมุตินิยม ถือว่า ความสงบของจิตและการหลุดพ้นจากความต้องการเป็นสิ่งที่ดีที่สุด วิมุตินิยมแบ่งออกเป็น ๒ แนวคิดย่อย ๆ ได้แก่ ชินนิก และสโตอิก

^{๑๘} วิทย์ วิศทเวทย์, จริยศาสตร์เบื้องต้น มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๕), หน้า ๕๑-๕๒

ซินนิค (Cynicism) เห็นว่า ค่าอันแท้จริงของชีวิตอยู่ที่การดำรงชีวิตอย่างง่าย ๆ มีสิ่งจำเป็นในชีวิตให้น้อยที่สุด ชีวิตง่าย ๆ มีจุดหมายในตัวเอง เป็นสิ่งมีคุณค่าในตัว เช่น สอนว่ามนุษย์ควรอยู่อย่างสันนุช หิวก็หากิน คำที่ไหนก็นอนที่นั่น ฯลฯ ซินนิคปฏิเสธความสุข เห็นว่าความสุขมิใช่สิ่งที่ดีที่สุดของชีวิต ทศนะซินนิคเป็นลักษณะที่ปฏิเสธความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองหนีจากสิ่ง ที่ตนเองไม่เห็นด้วย และก็มีได้มีอุดมการณ์หรือจุดหมายอันใด แต่เปื้อน่าย สิ่งต่าง ๆ เท่านั้นเอง

สโตอิก (Stoicism) เชื่อว่า จักรวาลดำรงอยู่และดำเนินไปอย่างมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัว ในธรรมชาติทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปตามทางของมันเอง เป็นเหตุและเป็นผลซึ่งกันและกัน หากมนุษย์ใช้เหตุผลก็จะเข้าใจธรรมชาติ และต้องไม่ใช้อารมณ์ ทุกสิ่งทุกอย่างต้องดำเนินไป คุณธรรมเกิดจากปัญญา ถ้ามนุษย์เข้าใจว่าอะไรเป็นเหตุให้มนุษย์ทำอย่างนั้น เท่ากับเข้าใจธรรมชาติ และก็วางเฉยเสีย ส่วนความโกรธและความรักเกิดจากความไม่เข้าใจ ซึ่งความไม่เข้าใจนั้นมียุทธธรรมอยู่เหนือเหตุผล ความรักและความเมตตาไม่ใช่สิ่งเดียวกัน ความรักมีจุดมุ่งหมายมาที่ตัวเอง แต่ความเมตตามุ่งไปที่ผู้อื่น อีสราภาพเป็นสิ่งที่มนุษย์ปรารถนา อีสราภาพ คือ ความสงบของจิตใจ ความสงบมิได้เกิดจากความสมอยาก แต่เกิดจากการระงับความอยาก และความอยากจะระงับได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์มีเหตุผล

สโตอิก สอนว่า มนุษย์ควรเอาชนะใจตัวเอง และมนุษย์เราก็จะมีความสุขที่แท้จริง หากมนุษย์ยังหลงอยู่กับวัตถุภายนอก ก็จะมีชีวิตผิวนอก มนุษย์ควรฝึกฝนคุณธรรม ๓ ประการ คือ ความอดทน ความอดกลั้น และความยุติธรรม เพราะสิ่งทั้ง ๓ ประการนี้ จะทำให้มนุษย์มีเมตตาต่อผู้อื่น รักสงบ แต่มิได้แนะนำให้มนุษย์ออกไปอยู่ป่า หรือปลีกหนีสังคม แต่ให้รับภาระช่วยเหลือผู้อื่นและสังคมตามความสามารถของตน^{๑๙}

๒.๕.๒ จริยศาสตร์กับการสร้างพระพุทธรูป

ในทางปรัชญา จริยศาสตร์ (Ethics) หมายถึง ปรัชญาบริสุทธิ์สาขาหนึ่งที่ว่าด้วยความประพฤติของมนุษย์ เป็นศาสตร์ที่มีหน้าที่ค้นหาคำตอบเกี่ยวกับความประพฤติของมนุษย์โดยเฉพาะ เพื่อต้องการทราบว่าการกระทำลักษณะใดที่จัดว่ามีคุณค่า เป็นการกระทำดี ถูกต้อง รวมทั้งหาคำตอบเกี่ยวกับอุดมคติหรือเป้าหมายสูงสุดของชีวิตว่าคืออะไร เป็นอย่างไร และพยายามค้นหากฎเกณฑ์ในการตัดสินการกระทำของมนุษย์นั้น

การสร้างพระพุทธรูปเป็นการแสดงออกถึงความระลึกถึงพระพุทธเจ้า แต่ด้วยพระพุทธเจ้าไม่ได้ดำรงพระชนม์อยู่แล้ว การจะเข้าเฝ้า กราบไหว้ บูชาพระองค์จริงของพระพุทธเจ้าจึงไม่อาจกระทำได้ ด้วยเหตุนี้จึงมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้น เพื่อเป็นที่สักการะบูชาแทนพระพุทธเจ้า ซึ่งตาม

^{๑๙} วิทย์ วิศทเวทย์, จริยศาสตร์เบื้องต้น มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๕), หน้า ๕๖-๖๐

หลักการทางพระพุทธศาสนา การเคารพบูชาพระพุทธเจ้าถือเป็นหลักธรรมสำคัญประการหนึ่งใน
 การธรรม ๖ ประการ ได้แก่ สัตถุการวตา การแสดงความเคารพต่อพระศาสดา คือ พระพุทธเจ้า

ผลสำคัญของการสร้างพระพุทธรูป คือ ทำให้ชาวพุทธมีสัญลักษณ์เตือนใจให้ได้เจริญ
 พุทธานุสสติ คือ การตรึงระลึกถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระคุณธรรมต่างๆของ
 พระองค์ เช่น ทรงเป็นผู้ตรัสรู้แล้วละกิเลสได้ เรียกว่า “อรหัน” แปลว่า “ผู้ไกลจากกิเลสทั้งมวล” หรือ
 “พุทธ” หรือแปลทับศัพท์ว่า “พระพุทธเจ้า” ทรงมีความเพียบพร้อมไปด้วยวิชาและจรณะ ทรงมี
 พระมหากรุณาธิคุณอันล้นเหลือ และทรงมีพระเมตตาและเกื้อกูลประโยชน์สุขต่อมนุษยชาติและสัตว์
 โลกทั้งปวง กล่าวคือ ทรงเป็นผู้เปี่ยมล้นด้วยพระพุทธานุคุณโดยยอที่สุด ๓ ประการ ได้แก่ ๑) พระ
 บริสุทธิคุณ ที่ทรงพ้นแล้วจากห้วงทุกข์ทั้งปวงเป็นแม่แบบที่สมบูรณ์แบบอย่างแท้จริงของมวล
 มนุษยชาติ ๒) พระปัญญาธิคุณ ที่ทรงตรัสรู้ความจริงอันประเสริฐ แล้วนำมาเปิดเผยแก่ชาวโลกให้รู้
 ตาม ๓) พระมหากรุณาธิคุณ ที่ทรงเมตตาช่วยสัตว์โลกให้พ้นทุกข์

การได้ระลึกถึงพุทธานุคุณเหล่านี้ นำมาซึ่งความปิติหรือความอิ่มใจ เพราะความซาบซึ้งใน
 พระคุณของพระองค์ ซึ่งนอกจากเป็นเครื่องระลึกถึงเมื่อได้สักการบูชาแล้ว ยังสามารถนำมาเป็น
 แบบอย่างในการปฏิบัติตนได้ด้วย การสร้างพระพุทธรูปจึงก่อให้เกิดคุณค่าทางการปฏิบัติซึ่งหมายถึง
 การส่งเสริมจริยธรรมของผู้คนในสังคมไปโดยปริยาย พระพุทธรูปจึงไม่เพียงแต่เพียงศิลปกรรม
 ประเพณี อันเป็นผลงานสร้างสรรค์ทางด้านปฏิมากรรมที่ทรงคุณค่าของพระพุทธศาสนาเท่านั้นแต่
 พระพุทธรูปยังเป็นสัญลักษณ์แห่งพุทธปรัชญา เป็นเครื่องหมายของความเคารพ บูชา สักการะและ
 เป็นเครื่องเตือนให้ประกอบความดีอีกด้วย

ในทางพุทธจริยศาสตร์ มีคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็นหลักการแห่งความดีอยู่
 มากมาย พระพุทธรูปแม้เป็นเพียงวัตถุ แต่คุณค่ามิได้มีอยู่เพียงความเป็นวัตถุ หากแต่ยังสามารถเป็น
 สิ่งสื่อถึงหลักการแห่งความดีนั้น ๆ ได้ด้วย แต่ทั้งนี้บุคคลที่กราบไหว้บูชาจะได้รับประโยชน์ในแง่นี้ก็
 ต่อเมื่อบุคคลนั้นมีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าและหลักธรรมคำสอนของพระองค์เป็น
 สำคัญ พระพุทธรูปมิสามารถสอนธรรมหรือชี้แนะให้ปฏิบัติตนในทางที่ดีได้ แต่พระพุทธรูปสามารถ
 เตือนใจให้ระลึกถึงหลักการความดีที่ได้ศึกษาหรือได้สดับรับฟังมาได้ การมีพระพุทธรูปไว้สักการบูชา
 จึงเป็นเครื่องมือทางจริยศาสตร์อย่างหนึ่ง เพราะเป็นแรงจูงใจให้บุคคลมีจริยธรรม โดยหัวใจสำคัญ
 ของจริยธรรมในทางพระพุทธศาสนา คือ การละเว้นความชั่ว การทำความดีและการทำจิตใจให้
 บริสุทธิ์ ตามหลักโอวาทปาฏิโมกข์นั่นเอง ยกตัวอย่างเช่น เมื่อมีการกระทบกระทั่งกันด้วยวาจาหรือ
 พาดพิงกันในลักษณะโกรธเคืองต่อหน้าพระพุทธรูปในพระอุโบสถ หากคู่กรณีมีจิตสำนึกที่ดีงามอยู่บ้าง
 ประกอบกับระลึกถึงพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ละเว้นความชั่ว ก็จะมีสติว่า ต่อหน้า
 พระพุทธรูปไม่ควรแสดงกริยาที่ไม่ดี ไม่ควรเบียดเบียน ควรละเว้นวาจาหยาบคายเสีย แม้ความโกรธ
 เคืองไม่พอใจจะมีอยู่ในภายใน แต่ภายนอกคือพฤติกรรมที่ไม่ดีก็ไม่ควรแสดงออก นี่เป็นลักษณะของ

ความละเอียดต่อบาปซึ่งมีพระพุทธรูปเป็นแรงจูงใจ ในกรณีอื่น ๆ ก็เป็นลักษณะเดียวกันคือ เมื่อมีพระพุทธรูปอยู่ในบ้านหรือเห็นพระพุทธรูปในสถานที่ต่าง ๆ หากบุคคลมีความศรัทธาอย่างจริงจังใจอยู่เป็นพื้นฐาน ย่อมเป็นเครื่องเตือนและเป็นแรงจูงใจให้ประพฤติธรรมได้เสมอ^{๒๐}

๒.๕.๓ สุนทรียศาสตร์กับการสร้างพระพุทธรูป

สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยความงามและสิ่งทีงามในงานศิลปะและในธรรมชาติโดยเฉพาะซึ่งตามความหมายในภาษาอังกฤษ คำว่า “Aesthetics” แปลว่า การศึกษาเรื่องความงามหรือปรัชญาสาขาที่ว่าด้วยความงามหรือความดีหรือปรัชญาศิลปะ

การสร้างพระพุทธรูปเป็นการถ่ายทอดแนวคิดและจินตนาการที่สะท้อนถึงความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธเจ้ามาเป็นองค์แทนของพระองค์ในลักษณะของงานศิลปะ ซึ่งนอกจากจะสื่อถึงความดีแล้วยังแสดงให้เห็นถึงความประสานสอดคล้องกันระหว่างปรัชญาพุทธศาสนาและปรัชญาศิลปะ จนก่อให้เกิดความงามที่มีคุณค่าทางสุนทรียภาพอย่างสูง ดังที่ศาสตราจารย์ศิลป พีระศรี ได้กล่าวถึงพระพุทธรูปปางลีลา ซึ่งช่างสุโขทัยนิยมสร้างกันเป็นพิเศษว่า ในการมองดูพระพุทธรูป(ปางลีลา) ที่สวยงามแบบนี้รูปหนึ่ง เราจะรู้สึกว่ารูปลักษณ์กำลังเคลื่อนไปข้างหน้าอย่างแผ่มช้อย มีนิ้วพระหัตถ์ทำท่าอย่างสุภาพเป็น เครื่องหมายแสดงถึงพระธรรมจักร คือ พระอริยาบถของพระพุทธองค์ขณะทรงดำเนินไปประกาศพระศาสนาของพระองค์ พระวรกายมีทรวดทรงอ่อนช้อยอย่างสวยงาม เพราะเหตุว่าในขณะที่พระองค์กำลังเปื้อนไปทางด้านหนึ่งตามลักษณะการเคลื่อนที่ของพระขงขนั้น พระกรก็จะห้อยลงมาอย่างได้จังหวะตามลักษณะที่อ่อนโค้ง พระเศียรมีลักษณะคล้ายดอกบัวตูมและพระศอซึ่งผายออกเบื้องล่างก็ตั้งอยู่บนพระอังสาอย่างได้สัดส่วน ความงดงามของพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นนั้น นอกจากจะเป็นสิ่งที่มองเห็นได้ภายนอกเช่นนี้แล้ว ยังสามารถสื่อถึงพระพุทธรุจริยาของพระองค์ตามตำราหรือคัมภีร์ทางพุทธศาสนาที่ได้อธิบายไว้ด้วย โดยเฉพาะตำรามหาบุรุษลักษณะที่แสดงถึงลักษณะพิเศษของพระพุทธเจ้า ๓๒ ประการถือว่ามโหทธิพลอย่างยิ่งต่อการสร้างพระพุทธรูปตั้งแต่อดีตจน

การสร้างพระพุทธรูปจึงเป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อนและแฝงไปด้วยความพยายามอันแรงกล้าของผู้สร้างที่จะให้ผลงานของตนมีความงดงามและถูกต้องตามลักษณะนิยม ทั้งยังต้องคำนึงถึงความรู้สึกที่ติงามของผู้กราบไหว้บูชาด้วย และที่สำคัญการสร้างพระพุทธรูปนั้นอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการใช้ศิลปะเชิงสัญลักษณ์ที่ทรงคุณค่ายิ่ง ดังที่ก๊อมบริชและกูดแมน นักทฤษฎีการเลียนแบบสมัยใหม่ มีทัศนะตรงกันว่า ศิลปะคือสัญลักษณ์หรือภาษาประเภทหนึ่ง ซึ่งหมายถึง การทำสิ่งหนึ่งขึ้นมาใหม่ให้เป็นตัวแทนหรือสัญลักษณ์ของอีกสิ่งหนึ่งซึ่งทั้งสองสิ่งอาจจะเหมือนกันหรือไม่เหมือนกันก็ได้ ทั้งสองท่านนี้ได้เรียกชื่อทฤษฎีนี้ว่า “ทฤษฎีสัญลักษณ์”

^{๒๐} ญาณภัทร ยอดแก้ว, งานวิจัยเรื่องทัศนคติที่มีต่อการบูชาพระพุทธรูปในสังคมไทย.๒๕๕๒, แหล่งที่มา: <https://www.gotoknow.org/posts/402000> สืบค้นเมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๐

การสร้างพระพุทธรูปอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการใช้ทฤษฎีสัญลักษณ์มาประกอบ เพราะการที่พระพุทธรูปมีได้เหมือนพระองค์จริงของพระพุทธเจ้านั้น มิได้หมายความว่าศิลปินขาดความรู้ความสามารถ แต่การสร้างพระพุทธรูปนั้นมิได้คำนึงถึงความเหมือนเพียงอย่างเดียว แต่ยังคำนึงถึงปรัชญาที่สอดแทรกอยู่ในองค์พระพุทธรูปด้วย^{๒๑}

๒.๕.๔ พระพุทธรูปอีสาน : ตัวตนคนอีสาน

พระพุทธรูปอีสาน หมายถึง รูปตัวแทนหรือรูปเปรียบองค์พระพุทธเจ้าพระพุทธรูปอีสานจึงเป็นรูปจำลองของพระพุทธรูป และก็เป็นรูปจำลองของพระพุทธรูปที่จำลองสืบต่อกันมา ดังเห็นได้จากการที่พระพุทธรูปจำนวนมากมีพุทธลักษณะที่คล้ายกัน โดยมูลเหตุที่ทำให้คล้ายกันนั้น มิได้มาจากการสร้างพระพุทธรูปในแต่ละยุคสมัยแต่ทว่ามาจากความต้องการของพุทธศาสนิกชนที่จะจำลองพุทธลักษณะของพระพุทธรูปที่มีความศักดิ์สิทธิ์และมุ่งสืบทอดพุทธลักษณะของพระพุทธรูปซึ่งเป็นต้นแบบไว้ให้ได้มากที่สุด ดังเช่นการจำลองพระพุทธรูปแก่นจันทร์ (พิริยะ ไกรฤกษ์. ลักษณะไทย ๑. ๒๕๕๑, น.๒๐.)

นอกจากนี้ด้านคตินิยมของการสร้างพระพุทธรูปยังถือเป็นอุทเทสิกเจดีย์อีกประเภทหนึ่งตามกรอบแนวคิดทฤษฎีของการจำแนกหมวดอุทเทสิกเจดีย์ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าพระพุทธรูปสามารถพิจารณาในความหมายถึง ๑. เป็นรูปเปรียบแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงเป็นศาสดาของพระพุทธศาสนา ๒.คุณลักษณะแห่งพุทธศิลป์ หมายถึงพุทธลักษณะในเชิงช่างด้านกายภาพที่ประกอบกันเป็นองค์พระพุทธรูปอันมีระบบสัญลักษณ์ความหมายเพื่อเพิ่มคุณค่าความหมายตามกรอบบริบททางวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น พระพุทธรูปในประเทศไทยนั้น ได้มีผู้รู้ศึกษาไว้อย่างมากมายหลากหลายในแต่ละสกุลช่าง แยกตามยุคตามสมัยของแนวทางศิลปะและโบราณคดี โดยมากจะมุ่งเน้นไปที่รูปแบบทางพุทธศิลป์ในกระแสหลักอันได้แก่ พระพุทธรูปสมัยยุคต้นประวัติศาสตร์ไทย เรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ในปัจจุบันซึ่งถือได้ว่าเป็นแบบเรียนฉบับสร้างชาติของระบบการศึกษาไทยทุกระดับในวัฒนธรรมกระแสหลัก ซึ่งล้วนมีนัยยะความหมายทางการเมืองสอดแทรกไว้อยู่เสมอ อย่างกรณีเรื่องพระพุทธรูป โดยเราถูกสั่งสอนให้ยอมรับนับถือในสุนทรียภาพความงดงามของพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยอันมีคุณสมบัติประการสำคัญคือความสัมพันธ์อันวิจิตรที่มีอยู่ระหว่างรูปทรงทางด้านกายวิภาค

^{๒๑} ญาณภัทร ยอดแก้ว, งานวิจัยเรื่องทัศนคติที่มีต่อการบูชาพระพุทธรูปในสังคมไทย.๒๕๕๒, แหล่งที่มา: <https://www.gotoknow.org/posts/402000> สืบค้นเมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๐

๑ พระไม้ งานช่างที่สะท้อนตัวตนคนอีสาน งานช่างที่อยู่นอกกระแสของสังคมไทย ๒ พระประธานปูน
ปะทายสกุลช่างพื้นบ้านพื้นเมืองในลิม

๓-๔ พระประธานปูนปะทายสกุลช่างพื้นบ้านพื้นเมืองในลิม

ดังที่ ท่านอาจารย์ศิลป์ พีระศรี กล่าวไว้ในศิลปะสู่โซทัย ว่าเศียรพระพุทธรูปแบบที่ดีที่สุดของสมัยสุโขทัยนั้น ป็นขึ้นอย่างวิจิตรงดงามยิ่ง ทำให้บังเกิดความรู้สึกนึกคิดคล้ายภาพทิพย์ในสรวงสวรรค์ ช้ำยังเน้นให้เห็นความมีชีวิตจิตใจของพระพุทธรูปเด่นชัดยิ่งขึ้นด้วยเส้นขนานอันพวยพุ่งอ่อนหวานของรอยริ้วพระโอษฐ์ฐานพระนสิก และเส้นขอบพระเนตรซึ่งกล่าวได้ว่าความอ่อนหวานทางรูปแบบตามกรอบแนวคิดแห่งเพศสรีระคล้ายสตรีเพศ และเช่นกันหากกล่าวถึงพระพุทธรูปในสมัยอุทองจะนึกถึงพระพักตร์อันเคร่งเครียด มีเส้นสายรอบนอกแห่งรูปทรงที่แข็งกระด้างเป็นเหลี่ยม ซึ่งทั้งหมดนี้คือส่วนหนึ่งของลักษณะงานพุทธศิลป์ในกระแสหลัก แต่สำหรับสังคมแบบ “พื้นบ้านพื้นเมือง” ของอีสานในอดีตซึ่งมีวัฒนธรรมท้องถิ่นอันเป็น “เอกลักษณ์เฉพาะของพระพุทธรูปแบบที่เรียกว่าพื้นบ้านพื้นเมืองอีสาน” ซึ่งมักไม่ได้รับความสนใจด้านคุณค่า ความหมายในวัฒนธรรมกระแสหลัก ซึ่งส่งผลต่อโลกทรรศน์และรสนิยมทางศิลปะของคนอีสานเองหรือคนอื่นๆ นอกวัฒนธรรมอย่างเช่น ในมิติทางด้านประวัติศาสตร์มีบันทึกในพงศาวดารสมัยรัชกาลที่ ๔ ที่น่าสนใจกล่าวว่า มีกลุ่มเสนาบดีตำหนิพระพุทธรูปลาว (พระเสริมพระใส) ว่าไม่คู่ควรกับบ้านเมืองกรุงเทพฯ ว่า...เพราะพระพุทธรูปเป็นแต่ของหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ย่อมๆ ไม่เป็นที่เห็นเป็นประหลาดอัศจรรย์อะไรนักนั้นก็สมควรแก่พระบารมีเลยพระพุทธรูปอย่างนี้ถึงอยู่ในกรุงเทพมหานครก็ไม่ใช่ที่ออกอวดแขกบ้านแขกเมืองได้เหมือนพระแก้วมรกตและพระแก้วพลี... (อภิศักดิ์ โสมอินทร์. โลกทัศน์อีสาน. ๒๕๓๗, น.๓๕.) หรือในวงการนักเลงพระเครื่องอย่าง ที่ สมเกียรติ โล่เพชรรัตน์ ผู้มีความเชี่ยวชาญด้านพระพุทธรูป กล่าวว่าในวงการนักสะสมพระพุทธรูปในเมืองไทยจะนิยมเรียกพระพุทธรูปที่ไม่งดงาม

หรือมีความอ่อนด้อยทางทักษะฝีมือว่าเป็นพระพุทธรูปลาวเช่น เรียกว่า พระเชียงแสนลาว หรือพระอุษยาลาว ฯลฯ โดยทั้งหมดมีนัยยะที่มีพื้นฐานมาจากความมีอคติทางชาติพันธุ์ จากคำว่า ลาว ในฐานะผู้ต่ำต้อยโดยเฉพาะพระพุทธรูปที่อยู่ในกลุ่มสายสกุลช่างพื้นบ้าน โดย สมเกียรติ โล่เพชรรัตน์ กล่าวต่ออีกว่าแท้จริงแล้ว ศิลปะพระพุทธรูปล้านช้างแบบช่างเมืองหลวงนั้นมีความสวยงามความประณีตไม่แพ้ศิลปะของประเทศใดในโลก เป็นความงามแบบอุดมคติและมีความเป็นเอกลักษณ์ลาวอย่างแท้จริง^{๒๒}

เอกลักษณ์ในเชิงช่างของพระพุทธรูปอีสาน

หากพิจารณาตามหลักเกณฑ์มหาบุริสลักษณะ หมายถึง คุณลักษณะของมหาบุรุษ ๓๒ ประการ เป็นความงามอันประณีตที่เป็นปทัสถานของสังคม ตามขนบนิยมแล้ว พระพุทธรูปอีสานก็ดูจะด้อยค่าลงในทันที โดยมีปฐมเหตุเกี่ยวเนื่องกับปัจจัยแวดล้อมทางสังคมในมิติแห่งบริบทต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นข้อจำกัดด้านเทคโนโลยีเครื่องมือและอุปกรณ์ตลอดจนวัสดุนอกจากนี้ยังมีตัวแปรที่สำคัญคือ คติความเชื่อของวัฒนธรรมพื้นถิ่น ก่อเกิดเป็นสิ่งที่เรียกว่า “เอกลักษณ์เฉพาะถิ่นอีสาน” โดยจำแนกตามคุณลักษณะดังนี้ คือ

พระวรกายที่ผิดหลักกายวิภาค กล่าวคือจะมีคุณลักษณะของพระวรกายที่ผิดหลักกายวิภาคในธรรมเนียมการสร้างพระพุทธรูปโดยทั่วไป เช่น สัดส่วนที่ดูขาดๆ เกินๆซึ่งพระพุทธรูป (บางแบบ) พระหัตถ์พระบาท จะมีลักษณะที่ใหญ่กว่าพระพุทธรูปโดยทั่วไป ซึ่งสะท้อนถึงสังคมอีสาน ซึ่งเป็นวิถีสังคมเกษตรกรรมที่ทำไร่ ทำนา ต้องใช้มือเท้าเป็นสำคัญดังนั้นมือเท้าต้องแข็งแรง

สุนทรียภาพการแสดงออกทางอารมณ์ของพระพักตร์ (ใบหน้า) พระพักตร์ของพระพุทธรูปอีสานเป็นลักษณะเฉพาะที่มีคุณสมบัติพิเศษที่ทำให้ผู้พบเห็นเกิดสะท้อนอารมณ์ทั้งในบุคลิกที่เคร่งครัดดุดัน หรืออ่อนคลายด้วยสีหน้าอารมณ์ที่ชัดเจน โดยส่วนใหญ่พระพักตร์จะมีลักษณะที่ยิ้มแย้มสดใสแลดูอบอุ่น สร้างความรู้สึกที่เป็นกันเองดูผ่อนคลายไม่ถึงเครียดบางแห่งช่างได้จำลองส่วนพระพักตร์มีลักษณะแบบเด็กๆ ซึ่งแลดูเด๋อๆ ต่ำๆ น่ารัก แบบซื่อๆ

เส้นสายรายละเอียดของรูปทรงและผิวสัมผัสอันมีลักษณะดิบๆ แข็งๆ หยาบๆ มีทักษะฝีมือที่ไม่อ่อนหวานละเอียดอ่อน อันเกิดจากสัจจธาตุในสุนทรียะที่ใช้ความรู้สึกซึ่งให้อารมณ์ที่มีคุณค่าสูงยิ่งในศิลปะ จนลบล้างข้อด้อยอื่นๆ ซึ่งคุณลักษณะนี้เองที่ช่วยก่อเกิด “อัตลักษณ์เฉพาะ”

เอกลักษณ์และภาพสะท้อนในงานช่าง

การใช้สีสันทดแต่งในโทนสีที่ดูฉูดฉาดรุนแรง หรืออาจจะโชว์เนื้อแท้ของสัจวัสดุ (อยู่ในกลุ่มช่างพื้นบ้าน)ขนาดสัดส่วนที่เหมาะสมกับงานสถาปัตยกรรมที่ประดิษฐาน เช่น ขนาดองค์พระกับส่วน

^{๒๒} ตี๋ แสนบุญ, เส้นสายลายสี: ศิลปวัฒนธรรม, ฉบับ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕, (เผยแพร่, วันจันทร์ที่ ๒๖

ฐานชุกชีที่สัมพันธ์กับขนาดลิมซึ่งมีขนาดเล็กคุณลักษณะทางความงามที่ผสมผสานกลมกลืนไปกับสภาพแวดล้อมภายในแห่งที่ว่าง เช่น ฐานบัวกับองค์พระประธาน จะมีความกลมกลืนผสมผสานทางด้านฝีมือในแบบฉบับ “ศิลปะพื้นบ้าน” ความหลากหลายทางด้านการออกแบบรวมถึงการนำวัสดุจากธรรมชาติมาสร้างสรรค์ เช่น เขาควายเป็นที่ผูกฟ้าผ่า หินจำหลัก งาม หรือ เขาสัตว์ เนื้อวาน เช่น วานจำปาสัก และพระแก้วต่างๆ เป็นต้น

เบ้าหลอมแห่งความเป็น “อีสานในศิลปะพระพุทธรูป”

ด้วยลักษณะสังคม ยึดหยุ่น จริใจ ซื่อตรง อย่างในวิถีชาวบ้านที่มีโครงสร้างทางสังคมที่มีความเสมอภาค นี่เองที่เป็นปฐมเหตุอันสำคัญก่อให้เกิดคุณลักษณะความงามอย่างในวิถีชาวบ้าน ที่ปรากฏอยู่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะในงานศิลปะพื้นบ้านอีสานทุกแขนง โดยเฉพาะคุณลักษณะเสรีที่เป็นหัวใจของการสร้างสรรค์ที่สร้างคุณค่าทางศิลปะอันปรากฏอยู่ในพระพุทธรูปอีสาน ซึ่งมีความแปลกและแตกต่างจากสกุลช่างอื่นๆ (แม้ในวัฒนธรรมล้านช้างซึ่งเป็นวัฒนธรรมแม่) ด้วยลักษณะงานช่างอย่างลักษณะศิลปะพื้นบ้าน ซึ่งสัมพันธ์กับวิถีสังคมวัฒนธรรมชาวบ้าน ดังนั้น คุณค่า ความงามไม่งามจึงเป็นเรื่องที่สัมพันธ์โดยตรงกับสังคมวัฒนธรรม ไม่ใช่เรื่องศิลปะโดดๆ ดังบทกวีที่ อาจารย์ยวีโรดม ศรีสุโร ได้รับงานไว้ว่า “...นั่งเลี้ยวควายหาไม้มาแกะเป็นพระ ไม่สวยสะแต่สวยชื่อคือ พระพุทธรูป แทนคุณค่าความดีความบริสุทธิ์ใจผ่องผุดเกิดพุทธ...ปฏิมากร” (บันทึกอีสานผ่านเลนส์, ๒๕๔๓, น. ๑.) อย่างวัฒนธรรมอีสานซึ่งมีเบ้าหลอมจากวิถีแห่งความลำบากอย่างปากกัดตีนถีบ ด้วยภูมิศาสตร์ที่ตั้งและสภาวะที่ถูกทำให้เป็นอื่น คือเบ้าหลอมให้วิถีแห่งอีสาน “ง่ายและงดงาม” คุณค่าความงามเป็นเรื่องของมายาจิตของความคิด แต่พลังศรัทธาเป็นเรื่องของจิตวิญญาณความรู้สึกซึ่งข้าพเจ้าค้นพบแล้วในงานช่างวิถีแห่งอีสานโบราณ^{๒๓}

พระพุทธรูปไม้แกะสลักนี้ปัจจุบันยังพบเห็นอยู่ตามวัดเก่าในชนบทภาคอีสาน หรือภาคเหนือ ส่วนใหญ่เคยเป็นพระประธานในโบสถ์มาก่อน บางแห่งก็เก็บรักษาไว้อย่างดี บางแห่งก็ปล่อยร้างให้ชำรุดทรุดโทรม คตินิยมในการสร้างคงได้รับอิทธิพลมาจากหลวงพระบาง โดยเฉพาะชุมชนภาคอีสานหลายแห่งสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษที่เป็นชาวหลวงพระบางหรือล้านช้าง เพียงสังคมเล็กๆ กันดาร ห่างไกล ก็มีข้อด้อยเรื่องปัจจัย ทนทรัพย์จึงจำเป็นต้องเรียบง่าย สร้างตามกำลังที่มี เช่น การสร้างพระพุทธรูปแกะสลักจากไม้เนื้อแข็ง อย่างไม้ประดู่ซึ่งมีความทนทาน ใช้ฝีมือช่างในท้องถิ่น บางแห่งเป็นช่างพื้นบ้านที่ไม่มีทักษะความชำนาญเลย จึงมีลักษณะผิดรูป ผิดสัดส่วน หยาดดิบ บางแห่งอาจเป็นช่างพื้นเมือง ก็ยังพอมองออกว่า มีทักษะในการแกะสลักและความรู้ในคตินิยมการสร้างพระพุทธรูปอยู่บ้าง อย่างไรก็ตาม ถ้าหากไม่ติดยึดในรูปแบบพุทธศิลป์ ซึ่งอ้างอิงคตินิยม

^{๒๓} ตึก แสนบุญ, เส้นสายลายสี: ศิลปวัฒนธรรม, ฉบับกุมภาพันธ์ ๒๕๕๕, (เผยแพร่, วันจันทร์ที่ ๒๖

การสร้างจากลักษณะของมหาบุรุษ ๓๒ ประการ (มหาบุรุษลักษณะ) ...ก็จะพอมองเห็นแรงศรัทธาที่ชื่อบริสุทธิ์ มีเอกลักษณ์เฉพาะ...ที่แฝงไว้ในพุทธประติมากรรมหายาๆดึบๆนั้น แล้วทำใจต่อไปว่า คนรุ่นใหม่อาจไม่มีโอกาสได้เห็น ถ้าหากยังถูกปล่อยให้จมหายไปกับยุควัตถุนิยม

พระอริยสงฆ์หลายท่าน เคยสอนไว้ว่า การกราบไหว้พระพุทธรูปซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จิตต้องไม่ติดอยู่ที่ความเป็นอิฐ หิน ปูน ทอง สำริด นาก ไม้ แต่ควรมององค์พระแล้วน้อมระลึกถึงพระวิสุทธิคุณ พระกรุณาธิคุณ พระปัญญาคุณ แห่งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า (พุทธานุสสติ) ที่ทรงค้นพบสัจธรรม แล้วนำมาโปรดเวไนยสัตว์ ให้เห็นทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ที่พิสูจน์ได้โดยการปฏิบัติด้วยสติปัญญาของแต่ละบุคคล ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้ นั้นเห็นเรา”^{๒๔}

๒.๖ ทฤษฎีการตีความ

๒.๖.๑ ความหมายและทฤษฎีการตีความหรืออรรถปริวรรตศาสตร์^{๒๕}

คำว่า “hermeneutics” มีรากจากศัพท์ภาษากรีกว่า “hermeneuein” (หรือ hermeneia หรือ hermeneus) ซึ่งเป็นคำที่มีหลายความหมาย ได้แก่ “แสดงออก”(express) “อธิบาย” (explain) “แปล” (translate) หรือ “ตีความ” (interpret) (Inwood, ๑๙๙๘) อย่างไรก็ตาม คำนี้โดยพื้นฐานแล้วมีความหมายสัมพันธ์กับการตีความ แม้คำนี้จะปรากฏใช้ครั้งแรกในปี ค.ศ. ๑๖๕๔ ในงานของ เจ. ซี. แดนนอเวอร์ (J. C. Dannhauer) เรื่อง Hermeneutica sacra แต่กิจกรรมการตีความที่คำนี้บ่งถึงมีมาก่อนนานแล้ว อย่างไรก็ตาม การกล่าวเพียงว่า hermeneutics เกี่ยวกับการตีความ นับเป็นคำอธิบายที่กว้างมาก เนื่องจาก hermeneutics มีความหมายที่หลากหลายและการใช้คำนี้ก็ยังเป็นที่ยุติสนและถกเถียงกันอยู่ในบางจุด เพื่อให้เห็นภาพของความหลากหลายนั้น ควรเริ่มต้นกับความหมายต่างๆ ที่รวบรวมมา ดังนี้ ๑) ศิลปะแห่งการตีความ (art of interpretation) ๒) ศาสตร์แห่งการตีความ (science of interpretation) ๓) ศิลปะและศาสตร์แห่งการตีความ (art and science of interpretation) ๔) ทฤษฎีการตีความ (theory of interpretation) ๕) วิธีวิทยาการตีความ (methodology of interpretation) ๖) วิธีการตีความ (methods of interpretation) ๗) หลักการตีความ (principles of interpretation) ๘) ผลงานการตีความต่างๆ (interpretation- ถ้า เป็นผลงานชิ้นเดียวใช้รูปเอกพจน์ “hermeneutic”) ๙) การตีความ (interpretation) และ ๑๐) การศึกษาเชิงปรัชญาเกี่ยวกับความ

^{๒๔} พระพุทธรูปไม้ ข่างพื้นบ้าน วัดในจังหวัดขอนแก่น (ภาพจากหนังสือ "ขอนแก่น แหล่งวัฒนธรรมอีสาน พิมพ์โดย สพฐ. ๒๕๕๕)

^{๒๕} สรวิชัย วงษ์สะอาด, รูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท จากเว็บไซต์ <https://www.gotoknow.org/posts/๕๖๖๑๐๘> (เข้าถึงวันที่ ๖ เมษายน ๒๕๖๐)

เข้าใจหรือการทำความเข้าใจ (hermeneutical philosophy) นอกจากนี้ ยังจัดประเภทของความหมายต่าง ๆ ข้างต้นเพื่อช่วยในการทำความเข้าใจเบื้องต้นได้ ดังนี้ ได้แก่ ๑) ปรัชญาที่ศึกษาเกี่ยวกับการทำความเข้าใจ ๒) ทฤษฎีและวิธีวิทยาว่าด้วยหลักการตีความ ๓) หลักการตีความ ๔) กิจกรรมการตีความ และ ๕) ตัวบทที่บันทึกผลการตีความส่วนปัญหาความสับสนเกี่ยวกับความหมายของคำนี้มีมาตั้งแต่เกาก่อน เพราะว่าเพลโตกับอริสโตเติลใช้ คำว่า Hermeneia มาเป็นชื่อหนังสือตรรกวิทยาชื่อ Peri Hermeneias ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในภาษาละตินว่า De interpretatione หนังสือเรื่องนี้ส่วนหนึ่งเป็นการศึกษาประพจน์เชิงบอกเล่า (Indicative proposition) ที่จริงเท็จได้ ในที่นี้ Hermeneia หมายถึง ข้อความ (Statement) ซึ่งเป็นการแสดงออกของประพจน์ จะเห็นได้ว่าความหมายที่เพลโตและอริสโตเติลใช้นั้นแตกต่างกันมาก

๒.๖.๒ ความหมายและทฤษฎีการตีความในคัมภีร์ไบเบิลของคริสต์ศาสนา

ความหมายและทฤษฎีการตีความในคัมภีร์ไบเบิลของคริสต์ศาสนามี ๒ ลักษณะได้แก่

๑. ความหมายและทฤษฎีการตีความในคัมภีร์ไบเบิล มีวิธีที่นิยมกันอยู่ ๕ วิธี คือ

๑) ตีความโดยพยัญชนะ (Literary interpretation) คือ คัมภีร์ว่าอย่างไร ก็เข้าใจตรงตามความหมายของคำอย่างนั้น เช่น “พระเจ้าสร้างโลก ๖ วัน” ก็เข้าใจว่า ๖ วัน ๆ ๒๔ ชั่วโมง กลางคืน ๑๒ ชั่วโมง กลางวัน ๑๒ ชั่วโมง มีเวลาเช้า สาย บ่าย เย็น อย่างที่เราเข้าใจกันทุกวันนี้ “พระอินทร์มีบริวาร ๘๔,๐๐๐” ก็เข้าใจว่ามีตามจำนวนนั้นจริงๆ เป็นต้น

๒) ตีความโดยสัญลักษณ์ (Symbolical interpretation) ถือว่า เรื่องราวต่างๆ ที่กล่าวไว้เป็นเพียงสัญลักษณ์ที่ต้องการสอนเท่านั้น ใครสามารถเข้าใจสัญลักษณ์ก็เข้าใจได้ลึกซึ้ง ใครตีความสัญลักษณ์ไม่แตกก็เข้าใจ โดยพยัญชนะหรือโดยอรรถตามอรรถาธิบาย ใครเข้าใจแค่นี้ก็ปฏิบัติไปตามที่ตนเข้าใจ เช่น “พระเจ้าสร้างโลก ๖ วัน” เป็นสัญลักษณ์ หมายถึง ข้อธรรมที่ว่ามนุษย์เราพึงทำงานสัปดาห์ละ ๖ วัน วันสุดท้ายต้องพักผ่อน และอุทิศให้กับศาสนา ศิวลึงค์ หมายถึง พลังสร้างสรรค์ในเอกภพ มาร หมายถึง กิเลสตัณหาในตัวมนุษย์เราเอง เป็นต้น

๓) ตีความโดยอรรถ (Idiomatich interpretation) คือ เข้าใจตามสำนวนภาษา เช่น “พระเจ้าสร้างโลก ๖ วัน” ก็เข้าใจว่า ๖ วาระ วาระหนึ่ง ๆ นานเท่าไรก็ได้ อาจจะเป็นล้านๆ ปีก็ได้ ไม่จำเป็นจะต้องหมายถึงวันละ ๒๔ ชั่วโมงอย่างที่เข้าใจกันโดยทั่วไป “พระอินทร์มีบริวาร ๘๔,๐๐๐ คน” ก็ได้ “ตลอดกาลนิรันดร์” อาจจะหมายความว่านานมากเหลือเกินเท่านั้นก็ได้

๔) ตีความตามเหตุผล (Rational interpretation) ทุกตอนต้องถามว่า ทำไม...ทำไม...เช่น ทำไมพระเจ้าสร้างโลก ทำไมจึงต้องใช้เวลา ๖ วัน ทำไมจึงสร้างมนุษย์แล้วปล่อยให้ทำบาป ทำไมพระเจ้าถึงไม่ให้มนุษย์สบายกว่านี้ ฯลฯ ยิ่งใช้เหตุผลก็ยิ่งแตกแยกกันไป ทะเลาะกัน เห็นห่างจากจิตตารมณ์ของศาสนาเข้าทุกที การตีความเช่นนี้เป็นผลสืบเนื่องจากรูปแบบความคิด (หรือกระบวนทัศน์) ที่เทิดทูนเหตุผลวิทยาศาสตร์ อะไรที่อธิบายตามวิธีการวิทยาศาสตร์ไม่ได้ ก็ถือว่าไม่ได้มาตรฐาน และ

๕) ดีความตามประเภทวรรณกรรม (Literary-form interpretation) วิธีนี้ไม่กำหนดตายตัว ต้องดูเป็นคัมภีร์ๆ เป็นเรื่องๆ และเป็นตอนๆ ไป คือแล้วแต่ว่าตอนใด ผู้นิพนธ์ใช้ประเภทวรรณกรรมใด ก็ให้ตีความตามประเภทของวรรณกรรมประเภทนั้น โดยพยายามเข้าถึงเจตนา สิ่งแวดล้อม สภาพจิตใจและข้อมูลที่เกี่ยวข้องอื่นๆ เท่าที่ทราบได้ หรือสันนิษฐานได้ วิธีนี้ยากและต้องค้นคว้าไปเรื่อยๆ แต่ก็เหมาะสำหรับเข้าใจอย่างนักวิชาการที่มีวิจารณ์ญาณในการวิเคราะห์และประเมินค่าเป็นขั้นเป็นตอน

๒. ลักษณะการตีความคัมภีร์ไบเบิล กล่าวคือ นักปรัชญาได้พยายามตีความหมายคัมภีร์ไบเบิลอย่างไรตามลำดับในสมัยปิตาจารย์ นักปรัชญาคริสต์ตีความหมายคัมภีร์เป็น ๒ แนว คือ ๑) สำนักอันทิโอกแห่งเอเชีย และ ๒) สำนักแอลิกแซนเดรียแห่งแอฟริกา มีลักษณะการตีความคัมภีร์ไบเบิลในสมัยอัสสัมจารย์ เลือกตีความตามสำนวนภาษา โดยการนำของอไควนัส ระหว่างภาษาอุดมการณ์กับภาษาสามัญ มี SummaTheologica (สังเขปเทววิทยา) ของอไควนัสเป็นตำราของอไควนัส ตีความหมายด้วยหลักภาษาสามัญของเพลโต แต่พิสูจน์ด้วยหลักภาษาอุดมการณ์ของอริสโตเติลที่ยอมรับว่าเป็นคริสต์หรือที่ปฏิเสธคริสต์ก็ตาม ยังยืนอยู่กับภาษาสามัญ คือ ๑) ปรัชญากรีกหรือเหตุผลนิยม (Reason) ที่ชาวตะวันตกที่นำมาอ้างตามแต่จะสะดวก ๒) ศาสนาผีเดิมของยุโรป ที่คริสต์พยายามกลบหรือจับมา “บวช” เป็นคริสต์ และ ๓) โลกทัศน์ของชาวยิวที่สืบทอดมาผ่านพระเยซู อัครสาวกและนักบุญปอล โดยความเชื่อเป็นพื้นฐานที่มีต่อจิตใจของมนุษย์ทุกคน แตกต่างกันไปตามเพศ ตามวัย ตามสิ่งแวดล้อม ตามการศึกษาอบรม และตามการตัดสินใจเลือกของแต่ละบุคคล กระบวนทัศน์ไม่ใช่สมรรถนะตัดสินใจ สมรรถนะตัดสินใจ (Decision) คือ เจตจำนง (The will) กระบวนทัศน์เป็นสมรรถนะเข้าใจ (Understanding) และเชิญชวนให้เจตจำนงตัดสินใจ มี ๕ คือ

- ๑) กระบวนทัศน์แบบดึกดำบรรพ์ (Primitive Paradigm)
- ๒) กระบวนทัศน์แบบโบราณ (Ancient Paradigm)
- ๓) กระบวนทัศน์ยุคกลาง (Medieval Paradigm)
- ๔) กระบวนทัศน์ยุคใหม่ (Modern Paradigm)
- ๕) กระบวนทัศน์ยุคหลังนวยุค (Post-modern Paradigm)

ฉะนั้นกระบวนทัศน์ที่ ๕ ซึ่งเป็นกระแสหลังนวยุค หรือหลังนวยุคนิยม(Postmodernism) เป็นกระแสที่เน้นอย่างน้อย ๔ ประเด็นหลักคือ (๑) สมองของมนุษย์ไม่อาจเข้าถึงความหมายได้ตรงตามความเป็นจริง (๒) ภาษาไม่สามารถสื่อความหมายได้ตรงตามที่คิดเสมอไป (๓) ความเข้าใจทั้งหลายคือการตีความ และ (๔) เหตุผลคือศิลปะแห่งการ жуใจ ดังนั้น กาดาเมอร์ เป็นคนหนึ่ง ที่คิดว่านักโลกทัศน์นิยมจะต้องเป็นนักสัมพัทธ์นิยม โดยสอนว่าใครก็ตามที่มีความตระหนักเชิงประวัติศาสตร์ (Historical sense) ย่อมอยากเข้าใจอดีตตามบริบทของยีนแห่งความตระหนักของเขาและจะไม่ยอม

ตัดสินอดีตเป็นอันขาดจากมุมมองแห่งชีวิตปัจจุบัน หรือตามทัศนวิสัยแห่งสถาบันปัจจุบันของเรา หรือ แม้แต่จะใช้ความรู้คุณค่าและความจริงตามที่เราใช้กันในปัจจุบันก็ไม่ยอมใช้

๒.๖.๓ แนวคิดและทฤษฎีการตีความในคัมภีร์พระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนาเถรวาท

แนวคิดและทฤษฎีการตีความในคัมภีร์พระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนาเถรวาทมี ๒ ลักษณะ ได้แก่

๑) ความหมายและทฤษฎีการตีความในคัมภีร์พระไตรปิฎก กล่าวคือ ในคัมภีร์พระไตรปิฎก มี ๒ ความหมาย คือ พระธรรมวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และอีกความหมายหนึ่ง คือ คัมภีร์ที่บันทึกพระธรรมวินัย ซึ่งทั้ง ๒ มีความเกี่ยวข้องกัน ดังนั้น แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการตีความในคัมภีร์พระพุทธานุศาสนเถรวาทมีวิวัฒนาการตามทฤษฎีการตีความตามที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา จะมีเทคนิคและวิธี การตีความ มีค่านึงถึงความเหมาะสมกับบริบททางสังคมหรือสภาพแวดล้อม และคำนึงความเหมาะสมกับจริตของผู้ฟัง และจริตของผู้ฟังจึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในการตีความตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาที่มีลักษณะ ๔ อย่าง ได้แก่ ๑) ลักษณะ คือ ลักษณะเฉพาะที่สำคัญของแนวคิดและทฤษฎีการตีความในที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ที่เป็นแนวคิดและวิธีสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีลักษณะสำคัญ ๔ ประการ คือ (๑) ปฏิวัตินิยม (๒) ปฏิรูปนิยม (๓) อนุรักษ์นิยม (๔) นวัตกรรมนิยม ๒) หลักการ เป็นลักษณะแนวคิดและทฤษฎีการตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงหลักการสำคัญที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่มีลักษณะสำคัญ ๔ ประการ ได้แก่ (๑) มัชฌิมนิยม (๒) เหตุผลนิยม (๓) บุรณการนิยม (๓) วิธีการ คือ การตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับลักษณะที่แสดงให้เห็นถึงวิธีการได้อย่างชัดเจนภายในตัวได้ ๓ ประการ คือ (๑) วิภาษวาทนิยม (๒) สหนัยนิยม (๓) สมนัยนิยม ๔) วัตถุประสงค์ แนวคิดและทฤษฎีการตีความที่มีลักษณะหลักการ และวิธีการดังกล่าวข้างต้น ที่มีวัตถุประสงค์ของแนวคิดและทฤษฎีการตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา อาจจำแนกเป็น ๓ ประการ คือ (๑) ประโยชน์นิยม (๒) สัจนิยม (๓) วิมุตตินิยม

๒) ลักษณะการตีความในคัมภีร์พระไตรปิฎก กล่าวคือ ในคัมภีร์พระไตรปิฎก มีลักษณะการตีความตามหลักพระธรรมวินัยที่พระพุทธรเจ้าทรงบัญญัติไว้ในเรื่อง “วินัย” ในการครอบคลุมถึงพระธรรม และเปิดโอกาส ให้ตีความคำสอนที่พระพุทธรเจ้าตรัสสอนและแสดงถึงภาษาในการสอนในการจารึกภาษานั้น ๆ ด้วยอักษรภาษาอื่น เช่น อักษรไทย อักษรพม่า อักษรโรมัน ในการสื่อสารการศึกษาตีความคัมภีร์ในกรณีนี้ยังมีความยากขึ้นอีกชั้นหนึ่ง เพราะต้องศึกษาไวยากรณ์ภาษาเพื่อศึกษาตีความค้นหาความหมายที่อยู่ในภาษานั้น ๆ จะต้องพิจารณาและคำนึงถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ได้แก่ ๑) ลักษณะการตีความผู้สื่อ ๒) ลักษณะการตีความคัมภีร์ ๓) ลักษณะการตีความผู้อ่าน และ ๔) ลักษณะการตีความบริบท นอกจากนี้ ในพระพุทธศาสนา เจตนารมณ์ของผู้เขียน สามารถจำแนกวิเคราะห์ออกเป็น ๒ กรณีคือ ๑) เจตนารมณ์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทำให้เกิดคัมภีร์ ๒)

เจตนารมณ์ของผู้รวบรวมคัมภีร์เป็นหมวดหมู่ ตลอดถึงจัดทำเป็นรูปเล่ม ที่ปรากฏในคัมภีร์ เพราะต้องมีการตีความที่แตกต่างกันออกไปอีก

๒.๖.๔ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีการตีความในคัมภีร์ไบเบิลของคริสต์ศาสนา ทั้ง ๓ อย่างและ ๙ อย่าง

๑) ทฤษฎีการตีความในคัมภีร์ไบเบิลของคริสต์ศาสนา ๓ อย่าง

การตีความคัมภีร์ทางศาสนาตามหลักพระคัมภีร์ไบเบิล ๓ อย่าง ที่คุณสมบัติของนักตีความคัมภีร์ทางศาสนา ดังนี้ ได้แก่

๑.๑ การตีความเชิงปฏิเสธ (Negative Way) กล่าวคือ การตีความเชิงปฏิเสธมีนักปรัชญากลุ่มนี้ คือ เซนต์ ออกัสติน (St. Augustine, ๓๕๔-๔๓๐) จัดอยู่ในลัทธิรหัสนิยม (Mysticism) เพราะความเชื่อว่า ความจริงทางศาสนาอยู่เหนือภาษาของมนุษย์ หมายความว่า ภาษามีข้อจำกัดไม่ว่าเราจะสรรหาคำมาพรรณนาความจริงทางศาสนาเท่าใดเราก็ไม่สามารถสื่อความจริงนั้นได้ ทางที่ได้ผลคือไม่ใช่ภาษาหรือถ้าใช้ก็ใช้ในเชิงปฏิเสธ เช่น พระเจ้าไม่ใช่วิญญาณ ไม่ใช่จิตใจ พระองค์ไม่อยู่ในฐานะที่คาดเดาอะไรได้ เป็นต้น โดยความเชื่อว่า ภาษาเป็นเครื่องมือในการศึกษาและอธิบายความจริง ความถูกต้อง และความดีงามเพื่อจะได้เข้าใจและเข้าถึงความจริง ความถูกต้อง และความดีงาม ศาสตร์ว่าด้วยการตีความหรืออรรถปริวรรตศาสตร์ที่วัฒนธรรมทางภาษาตะวันตกเรียกว่า เฮอร์เมอร์นิวติคส์ (Hermeneutics) จึงเกิดขึ้น ได้รับความนิยมและการพัฒนาสืบต่อมาอย่างเป็นระบบ มีความเชื่อถือเฟื่องฟูอย่างยิ่งในวัฒนธรรมการศึกษาด้านต่าง ๆ ของโลกตะวันตก โดยเฉพาะในวงการศึกษาศาสนาและศาสนา ได้นำเทคนิควิธีการตีความทางปรัชญามาใช้ตีความคำสอน แนวคิด ความเชื่อถือ และพฤติกรรมทางศาสนาอย่างกว้างขวางและแพร่หลายโดยเฉพาะอย่างยิ่งคัมภีร์ไบเบิลของศาสนาคริสต์ มีรูปแบบ ระเบียบกฎเกณฑ์ ระบบและวิธีการสำหรับกำหนดความหมายของข้อความในคัมภีร์ระดับต่าง ๆ และการถ่ายทอดความหมายเหล่านั้นสู่ผู้อ่านคัมภีร์ ยังประโยชน์มหาศาลเพื่อความอยู่รอด มั่นคงและแพร่ขยายของศาสนาคริสต์เป็นลำดับมา

๑.๒ การตีความแบบเชิงเดียว (Univocal Way) กล่าวคือ การตีความแบบเชิงเดียวในยุคใหม่เป็นกระแสความคิดที่มุ่งเน้นความสำคัญของภาษาอุดมคติมีมากยิ่งกว่ายุคกลาง และสร้างระบบตรรกศาสตร์สัญลักษณ์ขึ้น ได้สร้างระบบวิเคราะห์ภาษามาช่วยแปลงภาษาสามัญให้เป็นภาษาอุดมคติ คือ ภาษาสามัญไม่เพียงแต่สื่อให้ความเข้าใจความจริง ความถูกต้อง และความดีงามเท่านั้น หากแต่ยังเข้าถึงได้ดีกว่าภาษาอุดมคติ ภาษาอุดมคดียังสื่อความจริง ความถูกต้อง และความดีงามได้อย่างหยาบ ๆ ส่วนความจริง ความถูกต้อง และความดีงามที่สื่อออกมาด้วยภาษาสามัญมีความละเอียดอ่อนเพราะแสดงความรู้สึกออกมาด้วย ที่เป็นบ่อเกิดแห่งความลำเอียง ภาษาสามัญที่สื่อความหมายด้วยความจริงใจและเปิดเผย ตรงไปตรงมาเท่านั้น สามารถสื่อความจริง ความถูกต้อง และความดีงามได้ดีกว่า นอกจากนี้ วิทเกินสไตน์ (Ludwig Wittgenstein, ๑๘๘๙-๑๙๕๑) ได้เสนอ

แนวคิดทางปรัชญาเรื่องเกมภาษา (Language game) เพื่อชี้ให้เห็นว่า ภาษาสามัญ มีเงื่อนไขทั้งที่เป็นบริบทภายในและภายนอกของผู้ใช้ภาษา ภาษาสามัญจึงไม่ต้องการความหมายรัดกุมเช่นในวิทยาศาสตร์ เพราะมีบางสาขาวิชาที่ไม่จำเป็นและไม่อาจกำหนดความหมายให้ตายตัวได้ เช่น ปรัชญาและศาสนา จนทำให้เกิดลัทธิปรัชญามากมาย เช่น ลัทธิอัตถิภาวนิยม เป็นต้น โดยเฉพาะนักปรัชญาประกาศว่า ศาสนาเป็นเรื่องงมงาย และวิทยาการทั้งหลายที่ใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ต่างร่วมมือกับขบวนการพุทธิปัญญา ประณามศาสนาคริสต์ว่า งมงาย ไม่มีเหตุผลตามหลักการทางวิทยาศาสตร์ ในขณะที่เดียวกัน นักปราชญ์ทางคริสต์ศาสนา ก็น้อมรับฟังด้วยความเต็มใจและใช้นโยบายยึดวิธีการตีความตามตัวอักษรเป็นหลักสำคัญในการตีความคัมภีร์ ด้วยท่าทีเช่นนี้ ยิ่งเป็นการตอกย้ำให้เข้าใจและมั่นใจในความไร้เหตุผลตามหลักการทางวิทยาศาสตร์ของคริสต์ศาสนามากขึ้น ต่อมาภายหลัง มีนักปรัชญาที่เห็นด้วยกับความคิดนี้และเข้าร่วมกระบวนการทางพุทธิปัญญามากขึ้น โดยลำดับ ทำให้คริสต์จักรทั้งหลายในยุโรปได้สูญเสียสมาชิกที่เป็นปัญญาชนไปจำนวนมาก จึงเสาะแสวงหาสมาชิกจากภายนอกยุโรป และเมื่อสมาชิกที่ได้มานั้นมีการศึกษาดีขึ้น มักจะวางเฉยหรือไม่ก็กลายเป็นคนละฝ่ายกับคริสต์จักรในที่สุด

๑.๓ การตีความแบบอุปมาอุปมัย (Analogical Eay) กล่าวคือ นักปรัชญาในลัทธินี้ มี เซนต์ โทมัส อไควนัส จัดอยู่ในลัทธิอุปมานิยม (Analogism) มีความเห็นว่า ภาษาศาสนาต้องมีความหมายเชิงอุปมา (analogous meaning) คือ มีทั้งความหมายที่เหมือนกัน และความหมายที่ต่างกัน เช่น พระเจ้าทรงมีใจดีเหมือนมนุษย์ แต่การใจดีของพระเจ้าเป็นคนละอย่างกับการใจดีของมนุษย์ ตามทัศนะของลัทธิ คือว่า ความจริงสากลมีอยู่ และมีอยู่เฉพาะในสิ่งเฉพาะเท่านั้น ความจริงสากลของสิ่งเฉพาะใด เป็นความจริงสากลของสิ่งเฉพาะนั้น จึงไม่สามารถกล่าวถึงความจริงนั้นตรง ๆ ด้วยความหมายเอกชนัย สามารถพูดถึงได้ด้วยการเปรียบเทียบเท่านั้น คำที่พูดถึงพระเจ้ามีความหมายต่างจากความหมายของคำพูดเดียวกันที่กล่าวถึงสิ่งที่ถูกสร้าง แม้จะมีความสัมพันธ์ก็ตาม จะเห็นได้ว่า ในยุคกลาง แม้จะมีความเห็นต่างกันเกี่ยวกับการใช้ภาษาสื่อความจริง ความถูกต้อง และความดีงามดังกล่าว แต่ฝ่ายที่เห็นว่าภาษาสามารถอธิบายให้เห็นความจริง ความถูกต้อง และความดีงาม จะได้รับความนิยมมากกว่า และได้มีการคิดค้นรูปแบบการอธิบายความหมายของความจริง ความถูกต้อง และความดีงาม จนทำให้บรรดาปริวรรตศาสตร์มีวิวัฒนาการมาเรื่อย ๆ จนกลายเป็นศาสตร์หนึ่งที่มีความสำคัญในยุคใหม่ ส่วนฝ่ายที่เห็นว่าภาษาไม่สามารถอธิบายความจริง จึงไม่มีความคิดและความพยายามตีความ หากแต่มุ่งเน้นการปฏิบัติอย่างจริงจังเพื่อให้เกิดประสบการณ์ตรงเกี่ยวกับความจริงแทน ดังนั้น ในการตีความแบบนิทานปรัมปรา (Allegorical) กับการตีความเชิงเปรียบเทียบหรือเปรียบเทียบ (Analogica) อนึ่ง คำทั้ง ๔ นี้ไม่เหมือนกันก็จริง แต่สามารถใช้ร่วมกันได้ เช่น นักตีความแบบนิทานปรัมปราอาจนำการตีความแบบชัดเจน (Univocal) มาช่วยเสริมได้ และนักตีความหมายแบบตามตัวอักษร (Literal) เช่น อไควนัสก็อาจ

นำเอาการตีความแบบเปรียบเทียบ (Analogical) มาช่วยได้ เพราะการตีความหมายตามตัวอักษรดังกล่าวเน้นความจริงทางประวัติศาสตร์

๒.๖.๔ ทฤษฎีการตีความในคัมภีร์ไบเบิลของคริสต์ศาสนา ๙ อย่าง

การตีความคัมภีร์ทางศาสนาตามหลักพระคัมภีร์ไบเบิล ๙ อย่าง ที่คุณสมบัติของนักตีความคัมภีร์ทางศาสนา ดังนี้ ได้แก่

๑) การตีความแบบนิทานเปรียบเทียบ (Allegorical Interpretation) กล่าวคือ ทฤษฎีการตีความแบบนิทานเปรียบเทียบหรือเลียนแบบ เพราะเพลโตเชื่อว่า แบบสากลอยู่บนโลกของแบบซึ่งเป็นโลกแห่งมโนคติ ซึ่งอยู่เบื้องบนของโลกมนุษย์อีกทีหนึ่ง สรรพสิ่งทั้งหลายในโลกมนุษย์นี้เป็นการเลียนแบบความสมบูรณ์ของโลกแห่งแบบเท่านั้น เพลโตถือว่าสิ่งของในโลกนี้เป็นของเลียนแบบของแท้ในโลกแห่งมโนคติ ภาษาที่เราใช้จึงมีทั้งความหมายเทียมตามประสบการณ์ในโลกนี้และความหมายแท้คือหมายถึงความเป็นจริงในโลกแห่งมโนคติ ในทำนองเดียวกันกับที่ท่านพุทธทาสเรียกว่าภาษาคนกับภาษาธรรม หรือที่โซเครตีสเรียกว่าภาษามีกิเลสและภาษาไม่มีกิเลสนั้นเองนิทานเปรียบเทียบเรื่องถ้ำ (The cave) ของเพลโต เรื่องมีอยู่ว่า มีคนกลุ่มหนึ่งถูกจองจำอยู่ในถ้ำตั้งแต่วัยเด็ก พวกเขาถูกบังคับให้นั่งหันหน้าเข้าหาผนังถ้ำซึ่งอยู่ตรงกับปากถ้ำ ที่ปากถ้ำมีกองไฟใหญ่อยู่ อยู่ แสงไฟแผ่ออกไปจับที่ผนังถ้ำ ทำให้เกิดเงาของคนที่เดินผ่านไปมาที่ปากถ้ำ พวกนักโทษเห็นเงาคนและสัตว์ที่เดินปรากฏบนผนังถ้ำก็เข้าใจว่าเป็นสิ่งที่จริง ไม่ได้เข้าใจว่าเป็นเพียงเงา เพราะเขาเห็นมันมาตั้งแต่เด็ก อยู่ต่อมามีคนนักโทษคนหนึ่งถูกปล่อยออกไป ที่แรกเขาเข้าใจว่าภาพที่เห็นหน้าปากถ้ำเป็นภาพลวงตา แต่เมื่อได้รับการอธิบายจากคนอื่นจึงรู้ความจริงว่าสิ่งที่เขาเห็นที่ผนังถ้ำเป็นเพียงเงาแต่สิ่งที่เขาเห็นที่ปากถ้ำเป็นชีวิตจริง และเขาเห็นอะไรอีกมากมายนอกถ้ำ เขาจึงคิดถึงเพื่อนในถ้ำและชวนกลับไปบอกเพื่อนถึงความจริงต่างๆ ที่เขาประสบแต่เพื่อนักโทษทั้งหมดนั้นไม่เชื่อเขาและสรุปว่าเขาเป็นบ้าเสียสติไปแล้ว นิทานเปรียบเทียบของเพลโตเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า คนส่วนมากก็เหมือนชาวถ้ำตรงที่หลงนิยมชมชื่นอยู่กับเงา จนไม่อาจจะนับได้ว่าเป็นความจริงของการตีความ ในการเปรียบเทียบแบบนี้ เพื่อเล่นสำนวนในการเทศน์หรือปาฐกถา ก็ถือได้ว่าเป็นศิลปะการพูดหรือวาทศิลป์ได้ในเปรียบเทียบส่วนใหญ่ถูกต้อง เพราะมีส่วนคาบเกี่ยวกันจริงๆ

๒) การตีความแบบเข้ามโน หรือจิตวิจักขณ์ (Mystical Interpretation) กล่าวคือ ปัจจัยพื้นฐานสำหรับยังชีพของมนุษย์ยังมีความจำเป็นและต้องการในสิ่งสำคัญยิ่งอีกอย่างทรงคุณค่าเหนือสิ่งอื่นเพื่อความเป็นมนุษย์ คือ ต้องการรู้ความจริง ความถูกต้อง และความดีงามเกี่ยวกับชีวิตและโลก โดยเฉพาะความจริง ความถูกต้อง และความดีงามขั้นสูงสุด มนุษย์จึงสืบค้นแสวงหาเพื่อให้รู้เข้าใจและเข้าถึงความจริง ความถูกต้อง และความดีงาม ตลอดจนความพยายามแสวงหาแนวทางและวิธีการสู่ความจริง ความถูกต้อง และความดีงามเหล่านั้น ในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ได้มีการคิดค้นวิธีการเข้าถึงความจริง ความถูกต้อง และความดีงามด้วยประการต่าง ๆ เช่น โดยการคิดคาดคะเน

ด้วยเหตุผล ด้วยการเข้ามานั้น ดังนั้น ผู้เข้าถึงมาน หรือผู้เข้าถึงความรู้แบบประจักษ์แจ้งด้วยจิต โดยมีแนวความคิดว่า “คนแต่ละเป็นส่วนหนึ่งของอันติมะสัจจะ ดังนั้น เป้าหมายสูงสุดของชีวิตจึงเป็นการกลับสู่อันติมะสัจจะหรือวิญญาณสากล” การตีความหมายระดับมานหรือจิตวิจักขณ์นี้เป็นวิธีตีความหมายคำพูดหรือบทนิพนธ์ของผู้ถึงมาน จะเข้าใจหรือเห็นในขณะเข้ามาน อย่างเช่นนักบุญเทเรซาแห่งอาวีลา ขณะเข้ามานได้เข้าใจว่าพระเยซูเป็นสามีของตน ซึ่งมีความหมายไม่เหมือนกับที่แม่ชีคาทอลิกทั่วไปกล่าวในชีวิตปกติว่า “ฉันแต่งงานกับพระเยซู” เพราะนั่นมีความหมายเชิงเปรียบเทียบที่เป็นข้อสำคัญขบวนการจิตวิจักขณ์เน้นการสวดมนต์ภาวนา เพื่อให้จิตใจได้สัมผัสกับพระเจ้าโดยตรงผู้ได้จิตวิจักขณ์มีนักบุญเทเรซา แห่งอาวีลา ชาวสเปน (St. Teresa of Avila, ๑๕๑๕-๑๕๘๒) นักบุญเบอร์นาร์ดแห่งแคลร์ว็ซ (St. Bernard of Clairveaux) นักบุญจอห์นแห่งการเซน (St. John of the Cross) ผู้เป็นศิษย์แห่งนักบุญเทเรซา เป็นต้น

๓) การตีความแบบตัวอักษร (Literal Interpretation) กล่าวคือในลัทธิเอกนัยนิยม (Univocism) มีความเห็นว่า ภาษาสามารถสื่อความจริงทางศาสนาได้เพียงความหมายเดียวเท่านั้น คือความหมายตามตัวอักษร ตามที่เราเข้าใจจากประสบการณ์ธรรมดาทั่วไป เรียกว่า ความหมายเอกนัย (Univocal meaning) ตามทัศนะของลัทธินี้ถือว่า ความจริงสากลมีอยู่จริง และมีอยู่ตามความหมายของคำนั้น ๆ และสามารถพิสูจน์ความจริงด้วยวิธีที่ยุคกลางเรียกตามวิชาตรรกศาสตร์ว่า การอ้างเหตุผลแบบจากผลไปหาเหตุ (Argument quia) ไม่ใช่ด้วยการอ้างเหตุผลแบบจากแก่นแท้ไปหาลักษณะเฉพาะ (argument propter quid) โดยเฉพาะการทำความเข้าใจพระคัมภีร์ไบเบิล เช่นต์ ออกัสติน ได้ชื่อว่าเป็นนักปรัชญาคริสเตียนในยุคกลางเสนอแนวคิดที่ว่า ต้องมีความเชื่อเสียก่อน จึงจะเข้าใจความหมายที่แท้จริงของคัมภีร์ได้ หากไม่มีความเชื่อจะทำให้เข้าใจความหมายคลาดเคลื่อนไปได้ หมายความว่า ความเชื่อ คือบุพบทและปัจจัยสำคัญที่สุดของการเข้าใจและเข้าถึงความจริงในขั้นตอนนี้ ศรัทธามาก่อนปัญญาและเหตุผล อย่างไรก็ตาม ความหมายสมบูรณ์อยู่ในคัมภีร์แล้วในตัวเอง แม้ผู้อ่านจะมีศรัทธาหรือไม่ก็ตาม จะมีคนเข้าใจหรือไม่รู้หรือไม่ก็ตาม หากผู้อ่านศึกษาและทำความเข้าใจตามเนื้อหาคัมภีร์ย่อมจะได้รับความหมายที่แท้จริงนั้นได้มีพัฒนาการตีความและอธิบายความคัมภีร์ไบเบิล โดยได้เขียนอรรถกถา หมายเหตุ หรือบทเทศนาในคัมภีร์ไบเบิลทั้งหมด ซึ่งตั้งอยู่บนหลักการการตีความคัมภีร์ ๓ ลักษณะ คือ ตามตัวอักษร (literal) ศีลธรรม (moral) และการเปรียบเทียบ (allegorical)

๔) การตีความแบบใช้เหตุผลเชิงปรัชญาหรือวิทยาศาสตร์ (Positivist or Rationalistic or Philosophical Interpretation) กล่าวคือ การตีความแบบใช้เหตุผลเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าการตีความแบบปรัชญาหรือวิทยาศาสตร์ คือเป็นการนำเอาเหตุผลทางวิทยาศาสตร์มาพิสูจน์ความเชื่อทางศาสนา เพื่อป้องกันการเชื่อถือบูชาแบบหลงมกมาย ทฤษฎีนี้จัดเป็นแนวความคิดที่ตรงข้ามกับการตีความแบบถือเคร่งหลักความเชื่อเดิม ดังนั้น ทฤษฎีการใช้เหตุผลว่า ทฤษฎีปรับเปลี่ยนความเชื่อเดิม (accommodation theory) กล่าวคือเรื่องราวอัศจรรย์ต่างๆ ที่เล่าไว้ใจคัมภีร์นั้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง

การกลับฟื้นคืนชีพของพระเยซู เป็นต้น เป็นเรื่องที่พยายามปรับเปลี่ยนให้เข้ากับค่านิยมของคน เป็นการปรับเข้ากับหลักไสยศาสตร์ ที่ปรับความคิดขึ้นมาให้มีความศักดิ์สิทธิ์น่าเลื่อมใส เพื่อปลุกเร้าศรัทธา และความเสียสละ ผู้มีจินตนาการแก่กล้าสามารถใช้พรสวรรค์ของตนสร้างบุคลลาธิฐานขึ้นมาเป็นพระเจ้าเป็นเทวดา ปีศาจ สวรรค์ นรก ฯลฯ ทำให้ดูลึกลับ ศักดิ์สิทธิ์ และกลายเป็นเรื่องเหนือธรรมชาติขึ้นในที่สุดตามเกณฑ์ข้างต้น เซมเลอร์ตีความว่าพันธสัญญาเดิมเป็นเรื่องของชาวยิวในปาเลสไตน์ขณะที่เขียน โดยเฉพาะ มัทธิวเขียนสำหรับชาวยิวนอกปาเลสไตน์ ยอห์นเขียนสำหรับชาวคริสต์ที่มีวัฒนธรรมเฮลเลนนิสต์ คือ กรีกและโรมัน เซนต์ปอลเขียนสำหรับเอกภพนานาชาติสมัยโรมันเรื่องอำนาจ ทั้งหมดล้วนแต่เป็นเรื่องเฉพาะถิ่นและเฉพาะกาลทั้งสิ้นฉะนั้น หลักภาษาอุดมการณ์ในการตีความแบบใช้เหตุผล ก่อให้เกิดขบวนการปราชญ์นิยม (Scholasticism) และปราชญ์นิยมในคริสต์ศาสนาอุบัติขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ เมื่ออัลเบอร์ลาร์ด (Abelard) ใช้หลักเหตุผลในการทำความเข้าใจพระเจ้า และนักบุญ โทมัส อะไควนัส (St. Thomas Aquinas) ได้ปรับเอาทฤษฎีเหตุผลของอริสโตเติลมาประยุกต์ใช้กับทฤษฎีการพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้า เพราะเป็นการยอมรับมนุษย์เป็นผู้สร้างพระเจ้าขึ้น เท่ากับเป็นการยอมรับความไม่แน่นอนของความศักดิ์สิทธิ์และเที่ยงแท้ของพระวาทะของพระเจ้า เท่ากับเป็นการทำลายพระเจ้านั่นเอง

๕) การตีความแบบยึดหลักข้อเท็จจริงทางธรรมชาติ (Naturalistic Interpretation)

กล่าวคือ การตีความแบบเน้นความเป็นไปข้อเท็จจริงตามธรรมชาติ เป็นการปฏิเสธสำนวนภาษาที่นำมาใช้เพื่อยกย่องศาสนา วิธีการนี้มีส่วนคล้ายกับการตีความแบบเน้นเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ ดังนั้นเปาลุส (Paulus) เป็นตัวแทนของวิธี โดยชี้แจงว่าเราควรแยกแยะระหว่างข้อเท็จจริงตามธรรมชาติกับทัศนส่วนตัวหรือสำนวนภาษา เขาเชื่อว่าเรื่องราวของพระเยซูในฐานะมนุษย์คนหนึ่งนั้นมิมีจริงในทางประวัติศาสตร์ แต่วิธีนำเสนอไม่เป็นวิชาประวัติศาสตร์ กลับไปนำเสนอตามความคิดเข้าใจและความรู้สึกศรัทธาของผู้เขียนพันธสัญญาใหม่แทน ซึ่งมีหลักฐานวิชาการให้เชื่อถือได้ ดังนั้นเปาลุสจึงเสนอการตีความแบบเน้นข้อเท็จจริงตามธรรมชาติเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ที่พอจะเป็นที่ยอมรับกันในสังคมปัจจุบันว่า การรักษาโรคด้วยปาฏิหาริย์ของพระเยซูจึงสันนิษฐานเชิงประวัติศาสตร์ได้ว่าพระองค์ทรงรู้วิธีการรักษาโรคตามแผนโบราณของสมัยนั้น การที่สาวกกกล่าวว่าพระเยซูทรงเดินบนพื้นน้ำมาช่วยพวกตนขณะโดนพายุกระหน่ำก็สันนิษฐานได้ว่าพระเยซูขณะนั้นเดินบนชายหาด พอตีเรือของสาวกถูกพายุพัดมาถึงชายฝั่งพอดี เมื่อ เปโตรเห็นพระเยซูก็กระโดดลงจากเรือและจมลงในน้ำ พระเยซูอยู่ตรงนั้นพอดีจึงอุ้มขึ้นฝั่งพื้นน้ำได้ทันที การเลี้ยงคน ๕,๐๐๐ คนด้วยขนมปัง ๕ ก้อนก็สันนิษฐานได้ว่า พระเยซูทรงสงสารประชาชนมาก จึงสั่งสาวกให้เอาเสปิงที่เหลืออยู่แบ่งให้คนที่กำลังหิวโดยพระองค์เองและสาวกยอมอด พอเห็นตัวอย่างเช่นนั้นประทับใจ ทุกคนจึงพร้อมใจสละความเห็นแก่ตัวใครมีอะไรก็ควักออกมาแจกจ่ายเลี้ยงดูกันแบบเทกระเป๋ ปรากฏว่ามีอาหารเหลือเฟือจนกินอึดกันทั่วหน้า การปลุกลาซารัสให้คืนชีพหลังจากตายไป ๔ วันแล้วสันนิษฐานได้ว่าเป็นความบังเอิญที่สาธุการสเพียงแต่สลับไปและขณะที่

พระเยซูสั่งให้เปิดหลุมฝังศพดู ก็พอดีได้เวลาฟื้นพอดี การตีความประเภทนี้ถูกวิจารณ์ว่าไม่ได้ให้ความสำคัญแก่กฎเกณฑ์ทางภาษาของมนุษย์ และเป็นการทำลายความน่าเชื่อถือทางประวัติศาสตร์ของศาสนา วิธีนี้อาจจะดูน่าสนใจอยู่ในระยะหนึ่ง แต่ไม่นานนักมันก็จะกลายเป็นวิธีที่ไร้ความหมาย ไม่ได้ช่วยให้เกิดศรัทธาต่อศาสนา

๖) การตีความแบบตำนานธรรมหรือนิทานปรัมปรา (Mythical Interpretation)

กล่าวคือ การตีความที่เน้นตำนานความเชื่อของชาวยิวที่เชื่อว่าจะมีผู้ช่วยให้รอดพ้นจากความเป็นทางของชาวยิวมาเกิดเพื่อไถ่บาปคือความเป็นทาสและความยากลำบากของชาวยิว ในขณะที่พวกเขามีความหวังและการรอคอยเช่นนี้ พระเยซูคริสต์ก็เสด็จอุบัติขึ้นทันที เรื่องพระเยซูคริสต์จึงไม่ได้เป็นตำนานธรรมอย่างแท้จริง โดยชี้ว่า เรื่องการอุบัติของพระเยซูแท้ที่จริงเป็นการบังเอิญมาตรงกับ การรอคอยของพวกเขายิว ความบังเอิญทำให้เกิดการยอมรับได้ เพราะเหตุผลที่ว่า ตามธรรมตามนุษย์มักมีความหวังว่า จะต้องมียุคคัลพิเศษมาช่วยกอบกู้สภาพความยากลำบากทั้งปวง บังเอิญว่าในหมู่ชนชาวยิวความหวังนี้พัฒนาขึ้นอย่างเข้มข้นมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่ชาวยิวตกกระกำลำบากในฐานะเป็นผู้ร่อน และโดยเฉพาะในคราวเป็นทาสในประเทศอียิปต์ เมื่อถูกกวาดต้อนไปเป็นเชลย ณ กรุงบาบิโลน และขณะตกเป็นเมืองขึ้นของชาวโรมัน พระเยซูปรากฏตัวขึ้นมีบุคลิกภาพตรงความคาดหวัง จึงเกิดความเลื่อมใสแผ่กระจายออกอย่างคลื่นใต้น้ำ ยิ่งเมื่อเห็นพระเยซูถูกประหารชีวิตอย่างน่าหวาดเสียว ความสำนึกเรื่องผู้กอบกู้ก็ยิ่งทวีความเข้มข้นขึ้นอย่างถนัดใจ ความสำนึกอันเข้มข้นของสาวกรวมตัวกันสร้างตำนานธรรมขึ้นบนชีวิตจริงของพระเยซู ในการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในระยะแรก ในคัมภีร์ต้องรู้จักแยกส่วนที่เป็นชีวประวัติจริงจากส่วนที่เป็นตำนานธรรมที่ความสำนึกของคริสต์ชนสร้างสะสมไว้ มาตรการที่สเตราส์แนะนำให้ใช้สำหรับตัดสินว่าอะไรเป็นตำนานธรรมหรือไม่เป็นตำนานธรรมดังกล่าว ได้แก่ ๑) ไม่สอดคล้องกับเหตุการณ์อื่นๆ ที่รับรู้กันอยู่แล้วว่าเป็นเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ ๒) มีข้อขัดแย้งในตำนานเดียวกันหรือระหว่างตำนาน ๓) ถ้าตัวแสดงตำนานธรรมพูดออกมาเป็นคำกลอนซึ่งผิดวิสัยที่เหตุการณ์ปกติจะเป็นเช่นนั้นได้ ๔) เมื่อมีความบังเอิญซ้อน ๆ กันอย่างเหลือเชื่อ ๕) เมื่อมีความสอดคล้องกันอย่างเหลือเชื่อระหว่างพันธสัญญาเดิมกับพันธสัญญาใหม่ ๖) ถ้าสอดคล้องกับความคาดหวังรอคอยพระเมสสิยาห์ของชาวยิวสมัยนั้นอย่างเหลือเชื่อ

๗) การตีความแบบอิงเจตนาดีทางศีลธรรมหรือสำนึกในหน้าที่ (Deontological or Morai Interpretation) กล่าวคือ การตีความที่ยึดถ้อยคำหรือความหมายที่มีนัยทางศีลธรรม คือ สามารถนำไปสู่ภาคปฏิบัติจนเกิดผลดีและพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ ถ้ายึดถ้อยคำหรือประโยคข้อความใดไม่มีความหมายทางศีลธรรมก็ไม่ควรให้ความสนใจ เพราะไม่ก่อให้เกิดผลอะไร อิมมานูเอล คานท์ถือว่าพระคัมภีร์แสดงความสำนึกในหน้าที่ของผู้รับนา เพื่อปลูกความสำนึกรับผิดชอบในหน้าที่ของผู้อ่าน เมื่อผู้อ่านได้อ่านแล้วเกิดความซาบซึ้งจนเกิดการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรม อันนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต วิธีนี้ มินตัน เทอร์รี่เรียกว่าเป็นวิธีศีลธรรม (moral interpretation)

โดยเขาให้เหตุผลว่า คุณค่าของคัมภีร์อยู่ที่การยืนยันความมีเหตุผลของศาสนา การตีความแบบนี้จึงใจ
 ละเอียดความสำนึกรับผิดชอบของความสำคัญทางด้านไวยากรณ์ของภาษาศาสนาและไม่ใช่ใจประวัติศาสตร์
 ของคัมภีร์ไบเบิล การตีความแบบนี้มีส่วนคล้ายกับการตีความแบบจิตวิจักขณ์ และนิทานเปรียบเทียบที่
 สนใจแต่ศรัทธาของผู้ตีความเท่านั้น

๘) ทฤษฎีการตีความแบบป้องกันธรรมหรือพิทักษ์ธรรม (Apologetic or Dogmatic Interpretation) กล่าวคือ การตีความที่ใช้วิจารณ์ตามครรลองแห่งศาสนา เป็นการ
 ตีความที่พยายามค้นหาความหมายของข้อความในคัมภีร์ตามเจตนาหรือวัตถุประสงค์ของผู้เขียนหรือผู้
 รจนาคัมภีร์นั้นๆ นักพิทักษ์ธรรมจะไม่พิทักษ์ธรรม นักพิทักษ์ธรรมย่อมนำเสนอหลักความเชื่อทาง
 ศาสนาไปตามคัมภีร์ การตีความวิธีนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การตีความแบบคตินิยม (Traditional) หรือ
 หลักข้อเชื่อ (Dogmatic) หลักการของวิธีตีความนี้จัดว่าเป็นคตินิยม (Tradition) เพราะเหตุผลว่า ใน
 ศาสนาต่าง ๆ นอกจากมีคัมภีร์หลักที่ถือกันว่าเป็นคำสอนดั้งเดิมที่สืบเนื่องมาจากพระศาสดาแล้ว ยังมี
 คำสอนบางอย่างที่ถือว่าเป็นคำสอนของพระศาสดาเหมือนกัน แต่ไม่ได้รับการบรรจุไว้ในคัมภีร์
 หลัก เรียกว่าเป็นคัมภีร์รอง แต่มีความสำคัญเท่ากับคัมภีร์หลัก เหตุที่เป็นคัมภีร์รอง เพราะในการประชุม
 ประมวลคัมภีร์หรือสังคายนาคัมภีร์ ผู้ทรงจำคัมภีร์รองไม่ทราบว่าจะเข้าจึงไม่ได้มาร่วมด้วย แต่ท่านก็อ้าง
 ว่าได้ยินได้ฟังมาจากพระศาสดาเหมือนกัน จึงสั่งสอนคัมภีร์เหล่านั้นแก่ลูกศิษย์เรื่อยมา จนกลายเป็น
 คตินิยม (Tradition) เมื่อมีหลายคตินิยม จึงเกิดความขัดแย้งทางความเชื่ออันนำไปสู่การทำสังคายนา
 เพื่อหาข้อยุติในหลักความเชื่อประเด็นที่สับสนทากันในที่ประชุมสังคายนาจึงได้ข้อยุติก็บัญญัติให้ผู้นำ
 ศาสนานำไปสอนตามนั้น เรียกว่าข้อความเชื่อ (Dogma) ถือว่าศาสนาแบบยึดคตินิยมและข้อความเชื่อ
 และคตินิยมและข้อความเชื่อนี้จะมีมากมีน้อยแตกต่างกันไปตามบริบทของแต่ละศาสนาของวิธีพิทักษ์
 ธรรมหรือข้อความเชื่อว่า “วิธีนี้ยืนยันหยัดในการตีความเดิมอย่างเหนียวแน่น หัวชนฝา เกลือจิม
 เกลือ ประณาม สอกลกลับ และให้กลเม็ดทุกรูปแบบ เพราะเป้าหมายอยู่ที่ว่าต้องชนะทุกแง่ทุกมุม ยอม
 ไม่ได้ ถอยไม่ได้แม้แต่ก้าวเดียว แพ้วันนี้ต้องกับไปหาวิธเอาชนะให้ได้ในวันพรุ่งนี้” ดังนั้น ศาสนาคริสต์
 นิกายโรมันคาทอลิกและโปรเตสแตนต์ ต่างก็มีนักตีความของแต่ละนิกายซึ่งมีแนวต่างกันไปตาม
 บริบท นิกายโรมันคาทอลิกให้ความสำคัญกับสถาบันนักบวชในการตีความพระคัมภีร์ เพราะถือว่า
 สถาบันนักบวชได้รับมอบอำนาจพระเจ้าโดยตรง ผลดีคือมีความเป็นเอกภาพ ผลเสียคือเป็นการผูกขาด
 อำนาจ ส่วนโปรเตสแตนต์ถือว่าทุกคนมีสิทธิ์ในการตีความอย่างเท่าเทียมกันผลดีคือก่อให้เกิดเสรีภาพ
 แต่มีผลเสียคือทำให้เกิดความแตกแยกทางความคิด การตีความแบบนี้มีข้อเสียตรงที่เกิดเผด็จการทาง
 ความคิดสำหรับนิกายโรมันคาทอลิก และเกิดความแตกแยกทางความคิดสำหรับนิกาย
 โปรเตสแตนต์ เพราะเหตุผลที่ว่า “พิทักษ์ศาสนามักมีอคติและไม่ได้วิจารณ์อย่างเต็มที่”

๙) ทฤษฎีการตีความแบบยึดตัวบทนิพนธ์หรือคัมภีร์ กล่าวคือ การตีความที่ยึดหลักการและระเบียบวิธีรวมทั้งความหมายของคัมภีร์ตามวัตถุประสงค์ของผู้แต่งเป็นสำคัญ การตีความแบบนี้ผู้ตีความต้องมีคุณสมบัติเพียบพร้อม คือผู้ตีความต้องมีสติปัญญาดี มีการศึกษาดี และมีคุณธรรมดี ผู้ตีความแบบนี้ยอมรับคัมภีร์ด้วยใจเป็นกลาง โดยไม่มีความมุ่งมั่นแต่เพียงว่าจะต้องพิสูจน์ว่าคัมภีร์นี้ถูกหรือผิด แต่เขาจะต้องมุ่งที่จะค้นหาภาษาและความหมายของข้อความในคัมภีร์โดยไม่เกรงกลัวอำนาจใด ๆ โดยมีความเชื่อว่าคัมภีร์ไบเบิลก็ต้องการตีความเหมือนกับหนังสืออื่น ๆ ด้วยเหมือนกัน ดังนั้น มิลตัน เทอร์ริสันสนับสนุนการตีความหมายแบบยึดตัวบทนิพนธ์ คือ ให้ถือว่าตัวบทภาษาดั้งเดิมที่ผ่านการตรวจตราความถูกต้องแล้วเป็นมาตรฐานคำสอนของศาสนา กิริติ บุญเจือสรุปหลักการตีความแบบยึดตัวบทนิพนธ์เป็นสำคัญว่า “ผู้ตีความต้อง (๑) สืบค้นตัวบทนิพนธ์อย่างละเอียดถี่ถ้วนทุกตัวอักษรของภาษาดั้งเดิมด้วยวิธีวิเคราะห์และวิจารณ์ทั้งด้านภาษาศาสตร์และประวัติศาสตร์ เพื่อให้ได้ตัวบทนิพนธ์ที่เป็นมาตรฐานขององค์การศาสนา (๒) ตีความหมายตามเจตนาของผู้นิพนธ์ซึ่งถือว่าเป็นความหมายตามเจตนาของพระเจ้าด้วย ตรงจุดนี้ต้องใช้ทั้งภาษาศาสตร์และประวัติศาสตร์ช่วยอีก และ (๓) ผู้เชี่ยวชาญการตีความจึงต้องเชี่ยวชาญในวิชาประวัติศาสตร์ ภาษาศาสตร์ และภาษาดั้งเดิมทุกภาษา ที่เป็นที่ยอมรับของนักปราชญ์ทางศาสนาทั่วไป และเทียบได้กับการตีความตามรูปแบบวรรณกรรม (Literary-form Interpretation) ของกิริติ บุญเจือ ซึ่งเป็นวิธีที่สังคายนาวาติกันที่ ๒ แนะนำให้ใช้และได้รับการตอบสนองอย่างดีจากนักวิชาการ หลายฝ่าย ทั้งที่เป็นคาทอลิกและไม่ใชคาทอลิก ช่วยกันพัฒนาเรื่อยมาจนทุกวันนี้

๒.๖.๔ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีการตีความในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑. แนวคิดและทฤษฎีการตีความทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

การตีความในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท เราสามารถศึกษาถึงเทคนิคและวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงใช้ภาษา ในการพัฒนาการตีความ ดังนี้ คือ

๑.๑ เป้าหมายในการตีความ กล่าวคือเป้าหมายของการตีความทางพระพุทธศาสนาเถรวาท มีเป้าหมายเพื่อเข้าใจและเข้าถึงความจริง ความถูกต้องและความดีงามเช่นกัน อาจแตกต่างกันแต่เพียงถ้อยคำที่ใช้เรียกเป้าหมายที่ค้นหาในรายละเอียด อาจจะเรียกไม่เหมือนกันตามภาษา และความเชื่อขั้นพื้นฐานตามแต่ละบริบทของสังคม เช่น พระพุทธศาสนา เรียกว่า ความสิ้นทุกข์ หรือนิพพาน ฉะนั้นการใช้ภาษาในพระพุทธศาสนาเถรวาท ระหว่างภาษาสามัญกับภาษาอุดมคติว่าอย่างไรสามารถสื่อให้เข้าใจถึงความจริง ความถูกต้องและความดีงามมากกว่ากัน ทั้งสองฝ่ายต่างยืนยันความเห็นของตนเท่านั้นถูกต้องเป็นความจริงมากกว่า แต่พระพุทธศาสนาไม่ได้มีความเห็นแตกต่างระหว่างภาษาเช่นนั้น ทั้งภาษาสมมติ (ภาษาสามัญ) และภาษาปรมาตม (ภาษาอุดมคติ) สามารถสื่อให้เข้าใจถึงความจริง ความถูกต้องและความดีงามได้ด้วยกันทั้งสิ้น ตัวแปรหรือเงื่อนไขสำคัญในการเข้าใจและการบรรลุธรรมขั้นสูงนั้น ไม่ได้อยู่ที่ภาษาอย่างเดียว หากแต่ขึ้นอยู่กับภูมิธรรมภูมิ

ปัญญาของผู้ฟังประกอบและเทคนิคในการสื่อ แนวคิดเกี่ยวกับการใช้ภาษา ทั้งทางตะวันตกและพระพุทธศาสนามีความเห็นตรงกันว่าสามารถใช้เป็นสื่อให้เข้าใจถึงความจริง ความถูกต้องและความดีงามได้ในระดับหนึ่งและในอีกระดับหนึ่งของความจริง ความถูกต้องและความดีงามอาจอยู่เหนือภาษา

๑.๒ ทฤษฎีการตีความ กล่าวคือ ทฤษฎีการตีความได้พัฒนาการมาตามลำดับเพื่อให้บรรลุเป้าหมายมากที่สุด จากการศึกษาข้างต้น จะเห็นว่า ทฤษฎีการตีความทางตะวันตกนั้น มี ๓ ทฤษฎีหลักที่ต่างเชื่อว่าจะสามารถทำให้ได้รับความหมายที่ถูกต้องสมบูรณ์มากที่สุด คือ ๑) ทฤษฎีที่ถือว่าความหมายสมบูรณ์อยู่ที่ผู้สื่อความหรือผู้เขียน ๒) ทฤษฎีที่ถือว่าความหมายสมบูรณ์อยู่ที่คัมภีร์ และ ๓) ทฤษฎีที่ถือว่าความหมายสมบูรณ์อยู่ที่ผู้อ่าน หากเปรียบเทียบทฤษฎีทั้งสามนี้กับแนวคิดทางพระพุทธศาสนา จะเห็นว่า แนวคิดและทฤษฎีการตีความตามนัยแห่งพระไตรปิฎกและอรรถกถาตลอดถึงคัมภีร์อื่น ๆ จะชี้ให้เห็นถึงร่องรอยของทฤษฎีการตีความทางตะวันตกทั้งสามทฤษฎี เพราะไม่ว่าการอ้างอิงความถูกต้องชอบธรรมด้วยวิธีใด เช่น อ้างพระพุทเจ้า อ้างคัมภีร์ อ้างบุคคล และไม่ว่าการอ้างนั้น จะผิดหรือถูก พระพุทธองค์ทรงให้มีท่าที “อย่าเพ่งยินดี และอย่าเพ่งคัดค้าน” แต่ให้ตรวจสอบเทียบเคียงอรรถและพยัญชนะโดยการประชุมแล้วลงมติ ตามนัยแห่งมหาปริณิพพานสูตร กาลามสูตร และ ปาสาทิกสูตร สะท้อนให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาได้ให้อิสระอย่างยิ่งแก่ผู้อ่านในการศึกษาตีความ วิเคราะห์ ไตร่ตรองว่าอะไรถูก อะไรผิด พร้อมทั้งให้เกณฑ์สำหรับวินิจฉัยด้วยตนเอง กำกับไว้ ในเกณฑ์วินิจฉัยที่ว่านี้ มีนัยที่บ่งชี้ถึงความสำคัญของบริบททางสังคม โดยเฉพาะสังคมของนักปราชญ์เอาไว้ด้วย โดยนัยนี้ พระพุทธศาสนาจึงมีแนวคิดและทฤษฎีการตีความให้ความสำคัญแก่ผู้อ่านเช่นเดียวกับทางตะวันตก แต่ไม่ได้มีลักษณะที่สุดโต่ง เพราะได้ให้กรอบตัดสินไว้ด้วยเพื่อป้องกันไม่ให้ผู้อ่านตีความอย่างอิสระจนเกินไป กรอบที่ให้ไว้เป็นเกณฑ์ตรวจสอบตัดสินนี้ เป็นธรรมอีกชุดหนึ่งซึ่งต่อมาได้ถูกจารึกเป็นคัมภีร์ หมายถึง เป้าหมายสูงสุดของการประพฤติปฏิบัติธรรม ได้แก่ นิพพาน เป้าหมายที่ว่านี้ จึงหมายถึงเจตนารมณ์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงสามารถสรุปได้ว่า การตีความในพระพุทธศาสนาจะให้ความสำคัญแก่ผู้สื่อความ (เจตนารมณ์) ผู้อ่าน และคัมภีร์เสมอกัน และการจะได้รับความหมายที่ถูกต้องครบถ้วนสมบูรณ์ต้องอาศัยทั้งผู้สื่อความ คัมภีร์ และผู้อ่านประกอบกัน ลำพังเงื่อนไขใดอย่างใดอย่างหนึ่ง อาจให้ความหมายได้ไม่ครอบคลุม จะเห็นข้อนี้ชัดเจนในคัมภีร์เนตติปกรณ์ ในข้อที่ว่าด้วย “จตุพหุหาระ” ในการตีความ ๔ ประการ คือ ๑) นิรุติ ได้แก่ การวิเคราะห์ความหมายศัพท์ ๒) อธิปาย ได้แก่ ความมุ่งหมาย จุดมุ่งหมายของผู้สื่อความ ๓) เทสนานิทาน ได้แก่ มูลเหตุแห่งการแสดงธรรมข้อนั้น ซึ่งหมายถึง บริบททางสังคม และเจตนารมณ์ของผู้สื่อความ และ ๔) ปุพพาปสนธิ ได้แก่ การเชื่อมโยงระหว่างประโยคข้อความหน้ากับประโยคข้อความหลัง หรือความเชื่อมโยงกันระหว่างสูตรกับสูตร หรือ การเชื่อมโยงระหว่างอรรถ พยัญชนะและการแสดงสูตรก่อนกับสูตรหลัง จตุพหุหาระดังกล่าวนี้แสดงชัดถึงการต้องคำนึงถึงปัจจัยรอบด้านที่จะ

ทำให้เข้าใจความหมายได้ถูกต้องสมบูรณ์ ทั้งปัจจัยภายในคัมภีร์และภายนอกคัมภีร์ เป็นการหาความสัมพันธ์สอดคล้องต้องกันภายในคัมภีร์ ซึ่งต้องพิจารณาพร้อมบริบททางสังคมด้วย

๑.๓ รูปแบบการตีความ กล่าวคือรูปแบบหรือระบบการตีความทางพุทธศาสนาจะพบว่า มีรูปแบบที่นิยมนำมาใช้ในการตีความ ซึ่งนับได้ว่า เป็นรูปแบบที่มีพัฒนาการมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พอสรุปได้เป็น ๕ ประการ คือ ๑) การตีความตามตัวอักษร โดยสำนักอันท็อกแห่งเอเชีย เชื่อตามหลักปรัชญาภาษาอุดมคติ ๒) การตีความสัญลักษณ์ โดยสำนักอเล็กซานเดรีย เชื่อภาษาแม่สื่อความจริงได้ แต่ไม่อาจสื่อความหมายตรงได้ทั้งหมด ๓) การตีความตามสำนวนภาษา ในสมัยอัสสัมจารย์ ปรัชญาภาษาสามัญ ๔) การตีความตามเหตุผล โดยปรัชญาพุทธปัญญา นวยุคนิยม และเชื่อในภาษาอุดมคติ ๕) การตีความตามรูปแบบวรรณกรรม เป็นการตีความในหลังยุคใหม่ นอกจากนี้ ยังมีรูปแบบการตีความอีกรูปแบบหนึ่ง คือ ๑) การตีความโดยพยัญชนะและเป็นข้อเท็จจริงตามประวัติศาสตร์ ๒) การตีความโดยยกนิทานเปรียบเทียบ ๓) การตีความแบบอุปมาอุปไมย ๔) การตีความแบบพัฒนาคุณภาพชีวิต ฉะนั้นในพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้มีมีพัฒนาการมายาวนาน พระพุทธเจ้าทรงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ ชี้ให้เห็นว่า ความหมายและตัวอักษรมีความเชื่อมโยงกัน จะรู้ความหมายได้ต้องอาศัยตัวอักษร ตัวอักษรที่ประกอบเป็นบท เป็นประโยค เป็นหลายประโยค จะสื่อความหมายได้ หรือมีความหมายอยู่ในตัว คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา จะให้ความสำคัญยิ่งในการวิเคราะห์คำศัพท์จนถึงรากศัพท์เพื่อให้ได้ความหมายที่ถูกต้องชัดเจน มีการนิยามความหมายศัพท์ชัดเจนตามความมุ่งหมายตลอดถึงแจ้งให้เห็นคำศัพท์ที่มีความหมายเดียวกันใช้แทนกันได้ไว้ด้วย นอกจากนี้ ข้อความในคัมภีร์แสดงให้เห็นถึงวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าและเหล่าพระสาวกโดยการยกนิทานขึ้นเปรียบเทียบเป็นอุทาหรณ์ เป็นตัวอย่างให้เห็นเป็นรูปธรรมและเข้าใจง่าย และการใช้อุปมาอุปไมยเพื่อสื่อให้เข้าใจสิ่งหนึ่งโดยใช้สิ่งที่เข้าใจเป็นฐานเชื่อมโยงด้วยเหตุด้วยผล การเทศนาสั่งสอนด้วยวิธีต่าง ๆ ล้วนมุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ทั้งสิ้น จึงสะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบการอธิบายความการตีความในพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน

๒. การตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

การตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท มี ๖ ลักษณะด้วยกัน คือ

๑) พัฒนาการแนวคิดและทฤษฎีการตีความ กล่าวคือ การพัฒนาการแนวคิดการตีความคำสอนของพระพุทธเจ้าให้เข้าใจถูกต้องตรงที่พระองค์สอน โดยเทคนิควิธีหรือศิลปะในการทำความเข้าใจ ในพัฒนาการการตีความในพระพุทธศาสนา จะเห็นว่า คำว่า การตีความ หรือ Hermeneutics ตรง ๆ แต่อาจมีคำอื่นที่จัดอยู่ในขอบข่ายของการตีความ เช่น อตโถ (ความหมาย) อธิปาย (อธิบาย) วิคโค (การวิเคราะห์) อิทิ วุตต โหติ (มีคำอธิบายนี้ว่า) ซึ่งคำเหล่านี้ จะพบมากในคัมภีร์ชั้นนอรธกถา และคัมภีร์ชั้นรองลงมา คำว่า “อรรถปริวรรต” ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา มีหลักฐานปรากฏชัดว่า หากมีผู้ใดที่เข้าใจผิดคลาดเคลื่อนและอธิบายผิดไปจากที่พระองค์ทรงสอน ผู้

นั้นมักจะถูกเรียกว่า เป็นผู้กล่าวต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามี ๒ ลักษณะ ได้แก่ ๑) ภาษากับการสื่อสาร ในครั้งพุทธกาล การศึกษาและเผยแผ่คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังใช้ระบบมุขปาฐะ (Oral tradition) มีลักษณะ ๙ ประเภท ได้แก่ (๑) สุตตะ (๒) เคยยะ (๓) ไวยากรณ์ (๔) คาถา (๕) อุทาน (๖) อิติวุตตกะ (๗) ชาตก (๘) อัปภูตธัมมะ และ (๙) เวทัลล ๒) การใช้ภาษาของพระพุทธรเจ้า คือ คำที่พระพุทธรองค์ใช้นั้นเป็นคำที่ใช้พูดกันอยู่ในยุคนั้น คำว่า “วิชา” ก็คือ “ธรรม” ก็คือ “พรหมจรรย์” ก็คือ “ธรรมวินัย” ก็คือ แม้กระทั่งคำว่า “นิพพาน” ที่แสดงถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิตตามทัศนะของพระพุทธรศาสนา (หรือที่อยู่ในรูปของภาษาสันสกฤตว่า “นิรวาน”) ก็คือ เป็นคำที่ชาวอินเดียในยุคนั้นใช้พูดและสอนกันอยู่แล้ว แต่พระพุทธรองค์ในฐานะทรงเป็นนักปฎิบัติ ปฎิรูปและอนุรักษ์ได้ทรงนำมาใช้โดยรู้ความหมายเก่าเสีย แล้วสร้างหรือให้ความหมายใหม่ตามทัศนะของพระองค์แทน ฉะนั้นคำว่า “ธรรม” ที่ท้าวสัทัมบดีพรหมกล่าวถึงเมื่อครั้งที่ทูลอาราธนาให้พระพุทธรเจ้าแสดงธรรม ท้าวสัทัมบดีพรหมได้ใช้คำว่า ธรรม เหมือนกัน แต่ใช้ในความหมายของธรรมที่ไม่บริสุทธิ์ ดังข้อความว่า “ธรรมที่ผู้มีมลทินทั้งหลายคิดกันแล้ว ไม่บริสุทธิ์ ไม่ปรากฏในชนชาวมครทั้งหลายมาก่อนแล้ว ขอพระองค์จงเปิดอริยมรรคอันเป็นประตุนิพพานเถิด” ฉะนั้น การใช้ภาษาในการประกาศพระศาสนาของพระพุทธรเจ้า จึงมีลักษณะเด่นที่สำคัญ คือ ๑) ทรงใช้ภาษาท้องถิ่นในการประกาศศาสนาของพระองค์ ๒) ทรงใช้ภาษาสามัญที่ไม่ใช่ภาษาชั้นสูง และ ๓) ทรงใช้ภาษาแต่ทรงไม่ยึดติดในภาษาที่ใช้ เพราะว่า พระองค์ทรงใช้ภาษาสมมติกับบุคคลที่ฟังแล้วสามารถเข้าใจได้ทันที ตรงกันข้ามกัน หากคนที่จะสามารถเข้าใจได้ด้วยภาษาปรมาตม์ พระองค์จะทรงใช้ภาษาปรมาตม์กับคนนี้ แต่โดยปกติทั่วไป พระองค์จะทรงแสดงด้วยภาษาสมติก่อนแล้วจึงทรงแสดงด้วยภาษาปรมาตม์ภายหลัง กระนั้นก็ตาม ที่สำคัญคือ พระองค์ไม่ทรงยึดติดในภาษาที่ใช้เพราะไม่มีการยึดติดด้วยตัณหา มานะ ทิฐิ ตามอุปนิสัยของผู้ฟัง การใช้ภาษาที่มีนัยสำคัญ ๒ ประการ คือ ๑) การยอมรับความเกี่ยวเนื่องกันของคำพูด ซึ่งขึ้นอยู่กับความนิยมใช้พูดมากกว่าหลักการทางนิรุกติศาสตร์ ที่มีไวยากรณ์ และโครงสร้าง ๒) บังคับสิ่งที่ปัจจุบันเรียกว่า กระแสภาษา (language drift) ที่เกิดขึ้นโดยการใช้พูดกันอยู่เป็นประจำ ซึ่งเป็นการไม่ยอมรับโครงสร้างภาษาที่ยุ่ยากของนักภาษาศาสตร์ กระแสภาษานี้เองได้แสดงสถานะที่เป็นกลางระหว่างการยึดมั่นผูกขาดทางภาษาศาสตร์กับการละเมิดกฎเกณฑ์ทางภาษาศาสตร์

๒. การตีความครั้งพุทธกาล กล่าวคือ การใช้ภาษาในลักษณะต่างๆ ของพระพุทธรเจ้าครั้งพุทธกาล สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาการตีความพระธรรมวินัยที่มาจากการใช้ภาษาเพื่ออธิบายถึงความจริงและความถูกต้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่พระสาวกพยายามจะสะท้อนให้เห็นถึงความรู้ความเข้าใจสิ่งที่พระพุทธรเจ้าทรงสั่งสอน แม้ไม่ได้เห็นรูปแบบหรือวิธีการตีความที่ชัดเจน เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความเข้าใจเกี่ยวข้อธรรมนั้น ๆ จากที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสอน และความเข้าใจผิดที่เกิดขึ้นนั้นมีทั้งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เป็นความเข้าใจที่เกิดเองโดยอัตโนมัติ ไม่ได้ตั้งใจที่จะให้เกิดความเข้าใจผิดเช่นนั้น เพราะขณะที่เกิดความเข้าใจขึ้นนั้น ไม่ว่าจะผิดหรือถูก ไม่ใช่เรื่องง่ายนักที่จะรู้ว่าเป็นความ

เข้าใจที่ถูกหรือผิด เพราะไม่มีระเบียบหรือเกณฑ์กลางสำหรับเป็นเครื่องตัดสินที่ชัดเจน จึงคิดเข้าใจตามที่ตนเข้าใจ และทั้งที่จิตใจที่จะละเมิดด้วยไม่แน่ใจว่าเป็นความผิดหรือไม่ พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้วินิจฉัยการกระทำที่เกิดจากความเข้าใจเช่นนั้น ๆ ว่าผิดหรือถูกตามพุทธประสงค์ โดยทรงชี้ให้เห็นถึงวัตถุประสงค์ของพระองค์อย่างชัดเจน พร้อมทั้งยังได้ทรงให้เกณฑ์ในการวินิจฉัยไว้ด้วยในภายหลัง จึงยุติลงได้โดยง่ายและไม่ทำให้เกิดการแตกแยกกันเพราะการตีความต่างกันมากนัก เพราะแม้บางกรณีดูเหมือนว่าตอนนั้นจะไม่สามารถปรองดองกันได้ แต่ในที่สุดแล้ว แต่ด้วยมีมติที่เป็นพุทธวินิจฉัยวางไว้เป็นแนวทางวินิจฉัยแล้ว จึงสามารถปรองดองและเป็นที่ยกเลิกกันได้ เช่น กรณีของภิกษุชาวโกสัมพีที่ทะเลาะกันระหว่างพระวินัยธรกับพระธรรมกถึกเรื่องน้ำที่เหลือไว้ในห้องน้ำดั่งนั้น กรณีเช่นนี้เกิดขึ้น ผู้อยู่ในเหตุการณ์ จึงได้นำความเรื่องนี้ไปทูลแต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพื่อให้วินิจฉัยว่า สิ่งที่ถูกชนั้น ๆ กล่าวแสดงนั้นไม่ได้เกินความเป็นจริง และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะทรงเป็นผู้วินิจฉัยว่า ผู้นั้น ได้เป็นพระอรหันต์แล้วจริง ตามนัยแห่งคำพูดนั้น ๆ การวินิจฉัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ถือว่าเป็นข้อยุติเรื่องนี้ในแต่ละกรณี เช่น กรณีพระนันทะที่กล่าวถึงความไม่มีความอาลัย ในความเป็นคฤหัสถ์ กรณีพระจิตตทัตถ์ที่กล่าวถึงความไม่มีความเกี่ยวข้องกับการครองเรือน กรณีพระโสเรยยะ ที่กล่าวถึงความไม่มีความรักในบุตร เป็นต้น ดังความหมายของพระอรหันต์หรือการพูดถ้อยคำที่สื่อให้เข้าใจถึงความ เป็นพระอรหันต์ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า มีสาเหตุ ๕ ประการ คือ ๑) เพราะความเป็นผู้เขลา เพราะความเป็นผู้หลง ๒) เพราะความปรารถนาลามก ๓) เพราะความบ้า เพราะจิตฟุ้งซ่าน ๔) เพราะความสำคัญผิดว่าได้บรรลุแล้ว และ ๕) เพราะได้ถึงความเป็นพระอรหันต์จริง ๆ

๓. การตีความหลังพุทธกาล กล่าวคือ การตีความหลักคำสอนหลังพุทธกาลที่มีปัญหาขึ้น และนำไปสู่กระบวนการแก้ไขของพระเถระผู้ใหญ่ในขณะนั้น มีเหตุการณ์สำคัญที่สืบเนื่องมาจากการที่มีภิกษุรูปหนึ่งเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาเมื่อยามชราแล้ว ชื่อว่า สุภททวุฑฒปริพาชก เมื่อเห็นภิกษุที่เป็นปฤชชนร้องไห้เพราะความเสียใจ เมื่อได้ทราบข่าวว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าปรินิพพานเสียแล้ว จึงได้ร้องห้ามภิกษุเหล่านั้นว่า ไม่ต้องร้องไห้เสียใจ การที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าปรินิพพานนั้น เป็นการดีแล้ว เพราะต่อไปจะไม่ต้องมีใครมาคอยห้ามไม่ให้ทำนั้น ไม่ให้ทำนี้อีก พวกเราสามารถจะทำ อะไรก็ได้ตามใจหวังเพราะเป็นอิสระจากพระพุทธเจ้าแล้ว จึงเป็นเหตุให้เกิดการประชุมทำสังคายนาขึ้น มีวัตถุประสงค์เพื่อปราบภิกษุ เช่น สุภททวุฑฒปริพาชก และถือโอกาสรวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่กระจัดกระจาย ต่างคนต่างทรงจำกันมาแต่ละเรื่องให้เป็นหมวดหมู่ ซึ่งง่ายต่อการศึกษา ปฏิบัติกัน และทรงจำสืบทอดอย่างเป็นระบบในที่ประชุมสังคายนา ที่ได้หยิบยกเอาประเด็นปัญหาเกี่ยวกับการตีความพระธรรมวินัยขึ้น โดยเฉพาะพระวินัย เมื่อพระอานนทเถระได้หยิบยกพระดำรัสของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ตรัสเมื่อจวนปรินิพพาน ตอนหนึ่ง เรื่องการอนุญาตให้สงฆ์หากมีความประสงค์จะ ถอดถอนสิกขาบทหลังจากที่พระองค์ปรินิพพานแล้ว สามารถถอดถอนสิกขาบทเล็กน้อยเสียบ้างก็ได้จากการที่พระองค์ตรัสเช่นนี้ เป็นการเปิดโอกาสให้มีการตีความสิกขาบทที่พระองค์บัญญัติ และในการ

ประชุมทำสังคายนาครั้งที่หนึ่ง ได้เป็นประเด็นการตีความของพระอรหันตสาวกทั้งหลายออกเป็นหลายทัศนะ ไม่สามารถสรุปลงเป็นเอกฉันท์ได้ จึงทำให้พระสาวก (พระมหากัสสปเถระ) ผู้เป็นประธานในการทำสังคายนาครั้งนั้นสรุปเป็นมติว่า จะไม่มีการบัญญัติและเพิกถอนสิกขาบทใด ๆ ทั้งสิ้น ให้คงไว้เช่นเดิมเช่นที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ คณะพระสังคิตถิการจารย์ที่เข้าร่วมประชุมครั้งนั้น ได้เห็นชอบกับมตินั้น ตามลักษณะการเสนอในคัมภีร์พระไตรปิฎก และมีความเชื่อมั่นในสติปัญญาของพระอานนท์ ประกอบกับการที่พระอานนท์มีความเคารพยำเกรงในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเชื่อตรงต่อพระธรรม จึงไม่น่าจะมีการบิดเบือน หรือ เสริมแต่งคำสอนให้เป็นอื่นจากที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนและตรัสเล่าให้ฟัง แม้จะเป็นการสรุปความ หากเป็นจริง ก็ไม่น่าจะผิดไปจากที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ ดังนั้น จากนัยดังกล่าวนี้ รูปแบบการทรงจำนำสืบของพระอานนท์เถระ จึงต่างจากเทพเฮอรัมส เพราะท่านไม่ได้ตีความก่อนแล้วค่อยสื่อให้แก่ผู้อื่น หากแต่เป็นการทรงจำตามที่ได้ฟังมาทุกประการ ข้อสรุปเช่นนี้อาจดูเกินจริง เพราะหากมองตามศักยภาพของมนุษย์ปัจจุบัน ไม่สามารถทรงจำได้ทุกคำพูดตามแบบฉบับถ่ายสำเนาได้จากการฟังเพียงรอบเดียว แต่น่าจะเป็นการทรงจำในเนื้อหาสาระ หรือแนวความคิดรวบยอดที่สำคัญเท่านั้น กระนั้นก็ตาม ด้วยศักยภาพของพระอานนท์ที่มีความเป็นเลิศในด้านพหูสูตร มีสติดี มีคตดี มีความทรงจำดี เป็นอุปัฏฐากที่ดี

๔. นัยอันเป็นที่มาของการตีความ กล่าวคือ ในการตีความของพระพุทธเจ้านั้น มีการตีความธรรมวินัยมาโดยตลอดตั้งแต่ครั้งพุทธกาลจนถึงยุคปัจจุบัน ขึ้นในรูปแบบต่างๆ ตามวิวัฒนาการของวิทยาการสมัยใหม่และสภาพสังคมมนุษย์ที่เปลี่ยนไป นัยสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการตีความพระธรรมวินัย มี ๔ ลักษณะ ได้แก่ ๑) พระสูตรสองลักษณะ ในพระไตรปิฎกมีคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ตรัสแสดงไว้ ๒ ประการ คือ (๑) เนยยัตถะ และ (๒) นิตัตถะ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสแสดงถึงลักษณะคำสอนดังกล่าวว่า...“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คน ๒ จำพวกนี้ ย่อมกล่าวต่อทูตภาค ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ คนที่แสดงพระสูตรต้นตะที่มีอรรถจะพืงนำไป (เนยยัตถะ) ว่า พระสูตรต้นตะมีอรรถนำไปแล้ว (นิตัตถะ) ๑ คนที่แสดงพระสูตรต้นตะที่มีอรรถอันนำไป” และ “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คน ๒ จำพวกนี้ ย่อมไม่กล่าวต่อทูตภาค ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ คนที่แสดงพระสูตรต้นตะที่มีอรรถจะพืงนำไปว่า พระสูตรต้นตะมีอรรถที่จะพืงนำไป ๑ คนที่แสดงพระสูตรต้นตะที่มีอรรถอันนำไปแล้วว่า พระสูตรต้นตะมีอรรถอันนำไปแล้ว ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คน ๒ จำพวกนี้แล ย่อมไม่กล่าวต่อทูตภาค” ๒) ลักษณะแห่งพรหมจรรย์ ลักษณะคำสอนหรือพรหมจรรย์ที่พระองค์ประกาศสั่งสอนว่า ประกอบด้วยอรรถและพยัญชนะ ที่บันทึกจารึกไว้ในคัมภีร์ทางศาสนาที่มีลักษณะแห่งอรรถและพยัญชนะนั้น อรรถกถาจารย์ได้อธิบายไว้ว่า ลักษณะแห่งพยัญชนะนั้น ได้แก่ บทแห่งพยัญชนะ ๖ ประการ คือ ๑) อักษร ๒) บท ๓) พยัญชนะ ๔) อากาโร ๕) นิรุติ และ ๖) นิเทศ ส่วนลักษณะแห่งอรรถนั้น เรียกว่า อรรถกถาบท มี ๖ ประการเช่นกัน คือ ๑) สังคาสนา ๒) ปกาสนา ๓) วิวธนา ๔) วิภังคา ๕) อุตตานิคมม และ ๖) บัญญัติ นี่เป็นการแสดงโดยย่อหรือการยกเพียงหัวข้อขึ้นกล่าวแสดงนั้น จัดเป็นความงามใน

เบื้องต้น (อาทิกัลยาณัง) การขยายความ เป็นงามในท่ามกลาง (มัชฌะกัลยาณัง) และการขยายความ ให้วิจิตรพิสดารด้วยอุทาหรณ์ อุปมาอุปไมยต่างๆ เป็นความงามในเบื้องปลาย (ปรีโยสานกัลยาณัง) ที่ มีความสัมพันธ์ระหว่างอรรถและพยัญชนะ ซึ่งทั้งอรรถและพยัญชนะทั้งสองนี้ จึงต้องอาศัยกันและ กัน คัมภีร์เนติปกรณ์แสดงความสัมพันธ์ระหว่างอรรถกับพยัญชนะไว้ดังนี้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงยกหัวข้อขึ้นแสดงด้วยอักษร ทรงอธิบายด้วยบท ทรงขยายความด้วยพยัญชนะ ทรงจำแนก แยกแยะด้วยอาการ ทรงทำให้เข้าใจง่ายด้วยนิรุติ และทรงบัญญัติด้วยนิเทศ ๓) ลักษณะคำสอนที่เป็น อุปมาอุปไมย การตรัสแสดงธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เป็นคำอุปมาเปรียบเทียบกับสิ่งที่เป็น นามธรรมกับสิ่งที่เป็นรูปธรรม เพื่อให้เข้าใจถึงนามธรรมได้ง่ายและชัดเจนขึ้น คำอุปมาอุปไมยเหล่านั้น เป็นการแสดงถึงอรรถแห่งธรรม ล้วนต้องตีความหมาย ขยายความทั้งสิ้น ผู้ศึกษาตีความคัมภีร์ทาง พระพุทธศาสนาจึงจำเป็นต้องถอดรหัสจากอุปมาอุปไมยเหล่านั้นว่า มีนัยความหมายใด ๆ แฝงอยู่ที่ พุทธประสงค์ เพราะอุปมาต่าง ๆ หรือสัญลักษณ์ทั้งหลายที่ใช้ในการสอนนั้น ล้วนมีนัยความหมายที่ แฝงอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วิธีการสอนหรืออธิบายความเช่นนี้ เป็นที่นิยมอย่างยิ่งในสมัยโบราณ หรือ แม้ปัจจุบัน ได้มีการนำมาใช้บ้างเช่นกัน แต่ไม่เป็นที่นิยมเท่ากับในอดีต เพราะเกรงว่า บางทีตัวอุปมา นั้นเองจะเป็นตัวบดบังความหมายที่แท้จริงเอาไว้เสียเอง และเป็นไปได้อย่างยิ่งว่า อาจมีผู้ที่ไม่สามารถ มองทะลุผ่านอุปมาอุปไมยเหล่านั้น ตรงกันข้ามอาจยึดติดอยู่อุปมาอุปไมย ทำให้พลาดโอกาสเข้าใจถึง ความหมายที่แท้จริงได้เช่นกัน ในลักษณะนี้เรียกว่าเป็นการแสดงธรรมแบบบุคลาธิษฐานคือมุ่งจำนง ให้เป็นบุคคลเป็นตัวตนที่สมมติขึ้นก็ได้เพื่อให้เห็นถึงธรรม ดังนั้น แบบอุปมา คือ เปรียบเทียบลักษณะ ของนิพพานสุข คือ เหล่าโคหนุ่มและโคสาววัยตัดกระแสน้ำคางคาข้ามไปถึงฝั่งได้แล้ว เพราะ สังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป เพราะราคะ โทสะ โมหะเบาบาง จึงกลับมาสู่โลกนี้อีกครั้งเดียว ก็จะทำให้ ดีที่สุดแห่งทุกขได้ เพราะวานิพพานสุข เหมือนบ่อน้ำในทางกันดารที่บ่อนั้นไม่มีเชื้อก ไม่มีคันไพง ท้นไต้นั้น มีบุรุษเดินฝ่าความร้อนอบอ้าวเหน็ดเหนื่อยเมื่อยลักระหายน้ำมา เขามองดูบ่อน้ำนั้น ก็รู้ว่า มีน้ำ แต่สัมผัสด้วยกายไม่ได้ และ๔) ภาษา ๒ ลักษณะของพระพุทธรูปแบบการสอนการแสดง ธรรมของพระพุทธรูปเจ้านั้น มีหลากหลายรูปแบบ และหลากหลายเทคนิควิธี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับอุปนิสัย จริตของ บุคคลผู้ฟังเป็นประการสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภาษาที่ใช้สอนนั้น มีสองลักษณะคือ ภาษาสามัญกับ ภาษาปรมัตถ์ ซึ่งภาษาทั้งสองนั้น พระองค์จะใช้กับบุคคลที่ต่างกัน เช่นผู้ที่มีปัญญาเป็นเลิศอยู่แล้ว จะ ทรงใช้ภาษาปรมัตถ์ที่มุ่งตรัสถึงแก่นแท้ของความจริงโดยตรง หากตรัสสอนคนที่มีปัญญายังไม่ถึงขั้น จะทรงใช้ภาษาสามัญเพื่อกล่าวแสดงถึงความจริงแท้ในเบื้องต้น แล้วจึงสรุปชี้ให้เห็นถึงความจริงใน ภาษาปรมัตถ์ภายหลัง เช่นประโยคข้อความว่า “ดูก่อนภิกษุ เธอจงวิตเรื่อนี้ เรือที่เธอวิตแล้ว จักถึงเร็ว (สิณฺจ ภิกฺขุ อิมํ นาวิ สิตฺตา เต ลหุเมสฺสติ)” ลักษณะเช่นนี้เป็นการใช้ภาษาสามัญในการสื่อสาร ใช้เป็น อุปมาเปรียบเทียบกับร่างกายมนุษย์เป็นเรือ การวิตเป็นการปฏิบัติเพื่อสลัดน้ำคือความคิดที่ผิด นั้น หมายถึงการถึงฝั่งแห่งนิพพาน

๕. แนวคิดและทฤษฎีการตีความในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท ทั้ง ๓ คัมภีร์ คือ

๑) หลักการการตีความตามนัยพระวินัยปิฎก กล่าวคือ ในพระวินัยปิฎกจะสะท้อนให้เห็นถึงพระอัจฉริยภาพด้านการบัญญัติสิกขาบทสำหรับใช้ในการปกครองสงฆ์ในสมัยนั้น เนื่องจากเนื้อหาในพระวินัยปิฎกกล่าวถึงการบัญญัติวินัยและมูลเหตุต่าง ๆ ที่ทำให้ต้องบัญญัติวินัย การบัญญัติพระวินัยหรือสิกขาบทต่างๆ ของพระพุทธเจ้านั้น ทรงดำเนินการอย่างมีหลักการ เป้าหมายและวิธีการที่เป็นขั้นตอนมีเหตุมีผล และทรงกระทำด้วยความรอบคอบ ไม่ได้ยึดถือเอาพระองค์เป็นศูนย์กลางอำนาจ แม้พระองค์จะทรงมีอำนาจเต็มเปี่ยม แต่ทรงให้ความสำคัญแก่หมู่คณะทั้งประชาชนและภิกษุสงฆ์ ให้เป็นการยอมรับร่วมกันของหมู่จึงจะถือว่าเป็นข้อวินัยที่ใช้การได้อย่างประสิทธิภาพเพราะหากเห็นร่วมกันว่าดีแล้วย่อมมีการปฏิบัติตามโดยดี หากเห็นเป็นตรงกันข้าม แม้จะมีพระวินัยบัญญัติไว้ ก็ไม่มีความหมายใด ๆ เพราะไม่มีการทำตาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อยไม่อาจเกิดขึ้นได้จริง ดังจะได้ศึกษาถึงหลักการในการบัญญัติพระวินัยของพระพุทธเจ้าในอันจะเป็นประโยชน์ในการตัดสินใจตีความทางพระพุทธศาสนาเถรวาททั้ง ๕ ประการ ได้แก่ ๑) เจตนารมณ์และวัตถุประสงค์ในการบัญญัติพระวินัย ๒) บริบทสังคมและการบัญญัติพระ ๓) ขั้นตอนการบัญญัติวินัย ๔) วิภาษวาทในการบัญญัติพระวินัย และ ๕) เกณฑ์ตัดสินการตีความพระวินัย

๒) หลักการตีความตามนัยพระสุตตันตปิฎก กล่าวคือ พระสุตตันตปิฎก เป็นที่รวมแห่งหลักธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสสอนแก่บุคคลต่างชนชั้น ต่างวรรณะ ตามโอกาสและสถานที่ต่าง ๆ ลักษณะสำคัญของพระสุตตันตปิฎก คัมภีร์อรรถกถาอธิบายไว้ว่า ๑) มีลักษณะการแสดงเชิงพรรณนาโวหาร มีสาระการแสดงโดยมีเทคนิคลีลา มีข้อเปรียบเทียบชี้ให้เห็นให้เข้าใจชัดเจนในประเด็นนั้น ๆ เรียกว่า โวหารเทศนา ๒) เป็นการสอนโดยมุ่งถึงอริยาศัย อนุสัยและจริตของสรรพสัตว์เป็นสำคัญ เรียกว่า ยถาอนุโลมสาสน์ ๓) มีลักษณะถ้อยทีกล่าวแสดงเพื่อคลายความเห็นผิดโดยเฉพาะความเห็นผิด ๖๒ (ทิฏฐิ) ประการ เรียกว่า ทิฏฐิวิเนวฐานกถา ๔) เป็นการศึกษาซึ่งมีจุดประสงค์เพื่อให้เกิดความตั้งมั่นให้มีสมาธิหรือเป็นแนวทางการฝึกสมาธิ เรียกว่า อธิจิตสิกขา ๕) มุ่งให้ผู้ศึกษาอบรมสามารถสลัดละทั้งกิเลสอย่างกลาง ที่กลุ่มมารบเร้าจิตใจมิให้สงบ โดยการให้ปฏิบัติสมาธิ เรียกว่า ปริยภูฐานปหาน ๖) มีลักษณะการทำลายกิเลสเป็นการข่มไว้ไม่ให้ฟุ้งขึ้น หรือไม่ให้แสดงผลตามอำนาจของกิเลส เรียกว่า วิกัมภณปหาน ๗) จะเป็นเครื่อง ป้องกัน ละ ความเศร้าหมองที่เกิดจากตัณหา ความอยาก จะทำให้เป็นผู้ไม่ทราบบอชยาหรือวัตถุประสงค์ที่ถูกต้อง ส่งผลให้เล่าเรียนไม่ถูกต้อง คลาดเคลื่อนไป และกลายเป็นผู้มีความเห็นผิดในที่สุด ดังนั้นในพระสุตตันตปิฎก จึงมี ๒ ลักษณะคือ ๑) จากปฐมเหตุแห่งการแสดงพระสูตร ข้อนี้เกี่ยวข้องกับบริบทแห่งการแสดงธรรม ซึ่งขึ้นอยู่กับอุปนิสัยของบุคคลที่ได้จำแนกลักษณะพระสูตรตามมูลเหตุที่ตรัสสูตรนั้น ออกเป็น ๔ ลักษณะด้วยกันได้แก่ อัตตชมาสัย, ปรชมาสัย, ปุจฉาสิกะ,

และอรรถูปัตติกะ ๒) จากเนื้อหาในพระสูตร ประเด็นนี้เกี่ยวข้องกับเนื้อหาในพระสูตรที่แสดงถึงนัยหรือหลักการตีความ ตามนัยพระสูตรตันตปิฎก ได้แก่ ัมมจักกัปปวัตตนสูตร, อนัตตลักขณสูตร, เติชชสูตร, มหานิทานสูตร, ปาสาทิกสูตร, และกาลามสูตร

๓) หลักการตีความตามนัยพระอภิธรรมปิฎก กล่าวคืออภิธรรมปิฎก มีลักษณะสำคัญตามนัยที่อรรถกถาจารย์จัดไว้คือ เป็นการเสนอเนื้อหาสาระของแก่นธรรมล้วน ๆ เพื่อปลดปล่อยความสำคัญว่ามีตัวตน มีข้อความกล่าวถึงการกำหนดสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมตามความเป็นจริง เพื่อให้คลายความกำหนัด ความโกรธ ความหลง เป็นขั้นพัฒนาตามปัญญาเพื่อขจัดกิเลสที่ละเอียดในสันดานในขั้นเด็ดขาด อภิธรรมปิฎกจึงมีเป้าหมายคือ เป็นเครื่องห้าม ป้องกัน ละ ความเศร้าหมองที่เกิดจากความเห็นผิด ไม่ให้คิดฟุ้งซ่านคลาดเคลื่อนจากความจริงแห่งธรรม หากจัดตามนวังคส์ตฤสาสน์ อภิธรรมปิฎก จะจัดอยู่ในไวยาकरणะ เพราะเป็นการจำแนกแยกแยะอธิบายธรรมที่ไม่ได้อยู่ใน ๘ ประเภทที่เหลือ มีลักษณะการจำแนกองค์ธรรมทั้งที่เป็นการสงเคราะห์หรือรากฐานของธรรม ที่เป็นบัญญัติสมมติเรียกเพื่อให้สื่อให้เข้าใจกัน ที่เป็นเกณฑ์ตัดสินธรรม ที่เป็นคู่เหตุและผล และทั้งที่องค์รวมหรือชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันและกันของธรรม หลักการตีความนัยแห่งอภิธรรมปิฎกพอสรุปสาระสำคัญ ได้แก่ ๑) การตีความโดยการ ๒) การตีความโดยการวิเคราะห์ ๓) การตีความโดยการชี้ให้เห็นถึงแก่นแท้ ๔) การตีความโดยการใช้ภาษาเชิงบัญญัติ ๕) การตีความโดยหลักการวิภาษวาท ๖) การตีความโดยแสดงธรรมที่เป็นคู่กัน ๗) การตีความโดยการเชื่อมโยงแบบบูรณาการ

๖. หลักการในการวินิจฉัยพระธรรมวินัย ในการตีความของพระพุทธศาสนาเถรวาท ทั้ง ๓ คัมภีร์ คือ

๑) เกณฑ์การตัดสินความเป็นพระธรรมวินัย กล่าวคือ เกณฑ์การตัดสินความเป็นพระธรรมวินัย ความเป็นคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงแสดงเอาไว้สองชุดหลัก คือ แสดงแก่พระนางมหาปชาบดีโคตมีชุดหนึ่งมี ๘ ประการและแสดงแก่พระอุบลีเถระชุดหนึ่ง มี ๗ ประการ หลักเกณฑ์ตัดสินทั้งสองชุดมีความแตกต่างกันเล็กน้อยในแง่ของพยัญชนะหรือถ้อยคำที่ใช้ในรายละเอียด แต่โดยเนื้อหาสาระที่เป็นเป้าหมายสูงสุดไม่ต่างกัน หลักธรรมทั้ง ๒ ลักษณะ ได้แก่ ๑) เกณฑ์การตัดสินความเป็นพระธรรมวินัยนี้ ที่ตรัสแสดงแก่พระนางมหาปชาบดีโคตมีพบในพระวินัยปิฎก จุลวรรค เป็นการตรัสแสดงถึงพฤติกรรมที่แสดงออกให้เห็นหรือสิ่งที่เกิดขึ้นภายในใจของแต่ละคน อาจเรียกได้ว่า เป็นเกณฑ์วัดในเบื้องต้นเพื่อเข้าสู่เป้าหมายสูงสุดต่อไป และเป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตที่พึงประสงค์ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา เกณฑ์ตัดสินดังกล่าวนี้มี ๘ ประการ คือ ธรรมวินัย ได้แก่ (๑) ต้องเป็นไปเพื่อคลายความกำหนัด ไม่ใช่เพื่อเพิ่มความกำหนัด (๒) ต้องเป็นไปเพื่อการพาราจากทุกข์ ไม่ใช่เพื่อการประกอบในทุกข์ (๓) ต้องเป็นไปเพื่อความไม่สะสม ไม่ใช่เพื่อความสะสม (๔) ต้องเป็นไปเพื่อมีก่น้อย ไม่ใช่เพื่อความมีมาก (๕) ต้องเป็นไปเพื่อความสันโดษ ไม่ใช่เพื่อความไม่สันโดษ (๖) ต้องเป็นไปเพื่อความสงบ ไม่ใช่เพื่อการคลุกคลีด้วยหมู่ (๗) ต้องเป็นไปเพื่อ

ปรารถนาความเพียร ไม่ใช่เพื่อความเกียจคร้าน และ (๘) ต้องเป็นไปเพื่อความเลื่องง่าย ไม่ใช่เพื่อความเลื่องยาก และ ๒) เกณฑ์การตัดสินความเป็นพระธรรมวินัยนี้ ที่ตรัสแสดงแก่พระอุบาลีเถระพบในพระสูตรต้นปิฎก อังคุตรนิกาย สัตตกนิบาต เป็นการนำเอาเป้าหมายสูงสุดของพรหมจรรย์หรือเป้าหมายสูงสุดในการประพฤติปฏิบัติในพระพุทธศาสนาเป็นเกณฑ์ตัดสิน การตีความธรรมวินัยที่ถูกต้องนั้นต้องมุ่งสู่เป้าหมายสูงสุด เกณฑ์ตัดสินชุดดังกล่าวนี้มี ๗ ประการดังนี้ คือ ธรรมวินัย ได้แก่ (๑) ต้องเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย (๒) ต้องเป็นไปเพื่อความคลายกำหนัด (๓) ต้องเป็นไปเพื่อความดับทุกข์ (๔) ต้องเป็นไปเพื่อความสงบระงับกิเลส (๕) ต้องเป็นไปเพื่อความรู้อย่าง (๖) ต้องเป็นไปเพื่อความตรัสรู้ และ (๗) ต้องเป็นไปเพื่อนิพพาน

๒) หลักมหาปเทศ กล่าวคือ หลักการสำหรับการอ้างอิงที่มักถูกใช้อ้างอิงถึงแหล่งที่มาของธรรมหรือความรู้เรื่องธรรม หลักนี้มีนัยเหมือนกันกับหลักการในกาลามสูตรคือ ต้องตรวจสอบแหล่งที่อ้างนั้นโดยอรรถและพยัญชนะต้องลงกันประการหนึ่ง ต้องตรวจสอบกับสูตรและวินัยประการหนึ่ง จึงจะถือว่าเป็นธรรมวินัยที่ถูกต้องสามารถเชื่อถือตามได้ กล่าวคือ แหล่งที่มาของความรู้เกี่ยวกับธรรมวินัยที่มักใช้อ้างในยุคนั้นที่ไม่มีคัมภีร์เป็นเล่ม ซึ่งเป็นการอ้างถึงบุคคลที่เป็นที่มาของข้อมูลนั้น ๆ มี ๔ ประการได้แก่ อ้างพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อ้างสงฆ์ อ้างพระเถระหลายรูป อ้างพระเถระรูปเดียว ฉะนั้นการอ้างแหล่งความรู้เหล่านี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังไม่ให้คัดค้านหรือเห็นด้วยในเบื้องต้น หากแต่ต้องตรวจสอบข้อความธรรมวินัยที่ได้ฟังมานั้นกับสูตรและวินัยเสียก่อน หากการตีความธรรมวินัยโดยอ้างแหล่งที่มาดังกล่าวไม่ขัดแย้งกับสูตรและวินัย จึงค่อยเชื่อถือและน้อมนำมาปฏิบัติต่อไป หากเป็นไปในทางตรงกันข้ามถือว่านั่นไม่ใช่ธรรมวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นการทรงจำมาผิด สูตรและวินัยที่ใช้เครื่องตัดสินตรวจสอบที่ว่ามี ได้แก่ ปิฎกทั้งสามที่ได้รับการสังคายนาสามครั้งเท่านั้น สูตรนอกจากนี้ไม่ถือเป็นประมาณในการตัดสิน ส่วน “วินัย” อรรถกถาไม่ได้อธิบายไว้ว่าหมายถึงอะไร แต่คัมภีร์เนติปกรณ์ได้อธิบายไว้ว่า “วินัย” ในที่นี้ หมายถึง รากวินัย โทสวินัย และโมหวินัย คือ วินัยในความหมายว่า การขจัดหรือนำออกเสียได้เด็ดขาดซึ่งรากะ โทสะ และโมหะ โดยนัยนี้ จึงเป็นการวัดตรงที่ผลที่จะเกิดขึ้นในอนาคตแห่งธรรมวินัยที่ดีความนั้นและคัมภีร์เดียวกันนี้ ได้ตีความคำว่า “สูตร” หมายถึง “อริยสัจ ๔” เป็นหลักธรรมสำคัญที่ถือว่าเป็นที่ประชุมลงแห่งธรรมทั้งปวง

๓) ธรรมที่เป็นหลักการและเกณฑ์ตัดสินการตีความ กล่าวคือ หลักธรรมที่ถือได้ว่าเป็นทั้งหลักการตีความและเป็นเกณฑ์ตัดสินการตีความในตัวเอง ควรนำมากล่าวสรุปไว้เพื่อให้เห็นรูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทชัดเจน และเป็นที่ยอมรับว่า หากการอธิบายความตีความธรรมแล้วอยู่ในขอบเขตของหลักธรรมเหล่านี้ถือว่า การตีความนั้นถูกต้อง หลักธรรมที่ว่ามี ได้แก่

๑) มัชฌิมาปฎิปปทา หมายถึง ข้อปฏิบัติ แนวทางปฏิบัติแบบเป็นกลาง บางทีเรียกว่า ทางสายกลาง เพราะเป็นแนวทางที่ไม่ข้องแวะความสุดโต่งด้านใดด้านหนึ่งตามนัยแห่งธัมมจักกัปปวัตตนสูตร

๒) ปฏิจ্ঞสมุปบาท แสดงให้เห็นลักษณะพิเศษของการตีความคัมภีร์ในพระพุทธานุสสาที่มุ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงแห่งเหตุปัจจัยของสรรพสิ่ง ที่เป็นกระบวนการเกิดและกระบวนการดับแห่งความทุกข์ว่ามีเหตุปัจจัยทำให้เกิดและดับ ไม่ใช่เป็นการเกิดขึ้นและดับไปโดยไม่มีเหตุปัจจัยหรืออีกนัยหนึ่ง กระบวนการเกิดขึ้นแห่งความรู้ (วิชา) และกระบวนการดับแห่งความไม่รู้ (อวิชา) ล้วนมีเหตุปัจจัย หากความรู้เกิดขึ้น ความทุกข์ดับ แต่ถ้าความไม่รู้เกิดขึ้น ความทุกข์ก็เกิดขึ้น คือ การเชื่อมโยง หรือ การอิงอาศัยกันและกัน นี่เป็นกรอบในการตีความ แล้วปรับประยุกต์ใช้เพื่อเชื่อมโยงปัจจัยร่วมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการตีความคัมภีร์ในพระพุทธานุสสาเถรวาท ไม่มองข้ามความสำคัญของปัจจัยร่วมอย่างใดอย่างหนึ่งที่จะให้ความหมายที่สมบูรณ์ หากแต่ให้เล็งเห็นความสำคัญแห่งความเป็นเหตุปัจจัยที่จะให้ความหมายที่สมบูรณ์และความถูกต้องแห่งหลักคำสอนให้มากที่สุด

๓) อริยสัจ ๔ เป็นหลักคำสอนที่แสดงความเป็นเหตุเป็นผล ถือว่า เป็นหลักคำสอนที่สามารถเป็นได้ทั้งกรอบคิดในการตีความและเกณฑ์ตัดสิน ตรวจสอบความถูกต้องของการตีความคัมภีร์เนติปริกษณ์และปฏิโกปเทศ ถือว่า อริยสัจ ๔ นี้เป็นสูตรสำหรับเทียบเคียง ตรวจสอบ เพราะเป็นที่รวมแห่งคำสอนด้านการปฏิบัติเพื่อเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธานุสสา ในกรณีที่มีการตีความโดยอรรถกถา หรืออรรถกถา หากการตีความนั้นมีเหตุมีผลและเป็นไปเพื่อความดับทุกข์ จึงจะถือว่าเป็นการตีความที่ถูกต้อง ซึ่งสอดคล้องกับพระดำรัสที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสถึงคำสอนของพระองค์ว่า ทรงสอนเรื่องทุกข์และความดับแห่งทุกข์เท่านั้น

๔) วิภังคชาดก หรือ โยนิโสมนสิการ ไม่ใช่เป็นหลักคำสอน แต่เป็นพุทธวิธีในการสอนและลักษณะสำคัญของการสอนประการหนึ่งของพระพุทธานุสสา เป็นหลักที่สะท้อนมาจากหลักคำสอนเรื่องมัชฌิมาปฏิปทาและปฏิจ্ঞสมุปบาท วิภังคชาดกจึงเป็นรูปแบบการตีความในพระพุทธานุสสา เช่น การจำแนกแสดงชั้น ๕ เพื่อชี้ให้เห็นว่าความเป็นอนัตตา ความไม่มีความเป็นตัวตนแท้จริงของมนุษย์ ในอนัตตลักขณสูตร และจำแนกแสดงถึงวาจาที่ควรพูดและไม่ควรพูดในอภัยราชกุมารสูตร เป็นต้น

๒.๖.๕ เพื่อประยุกต์ใช้ทฤษฎีอรรถปริวรรตศาสตร์ทั้งสองฝ่ายในการตีความหรือทำความเข้าใจประเด็นทางพระพุทธานุสสาถกเถียงกันโดยยังไม่มีข้อยุติในเรื่องของปัญหาเกี่ยวกับการใช้ภาษาในการสื่อสารเพื่อการเผยแผ่ธรรมะในยุคปัจจุบัน

๑. ปัญหาเกี่ยวกับการใช้ภาษาสื่อสารในอดีต

ปัญหาเกี่ยวกับการใช้ภาษาสื่อสารในอดีตก็คือ “ภาษา” ความรู้หรือการศึกษาปริบททางสังคมหรือสภาพสังคม วัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อ พฤติกรรม และการถ่ายทอดหรือการสื่อสาร และสามารถใช้ภาษาอธิบายได้จริง ภาษาเป็นเพียงการสื่อเจตนาของผู้พูดหรือผู้ฟังตามความปรารถนา การที่จะใช้ภาษาเป็นสื่อกลางในการสื่อความจริงจากคนใดคนหนึ่ง เพื่อสะท้อนความจริงที่สุดนั้นจะต้องอาศัยองค์ประกอบหลายอย่าง เพราะลำพังภาษาไม่สามารถบอกความจริงได้หมด ดังนั้น สิ่งที่ควรพิจารณาประกอบในการเข้าใจภาษา ๔ ประการ ได้แก่ ๑) ความรู้หรือการศึกษา ๒)

บริบททางสังคมที่แตกต่างกัน ๓) การใช้ภาษาในการสื่อสารกัน และ ๔) การถ่ายทอดหรือการสื่อสารที่มีขีดจำกัด ในระบบการสื่อสารในสมัยก่อน ไม่มีเครื่องมือที่ทันสมัยสื่อสารกันเหมือนยุคนี้ ส่วนมากก็สื่อสารผ่านบุคคลและสัญลักษณ์ ภาษาอักษรยังไม่เจริญ การสืบทอดจึงอาศัยสืบทอด ๆ กัน โดยเล่าต่อ ๆ กันมา โดยการท่องจำ เมื่อผ่านเวลาจากรุ่นสู่รุ่นเกิดปัญหาเช่นกัน เช่น การสืบทอดประเพณี การรักษาแบบแผนเป็นอุปสรรคในการตีความในเนื้อหาธรรมด้วย เพราะการสื่อสารกันทางภาษาเขียนที่ไม่ชัดเจน เมื่อสื่อกันทางปากหรือท่องกันมา ย่อมก่อให้เกิดการคลาดเคลื่อนได้ แม้แต่พระไตรปิฎกก็มีการตีความต่างกัน จึงเป็นเหตุให้เกิดการแต่งคัมภีร์ต่าง ๆ ออกมาเพื่อขยายความหมายให้กระจ่างขึ้นเช่น คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา เป็นต้น

๒. ปัญหาเกี่ยวกับการใช้ภาษาสื่อสารในปัจจุบัน

ปัญหาเกี่ยวกับการใช้ภาษาสื่อสารในปัจจุบันความเจริญในด้านต่าง ๆ ได้นำพาให้ผู้คนสนใจสิ่งใหม่ ๆ สิ่งแปลก ๆ สิ่งที่น่าตื่นตาตลอด ในขณะที่สิ่งเก่า ๆ สิ่งที่เคยเคยมานานเริ่มได้รับความสนใจน้อยลง หาว่าเป็นสิ่งที่โบราณ ไม่ทันสมัย โดยเฉพาะภาษาไทย วัฒนธรรมไทย ศาสนาไทย ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเข้าใจภาษาธรรมะในปัจจุบันอย่างมาก ดังนั้น องค์ประกอบที่เป็นอุปสรรคต่อการเข้าใจภาษาในสังคมทั้ง ๖ ประการ ได้แก่ ๑) สื่อ ๒) ภาษา ๓) วัย ๔) การศึกษา ๕) ความไม่ใส่ใจ และ ๖) เทศะ

๓. ปัจจัยที่มีผลต่อปัญหาในการเข้าใจภาษาสื่อสารในอดีตและปัจจุบัน

ปัญหาในการเข้าใจภาษาในอดีตจนถึงปัจจุบัน การเรียนรู้หรือภาษาแห่งประสบการณ์ที่มีพื้นฐาน เพราะว่าภาษาศาสตร์มีแบบฉบับที่ตายตัว มีความหมายที่อิงคติทางศาสนาใช้ทางสังคม แต่ยังมีทางออกในการเสนอให้คนยุคใหม่นั้นคือ การตีความ (Interpretation) เพราะนี่คือ กระแสแนวใหม่ของกลุ่มภาษาศาสตร์ กลุ่มทฤษฎีภาษาศาสตร์ กลุ่มปรัชญาในยุคศตวรรษที่ ๒๑ ที่เน้นการตีความทางภาษาศาสตร์ ในการตีความภาษาทางศาสนาจะต้องอาศัย ๕ วิธี ดังนี้ ๑) การตีความเอาตามอักษร (Letter) ๒) การตีความเอาตามสัญลักษณ์ (Signs) ๓) การตีความเอาโดยอรรถ (Content) ๔) การตีความเอาตามเหตุผล (Reason) และ ๕) การตีความเอาทางวรรณกรรม (Writing's Will) ฉะนั้นแก้ไข ปัญหาเรื่องภาษาในสื่อสาร ควรตระหนักในการสื่อสารให้ถูกหลักภาษา โดยให้นักวิจารณ์หรือนักอนุรักษ์ภาษาคอยติติงไว้ เพื่อสร้างจิตสำนึกในวิถีวัฒนธรรมของตนเอง เพื่อให้เกิดความถูกต้องและไม่แปรผันในอนาคต สำหรับผู้รับสื่อ ก็ควรมีวิจารณญาณให้ดี อย่าด่วนรับหรือปฏิเสธสิ่งที่เห็น ที่ได้ยินเกินไป รู้จักการวิเคราะห์หาเหตุผล เลือกเอาสิ่งที่ดีมาใช้ มาสร้างสรรค์สังคม เพราะภาษามีการเปลี่ยนแปลง เกิดตายอยู่เสมอ ภาษาไม่เพียงเปลี่ยนแปลงเท่านั้น มันยังจะต้องเปลี่ยนแปลงโดยไม่มีจุดจบ ภาษาแตกต่างกันมาก สาเหตุที่ภาษามีการเปลี่ยนแปลงเพราะว่า ภาษาเป็นเพียงจำลอง ความคิด ความรู้สึก โลกทัศน์ ของเราเท่านั้น และความคิด ความรู้สึก โลกทัศน์ของเราเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การที่ภาษาไม่มีการเปลี่ยนแปลงย่อมเกิดการตายของภาษาได้ สาเหตุการตายของ

ภาษา คือ ภาษาวิบัติ ที่กล่าวเช่นนี้ เพื่อสะท้อนให้เห็นว่า ภาษาอยู่ภายใต้ของกฎพระไตรลักษณ์ เพราะว่าปัจจัยที่มีผลต่อปัญหาในการเข้าใจภาษาสื่อสารในอดีตและปัจจุบัน ในปัญหาที่เป็นปัจจัยที่ไม่เอื้อต่อการเข้าใจ ได้แก่ ๑) ปัญหาเรื่องสื่อมวลชน ๒) ปัญหาเรื่องการใช้ภาษา ๓) ปัญหาเรื่องการศึกษาที่แตกต่างกัน ๔) ปัญหาเรื่องความสนใจใฝ่รู้ และ ๕) ปัญหาเรื่องปริบททางสังคม เพราะว่า ปัญหาภาษาในเรื่องการสื่อสาร คือ เริ่มจากสัญลักษณ์ เมื่อไม่รู้จักสัญลักษณ์ทางศาสนา ย่อมขาดความเคารพนับถือ ซึ่งจะไปสู่การไม่รู้จักการแสดงออก การร่วมกิจกรรมทางศาสนา หรือแม้เข้าร่วมแต่ไม่รู้ซึ่งถึงแก่นสาระของพิธีกรรมที่แฝงคำสอนเอาไว้ ในที่สุดก็จะไม่รู้จักการเลือกใช้ภาษา การไม่เข้าใจภาษา ในรูปแบบของการสื่อสาร จึงสื่อสารออกมาตามสภาวะที่ตนเองมีในเวลานั้นๆ เพราะเป็นภาษาที่ลึกซึ้ง และเป็นภาษาที่เป็นนามธรรมมากไป ด้วยเหตุนี้ ทั้งผู้สื่อสารและผู้ฟัง ควรใช้มาตรฐานทางสังคม เช่น ภาษา อุปนิสัย ความแตกต่าง ความสนใจของกลุ่มในท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นบรรทัดฐานในการเผยแผ่ธรรมด้วย

๔. แนวทางการแก้ปัญหาการใช้ภาษาสื่อสารในอนาคต

แนวทางการแก้ปัญหาการใช้ภาษาสื่อสารในอนาคตมี ๓ แนวทาง ได้แก่

๑. แนวทางออกของการแก้ปัญหา กล่าวคือการแก้ปัญหาเรื่องการใช้ภาษาเพื่อการเข้าใจธรรมะนี้ เป็นเรื่องการสร้างจิตสำนึกร่วมกัน ระหว่างผู้เผยแผ่ธรรม (Sender) สื่อมวลชน (Channel) และผู้รับ (Receiver) ซึ่งแต่ละกลุ่มจะต้องมีคุณสมบัติทั้งส่วนตัวและส่วนรวมร่วมกัน พระสงฆ์ในฐานะผู้นำในการสืบทอดการเผยแผ่ธรรมจะต้องเข้าใจตัวเอง เข้าใจหลักธรรม เข้าใจสื่อที่ใช้และเข้าใจจิตวิทยาของผู้รับด้วย นอกจากนี้ ยังต้องมีคุณสมบัติเฉพาะตัวคือ ฉลาดไหวพริบ มีปฏิภาณ สามารถนำเอาอุปกรณ์แวดล้อมประสบการณ์ เหตุการณ์นั้น มาเป็นสื่อการสอนได้ด้วย และสิ่งที่จะเพิ่มเสริมเพื่อให้เกิดความมุ่งมั่นอย่างแท้จริงคือ อุดมคติหรืออุดมมุ่งหมายของกิจกรรมทางศาสนานี้ เพื่อใคร เพื่ออะไร พระสมชาย ฐานวุฑโฒ กล่าวถึงคุณสมบัติของนักเผยแผ่ว่าต้องมี ๓ อย่างคือ ๑) ต้องมีอุดมการณ์ที่ชัดเจนและมั่นคง ๒) ต้องมีศิลาจารวัตรทั้งดงามด้าน กาย วาจาและใจ และ ๓) มีความสามารถทั้งทางโลกและทางธรรมดี เพื่อให้สอดคล้องกับพุทธโอวาทแก่สาวกครั้งแรกว่า ให้มุ่งประโยชน์แก่ชาวโลกอย่างแท้จริง ดังนั้นจุดหมายปลายทางของการสื่อสาร ตัวแปรสำคัญในการสื่อสารว่าจะสำเร็จอย่างไร อยู่ที่การตอบสนองหรือปฏิกิริยาของผู้รับ สื่อมวลชนนั้นมีหน้าที่สื่อสารผ่านช่องทางมายังผู้รับ เมื่อผู้รับไม่สนใจหรือไม่ตอบสนอง ผลก็ไม่เกิดขึ้น ฉะนั้น ผู้รับจึงจำเป็นต้องมีพื้นฐานความรู้ ในการบริโภคสื่อให้เป็น รู้จักเลือก รู้จักคิดวิเคราะห์ภาษาที่สื่อใช้ รู้เท่าทันสื่อ ต้องมีหลักธรรมในการเสพสื่อต่าง ๆ อย่างมีวิจารณญาณ เช่น หลักกาลามสูตร หลักโยนิโสมนสิการหลักแห่งเหตุผล หลักจิตวิทยา ที่สำคัญคือ รู้จักตัวเองดี อย่างไรก็ตาม ผู้เสพสื่อเหล่านี้ ไม่ได้มีพื้นฐานความรู้ ความคิดเช่นนี้ เพราะในสังคม มีหลากหลายวัย หลายระดับความคิด ความเชื่อ ความต้องการที่แตกต่างกัน จึงถูกสื่อชักจูง โน้มน้าวได้ง่าย ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาในการต่อยอดความเชื่อความคิด

ความเห็น ความต้องการ อย่างไม่มีวันพอ อนึ่ง สังคมในปัจจุบันและอนาคตจะมีแนวโน้มอ่อนแอ มีปัญหาต่าง ๆ รุมเร้า เกิดความวิตกกังวล เป็นทุกข์ กัดดัน มีปัญหาชีวิตมากมาย ทางออกอย่างหนึ่งของผู้คนคือ การเสพบริโภคสื่อ การบำบัดปัญหาด้วยการพูด การดู การเที่ยว การกินอย่างสนุกสนาน รื่นเริงบันเทิงใจ เสพจนติดจึงไม่มีโอกาสที่จะไปแสวงหาหลักธรรม ภาษาศาสตร์ เพื่อค้นหาตัวเอง หรือเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา ยุคนี้และยุคต่อไป ภาษาจะมีความสำคัญในการอธิบายความหมาย ไม่ว่า ศาสนา วิชาการ การค้า จิตวิทยา ฯลฯ เมื่อคนไม่รู้คำ ความหมายในศาสนาตีพอ ความสนใจ จิตใจจึงห่างเหินหลักในการดำเนินชีวิตอย่างมีค่าไป

๒. แนวทางในการแก้ปัญหาในอนาคต กล่าวคือ ในการแก้ปัญหาในการใช้ภาษา สื่อสารที่ง่าย ๆ ควรเป็นภาษาคนหรือภาษาดังเช่นที่ชาวโลกตามกาลเทศะ ควรอธิบายที่มาที่ไปของ ภาษาหรือหัวข้อธรรมนั้น ๆ ให้ชัดเจนควรใช้ภาษา อวัจนะมาช่วยในการเผยแผ่ธรรมะ และที่สำคัญคือ รู้หลักธรรมดี รู้วิธีนำเสนอ และรู้จักบูรณาการความรู้ใหม่ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับโลกยุคใหม่ในคำสอน ทางศาสนาที่มีคุณค่าต่อวิถีการดำเนินชีวิตในบริบทของคนยุคใหม่ จึงไม่ใช่อยู่ที่เพียงการแสวงหาสำนวน โวหาร หรือคำอธิบายใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับวิทยาการยุคใหม่ ตลอดจนถึงการใช้ศิลปะการเทศนาสั่งสอนที่ถูกจริตของคนยุคใหม่ แต่ข้อสำคัญคือ ต้องหากระบวนทัศน์ใหม่เพื่ออธิบายคำสอนแบบใหม่ที่จะนำไปสู่แบบวิถีชีวิตทางศาสนาดั้งเดิม ตามหลักกาลามสูตร ๑๐ ประการ ได้แก่ ๑) อย่าปลงใจเชื่อโดยการฟังมา ๒) อย่าปลงใจเชื่อโดยการสืบทอดมา ๓) อย่าปลงใจเชื่อโดยเพียงได้ยิน ๔) อย่าปลงใจเชื่อโดยอ้างตำรา ๕) อย่าปลงใจเชื่อโดยนิกเดาเอาเอง ๖) อย่าปลงใจเชื่อโดยคาดคะเนหรือสันนิษฐาน ๗) อย่าปลงใจเชื่อโดยการตรึกเอาตามอาการ ๘) อย่าปลงใจเชื่อโดยสอดคล้องกับแนวคิดตนเอง ๙) อย่าปลงใจเชื่อผู้พูด พูดน่าเชื่อถือ และ ๑๐) อย่าปลงใจเชื่อเพราะเป็นครูสอนของตน ดังที่ Jose Ignazio Cobe กล่าวว่า พระพุทธศาสนามีระบบหลากหลายในด้านความเชื่อ ตำรา ภาษา นั้นก็เพื่อให้เกิดความเข้าใจในเบื้องต้นเท่านั้น เมื่อเราศึกษาตามตำราหรือคัมภีร์ จะทราบแนวทางการประพฤติต่อคำสอนนั้น ๆ ที่ถูกต้อง โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาที่เน้นการศึกษา เพื่อไปสู่การปฏิบัติด้านจิตใจ เพื่อจะได้ “รู้เห็นจริง” สื่อหรือภาษาคัมภีร์ เป็นเพียงผู้ชี้บอกบุคคลให้ประพฤติเพื่อเข้าสู่ “พุทธภาวะ” ในตัวเอง หากละเลยภาษาจะไม่รู้ทางที่จะไปสู่ความจริงเลย ในขณะเดียวกันหากไม่รู้ความจริงตามที่ตำราชี้บอก ตำราเหล่านั้น ก็ไร้ค่า ที่สุดก็จะเป็นแค่คำบอกกล่าวที่ไร้ชีวิตชีวา เขายังเปรียบภาษาเหมือนการสร้างแพเพื่อข้ามฝั่งว่า การสร้างแพเพื่อข้ามแม่น้ำไปอีกฝั่ง เมื่อไปถึงควรปล่อยแพนั้นเหมือนการอ่านคัมภีร์โดยอาศัยภาษา เพื่อนำไปสู่การเข้าใจ เมื่อเราเข้าใจต้องปล่อยวางตำราหรือคัมภีร์นั้น เช่นเดียวกับการปล่อยแพ นอกจากนี้ Dan R. Stiver ชี้ว่า เราต้องใส่ใจในบริบทเครื่องมือในการตรวจสอบภาษาและความหมายที่บ่งถึง แม้แต่อาจปฏิกิริยาในขณะพูดด้วย แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อใช้ภาษาค้นหาความจริง (ทางศาสนา) เขาบอกว่า เป็นเรื่องละเอียดอ่อนมาก แต่มนุษย์จำเป็นต้องใช้ภาษาสื่อสารกันเพราะภาษาเหมือนแม่แบบในการดำเนินชีวิตและเป็นทางที่จะเข้าใจโลก ด้วยเหตุนี้

ปัญหาด้านภาษาต้องหาทางแก้ไข แม้ในครั้งพุทธกาลก็มีปัญหา พระองค์พุทธทรงมีพระปัญญาสามารถแก้ไขได้ และพระองค์ทรงใช้ภาษาเพื่อการเข้าถึงมิใช่ใช้ภาษาแล้วติดในภาษาที่สมมติ แต่พระองค์ใช้ภาษาเพื่อเข้าไปสู่ปรมาตมสัจจะ คือ ดับทุกข์ แก้ทุกข์ พระองค์จึงไม่ติดภาษาทั้งสองภาษา คือ ภาษาโลกและภาษาธรรม แต่ปัจจุบันไม่มีพระองค์ เมื่อเกิดปัญหา หาผู้รู้มาแก้ไขไม่ได้ ชาวบ้านต่างก็เข้าใจเอง ผู้เผยแผ่เองใช้ภาษาธรรมตามจารีตแบบเดิมๆ จึงเกิดปัญหาในการใช้ภาษาขึ้นมาอยู่ตลอดเวลา

สรุป

การศึกษาแนวคิดและทฤษฎีการตีความทางตะวันตกและทางพระพุทธศาสนาเถรวาท นับว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในยุคปัจจุบัน ที่เป็นสังคมยุคข่าวสารข้อมูล ผูกโยงอยู่กับภาษาทั้งภาษาพูด ภาษาเขียน การสื่อสารด้วยภาษาเหล่านั้น ล้วนต้องอาศัยการตีความภาษาเพื่อทำความเข้าใจความหมายที่แฝงอยู่ในภาษานั้น ๆ จากการศึกษาวิจัยนี้ ทำให้เห็นว่า มนุษย์มีพัฒนาการในการศึกษาตีความมาโดยตลอดตามลำดับจนมีรูปแบบการตีความที่เป็นระบบ และได้ถูกนำมาใช้ในการศึกษาตีความทางด้านศาสนาและศาสตร์อื่น ในพระพุทธศาสนาเช่นกัน ได้มีแนวคิดและทฤษฎีการตีความที่เป็นระบบและมีรูปแบบที่ยอดเยียมที่ได้จากวิธีการสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระสาวก ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถา ตลอดถึงคัมภีร์อื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คัมภีร์เนติปกรณ์และเปฏโปกเทศที่แสดงหลักการ วิธีการ รูปแบบการตีความในพระพุทธศาสนาเถรวาทไว้อย่างเป็นระบบชัดเจนและอย่างพิสดารยิ่ง

เมื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีการตีความทางพระพุทธศาสนาเถรวาทแล้ว พบว่า มีทั้งข้อเหมือนกันและข้อแตกต่าง ทั้งในด้านเป้าหมาย ทฤษฎี วิธีการ และรูปแบบในการตีความ จากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีการตีความทั้งสองฝ่ายแล้ว ผู้วิจัยได้สร้างรูปแบบการตีความคัมภีร์ขึ้น และเชื่อว่า เป็นรูปแบบที่ใช้ได้รูปแบบหนึ่ง จากกรณีศึกษาการตีความทั้งสามสำนัก ล้วนมีความพยายามในการตีความที่ตั้งอยู่บนรูปแบบการตีความคัมภีร์ที่เสนอด้วยกันทั้งสิ้น แต่มีจุดเน้นที่ต่างกัน และยังไม่ครอบคลุมรูปแบบทั้งหมด การตีความจึงตั้งอยู่บนฐานของผู้อ่านเป็นหลักแล้วนำองค์ประกอบอื่นมาสนับสนุนการตีความของตน ที่เป็นเช่นนี้ เนื่องมาจากเงื่อนไขด้านผู้อ่านยังขาดคุณสมบัติบางประการ เช่น ความซื่อตรง ความมีใจเป็นกลาง และคุณสมบัติด้านภาษา ตลอดถึงบริบททางสังคม การศึกษาตีความคัมภีร์ตามรูปแบบการตีความที่ผู้วิจัยเสนอ ต้องประสานสอดคล้อง มีความเชื่อมโยงกันระหว่างผู้สื่อความ คัมภีร์ และผู้อ่าน รวมถึงปัจจัยร่วมทางบริบทสังคมที่ต้องนำมาพิจารณาประกอบด้วย และให้ความสำคัญแก่เงื่อนไขปัจจัยทั้งสามนั้นเท่าเทียมกัน^{๒๖}

^{๒๖} สรวิษฐ์ วงษ์สะอาด, รูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท จากเว็บไซต์ <https://www.gotoknow.org/posts/๕๖๖๑๐๘> (เข้าถึงวันที่ ๖ เมษายน ๒๕๖๐)

๒.๗ ทฤษฎี “การตีความตัวบทหรือคัมภีร์เป็นสำคัญ (Hermeneutic of the Text) ของกาดาเมอร์ (Hans-Georg Gadamer ๑๙๙๐)

ภูมิหลังทฤษฎี วิธีนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “การตีความแบบวิภาษวิธี” (dialectic hermeneutics) เพราะเน้นปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ตีความกับตำราหรือตัวบทเพื่อให้ได้ “ความเข้าใจใหม่ในเรื่องตัวตนที่แท้จริง” (A new philosophy of subject) เป็นตัวตนใหม่แบบ “ชีวิตและโลก” (life-world) ที่ไฮเดกเกอร์บอว่าเป็นตัวตนที่ประกอบไปด้วยความลำเอียงและชีวิตและโลกที่ก่อให้เกิดความรู้ต่อไปได้ เป็นความลำเอียงที่มีประโยชน์ ทำให้เกิดความหมายอย่างไม่มีที่สิ้นสุด กาดาเมอร์ต่อยอดแนวคิดของไฮเดกเกอร์ด้วยประโยคว่า “การเข้าใจคือการตีความ” (understanding was hermeneutical) โดยเขาสรุปหลักการตีความไว้ในหนังสือ ความจริงและวิธีการ (Truth and Method) ไว้ ๓ ประการ คือ

๑. ความจริงที่ได้จากการตีความไม่ใช่อัตโนมติทั้งหมด เหมือนกับความงามในศิลปะไม่ได้เป็นอัตวิสัยล้วน กล่าวคือความเข้าใจที่ได้จากการอ่านตัวบทหรือคัมภีร์หรือตำราไม่ใช่เป็นเรื่องสรุปยอดความเข้าใจของตนเองฝ่ายเดียว ตรงกันข้ามตัวบทนั้นๆ มีอิทธิพลต่อความเข้าใจของเรามากกว่าเรียกว่าหนังสืออ่านเราไม่ใช่เราอ่านหนังสือ หรือกีฬาเล่นเราไม่ใช่เราเล่นกีฬา เราเล่นไปตามกฎเกณฑ์ของกีฬานั้นๆ การชื่นชมศิลปะก็เหมือนกัน ความงามในศิลปะสะกดเราไม่ใช่เราหลงคิดเอาเองว่าศิลปะนั้นงาม ในข้อนี้กาดาเมอร์ สรุปว่า ความหมายของตัวบทสามารถตีความได้เกิดความตั้งใจของผู้แต่งตัวบทนั้น

๒. ความเชื่อเดิมไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อความเข้าใจใหม่ ซึ่งไม่เห็นด้วยกับไฮเดกเกอร์ ซึ่งถือว่าความรู้ใหม่นั้นครั้งหนึ่งเจอด้วยความเชื่อเดิม ความเชื่อเดิมในที่นี้หมายถึงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมทางความเชื่อหรือประเพณี (Tradition) ซึ่งเทียบได้กับเทวรูปของ ฟรานซิส เบคอน (Francis Bacon) ตัวอย่าง ชาวคริสต์โดยทั่วไปเมื่อเขาศึกษาหนังสือที่นักบุญออกัสตินเป็นผู้แต่ง สำหรับไฮเดกเกอร์ความเข้าใจของชาวคริสต์นั้นครั้งหนึ่งเป็นความเชื่อเดิมของเขา แต่กาดาเมอร์ถือว่า เขาสามารถเข้าใจหนังสือนั้นมากกว่าผู้แต่งเสียด้วยซ้ำ อีกตัวอย่างหนึ่ง ไฮเดกเกอร์ถือว่าถ้าชาวคริสต์ที่ศึกษาพุทธศาสนาความเข้าใจพระพุทธศาสนาของเขาครั้งหนึ่งจะผสมกับความเชื่อแบบคริสต์ แต่กาดาเมอร์ไม่เห็นด้วย เขาถือว่า ชาวคริสต์สามารถเข้าใจพระพุทธศาสนาได้เต็มที่เหมือนชาวพุทธตามทฤษฎีการหลอมละลายขอบฟ้าแห่งความรู้ (Fusion of Horizon) และทฤษฎีวิภาษวิธี (Dialectic)

๓. กาดาเมอร์ กล่าวว่า “ความเป็นจริงที่เราสามารถเข้าใจได้คือภาษา” (Being that can be understood is language) ภาษาไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือสื่อสารให้เราเข้าใจความเป็นจริงเท่านั้น แต่ภาษาคือความเป็นจริง คำว่าภาษาในที่นี้มีความหมายรวมไปถึงภาษาเขียนด้วย กาดาเมอร์จึงกล่าวว่า “การเข้าใจยึดโยงอยู่กับภาษาศาสตร์” กล่าวคือสรรพสิ่งมีโครงสร้างทางสภาวะที่เป็นประจำหรือมี

เอกลักษณ์ของมันเอง เราต้องเข้าใจภาษาหรือเอกลักษณ์นั้นจึงจะถือว่าความเข้าใจของเราถูกต้องตรงกับธรรมชาติของสิ่งนั้น ประเด็นที่ว่าภาษาเป็นได้ทั้งความจริงและเครื่องมือให้เข้าถึงความจริงทำให้แนวคิดการตีความของกาตาเมอร์เป็นทฤษฎีที่ประสานการตีความในฐานะเป็นทั้งวิทยาศาสตร์และมนุษยศาสตร์ จัดได้ว่าเป็นศาสตร์แห่งการตีความถึงความเป็นศาสตร์สากลในทฤษฎีของกาตาเมอร์นี้ เจฟฟ์ มัลพาส (Jeff Malpas) ซึ่งเป็นผู้รู้เกี่ยวกับประวัติและผลงานของกาตาเมอร์เป็นอย่างดีคนหนึ่ง ได้สรุปว่า “ฐานความคิดด้านการตีความ” (Hermeneutical Foundations) ของกาตาเมอร์นั้นมีองค์ประกอบสำคัญ ๓ ประการ ได้แก่

- ๑) การเสวนา (Dialogue) และปัญญาเชิงปฏิบัติ (Phronesis)
- ๒) ภาววิทยา (Ontology) และศาสตร์แห่งการตีความ (Hermeneutics)
- ๓) สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) และ “อัตวิสัยนิยม” (Subjectivism)

ทฤษฎีการตีความ : การหลอมละลายขอบฟ้าแห่งความรู้ (Theory of Fusion of Horizon) กาตาเมอร์พยายามแก้ปัญหาเรื่องขอบฟ้าของการตีความที่ดิลเทไท์ทิ้งไว้ โดยเสนอทฤษฎีหลอมละลายของขอบฟ้า ซึ่งสาระสำคัญว่าเรามีขอบฟ้าของเรา ประวัติศาสตร์แต่ละยุคแต่ละสมัยก็มีขอบฟ้าของตน ก่อให้เกิดวงกลมหรือวัฏจักรแห่งการตีความ(Hermeneutic circle)ซึ่งกิน ๒ ขอบฟ้าเมื่อเราอ่านตัวบทเขียนใดก็ตาม ตัวบทนั้นมีขอบเขตของมัน ผู้อ่านก็มีขอบเขตของตน ขอบเขตของผู้อ่านเป็นความเข้าใจล่วงหน้า(Pre understanding) คือความเข้าใจทุนเดิมที่มีอยู่แล้วก่อนอ่านตัวบทเขียน ครั้นอ่านตัวบทเขียนใด ขอบเขตของตัวบทนั้นก็ผสมผสานเข้ากับความเข้าใจล่วงหน้า พร้อมทั้งจะกระตุ้นให้เกิดความเข้าใจของผู้อ่าน ขอบฟ้าคือ กระบวนทัศน์อันเกิดจากความเข้าใจล่วงหน้าหรือศรัทธาที่เป็นทุนเดิมของตนเองที่ประการดังที่ปรากฏในปรัชญาของเบคอนนั่นเอง ไม่ว่าจะเป็นขอบฟ้าของผู้เขียนหรือของผู้อ่าน สำหรับคัมภีร์ไบเบิลชาวคริสต์เมื่อต้องการตีความยังเพิ่มขอบน้ำพระหฤทัยของพระเป็นเจ้าเข้ามาอีกขอบหนึ่งด้วย ชาวพุทธก็เช่นเดียวกัน เมื่อต้องการตีความตามหลักขอบฟ้าต้องเพิ่มหลักขอบฟ้าแห่งพระธรรมเข้ามาด้วย

ขอบฟ้าเป็นสิ่งที่เราต้องยอมรับและต้องใช้ในการเข้าใจและตีความ วิธีปรากฏการณ์เสนอวิธีทำให้ขอบฟ้าเป็นขอบฟ้าที่ไม่ลำเอียง โดยชักชวนและแนะวิธีให้เจ้าของขอบฟ้าวางใจเป็นกลางให้ได้มากที่สุด ส่วนที่ว่าทำอะไรและได้ผลอย่างไร เป็นเรื่องพึงติดตามต่อไป

การเข้าใจตัวบทและตีความตัวบทเขียนก็ดีหรือสร้างสรรค์ศิลปกรรมก็ดี เหมือนการเล่นเกมส์ คือเกิด “เหตุการณ์เชิงภาววิทยา”(Ontological event) ขึ้น คือผู้ตีความจะถูกดูดเข้าไปสู่ขอบของตัวบทและกลายเป็นส่วนหนึ่งของขอบนั้น กล่าวคือ จะมีการเปลี่ยนแปลงและปรับกรอบของผู้ตีความ โดยรับเอาส่วนหนึ่งของมันมาขยายขอบของตนออกไป ยิ่งเป็นตัวบทคัมภีร์ซึ่งผู้ตีความมีศรัทธาด้วยแล้ว การถูกดูดเข้าเช่นนี้จะเพิ่มทวีคูณ

กาดามเมอร์ สรุปต่อความคิดของไฮเดกเกอร์ว่า วิธีตีความของไฮเดกเกอร์ มิได้เป็นเพียงวิธีตีความเท่านั้น แต่ยังเป็นวิธีเสวนาระหว่างอดีต (บริบทที่เขียนข้อความ) กับปัจจุบัน(บริบทที่ตีความหมายข้อความ) ระหว่างบทเขียนตำรา(Text) กับผู้ตีความโดยแต่ละฝ่ายก็มีบริบทของตน และการตีความทำให้เกิดการผสมผสาน(fusion) ระหว่างบริบทหรือกรอบฟ้าขึ้น สื่อที่ทำให้เกิดการเสวนา เช่นนี้ก็คือ ภาษา ภาษาจึงมีเพียงเป็นเครื่องมือระบายความรู้สึกนึกคิดเท่านั้น แต่ยังเป็นแหล่งเก็บวัฒนธรรมและอดีต ภาษายังเป็นตัวพูดถึงอดีตและวัฒนธรรม ทำให้ผู้ใช้ภาษาอยู่ในกระแสแห่งประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม อย่างเช่น คัมภีร์ไบเบิลย่อมเป็นสื่อเสวนาระหว่างพระเจ้ากับผู้อ่านในปัจจุบัน โดยบริบทของผู้เขียนเป็นกุญแจดอกสำคัญที่จะให้เข้าใจน้ำพระทัยได้ลึกซึ้ง

ภาษาวิธี (Dialectic) กาดามเมอร์ได้รับอิทธิพลแนวคิดเรื่องภาษาวิธีมาจากเพลโต และเฮเกล เขาถือว่าภาษาวิธีของเพลโตเชื่อมโยงกับการเสวนาได้ดี เขาเริ่มภาษาวิธีแห่งการตีความด้วยหลัก ๓ อย่างคือ (๑) การเข้าใจ (Understanding) (๒)การอธิบายความ(Explanation)หรือการตีความ (Interpretation)หรือการแปลความ(Translation) และ(๓) การประยุกต์ใช้(Explication)ข้อสังเกตคือในขั้นที่สองคือการอธิบายความกินความรวมถึงการตีความและการแปลความอยู่ในขั้นนี้เบ็ดเสร็จ ตัวอย่างภาษาวิธีสำหรับการอ่านหนังสือหรือตัวบทใด อันดับแรกเรามีความเข้าใจซึ่งเกิดจากความรู้เดิมด้วย และขั้นที่สองเราสามารถอธิบายขยายความการเข้าใจหนังสือนั้นหรือแปลความหมายหนังสือนั้นให้ได้ความหมายยิ่งขึ้นไปและอันดับที่สามเราสามารถนำความรู้ที่ได้จากทั้งสองขั้นตอนนั้นไปประยุกต์ใช้ในชีวิตเรา โดยกาดามเมอร์เปรียบเทียบให้เห็นลักษณะของการตีความกฎหมาย เมื่อนักกฎหมายหรือผู้พิพากษาอ่านตัวบทกฎหมายเขาจะเข้าใจว่ามาตรานี้หมายถึงอะไร และสามารถอธิบายขยายความตัวบทนั้นได้และเมื่อตีความจนเป็นที่เข้าใจแล้วเขาก็จะนำตัวบทกฎหมายนั้นไปใช้ในการตัดสินความหรือวินิจฉัยคดีความนั้นๆ

การเสวนา (Dialogue) กาดามเมอร์ ถือว่าการเข้าใจนำไปสู่การเสวนา ในทำนองเดียวกันการเสวนาก็นำไปสู่การเข้าใจกัน เหมือนสำนวนไทยว่า “มีปัญหอะไรก็พูดกันให้เข้าใจ” ในการพูดจากันนั้นเมื่อทั้งสองฝ่ายเข้าใจกันพวกเขาย่อมมีจุดยืนร่วมกัน จากเดิมทั้งสองฝ่ายอาจมีจุดยืนต่างกัน ดังนั้นทฤษฎีการตีความแบบหลอมละลายขอบฟ้าแห่งความรู้จึงนำไปสู่การเสวนาที่ก่อให้เกิดความรู้ใหม่ที่มากกว่าเดิมได้ โดยนัยนี้กาดามเมอร์จึงถือว่าผู้อ่านหนังสือย่อมมีความเข้าใจความหมายได้มากกว่าผู้แต่งหนังสือเสียด้วยซ้ำ

อิทธิพลแนวคิด แนวคิดของกาดามเมอร์มีอิทธิพลต่อการทำศาสนาสัมพันธ์ในปัจจุบันอย่างมาก กาดามเมอร์เป็นนักตีความคนแรกที่น่าเสนอทฤษฎีการตีความเชิงปรัชญาและการประยุกต์ในทฤษฎี

การตีความทางปรัชญาเพื่อประโยชน์ของศาสนาสัมพันธ์ เพื่อแก้ปัญหาข้อขัดแย้งทางศาสนาซึ่ง ยอร์จ แมคคลีนแห่งมหาวิทยาลัยคาทอลิกแห่งอเมริกันนำไปประยุกต์ในการทำศาสนสัมพันธ์ระหว่างศาสนา^{๒๗}

๒.๘ บริบทพื้นที่เพื่อการวิจัย

๒.๘.๑ ประวัติวัดบ้านป่าแหนบ้านหนองไร่

เดิมที่บ้านป่าแหน ตั้งอยู่เหนือบ้านหนองไร่เป็นพื้นที่ติดต่อกันกับโรงเรียนบ้านป่าแหน หนองไร่วัดนี้ได้ตั้งขึ้นหลังจากผู้คนได้อพยพหนีภัยโรคระบาด ที่บ้านโคก (โคกใหญ่ กลองดัง) ประมาณ ปี ๒๔๕๐ หนีไปคนละทิศละทาง หนีไปตั้งบ้านตั้งๆ หลายหมู่บ้าน เช่นบ้านกล้วย บ้านดอน บ้านหนองไฮ อีกหลายๆ หมู่บ้านหนึ่งในจำนวนนั้นก็คือ บ้านป่าแหน บ้านหนองไร่ วัดบ้านแหน เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหลวงปู่องค์ดำ สร้างจากไม้จันทน์ อายุการสร้างประมาณ ๗๐๐ กว่าปี ความสูงของพระพุทธรูปหลวงปู่องค์ดำประมาณ ๒๐๐ เซนติเมตร ประวัติการสร้างไม่ปรากฏชัดเจนรู้แต่เพียงว่าเป็นพระที่ถูกนำมาจากจังหวัดเชียงใหม่ เป็นที่เคารพศรัทธาของชาวบ้านหลายหมู่บ้าน และทุกวันที่ ๒๗ เมษายน ของทุกปีจะมีบุญประจำปีเพื่อทรงน้ำหลวงปู่องค์ดำและเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน ในการร่วมกันทำบุญและทำความดี

ประมาณปี พ.ศ.๒๔๔๐ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ละแวกเดียวกัน รวมเป็นหมู่เดียวกัน ได้จัดตั้งวัดขึ้น อยู่ทิศเหนือบ้านหนองไร่ ชาวบ้านมาบวชจำพรรษาอยู่เรื่อยมา ซึ่งชาวบ้านตั้งชื่อบ้านเรียกกันเองว่า คุ่มบ้านหนองไร่ คุ่มป่าแหน ในราวปี พ.ศ.๒๔๕๐ จึงได้มีผู้ใหญ่บ้านคนแรก ชื่อว่า นายปา ฤทธิ์น้ำคำ (เมื่อก่อนเรียก ตากวนบ้าน) หมู่ที่ ๒๐ ต.ปอภาร อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด (บ้านป่าแหน, บ้านหนองไร่, เป็นหมู่ที่ ๒๐ ผู้ใหญ่บ้าน คนเดียวกัน) ประมาณปี พ.ศ. ๒๔๗๐ พระที่จำพรรษาอยู่ที่วัดเกิดอาพาธ และได้มรณภาพลง และมีญาติของพระคนหนึ่งป่วยอาการเหมือนกับพระที่มรณภาพ ต่อมาก็เสียชีวิตลง ชาวบ้านเกิดความกลัว จึงพากันย้ายบ้านหนีไปอยู่ตามหัวไร่ปลายนาตัวเอง บางกลุ่มก็เข้ามารวมกลุ่มที่ดงไม้แหน คือบ้านป่าแหน ปัจจุบัน พอโรคหายระบาด และสงบลง จึงย้ายคืนสู่ถิ่นเดิม วัดจึงกลายเป็นวัดร้างตั้งแต่นั้นมา ในปีเดียวกัน (พ.ศ.๒๔๗๐) นายปา ฤทธิ์น้ำคำ เสียชีวิตลง นายตากดสาพรมา ซึ่งเป็นลูกเขยนายปา ฤทธิ์น้ำคำ เป็นหนึ่งในผู้อพยพมาอยู่บ้านป่าแหน ไม่กลับคืนหนองไร่ ได้เป็นผู้ใหญ่บ้านแทนพ่อตา และมีนายบุญตา หงส์อุดร เป็นผู้ช่วย ได้มีความเห็นร่วมกับชาวบ้านทั้งสองคุ่ม (คุ่มบ้านป่าแหน, คุ่มบ้านหนองไร่) คือวัดร้างมานาน ไม่มีพระจำพรรษา และกุฏิ ศาลา ก็ทรุดโทรมเสียหายมาก จึงได้ย้ายศาลาการเปรียญมาตั้งด้านทิศตะวันตกของบ้านป่าแหน ซึ่งเป็นที่ดิน

^{๒๗} สรวินธุ์ วงษ์สะอาด, รูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท จากเว็บไซต์ <https://www.gotoknow.org/posts/๕๖๖๑๐๘> (เข้าถึงวันที่ ๖ เมษายน ๒๕๖๐)

ของนายบุญตา หงส์อุดร เอง เนื้อที่ ๔ ไร่ บริจาคให้ตั้งวัดแห่งนี้ ประมาณปี พ.ศ.๒๔๘๐ ก็ยังไม่มีพระมาจำพรรษา แต่ได้นิมนต์พระจากบ้านอื่นมารับสังฆทานอยู่เป็นประจำ

ปี พ.ศ.๒๔๙๐ มีพระจำพรรษา ชื่อ พระทองใบ ไม่ทราบฉายา และพระเคน

ปี พ.ศ.๒๔๙๓ นายบุญตา หงส์อุดร ได้เป็นผู้ใหญ่บ้านแทนนายดา กตสาพรมา ที่เสียชีวิต

ปี พ.ศ.๒๔๙๖ นายบุญตา เป็นกำนันมีการพัฒนาวัด วัดก็มีพระมาจำพรรษาอยู่มิได้ขาด วัดจึงถูกพัฒนามาตลอด

ปี พ.ศ.๒๕๑๒ ได้นิมนต์ พระอาจารย์สอนผาสุกโก (พ่อจารย์สอน สร้อยเสนา มีชีวิตอยู่) มาช่วยกันพัฒนาสถาสร้างกุฏิหลังใหญ่ ต่อมานายบุญตา หงส์อุดร ได้บริจาคที่ดิน ๓ งาน วัดจึงมีเนื้อที่ทั้งหมด ๖ ไร่ ต่อมาเมื่อพระมาจำพรรษามากขึ้นมีพระวิรัตน์ พระเคน พระนิน

ปี พ.ศ.๒๕๑๖ นายศิริ จันนาเวช ได้เป็นผู้ใหญ่บ้าน แทนนายบุญตา หงส์อุดร ซึ่งเป็นพ่อตา เกษียณอายุได้ทำนุบำรุงวัดต่อมา

ปี พ.ศ.๒๕๒๘ ได้เป็นผู้ใหญ่บ้านแทนนายศิริ จันนาเวช ลาออกจากผู้ใหญ่บ้าน

ปี พ.ศ.๒๕๓๑ พระเสาร์ กิตติสารโร ได้มาจำพรรษาที่วัดนี้ ก็ร่วมกับชาวบ้านซื้อศาลาหลังเก่า ย้ายปลูกไว้ทิศตะวันตกของวัดและได้สร้างวิหารแทนที่รื้อออกไป

ปี พ.ศ.๒๕๓๕ พระเสาร์ กิตติสารโร ก็ไปจำพรรษาที่วัดบ้านเหล่ากุด ในปีเดียวกันชาวบ้านได้ไปนิมนต์หลวงพ่อ จันดี วิสุทโธ จาก บ้านกล้วย ต.บ้านไชย อ.บ้านดุง จ.อุดรธานี มาจำพรรษา มาสร้างวิหารที่สร้างยังไม่เสร็จจนเสร็จสิ้น

ปี พ.ศ.๒๕๔๓ ได้รื้อศาลาหลังเก่าที่เป็นไม้ลงสร้างหลังใหม่ขึ้นแทนจนเสร็จ

ปี พ.ศ.๒๕๔๘ ได้สร้างเมรุ เผาศพ หนึ่งหลังสร้างเสร็จปี พ.ศ.๒๕๕๐ ใช้เวลาก่อสร้าง ๓ ปี ปัจจุบันมีพระจำพรรษาอยู่ ๓ รูป

รายนามเจ้าอาวาสที่จำพรรษาในปีต่างๆ ดังนี้

ปี ๒๔๙๓	พระทองใบ ปัจจะเน
ปี ๒๔๙๕	พระเคน พันธุ์มี
ปี ๒๔๙๗	พระจรินทร์ สมฤาแสน
ปี ๒๕๐๐	พระพรหมมา มาตย์เชียงไชย
ปี ๒๕๐๑	พระชาย ช้ายสนาม
ปี ๒๕๐๔	พระปัน อัคระวัฒน์ (ยุทโธไกล)
ปี ๒๕๑๒	พระคำสอน ผาสุกโก (สร้อยเสนา)
ปี ๒๕๑๖	พระเคน
ปี ๒๕๓๒	พระสมบุรณ์ ทิพกันยา

ปี ๒๕๓๔ พระคะเชนทร์ธีระคุณ
 ปี ๒๕๓๕ พระจันดี วิสุทโธ (ยุทโธกร)
 ปี ๒๕๕๑ – ปัจจุบัน พระนรินทร์ สีละเตโช (สาไชยันต์)

๒.๙ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑) เอกสาร

สมาคมสถาปนิกสยามในพระราชูปถัมภ์ ได้อธิบายในหนังสือ “สถาปัตยกรรมอีสาน” ความเป็นมาของชาวบ้าน ช่างแกะสลักและพระสงฆ์ ในรูปแบบงานพุทธศิลป์ที่เป็นรูปเคารพแฝงไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีความเชื่อในเรื่องต่างๆเข้ามาประกอบนอกเหนือจากพุทธศาสนา เช่น ความเชื่อในเรื่องไม้ แฝงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการคัดเลือกไม้มงคลตามความเชื่อเพื่อมาสร้างเป็นพระพุทธรูป อาทิ ไม้โพธิ์ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง นอกเหนือจากการเลือกไม้แล้วยังคำนึงถึงการตัดไม้ซึ่งนำเอาความเชื่อท้องถิ่นมาผนวกเข้ากับความรู้พุทธศาสนาและสร้างระบบพุทธปรัชญาท้องถิ่นขึ้น การตัดไม้โบราณเลือกเดือนที่เป็นมงคลดังนี้ ตัดไม้เดือน ๑-๔ ดินแกล ๕-๑๒ ท่านว่าไม้บวชจำศีล ตัดไม้ได้ภายหลังจากการตัดไม้จำต้องคำนึงถึงทิศทางในการล้มลงด้วยเช่นกัน ล้มไปทิศบูรพา ดี อากเนย์ไม่ดี ทักษิณ ไม่ดี หรดี ไม่ดี ปัจฉิม ไม่ดี พายัพ ไม่ดี อุดร ไม่ดี อีสาน ดี การล้มลงไปในทิศ บูรพาและอีสานตามความเชื่อนี้เหมาะสม ไม่ไปใช้ประโยชน์และไม่ผิดต่อความเชื่อพระไม้อีสาน คือ การแสดงออกถึงความเชื่อในการนับถือพระพุทธศาสนาของคนอีสาน^{๒๘}

วิบูลย์ ลีสุวรรณ ได้อธิบายไว้ในหนังสือ “ศิลปะชาวบ้าน Folk art” ความเป็นมาของการสร้างพระพุทธรูปไม่เป็นการทำความดีและยึดหลักตามกรอบของสังคมตามความเชื่อในพุทธศาสนา นอกจากเป็นภาพสะท้อนในด้านจริยศาสตร์ได้แสดงออกมาในรูปของศิลปะชาวบ้านหรือศิลปะท้องถิ่น ศิลปะชาวบ้าน คือ การร้องรำทำเพลง จิตรกรรม การวาดเขียน และอื่นๆซึ่งมีกำเนิดมาจากชีวิตจิตใจของประชาชน เรียกว่า ศิลปะชาวบ้าน^{๒๙}

สถิต วงศ์สวรรค์ ได้อธิบายไว้ในหนังสือ “ปรัชญาเบื้องต้น” ความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่น นำมาซึ่งการประยุกต์ให้สอดคล้องกับพระพุทธศาสนาและถ่ายทอดออกมาเป็น “พระพุทธรูปไม้อีสาน” ที่แสดงถึงการจัดระบบพุทธปรัชญาออกมาในรูปแบบท้องถิ่นและนำไปใช้ในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ประเพณีวัฒนธรรมที่สร้างกรอบของคุณธรรมและจริยธรรมของคนในสังคมให้อยู่อย่างเรียบร้อย

^{๒๘} สมาคมสถาปนิกสยามในพระราชูปถัมภ์, **สถาปัตยกรรมอีสาน**, (กรุงเทพมหานคร : เมฆาเพลส, ๒๕๓๐), หน้า ๑๓.

^{๒๙} วิบูลย์ ลีสุวรรณ, **ศิลปะชาวบ้าน Folk art**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๖), หน้า ๖.

ง่าย มีความเกี่ยวข้องในจริยศาสตร์หรือจริยปรัชญาว่าด้วยเรื่องความประพฤติกฎเกณฑ์แห่งการประพฤติและคุณค่าของจริยธรรม^{๓๐}

สำนักส่งเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ ได้อธิบายไว้ในหนังสือ **“เรือนไทยภาคอีสาน”** ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวอีสาน เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้ในการดำรงชีวิต ที่อยู่อาศัย รวมไปถึงความเชื่อทั้งความเชื่อดั้งเดิมที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ และความเชื่อในพระพุทธศาสนาที่เข้ามามีอิทธิพลต่อสังคมไทยรวมถึงสังคมของชาวอีสานนอกจากนั้นอิทธิพลของพุทธศาสนาที่ผสมผสานความเชื่อของสังคมอีสานระหว่างพระพุทธศาสนากับความเชื่อท้องถิ่นเดิมนั้นนับได้ว่าเป็นการสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของชาวอีสาน เช่น ประเพณี ฮีตสิบสอง คอง สิบสี่ บ้านพักอยู่อาศัย ศาสนสถาน ศาสนวัตถุชนิดต่างๆ พระพุทธรูปไม้อีสานก็เป็นหนึ่งในภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวอีสานที่ผสมผสานพุทธศาสนากับความเชื่อได้อย่างแนบเนียนความศรัทธาที่สอดแทรกจึงเป็นส่วนประกอบหลักในการสร้างพระพุทธรูปไม้ของชาวอีสานนั้นแฝงไว้ซึ่งแนวความเชื่อในเรื่องไม้ที่มีส่วนที่เป็นความเชื่อดั้งเดิมมาเป็นฐานความเชื่อในงานสร้างพระพุทธรูป เพราะคนอีสานมีวิถีชีวิตที่ผูกติดอยู่กับความเชื่อเรื่องไม้เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตอยู่ควบคู่กับสังคมอีสานนับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ความเชื่อเรื่องไม้จึงมีความสำคัญกับคนอีสานเป็นอันมาก นอกจากการใช้ประโยชน์จากไม้แล้วคนอีสานมีความเชื่อเกี่ยวกับไม้ต้นไม้อะเลาะพื้นที่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น ดอนปู่ตาเป็นดอนมีต้นไม้ใหญ่ไม่ไกลจากหมู่บ้าน และจะตั้งศาลที่เรียกว่าตูปเพื่อเป็นที่สถิตของผีบรรพบุรุษ^{๓๑}

วิโรฒ ศรีสุโร ได้อธิบายไว้ในหนังสือ **“ลิมอีสาน”** ความว่า พระพุทธรูปไม้ หรือ พระไม้จากที่ได้กล่าวมาในข้างต้นในเรื่องลิมหรือ อุโบสถ พระประธานในลิมอีสานเดิมนั้นนิยมแกะสลักด้วยไม้องค์ไม้ใหญ่โตนัก เรียก“พระไม้” พระไม้อีสานเป็นการแสดงออกถึงความเคารพและศรัทธาในพระพุทธศาสนาของคนอีสานที่สะท้อนออกมาในรูปของวัตถุที่เป็นรูปธรรม^{๓๒}

กรมการศาสนา ได้อธิบายไว้ในหนังสือ **“ประวัติพุทธรูปปางต่างๆ”** ความว่า พระพุทธรูปไม้ หรือที่นิยมเรียกสั้นๆว่า พระไม้ เป็น ศาสนวัตถุที่ครั้งหนึ่งนิยมสร้างเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมคนอีสาน ซึ่งสะท้อนความเป็นอยู่วิถีชีวิต ประเพณีภูมิปัญญาและถ่ายทอดออกมาเป็นพระไม้แสดงถึงเอกลักษณ์ของคนอีสาน ตามคติความเชื่อในพระพุทธศาสนาการสร้างพระพุทธรูปหากเชื่อตามตำนานที่สืบทอดกันมานั้น “สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงรา

^{๓๐} สถิต วงศ์สุวรรณ, **ปรัชญาเบื้องต้น**, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อักษรพิทยา, ๒๕๓๗), หน้า ๑๓๖.

^{๓๑} สำนักงานส่งเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, **เรือนไทยภาคอีสาน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานส่งเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, ๒๕๓๖), หน้า ๑๒๔.

^{๓๒} วิโรฒ ศรีสุโร, **ลิมอีสาน**, (กรุงเทพมหานคร : เมฆาเพลส), ๒๕๓๖, หน้า ๙๙.

ชานุกาพได้ทรงนิพนธ์ไว้ว่า เรื่องที่จะเกิดมีพระพุทธรูปขึ้นนั้น มีในหนังสือเรื่องตำนานพระแก่นจันทน์กล่าวว่า เมื่อพระพุทธรองค์เสด็จไปประทานเทศนาโปรดพระมารดาต้องอยู่ในดาวดึงส์สวรรค์พรรษาหนึ่งนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศล ผู้ครองโกศลชนบทมิได้เห็นพระพุทธรองค์เป็นเวลาช้านาน ก็มีความริญจวนคิดถึงพระพุทธรองค์ จึงตรัสสั่งให้นายช่างทำพระพุทธรูปขึ้นด้วยแก่นจันทน์แดง ประดิษฐานไว้เหนืออาสน์ที่พระพุทธรเจ้าเคยประทับ ครั้นพระพุทธรองค์เสด็จลงมาจากดาวดึงส์สวรรค์มาถึงที่ประทับด้วยพระบรมพุทธานุภาพบันดาลให้พระพุทธรูปแก่นจันทน์เลื่อนหลักไปจากอาสน์ แต่พระตถาคตเจ้าตรัสให้รักษาพระพุทธรูปนั้นไว้เพื่อสาธุชนจะได้ใช้เป็นแบบอย่างสร้างพระพุทธรูปเมื่อพระองค์ล่วงลับไปแล้ว ความที่กล่าวในตำนานนั้นประสงค์อ้างว่าพระพุทธรูปแก่นจันทน์องค์นั้นเป็นต้นแบบอย่างพระพุทธรูป ซึ่งสร้างต่อกันมาในภายหลังหรือนัยหนึ่งก็อ้างว่า พระพุทธรูปมีขึ้นโดยพระบรมพุทธานุญาตและเหมือนพระองค์ เพราะตัวอย่างสร้างขึ้นในสมัยพุทธกาล” หากนับตามตำนานพระไม้แก่นจันทน์แดงแล้ว การปรากฏของพระพุทธรูปคงจะเริ่มเกิดขึ้นในสมัยพุทธกาลก่อนพระพุทธรเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน^{๓๓}

นิยม วงศ์พงษ์คำ ได้อธิบายไว้ในหนังสือ “พระไม้อีสาน” ภูมิปัญญานี้เองได้ถ่ายทอดลักษณะของไม้ไว้ เพื่อง่ายแก่การนำมาใช้ในการสร้างพระพุทธรูป ซึ่งไม้หลักที่นิยมนำมาใช้แกะสลักไม้มีดังนี้

๑. ไม้โพธิ์ เป็น ต้นไม้ชั้นสูง และมีความสำคัญเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ในสมัยโบราณจึงได้นำกิ่งโพธิ์ที่หันไปทางทิศตะวันออกมาแกะสลักเป็นพระพุทธรูป ส่วนรากนิยมนำมาแกะสลักมหาสาวก หรือเรียกว่าพระภควัม

๒. ไม้คูณ หรือราชพฤกษ์ เป็นไม้ยืนต้นเนื้อ ค่อนข้างนุ่ม ในภาษาอีสาน หมายถึงความเป็นสิริมงคลและหมายถึงการค้าคุณให้อยู่เย็นเป็นสุข ชาวบ้านนิยมใช้ส่วนกิ่งและลำต้น (เรียกแก่นคูณ) มาสลักเป็นพระไม้ สำหรับกราบไหว้บูชา

๓. ไม้ยอ เช่นเดียวกับ คุณยอเป็นต้นไม้ที่มีชื่อเป็นสิริมงคลการนำต้นยอมาทำพระไม้เพื่อหวังอานิสงส์ให้คนนิยมยกย่อง

๔. ไม้จันทน์ (แก่นจันทน์) ตามตำนานพระแก่นจันทน์ที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้น

๕. ไม้พยุง เป็นไม้มงคลที่หมายถึงการช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งตนเองและผู้อื่น และเชื่อว่าจะมั่งมีศรีสุข

๖. ไม้ขนุน หมายถึงเกื้อหนุนหนุนเจ้า ให้มีความสุขทั้งชาตินี้ชาติหน้า

๗. ไม้กระโดน ในภาษาอีสานโดน หมายถึงนาน จะทำให้อายุยืนนานหรืออานิสงส์อยู่นาน

^{๓๓} กรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติพุทธรูปปางต่างๆ, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๕), หน้า ๕-๖.

๘. ไม้มะขาม เชื่อว่ามะขามเป็นต้นไม้ที่มั่นคงแข็งแรง การนำมาใช้เพื่อความยืนนานของอายุ ความแข็งแรง

๙. ไม้โมกมัน เป็นไม้เนื้ออ่อนที่นิยมนำมาสร้างพระพุทธรูปไม้ เนื้ออ่อนน้ำหนักเบา และแกะง่ายนอกจากนี้ยังมีการเลือกไม้ตามคติความเชื่ออื่นๆโดยยึดหลักไม้มงคลเป็นหลักแล้ว บางครั้งก็มิได้คำนึงถึงระเบียบกติกามากนัก ขอให้ไม้ที่หาได้ง่าย มีน้ำหนักเบา แกะง่าย หรือบางครั้งก็เป็นไม้เนื้อแข็ง^{๓๔}

สมพร อยู่โพธิ์ มีหลักฐานและตำนานเกี่ยวกับการกำเนิดพระพุทธรูปไม้แก่นจันทน์ ที่ได้บ่งชี้ไว้ชัดเจนว่ามีพระพุทธรูปกำเนิดมาเป็นครั้งแรกในโลกร่วมสมัยกับพระพุทธรูปแล้ว ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นพระพุทธรูปองค์แรกของโลกที่แกะสลักจากไม้แก่นจันทน์ ซึ่งในระยะเวลาต่อมาชักนำไม้ชนิดอื่นมาแกะสลักด้วยที่นิยมได้แก่ ไม้โพธิ์ ถือว่าเป็นไม้ที่มีคุณค่าสูงกว่าไม้ชนิดอื่น เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา การสร้างพระพุทธรูปของพุทธศาสนิกชนในสมัยแรกนั้นน่าจะไม่มี ความหมายกว้างขวางกันออกไปถึงพระพุทธรูปหรืออาการ คงจะสร้างขึ้นเป็นพระพุทธรูปสำหรับสักการะเพื่อเป็นเครื่องเตือนใจ ให้ระลึกถึงพระคุณของพระองค์เป็นที่ตั้งแห่งพุทธานุสสติเท่านั้น ลักษณะพระพุทธรูปที่แกะสลักจากไม้นี้ เข้าใจว่าแต่เดิมไม่มีการสร้างพระพุทธรูปที่มีลักษณะเหมือนพระพุทธรูปด้วย เนื่องจากในอินเดียสมัยนั้นยังมีข้อห้ามทำรูปคนสำหรับเคารพ จึงไม่มีผู้ใดทำรูปพระพุทธรูปเป็นรูปมนุษย์ แต่มีขออนุญาตให้ทำรูปอื่นที่เป็นสัญลักษณ์ขึ้นแทนได้จึงปรากฏมีผู้สร้างรูปสัญลักษณ์ขึ้นแทนด้วยความเคารพศรัทธา เช่น ให้ทำเป็นรูปม้าผูกเครื่องไม่มีคนขี่ในปางมหาภิเนษกรรมหรือทำเป็นรูปธรรมจักร มีรูปกวางมอชในปางประทานปฐมเทศนา อันหมายความว่าทรงแสดงพระธรรมจักรกับปวัตตสูตร ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน หรือปางประสูติ ให้ทำรูปพระนางสิริมหามายากำลังประทับนั่งหรือยืนอยู่บนดอกบัว มีช้างสองเชือกถือปูลงพระหรือหม้อที่ใส่น้ำจันเต็มซึ่งแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ เทलगบนเศียรของนางกษัตริย์ ดังที่ปรากฏอยู่ที่พระมหาสุปสาณจีเป็นต้น ^{๓๕}

๒) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ญาณภัทร ยอดแก้ว ได้ทำวิจัยเรื่อง ทศนคติที่มีต่อการบูชาพระพุทธรูปในสังคมไทย ผลการวิจัยพบว่า ความแตกต่างกันของพระพุทธรูปในยุคสมัยและสังคมที่แตกต่างกัน สะท้อนให้เห็นแนวความคิดในการสร้างที่มีที่มาที่ไปอันละเอียดอ่อน ลึกซึ้ง การสร้างพระพุทธรูปจึงมิใช่เป็นเพียงการสร้างรูปเหมือนของพระพุทธรูปเท่านั้น แต่ยังมีย่อยอื่น ๆ ที่น่าสนใจอีก อาทิ ความจริง ความดี และความงาม ซึ่งเป็นแนวความคิดที่แฝงอยู่กับการสร้างพระพุทธรูปและก่อให้เกิดคุณค่าอย่างยิ่งต่อปัจเจกบุคคล สังคมและพระพุทธศาสนา การศึกษาและอธิบายแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปนั้น อาจ

^{๓๔} นิยม วงศ์พงษ์คำ, พระไม้อีสาน. (ขอนแก่น: โรงพิมพ์ศิริภักดิ์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๖.

^{๓๕} สมพร อยู่โพธิ์, พระพุทธรูปปางต่างๆ, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๑๕), หน้า ๑๓.

อาศัยแนวคิดเชิงปรัชญามาเป็นแนวทางได้ เพราะปรัชญามีเนื้อหาที่ครอบคลุมถึงเรื่องแนวคิดดังกล่าว ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอเป็นลำดับไป ปรัชญา (Philosophy) เป็นศาสตร์ที่พยายามแสวงหาความจริงเกี่ยวกับโลกและชีวิต เพื่อตอบสนองความต้องการทางปัญญา ซึ่งเริ่มต้นมาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณและมีพัฒนาการมาจนถึงปัจจุบัน ความรู้ทางปรัชญาเป็นความรู้ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ซึ่งเกือบทุกคนอยู่ในฐานะที่จะมีส่วนร่วมให้ความคิดเห็นได้ เพราะศาสตร์อื่น ๆ เช่น วิทยาศาสตร์นั้นปัจจัยที่จะนำไปสู่ความเข้าใจ คือ การศึกษา อบรมและมีกรรมวิธีต่าง ๆ แต่ในปรัชญาอาจกล่าวได้ว่าแทบทุกคนสามารถร่วมพูดคุยโดยไม่ต้องศึกษาพิเศษเป็นการเฉพาะเจาะจง ความเป็นมนุษย์เอง โชคชะตาของตัวเอง ประสบการณ์ของตัวเอง เป็นปัจจัยที่พอเพียง ปรัชญาจึงเป็นของกลางที่อาจหยิบยกมาใช้ได้ทุกยุคทุกสมัย แม้ในปรัชญานั้นไม่มีความรู้ใดที่เป็นขั้นสุดท้ายและเป็นที่ยอมรับโดยเอกฉันท์หรือไม่สามารถบอกให้เราทราบได้จริง ๆ ว่าอะไรคือคำตอบที่ถูกต้องต่อปัญหาที่ความสงสัยได้ก่อให้เกิดขึ้น แต่ก็สามารถทำให้เราเห็นความอาจเป็นไปได้มากมาย ซึ่งจะ使得ความคิดของเรากว้างขวางออกไป และปลดปล่อยเราให้เป็นอิสระจากขนบธรรมเนียม จารีตประเพณีต่าง ๆ ที่บีบรัดเราอยู่ ซึ่งเบอร์ทรานด์ รัสเซลล์ ได้กล่าวไว้ว่า “การศึกษาปรัชญาให้เข้าใจอย่างละเอียด จำเป็นต้องมีความรู้รอบด้านในทุกสาขาวิชา เพราะทุกสาขาวิชาก็อยู่ในขอบเขตของปรัชญาทั้งสิ้น ปรัชญาคลุมไปทุกศาสตร์” จึงกล่าวได้ว่า ปรัชญาเกี่ยวข้องกับมนุษย์ในทุกๆ เรื่อง แม้การสร้างพระพุทธรูป ซึ่งเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความศรัทธาที่มีต่อศาสนาที่ไม่พ้นที่จะเกี่ยวข้องกับปรัชญา ทั้งนี้เมื่อพิจารณาถึงความชัดเจนในเนื้อหาสาระของปรัชญาแต่ละสาขาจะพบว่าสาขาที่มีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปโดยตรงน่าจะเป็นคุณวิทยา(Axiology) โดยเฉพาะเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับจริยศาสตร์ (Ethics)และสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) เพราะแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปตลอดถึงการบูชาพระพุทธรูปมีความเกี่ยวข้องอย่างชัดเจนกับเรื่องความดีหรือจริยธรรมและความงามหรือสุนทรียภาพอันเป็นสาระสำคัญในจริยศาสตร์และสุนทรียศาสตร์^{๓๖}

๒.๑๐ สรุป

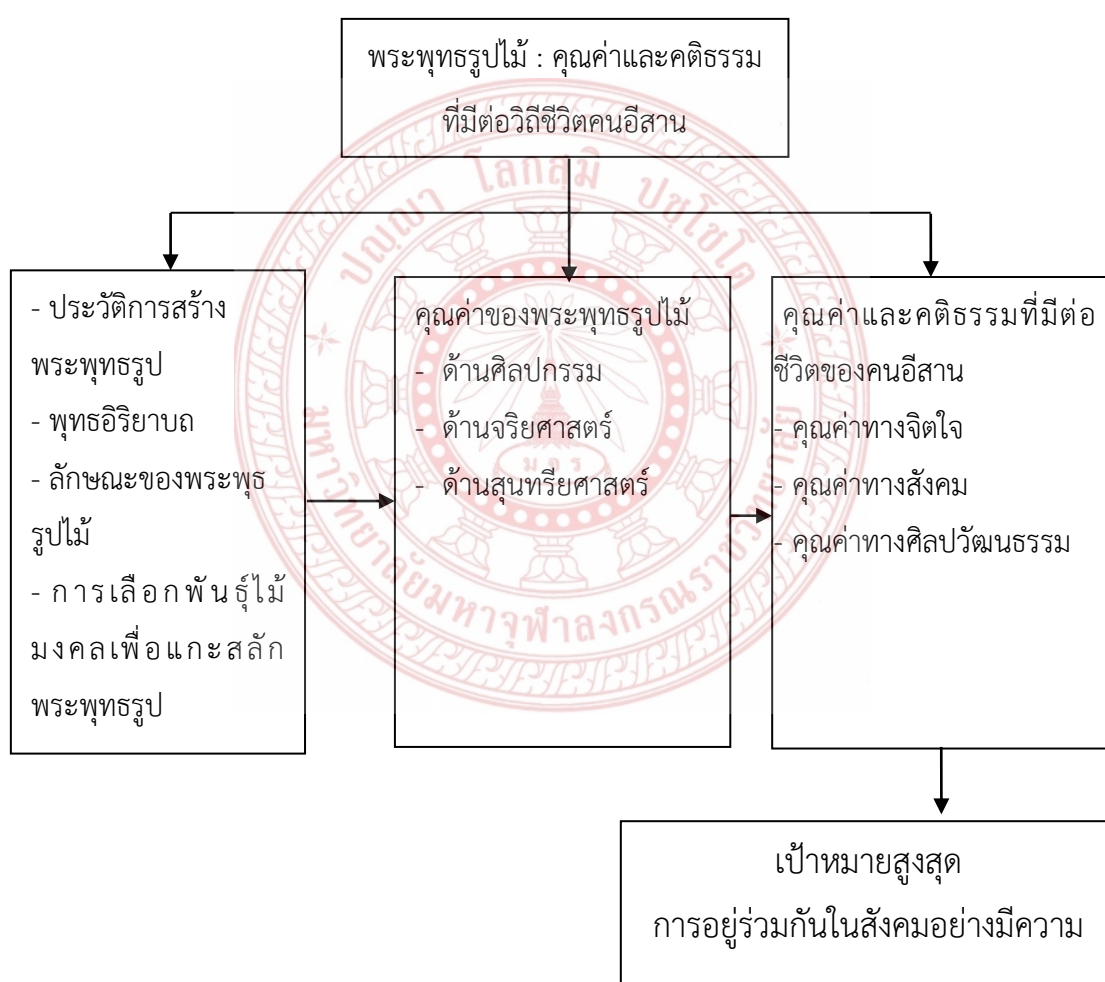
จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของการสร้างพระพุทธรูปสมัยต่าง ๆ จะเห็นได้ว่าการสร้างพระพุทธรูปนั้นเพื่อเป็นพุทธานุสสติเครื่องระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้าและเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจรวมถึงเป็นแนวทางของการทำความดีละเว้นความชั่วทั้งปวงด้วยการน้อมนำหลักคำสอนของพระพุทธเจ้ามาเป็นเครื่องดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท การสร้างพระพุทธรูปมีการวิวัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของคนในประเทศไทยเป็นอย่างมากโดยเฉพาะคน

^{๓๖} ญาณภัทร ยอดแก้ว, งานวิจัยเรื่องทัศนคติที่มีต่อการบูชาพระพุทธรูปในสังคมไทย.๒๕๕๒, แหล่งที่มา: <https://www.gotoknow.org/posts/402000> สืบค้นเมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๐

ในภาคอีสานที่มีความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปไม้เพื่อเป็นสื่อกลางของการทำความดีงามต่างๆ และเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของตนและชุมชนให้อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข และยังมีการพรรณนาถึงอานิสงค์ของการสร้างพระพุทธรูปไม่ว่ามีอานิสงค์มากมาย รวมถึงมีการเลือกไม้ที่เป็นมงคลในการแกะสลักพระไม้เพื่อการเคารพบูชา

๒.๑๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจึงกำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยซึ่งเป็นกรอบแนวคิดที่สำคัญในลักษณะของกระบวนการในการวิจัยไว้ ดังนี้

ภาพประกอบที่ ๒.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องพระพุทธรูปไม้ : คุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสาน ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัยไว้ดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

๓.๒ ประชากรกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูล

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๓.๔ การสร้างเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๕ ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

๓.๖ ระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๗ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๘ การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อทำการวิจัยถึงพระพุทธรูปไม้ : คุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสาน(The Wood Buddha : the value and principle on I – SAN people.) โดยมีวิธีการศึกษาข้อมูลชั้นปฐมภูมิได้แก่พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวมถึงข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก และข้อมูลชั้นทุติยภูมิได้แก่เอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เชิงพรรณนา

๓.๒ ประชากรกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูล

กลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเลือกกลุ่มเป้าหมายโดยการเลือกแบบเจาะจง ได้แก่ พระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้าน เจ้าหน้าที่วัฒนธรรม เจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนา และประชาชนทั่วไป รวม ๒๐ รูป /คน ประกอบด้วย พระสงฆ์จำนวน ๕ รูป ปราชญ์ชาวบ้านจำนวน ๕ คน นักวิชาการ จำนวน ๕ คน และประชาชนทั่วไปจำนวน ๕ คน

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การทำวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เครื่องมือที่ใช้ในการทำวิจัยถึงพระพุทธรูปไม้ : คุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสานมีดังนี้

๑. แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) เพื่อสัมภาษณ์บริบทชุมชน
๒. แนวทางการสัมภาษณ์ (interview Guide) เพื่อสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกตามวัตถุประสงค์
๓. แนวทางการสังเกต (Observation) เพื่อสังเกตการณ์การมีส่วนร่วม
๔. สมุดจดบันทึกข้อมูลภาคสนามเพื่อตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูล
๕. เครื่องบันทึกเสียงและกล้องถ่ายภาพ

๓.๔ การสร้างเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การสร้างและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้ดำเนินการ ดังนี้

๑. ศึกษาทฤษฎี แนวคิด งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เกี่ยวกับพระพุทธรูปไม้ : คุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสาน
๒. สร้างแบบสัมภาษณ์ให้ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ในการวิจัย
๓. นำแบบสัมภาษณ์ไปให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเที่ยงตรงตามเนื้อหา (Content validity)
๔. นำแบบสัมภาษณ์ไปปรับปรุงตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ
๕. นำแบบสัมภาษณ์ไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก

๓.๕ ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

การทำวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เครื่องมือที่ใช้ในการทำวิจัยถึงพระพุทธรูปไม้ : คุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสาน โดยกำหนดขั้นตอนไว้ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การออกพื้นที่เพื่อสำรวจพระพุทธรูปไม้จากวัดต่างๆ ในจังหวัดขอนแก่น จังหวัดร้อยเอ็ดและจังหวัดสกลนคร ที่มีลักษณะโดดเด่น

ขั้นตอนที่ ๒ การจัดหมวดหมู่พระพุทธรูปไม้

ขั้นตอนที่ ๓ การศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสารเชิงวิชาการต่างๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

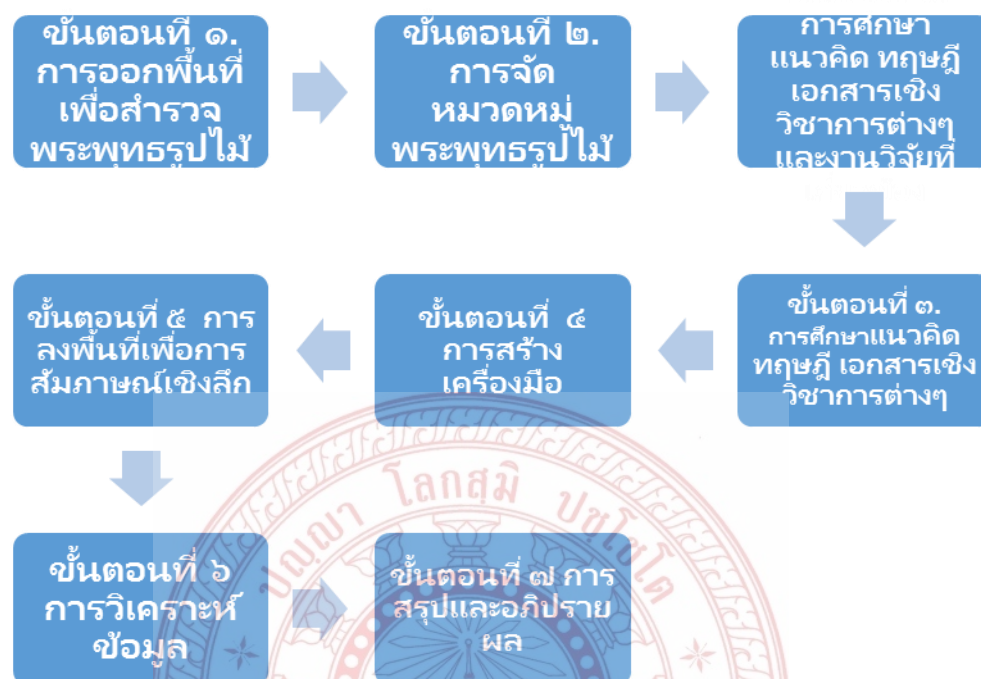
ขั้นตอนที่ ๔ การสร้างเครื่องมือเพื่อการสัมภาษณ์เชิงลึก

ขั้นตอนที่ ๕ การลงพื้นที่เพื่อการสัมภาษณ์เชิงลึก

ขั้นตอนที่ ๖ การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก

ขั้นตอนที่ ๗ การสรุปและอภิปรายผลการวิจัย

สรุปเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

๓.๖ ระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ตุลาคม ๒๕๖๐ – ตุลาคม ๒๕๖๑

๓.๗ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์ การจดบันทึกภาคสนาม มาจัดเป็นหมวดหมู่ โดยมีวิธีการดังนี้

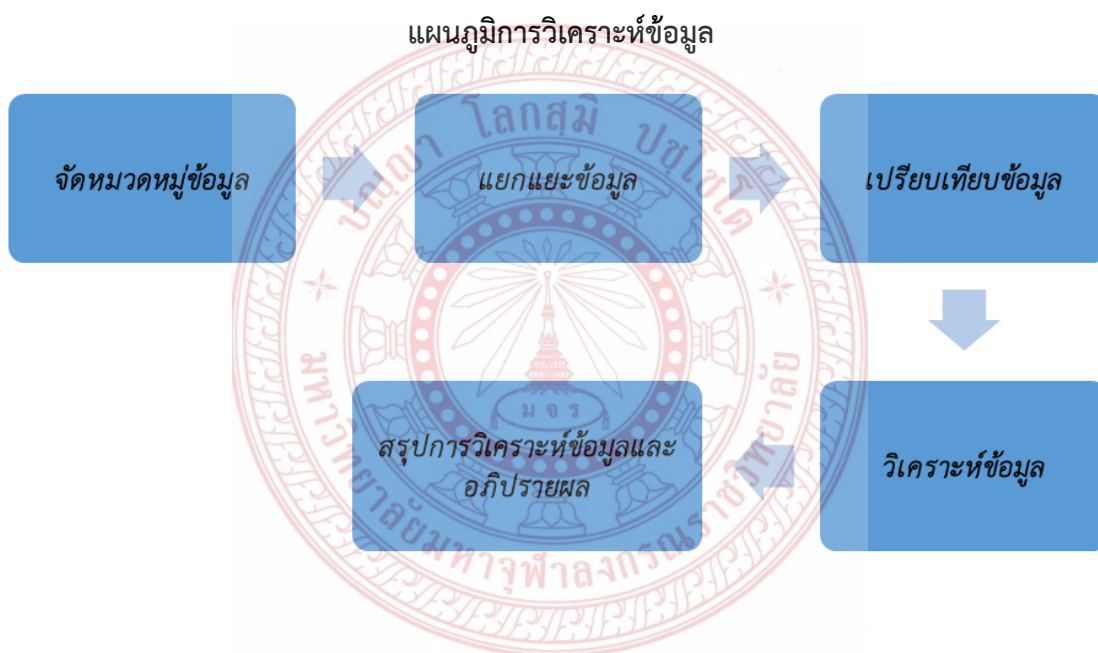
๑) รวบรวมข้อมูลเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙

๒) รวบรวมข้อมูลเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) คือ เอกสาร งานวิจัย งานสารนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ ตำรา และบทความทางวิชาการ ที่เกี่ยวข้อง

๓.๘ การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์ การจดบันทึกภาคสนามนั้นมาวิเคราะห์โดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ตามหลักอุปนัยวิธี โดยกำหนดการวิเคราะห์ไว้ดังนี้

- ๑) จัดหมวดหมู่ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ที่ได้มาทั้งหมด
- ๒) แยกแยะข้อมูล ในด้านต่างๆ ตามวัตถุประสงค์อย่างเป็นระบบ
- ๓) เปรียบเทียบข้อมูล ลักษณะที่เหมือนกันและแตกต่างกัน
- ๔) วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ตามหลักอุปนัยวิธี
- ๕) สรุปการวิเคราะห์ข้อมูล

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่องการวิจัยเรื่อง พระพุทธรูปไม้ : คุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสาน ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยขอเสนอข้อมูลผลการวิเคราะห์ข้อมูลดังต่อไปนี้

๔.๑ ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูล

๔.๒ ประวัติและลักษณะของพระพุทธรูปไม้

๔.๒.๑ ด้านประวัติของการสร้างพระพุทธรูปเพื่อการเคารพบูชา

๔.๒.๒ ด้านพุทธอิริยาบถหรือลักษณะของพระพุทธรูปไม้

๔.๒.๓ ด้านการเลือกพันธุ์ไม้มงคลเพื่อแกะสลักพระพุทธรูป

๔.๓ คุณค่าทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปไม้

๔.๓.๑ ด้านศิลปกรรม

๔.๓.๒ ด้านจริยศาสตร์

๔.๓.๓ ด้านสุนทรียศาสตร์

๔.๔ คุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนอีสาน

๔.๔.๑ คุณค่าที่มีต่อจิตใจของคนอีสาน

๔.๔.๒ คุณค่าทางสังคมของคนอีสาน

๔.๔.๓ คุณค่าทางวัฒนธรรมของคนอีสาน

๔.๑ ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูล

ผลการวิจัยพบว่า ผู้ให้ข้อมูลจำนวน ๒๐ รูป/คน จำนวนผู้ให้ข้อมูลเป็นชายทั้งหมด จำนวน ๒๐ รูป/คน อยู่ในช่วงอายุ ๗๐-๘๐ ปี มากที่สุดจำนวน ๙ คน ๖๐- ๖๙ ปี จำนวน ๕ คน ๕๐ - ๕๙ ปี จำนวน ๔ คน และน้อยสุด ๕๐-๕๙ ปี จำนวน ๒ คน ด้านระดับการศึกษาพบว่า ปริญญาโทมากที่สุด จำนวน ๗ คน มัธยมปลาย จำนวน ๕ คน ปริญญาเอก จำนวน ๓ คน มัธยมต้น จำนวน ๒ คน ประถมศึกษา จำนวน ๒ และน้อยสุดปริญญาตรี จำนวน ๑ คน

๔.๒ ประวัติและลักษณะของพระพุทธรูปไม้

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่าประวัติและลักษณะของพระพุทธรูปไม้ ใน ๓ ด้าน คือด้าน ประวัติของการสร้างพระพุทธรูปเพื่อการเคารพบูชา ด้านพุทธอิริยาบถหรือลักษณะของพระพุทธรูปไม้ และด้านการเลือกพันธุ์ไม้มงคลเพื่อแกะสลักพระพุทธรูปสรุปได้ดังนี้

๔.๒.๑ ด้านประวัติของการสร้างพระพุทธรูปเพื่อการเคารพบูชา ผลการวิจัยพบว่า

การสร้างพระพุทธรูปไม้ใช้การสร้างรูปเหมือนของพระพุทธรูปเจ้าแต่เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูป พระพุทธรูปจึงมีรูปแบบและลักษณะที่ต่างกันตามยุคสมัยและสกุลช่างที่ทำอาจทำด้วย โลหะ ปูน หิน ดินเหนียวหรือไม้ มีขนาดที่ต่างกันออกไปตามแต่ค่านิยม แต่สิ่งสำคัญในการสร้างพระพุทธรูปทุกยุคสมัยและทุกตระกูลช่างจะมีสัญลักษณ์สำคัญที่เป็นเครื่องบ่งบอกว่ารูปนั้นเป็นพระพุทธรูป จะต้องคง มหาปฐักลักษณะ หรือลักษณะของมหาบุรุษ รวม ๓๒ ประการ เอาไว้ ประเด็นสำคัญในการสร้างพระพุทธรูปมีจุดประสงค์ที่เป็นคุณค่าที่แท้จริงคือเพื่อให้ผู้น้อมระลึกถึงพระคุณของพระพุทธรูปได้แก่พระบริสุทธิคุณ พระปัญญาคุณ และพระมหากรุณาคุณ ทั้งยังเป็นเครื่องเตือนสติไม่ให้ทำชั่วด้วยการระลึกถึงพระคุณของพระองค์เรียกว่า พุทธานุสติ การได้บูชาพระพุทธรูปก่อให้เกิดการระลึกถึงพระพุทธรูป โดยเฉพาะการระลึกถึงพระพุทธรูปคุณ และพระพุทธรูปจริยวัตรที่พระองค์ได้ทรงปฏิบัติ ซึ่งในความเป็นมาของการสร้างพระพุทธรูปก็จะเห็นได้ว่า ในยุคแรกของการสร้างพระพุทธรูปก็เพราะระลึกถึงพระคุณของพระพุทธรูป และการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาก็ทำให้พระพุทธรูปที่เป็นนามธรรมถูกสื่อมาในรูปธรรม ซึ่งบุคคลสามัญทั่วไปสามารถมองเห็นได้ง่าย ข้อนี้ถือว่าเป็นจุดมุ่งหมายที่เป็นคุณค่าแท้ได้ และพระพุทธรูปไม้ที่ถือว่าเก่าแก่ของภาคอีสานคือ พระติ้วหรือพระเทียม วัดโกลาส(วัดศรีบัวบาน) อำเภอมะนัง จังหวัดนครพนม เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยแกะสลักด้วยไม้ดีวลงรักปิดทอง สร้างเมื่อพุทธศักราช ๑๓๒๘ สมัยศรีโคตรบูร ขนาดหน้าตักกว้าง ๓๙ ซม. สูง ๖๐ ซม. มีอายุประมาณ ๑๒๓๒ ปี ปัจจุบันประดิษฐาน ณ บุษบกภายในอุโบสถของวัดจนถึงปัจจุบัน ดังคำกล่าวของ อุดม บัวศรี* (อายุ ๘๐ ปี) ที่กล่าวว่า

“ ประวัติการสร้างพระพุทธรูปมีมาแต่สมัยครั้งพุทธกาลในพรรษาที่ ๗ ที่พระพุทธเสด็จไปแสดงอภิธรรมโปรดพุทธมารดาที่สวรรค์พระเจ้าปเสนทิโกศลได้มีพระบัญชาให้ช่างหลวงแกะสลักพระพุทธรูปเหมือนพระพุทธรูปเจ้าด้วยไม้แก่นจันทร์เจ้าเพื่อการสักการบูชาและระลึกถึงพระองค์และหลังพุทธปรินิพพานก็มีค่านิยมในการสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นพุทธานุภาพมีการสร้างด้วยวัสดุต่างตามยุคสมัยเช่น หิน โลหะ เขาสัตว์ ไม้ และปูนปั้น โดยมีจุดประสงค์เพื่อ การสักการบูชาและระลึกถึงพุทธรูปได้แก่พระบริสุทธิคุณ พระปัญญาคุณ และพระมหากรุณาคุณ ทั้งยังเป็นเครื่องเตือนสติให้ทำแต่ความดีเว้น

* ปราชญ์ชาวบ้านและอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ มจร.วิทยาเขตขอนแก่น สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน

ความชั่วทั้งปวง ในการสร้างพระพุทธรูปนั้นมีอิทธิพลแผ่ขยายมายังประเทศไทยและลาวโดยเฉพาะภาคอีสานมีค่านิยมในการแกะสลักพระพุทธรูปด้วยไม้ที่เป็นมงคลเพื่อการสักการบูชาเป็นการตั้งพุทธรูปทั้ง ๓ ที่เป็นนามธรรมออกมาเป็นรูปธรรมเพื่อความเข้าใจของผู้กราบไหว้”ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของชอบ ดีสวนโคก^๒ (อายุ ๗๔ ปี) ที่กล่าวว่า

“ มีตำนานกล่าวว่าพระเจ้าปเสนทิโกศลได้สร้างพระพุทธรูปไว้สักการบูชาในขณะที่พระพุทธรูปเจ้าเสด็จไปโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ในพรรษาที่ ๗ ที่พระพุทธรูปเจ้าเสด็จไปแสดงอภิธรรมพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงโปรดให้ช่างหลวงแกะสลักพระพุทธรูปด้วยไม้แก่นจันทร์ และตามประวัติศาสตร์ไทย-ลาว ที่มีการนับถือพระพุทธรูปศาสนามาตั้งแต่สมัยขุนหลวงสีเภา ประมาณพ.ศ.๖๑๒ นครายลาว อาณาจักรหนองแสง ก็มีค่านิยมในการแกะสลักพระพุทธรูปด้วยไม้และวัสดุต่างๆ และในสมัยพระเจ้าฟ้ารุ่ง ประมาณพ.ศ.๑๙๐๒ ได้มีการแกะสลักพระบาง ปางห้ามญาติ ขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นเครื่องสักการบูชาและเพื่อระลึกถึงพระพุทธรูปของพระองค์รวมถึงเป็นเครื่องเตือนสติเมื่อจิตใจคิดชั่วให้หันกลับมาประกอบแต่คุณงามความดี” ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของพระครูปริยัติธรรมวัตร^๓ (อายุ ๖๑ ปี) ที่กล่าวว่า

“ประวัติของการสร้างพระพุทธรูปเพื่อการเคารพบูชานั้นมีการสร้างมาแต่สมัยพุทธกาล สมัยที่พระพุทธรูปเจ้าเสด็จไปแสดงพระอภิธรรมโปรดพุทธมารดา พระเจ้าปเสนทิโกศล ได้ทรงบัญชาให้นายช่างหลวงแกะสลักไม้แก่นจันทร์รูปเหมือนเพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนพระองค์เพื่อเป็นการสักการบูชาและในยุคหลังพุทธปรินิพพานแล้วมีการสร้างพระพุทธรูปมากมายด้วยวัสดุต่างๆตามยุคสมัยนิยมแต่มีจุดประสงค์เพื่อการสักการบูชาและเพื่อระลึกถึงพระคุณทั้ง ๓ ของพระองค์คือพระบริสุทธิคุณ พระปัญญาคุณ และพระมหากรุณาคุณ และการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาก็ทำให้พระพุทธรูปที่เป็นนามธรรมถูกสื่อมาเป็นรูปธรรม ซึ่งบุคคลทั่วไปสามารถมองเห็นได้ง่ายและถือเป็นข้อปฏิบัติในการดำเนินชีวิตโดยยึดมั่นในการทำดีละเว้นความชั่วทั้งปวงซึ่งถือว่าเป็นคุณค่าที่แท้จริงในการสร้างพระพุทธรูปเพื่อสักการบูชาไม่ใช่กราบไหว้สักแต่ว่ากราบไหว้เป็นแต่เพียงการอ่อนน้อมไม่เข้าใจความหมายในการกราบไหว้”

๔.๒.๒ ด้านพุทธอิริยาบถหรือลักษณะของพระพุทธรูปไม้ ผลการวิจัยพบว่า

ด้านพุทธอิริยาบถหรือลักษณะของพระพุทธรูปไม้ ในประเทศไทยหรือตามคติของช่างสกุลไทย มีค่านิยมในการสร้างพระพุทธรูปในแต่ละยุคไม่เหมือนกันเช่น ในยุคต้นทวารวดี ยังไม่นิยมสร้างพระพุทธรูป แต่นิยมสร้างพุทธอาสน์(ที่ประทับของพระพุทธรูป) ต่อมาสมัยหลังรับคติการสร้าง

^๒ ประชาชนชาวบ้านและอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ มจร.วิทยาเขตขอนแก่น สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน ๒๕๖๐

^๓ รองเจ้าคณะอำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๖๐

พระพุทธรูปมาจากอินเดีย สร้างเป็นพระประธานด้วยศิลาหรือปั้นด้วยปูน ทำพระพุทธรูปเป็นภาพเครื่องประดับ หรือทำเป็นพระพิมพ์ พระพุทธรูปที่นิยมสร้างมากคือปางประทานปฐมเทศนานั่งห้อยพระบาท พระพุทธรูปยืนกริณีนวพระหัตถ์ ข้างขวาเป็นวง พระหัตถ์ซ้ายถือชายจีวร พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ที่นิยมสร้างในสมัยทวารวดี ได้แก่ ปางแสดงธรรมเทศนา ปางประทานอภัย ปางห้ามสมุทร ปางมารวิชัย ปางตรัสรู้ศิลปะแบบศรีวิชัย (พ.ศ. ๑๓๐๐)พระพุทธรูปที่นิยมสร้างในสมัยศรีวิชัยมีแต่พระพิมพ์เป็นส่วนมาก ศิลปะที่ทำใหญ่มักมีแต่รูปพระโพธิสัตว์ เป็นเพราะว่า ในอาณาจักรศรีวิชัยนั้น พระพุทธศาสนาหายานรุ่งเรืองมากกว่าเถรวาทศิลปะแบบลพบุรี (พ.ศ. ๑๖๐๐)มีทั้งพระศิลา พระหล่อ และพระพิมพ์ และมีคตินิยมสร้างพระทรงเครื่องเพราะอิทธิพลของพระพุทธศาสนาหายานผสมกับฮินดูที่ได้รับมาจากพวกขอม พระพุทธรูปที่สร้างในสมัยลพบุรี พระพุทธรูปที่นิยมสร้างมีหลายปาง เช่น ปางนาคปรก ปางมารวิชัย ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ปางห้ามสมุทร ปางป่าเลไลยก์ นอกจากนี้ก็มีรูปพระโพธิสัตว์ เช่น พระอวโลกิเตศวรศิลปะแบบเชียงแสน (พ.ศ. ๑๖๐๐) พระพุทธรูปสมัยเชียงแสนบางองค์ สันนิษฐานว่านำมาจากอินเดีย เช่น พระศิลาจำหลักปางปราบช้างนาฬาคีรี ที่วัดเชียงมั่น เชียงใหม่ พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในลานนา(เชียงใหม่)ในยุคต้น จำลองแบบอย่างพระพุทธรูปในอินเดีย นิยมสร้างพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิเพชรปางมารวิชัย มีฐานเป็นดอกบัวรองพระพุทธรูป ต่อมาสมัยหลัง นิยมสร้างแบบลังกา สร้างเป็นพระทรงเครื่องก็มี เช่น พระหริภุญชัย โพธิสัตว์ ประดิษฐานอยู่ที่วัดเบญจมบพิตร และที่น่าสังเกตคือ นิยมสร้างด้วยโลหะมากกว่าสร้างด้วยศิลา ศิลปะแบบสุโขทัย (พ.ศ. ๑๘๐๐)พระพุทธรูปที่สร้างในสมัยสุโขทัยนิยมสร้างตามแบบลังกาเช่น พระพุทธชินราชและพระพุทธชินสีห์ ศิลปะแบบอยุธยา (พ.ศ. ๑๙๐๐) พระพุทธรูปศิลปะแบบอยุธยาอาจแบ่งเป็น ๔ ยุค คือ ยุคที่ ๑ นับแต่รัชสมัยพระเจ้าอู่ทอง ประมาณ พ.ศ.๑๘๙๓ นิยมสร้างพระพุทธรูปตามแบบขอม ยุคที่ ๒ นับแต่รัชสมัยพระบรมไตรโลกนาถ นิยมสร้างตามแบบสุโขทัย ที่น่าสังเกตคือ มีการสร้างรูปพระโพธิสัตว์ตามเรื่องนิบาตชาดกทั้ง ๕๕๐ ชาติและในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ โปรดฯ ให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส สืบค้นคัดเลือกพุทธอิริยาบถในพุทธประวัติ กำหนดเป็นปางต่าง ๆ รวม ๔๐ ปาง ส่วนค่านิยมในการสร้างพระพุทธรูปไม่ในภาคอีสานพุทธอิริยาบถที่นิยมสร้างคือ ปางสมาธิ และปางยืน และคงมหาปฐิ สลักขณะทั้ง ๓๒ ประการไว้ ดังคำกล่าวของพระราชประสิทธิคุณ (อายุ ๗๙ ปี)^๔ ที่กล่าวว่า

“การสร้างพระพุทธรูปทั่วไปหรือพระพุทธรูปไม้จะสร้างให้ตรงและสอดคล้องกับลักษณะของมหาบุรุษทั้ง ๓๒ ประการ ที่คนทั่วไปพบเห็นจะรู้ได้ทันทีว่าเป็นพระพุทธรูปในพุทธศาสนา มีการสร้างพระพุทธรูปหลากหลายอิริยาบถหรือปางตามความศรัทธาของผู้เป็นเจ้าของภาพ บางครั้งให้ช่างสร้าง

^๔ รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่นและอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ มจร.วิทยาเขตขอนแก่น สัมภาษณ์เมื่อวันที่

พระพุทธรูปประจำวันเกิดของตนเองเพื่อเก็บไว้บูชา ในการพระพุทธรูปอาจจะใช้วัสดุที่แตกต่างกันหรือปรับเปลี่ยนตามค่านิยมของยุคสมัยเช่น พระพุทธรูปที่สร้างด้วยโลหะ สำหรับ ทองเหลือง ทองคำ ศีลา ปูน หรือไม้ ตามค่านิยมของยุคสมัย และในภาคอีสานมีค่านิยมสร้างพระพุทธรูปไม้โดยให้ช่างแกะพระด้วยไม้ที่เป็นมงคลเป็นปางตามวันเกิดของตนเอง ส่วนขนาดองค์พระจะขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของเนื้อไม้ และโดยส่วนใหญ่พระพุทธรูปไม้ที่พบในภาคอีสานจะมีปางนั่งสมาธิและปางยืน คงเพราะข้อจำกัดเกี่ยวกับเนื้อที่ของไม้นั้นเองแต่อย่างไรก็มีวัตถุประสงค์ของการแกะสลักพระพุทธรูปเพื่อการสักการบูชาและเป็นพุทธานุสสติแก่ตนเองและครอบครัว ” ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของดร.นิเทศ สนั่นนารี^๕ (อายุ ๔๘ ปี) ที่กล่าวว่า

“การสร้างพระพุทธรูปในสมัยต่างๆ ต้องมีมิติด้านความเชื่อและศรัทธา สิ่งสำคัญต้องประกอบด้วยมหาปुरुสลักษณะ ทั้ง ๓๒ ประการ ในการสร้างพระพุทธรูปนั้นจะสร้างพระพุทธรูปปางประจำวันเกิดของตนเองในมิติของคนอีสานก็เช่นกันจะนิยมสร้างพระปางประจำวันเกิดของตนรวมถึงพระไม้ก็เช่นกันจะให้ช่างแกะสลักพระพุทธรูปปางประจำวันเกิดของตนเพื่อเก็บไว้สักการบูชาและเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนและครอบครัว คนภาคอีสานมีค่านิยมในสร้างพระพุทธรูปไม้แล้วนำไปถวายไว้ที่วัดเพื่อเป็นสิ่งสักการบูชาของคนทั่วไป ปางที่นิยมแกะสลักนั้นมีไม่มากคงเพราะข้อจำกัดเรื่องของไม้รวมถึงเครื่องมือในการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ที่พบมากในวัดต่างๆ จะมีปางนั่งสมาธิและปางยืน เหตุผลคงเพราะแกะง่ายและข้อจำกัดของไม้ดังกล่าวแล้ว อย่างไรก็ตามจะแกะเป็นปางอะไรก็ตามแต่สุดท้ายของการสร้างเพื่อการสักการบูชาและเป็นพุทธานุสสติในการประกอบความดีละเว้นความชั่วเป็นคติในการดำเนินชีวิต” ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของนายสุนทร เสนาสุข^๖ (อายุ ๕๐ ปี) ที่กล่าวว่า

“การสร้างพระพุทธรูปในสมัยต่างๆ ต้องมีการสร้างตามความเชื่อและสร้างตามอิริยาบถของมนุษย์คือยืน เดิน นั่ง นอน ดังนั้นอิริยาบถของพระพุทธรูปทั่วไปและพระพุทธรูปไม้ก็จะถูกสร้างขึ้นครบทุกอิริยาบถหรือครบทุกปาง บางครั้งมีความเชื่อว่าการสร้างพระประจำวันเกิดจะเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว พระไม้ในภาคอีสานที่พบเห็นในวัดต่างๆจะมีปางนั่งและยืน เป็นส่วนมาก น่าจะเป็นความสะดวกในการแกะสลัก ส่วนขนาดขององค์พระนั้นจะมีลักษณะที่แตกต่างกันไปตามความเหมาะสมของผู้ต้องการ แต่สิ่งสำคัญที่สุดในการสร้างพระพุทธรูปคือเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการทำความดีเป็นพุทธานุสสติและละเว้นจากบาปทั้งปวง”

^๕ อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ มจร.วิทยาเขตขอนแก่น สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน ๒๕๖๐

^๖ อดีตผู้อำนวยการหอพุทธศิลป์ มจร.วิทยาเขตขอนแก่น สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๖๐

๔.๒.๓ ด้านการเลือกพันธุ์ไม้มงคลเพื่อแกะสลักพระพุทธรูป ผลการวิจัยพบว่า

การเลือกพันธุ์ไม้มงคลเพื่อแกะสลักพระพุทธรูป ตามคตินิยมจะใช้ไม้ที่เป็นมงคลเป็นไม้ที่มีชื่อดีที่เป็นสิริมงคลเช่น ไม้คุณหมายถึงการค้าคุณอยู่ดีมีเฮ ตามคติอีสานและไม้ที่มีประวัติเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าหรือตำนานเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า ไม้มงคลที่นิยมนำมาทำพระไม้ในภาคอีสาน มีดังนี้ ๑. ไม้โพธิ์ เป็นต้นไม้ชั้นสูง เป็นโพธิ์บังลังก์ในการตรัสรู้และอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแห่งพระตถาคตเจ้า ๒. ไม้คุณ คำว่า คุณ ในภาษาอีสาน หมายถึงความเป็นสิริมงคลและการค้าคุณให้อยู่เย็นเป็นสุข ๓. ไม้ยอ หมายถึง การยกย่องสรรเสริญ การนำต้นยอมาทำพระไม้ ก็เพื่อหวังอานิสงส์ให้คนนิยมยกย่อง สรรเสริญเอนโยในสังคมใช้ได้ทั้งยอป่าและยอบ้าน ๔. ไม้จันทร์(แก่นจันทร์) ไม้จันทร์ที่มีตำนานเกี่ยวข้องกับประวัติพระพุทธเจ้ามาแต่โบราณ เรียกตำนานนี้ว่า ตำนานพระแก่นจันทร์ ๕. ไม้พยอม คำว่า พยอม หมายถึงการช่วยเหลือเกื้อกูลทั้งตนเองและผู้อื่นการใช้ไม้พยอมมาแกะสลัก เชื่อว่าจะได้อานิสงส์ให้คนอื่นเกื้อกูลให้ยังมีศรี สุขด้วยลาภยศ สรรเสริญ ๖. ไม้ขนุน ภาษาอีสานเรียก ต้นหมากมี คำว่า ขนุน น่าจะหมายถึงการเกื้อหนุนหนุนจื้อ ให้มีความสุขทั้งชาตินี้และชาติหน้า เชื่อว่าการนำไม้ขนุนมาแกะพระพุทธรูปจะได้านิสงส์ให้คนอื่นเกื้อหนุนหนุนจื้อ ๗. ไม้กระโดน คำว่า โดน ในภาษาอีสานหมายถึง นาน การนำไม้กระโดนมาแกะพระพุทธรูปเชื่อว่าจะได้รับอานิสงส์ ให้ผู้แกะมีอายุยืนนาน เช่นเดียวกับชื่อไม้กระโดน ๘. ไม้มะขาม เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ลำต้นและกิ่งก้านแข็งแรง โดยเฉพาะลำต้นที่มีอายุยืน เชื่อว่าถ้าใช้ไม้แก่นขามาแกะสลักพระพุทธรูปจะทำให้ได้อานิสงส์อายุยืน และมีรูปร่างแข็งแรง สรุปได้ว่าการเลือกพันธุ์ไม้เพื่อแกะสลักพระพุทธรูปของคนทั่วไปและคนภาคอีสานจะมีคตินิยมเลือกพันธุ์ไม้ที่เป็นสิริมงคลเหมือนกัน ดังคำกล่าวของพระราชประสิทธิ์คุณ (อายุ ๗๙ ปี)^๗ ที่กล่าวว่า

“การเลือกพันธุ์ไม้เพื่อแกะสลักพระพุทธรูปตามคตินิยมของชาวพุทธทั่วไปและตามคติของคนอีสานนั้นจะใช้ไม้ที่เป็นมงคลเพราะเชื่อว่าจะต้องใช้ของที่เป็นมงคลเพื่อสร้างสิ่งเป็นมงคลเพราะเมื่อสร้างเสร็จแล้วนำไปไว้ในบ้านหรือวัดเพื่อการกราบไหว้ของคนอื่นที่เคารพและศรัทธาเป็นการเสริมสร้างศรัทธาให้แรงกล้ายิ่งขึ้นพันธุ์ไม้ที่คนอีสานนิยมนำมาแกะพระพุทธรูปจะประกอบด้วย ไม้โพธิ์ ไม้คุณ ไม้ยอ ไม้แก่นจันทร์ ไม้ขนุน ไม้พยอม เป็นต้น เพราะทั้งหลายเหล่านี้เป็นไม้ที่เป็นมงคลอยู่แล้วยังนำไม้เหล่านี้มาแกะสลักพระพุทธรูปซึ่งเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า ก็ยังเป็นการเสริมมงคลด้วยพลังพุทธานุภาพไปในตัว” ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของพระอานวย อภิญาโน^๘ (อายุ ๕๓ ปี) ที่กล่าวว่า

^๗ รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่นและอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิผอ.วิทยาเขตขอนแก่น สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๖๐

^๘ เจ้าอาวาสวัดภูดิน ต.บ้านเป็ด อ.เมือง จ.ขอนแก่น สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน ๒๕๖๐

“การเลือกพันธุ์ไม้เพื่อแกะสลักพระพุทธรูปถือว่าเป็นส่วนสำคัญมากเพราะคตินิยมของคนไทยมักจะปลูกต้นไม้ที่เป็นมงคลไว้ในบริเวณบ้านเรือนของตนเองเพื่อเป็นการเสริมมงคลแก่ตนเองและครอบครัวและมีคตินิยมในการนำไม้ที่เป็นมงคลเหล่านั้นมาแกะสลักพระพุทธรูปเพื่อการสักการะบูชา เช่น ไม้โพธิ์ ไม้คูณ ไม้มะขาม ไม้ยอ ไม้แก่นจันทร์ ไม้ขนุน ไม้พยอม บางคนแกะเป็นพระประธานเพื่อกราบไหว้ที่บ้านหรือบางคนแกะเป็นพระเครื่องเพื่อห้อยคอเวลาเดินทางหรือการค้าขายโดยมีวิธีสร้างและคาถาเพื่อการแกะสลักพระพุทธรูปเรียกว่าพระพุทธรูปโพธิ์แกะดังนี้ สติการิยะผู้ใดปรารถนามิ ตะบะอิทธิฤทธิ์ให้เอาไม้ศรีมหาโพธิ์มาแกะเป็นพระพุทธรูปหน้าตัก ๔-๕ นิ้วก็ได้เมื่อจะกระทำ ให้บูชา = ข้าวตอก ๑ กระพวง-ดอกไม้ ๑ กระพวง รูป เทียน ของหอม ชั้น ๕ แต่งบูชาแล้วคำนับแกะให้เสร็จภายใน ๒-๓ วัน แล้วจึงเอาดินเหนียวเป็นฐานรอง ตากให้แห้งจึงเผาให้สุกแล้วจึงเอาไปโพธิ์ที่หล่นลงในเสมาเอามาเผาเป็นสมุกผสมลงรักพระและฐานนั้นแล้ว จึงลงปิดทอง แล้วจึงเสกพระนั้นด้วย ถวายพรพระ อิติปิโส-พาหุง-ชยันโต-ภะวะตุสัพพะชัยมังคะรัง ให้ได้จบหนึ่ง แล้วบูชาตามประเพณีเทอญ ถ้าจะให้เป็นที่รักแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ให้เอาแป้งหอม น้ำมันหอมเจิมนาภีพระแล้วเสกคาถา นะโมพุทธายะ มะอะอุพุทโธ ๒ คาบ แล้วจึงเอามาเช็ด เอน้ำมันหอม มาทาหน้าผากไปหาท้าวพระยารักเหมือนลูก ยอมให้รางวัล ถ้าจะให้อาณาประชาราษฎร์ให้ลงชื่อก็ได้ สัมพุทธะ ก็ได้ ผ้าเช็ดหน้าก็ได้ ลงแล้วใส่ฐานพระแล้วเสก พระคาถา นะโมพุทธายะมะอะอุพุทโธ ๖ คาบ หลึงชายทั้งหลายแตกตื่นมาบูชาแล ถ้าจะให้หญิงรักให้มาหา ให้เอาแป้งหอม น้ำมันหอมเจิมพระนาภี ติดให้ถูกตัวมันมาหาแลถ้าจะให้เป็นเสน่ห์ ให้เอาแป้งหอม เจิมนาภีพระแล้วเสก นะโมพุทธายะมะอะอุพุทโธ ๑๕ คาบ เช็ดเอามาผสม ปูน/อาหารให้กิน มาหาเราได้กินแล้วหนีจากเราไม่ได้เลย ได้ชื่อแก้มหาค่ามิได้ให้หาตัวไป ถ้าจะให้เป็นคำพูดให้เอา แป้งหอม น้ำมันหอมทาอุระพระ แล้วเสก นะโมพุทธายะ มะอะอุพุทโธ ๑๗ คาบ เช็ดเอาทาหน้าแล้วอธิใจเอาไปหิงหาย เสกอีก ๑๗ คาบ แล้วอธิใจเอาปิดกระหม่อมลงต่อท้ายทอย จิงหายใจเข้า กันใจไว้ คนแลไม่เห็นเราเลย ถ้าจะให้บังหนี ให้เอาแป้งหอม น้ำมันหอมทาอุระพระ เสก ๑๗ คาบ ให้เอาลูกสาวแล้วเสก นะโมพุทธายะมะอะอุ ๑๒ คาบ เอาอมไปเถิดหายตัวไปแล ถ้าจะล่องหน เอาแป้ง น้ำมันหอม เจิมพระอังสะ เสก นะโมพุทธายะมะอะอุ ๑๐ คาบ ทาศรีษะลงหน้าผากไปเถิด จู๋นิ้วมือลอดไปได้เลย ถ้าจะดำน้ำไปได้ น้ำ ให้เอาแป้งหอม น้ำมันหอม เจิมนาภีพระเสก นะโมพุทธายะ มะอะอุพุทโธ ๗ คาบ เช็ดเอามาถุ้งจุกทั้งสอง แล้วเดินไปในน้ำหายไปแล้ว ถ้าจะขัดเชิง ให้เอาแป้งหอม เจิมพระบาทพระเสก นะโมพุทธายะ มะอะอุพุทโธ ๑๗ คาบ เอาทาประตูป้านศัตรูเข้าบ้านออกไม่ได้เลย ถ้าจะค้าขาย เอาแป้งหอม น้ำมันหอม เจิมนาภี พระเสก นะโมพุทธายะ มะอะอุพุทโท ๘ คาบ ผสมกับน้ำทานั้นแล้วเสกอีก ๗ คาบ เอาประพรหมของชายดินักแล้วเสกอีก ดีค่าไว้พันตำลึงทองแล ถ้าจะเล่นเบี้ย เอาแป้งหอม น้ำมันหอม เจิมอุระพระเสก นะโมพุทธายะ มะอะอุพุทโธ ๑๒

คาบ เช็ดเอามาทาเบ๊ย ทาเงินเล่นมีชัยแล แล้วจึงลงรักปิดทองเถิด” ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของพระครูวิจิตรธรรมาธร^๔ (อายุ ๘๔ ปี) ที่กล่าวว่า

“ในการเลือกไม้เพื่อแกะพระพุทธรูปต้องเลือกไม้ที่เป็นมงคลเช่นไม้ยอ ไม้แก่นจันทร์ ไม้โพธิ์ ไม้คูณ ไม้มะขาม ไม้ขนุน ไม้พยอม เป็นต้นเพราะไม้เหล่านี้ชื่อเป็นมงคลถ้านำมาแกะพระก็เป็นการเสริมให้พระมีมงคลเพิ่มขึ้นและมีพุทธานุภาพมากจะมีคุณต่อผู้กราบไหว้สักการะบูชา ความเชื่อในเรื่องไม้ แฝงไว้ถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการคัดเลือกไม้มงคลตามความเชื่อเพื่อมาสร้างเป็นพระพุทธรูป อาทิ ไม้โพธิ์ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง นอกเหนือจากการเลือกไม้แล้วยังคำนึงถึงการตัดไม้ซึ่งนำเอาความเชื่อท้องถิ่นมาผนวกเข้ากับความเชื่อพุทธศาสนาและสร้างระบบพุทธปรัชญาท้องถิ่นขึ้น เช่นการตัดต้นไม้เพื่อนำมาแกะพระต้องตัดวันไหน ให้ต้นไม้อัดไปในทิศทางใดจึงจะเกิดมงคล บางคนแกะพระเพื่อเป็นพระประจำบ้านเพื่อกราบไหว้บูชาบางคนเพื่อความแคล้วคลาด บางคนใช้เพื่อการค้าขาย แล้วแต่ว่าคนนั้นจะนำไปใช้ในลักษณะใด แต่ทุกอย่างเกิดความเป็นมงคลแก่ผู้นั้นทั้งสิ้นเพราะต้นไม้มาก็คือเป็นมงคลอยู่แล้วยังได้ทำเป็นรูปเหมือนพระพุทธรูปแล้วยังเกิดความเป็นอุดมมงคลมากมาย”

๔.๓ คุณค่าทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปไม้

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเรื่องคุณค่าทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปไม้ ๓ ด้านคือ ด้านศิลปกรรม ด้านจริยศาสตร์และด้านสุนทรียศาสตร์ สรุปได้ดังนี้

๔.๓.๑ ด้านศิลปกรรม ผลการวิจัยพบว่า

ด้านศิลปกรรมพระพุทธรูปไม้อีสานสามารถแบ่งศิลปกรรมออกเป็น ๒ กลุ่ม ตามลักษณะกลุ่มช่างผู้สร้างพระพุทธรูปไม้อีสานคือ กลุ่มช่างพื้นบ้านไม่ได้เป็นช่างโดยอาชีพเป็นชาวบ้านที่มีอาชีพทำไร่ทำนาทั่วไปไม่มีความรู้และทักษะในการแกะสลักพระไม้แต่มีความสนใจในการแกะพระด้วยใจและแรงศรัทธา ดังนั้นผลงานที่ปรากฏจึงเป็นแบบพื้นบ้านหากใช้หลักเกณฑ์มาตรฐานมาตัดสินถึงความประณีตงดงามคงไม่ได้แต่ถ้าตัดสินด้วยเกณฑ์แห่งศรัทธาแล้วคงมีคุณค่าที่ประเมินค่าไม่ได้ถือได้ว่าเป็นศิลปกรรมที่ถูกรังสรรค์ออกมาจากแรงศรัทธาภายในเป็นงานช่างที่เปี่ยมด้วยความบริสุทธิ์จริงๆ และกลุ่มช่างพื้นเมือง(ช่างหลวง)เป็นช่างมืออาชีพที่ได้รับการเรียนมีความรู้และทักษะประสบการณ์ด้านงานช่างฝีมือบางครั้งเกิดจากช่างพื้นบ้านที่มีฝีมือดีแล้วถูกทางการหรือเจ้าเมืองเรียกเข้าไปรับใช้จึงได้เรียนรู้ในเชิงทฤษฎีเพิ่มเติมมีการออกแบบก่อนแกะสลักผลงานด้านศิลปกรรมที่ออกมาจากช่างกลุ่มนี้จึงมีความประณีตงดงามและสร้างแรงศรัทธาแก่ผู้พบเห็น ดังคำกล่าวของ ผศ.ชอบ ดีสวนโคก (อายุ ๗๔ ปี) ที่กล่าวว่า

^๔ นิติพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา ปีที่ ๑ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๖๐

“ศิลปกรรมของพระพุทธรูปไม้อีสานเป็นงานที่แฝงไว้ด้วยจิตวิญญาณและแรงศรัทธาของผู้รังสรรค์ขึ้นมาอาจมีลักษณะที่งดงามได้สัดส่วนตามมหาปुरुสลักษณะทั้ง ๓๒ ประการบางครั้งมหาปुरुสลักษณะอาจไม่ครบสมบูรณ์แต่แฝงไว้ซึ่งพลังแห่งจิตวิญญาณและแรงศรัทธาต่อผู้พบเห็น ผู้รังสรรค์งานศิลปกรรมมานั้นเกิดจากแรงศรัทธาของชาวบ้านที่แกะไม้ให้เป็นรูปพระตามจินตนาการของตนไม่มีการออกแบบและกฎเกณฑ์ใดๆเป็นช่วงพื้นบ้านที่พอทำได้ไม่มีความรู้เรื่องงานฝีมือใดๆเมื่อทำเสร็จแล้วก็จะนำไปถวายวัดและมีงานอีกประเภทหนึ่งที่มีความประณีตงดงามได้สัดส่วนถูกต้องตามปुरुสลักษณะทั้ง ๓๒ ประการ ซึ่งเกิดจากการรังสรรค์งานจากช่างผู้มีทักษะและประสบการณ์มีการออกแบบก่อนลงมือทำผลงานด้านศิลปกรรมที่ออกมาจึงงดงามสร้างแรงศรัทธาต่อผู้พบเห็นซึ่งเป็นงานที่เกิดจากช่างหลวงหรือช่างพื้นเมือง” ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของรศ.อุดม บัวศรี^{๑๐} (อายุ ๘๐ ปี) ที่กล่าวว่า

“ศิลปกรรมของพระพุทธรูปไม้ที่พบในภาคอีสานมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นอีสาน พระพุทธรูปอีสานจะด้อยค่าลงในทันทีเมื่อมีการเปรียบกับพระพุทธรูปไม้ที่สร้างโดยช่างหลวงที่มีฝีมือดี แต่พระพุทธรูปไม้อีสานจะมีเอกลักษณ์เฉพาะแฝงด้วยพลังแห่งแรงศรัทธาไม่มีความงดงามสาเหตุคงเกี่ยวข้องกับปัจจัยแวดล้อมทางสังคมและข้อจำกัดด้านเทคโนโลยีเครื่องมือและอุปกรณ์ตลอดจนวัสดุ นอกจากนี้ยังมีตัวแปรที่สำคัญคือ นายช่างขาดประสบการณ์เพราะเป็นแค่ช่างพื้นบ้านที่แกะพระขึ้นด้วยแรงศรัทธาผลงานที่ปรากฏออกมาจึงขาดความประณีตงดงาม ส่วนผลงานที่เกิดจากฝีมือของนายช่างหลวง(ช่างพื้นเมือง)ที่มีความรู้ทักษะประสบการณ์ในการแกะสลักพระไม้จะมีความงดงามตามมหาปुरुสลักษณะทั้ง ๓๒ ประการ ดังนั้นศิลปกรรมของพระพุทธรูปไม้ที่มีอยู่ในภาคอีสานมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องเนื่องมาจากการรังสรรค์ของช่างทั้ง ๒ กลุ่มคือ กลุ่มช่างพื้นบ้านและกลุ่มช่างหลวงหรือช่างพื้นเมือง แต่สิ่งสำคัญคือการรังสรรค์งานออกมาแต่ชิ้นงานจะมีพละการภาพและพุทธานุภาพอยู่ในตัวชิ้นงาน” ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของผศ.บุรินทร์ ภูสุกุล^{๑๑} (อายุ ๗๘ ปี) ที่กล่าวว่า

“ศิลปกรรมการสร้างพระพุทธรูปไม้ในภาคอีสานมีความงามที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นอีสานโดยถูกรังสรรค์ขึ้นจากผู้มีแรงศรัทธาซึ่งไม่ใช่ช่างโดยตรงอาจจะประกอบอาชีพชาวไร่ชาวนาแต่พอว่างงานก็นำไม้ที่เป็นมงคลมาแกะสลักพระตามจินตนาการของตนเองรูปพระไม้ที่ออกมาจึงขาดความงดงามเป็นแต่เพียงสัญลักษณ์แห่งพระพุทธรูปความสมบูรณ์ของมหาปुरुสลักษณะอาจจะไม่ครบถ้วนเพราะเป็นงานระดับฝีมือช่างชาวบ้าน แต่มีศิลปกรรมอีกกลุ่มหนึ่งที่มีความงดงามได้

^{๑๐} ปราชญ์ชาวบ้านและอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ มจร.วิทยาเขตขอนแก่น สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน ๒๕๖๐

^{๑๑} ปราชญ์ชาวบ้านและอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ มจร.วิทยาเขตขอนแก่น สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน ๒๕๖๐

สัดส่วนตามมหาปฐกษณะครบถ้วนทั้ง ๓๒ ประการ ศิลปกรรมประเภทนี้เกิดจากการรังสรรค์งานของช่างที่มีความรู้และประสบการณ์ช่างกลุ่มนี้ถือว่าเป็นช่างหลวงที่มีฝีมือผลงานจึงออกมาแบบงดงามและเป็นที่น่าเลื่อมใสของผู้พบเห็นส่วนพระพุทธรูปไม้อีสานแม้ว่าจะไม่มีความงดงามแต่แฝงไว้ด้วยพลังแห่งศรัทธาซึ่งเป็นศิลปกรรมที่ถูกรังสรรค์ออกมาจากแรงศรัทธาภายในเป็นงานช่างที่เปี่ยมด้วยความบริสุทธิ์จริงๆ”

๔.๓.๒ ด้านจริยศาสตร์ ผลการวิจัยพบว่า

การกราบไหว้พระพุทธรูปซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จิตต้องไม่ติดอยู่ที่ความเป็นอิฐ หิน ปูน ทอง สำริด นาก ไม้ แต่ควรมององค์พระแล้วน้อมระลึกถึงพระวิสุทธิคุณ พระกรุณาธิคุณ พระปัญญาคุณ แห่งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า (พุทธานุสสติ) ที่ทรงค้นพบสัจธรรมแล้วนำมาโปรดเวไนยสัตว์ ให้เห็นทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ที่พิสูจน์ได้โดยการปฏิบัติด้วยสติปัญญาของแต่ละบุคคล ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา” วิถีชีวิตของคนอีสานมีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับธรรมชาติ(ต้นไม้)จนเป็นแนวทางนำไปสู่การสร้างพระพุทธรูปไม้เพื่อประโยชน์แก่การสักการบูชาถือว่าเป็นพุทธานุสสติและสืบทอดอายุพระศาสนาเป็นสัญลักษณ์เพื่อการทำความดี ในการกราบไหว้พระพุทธรูปไม้เป็นการบูชาพุทธานุสสติของพระพุทธรูปไม้ในลักษณะที่เป็นนามธรรมแต่ถูกถ่ายทอดออกมาเป็นรูปธรรมโดยมีพระพุทธรูปไม้เป็นสัญลักษณ์เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและเพื่อความสงบสุขของสังคม ดังคำกล่าวของพระครูปิยะธรรมาวาส (อายุ ๖๑ ปี)^{๑๒} ที่กล่าวว่า

“การได้สร้างพระไม้ถือได้ว่าเป็นการบูชาคุณของพระพุทธรูปทั้ง ๓ ประการพระไม้เป็นสัญลักษณ์ของการทำความดีเป็นความซาบซึ้งของคนโบราณที่สามารถดึงสิ่งที่เปี่ยมนามธรรมออกมาเป็นรูปธรรมเมื่อมีการกราบไหว้พระพุทธรูปไม้จิตใจก็น้อมระลึกถึงพุทธานุสสติทั้ง ๓ ของพระพุทธรูปเป็นพุทธานุสสติ แล้วน้อมนำพุทธานุสสติทั้ง ๓ ไปสู่การปฏิบัติเพื่อความเป็นสิริมงคลและดีงามแก่ตนเอง นอกจากนี้พระพุทธรูปไม้ที่มีอยู่ในวัดต่างๆยังเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนที่จะร่วมกันสร้างความดีโดยการแสดงออกผ่านบุญประเพณีต่างๆเช่นการสงฆ์พระพุทธรูปไม้ในวันสงกรานต์คนในชุมชนได้แสดงออกถึงความรักสามัคคีและถือเป็นการสืบทอดอายุพระพุทธรูปศาสนาได้ด้วย” ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของพระนรินทร สีละเตโช (สาไชยันต์)^{๑๓} (อายุ ๔๐ ปี) ที่กล่าวว่า

“พระพุทธรูปไม้ถือได้ว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพราะทำมาจากไม้ที่เป็นมงคลเช่นไม้โพธิ์ ไม้คูณ ไม้พยุง ไม้ยอ เป็นต้น และถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อแกะสลักพระพุทธรูปเสร็จแล้วก็จะทำพิธีพุทธาภิเษกเพื่อเพิ่มพลังพุทธานุภาพแก่องค์พระ บางคนมากราบไว้

^{๑๒} รองเจ้าคณะอำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๖๐

^{๑๓} เจ้าอาวาสวัดบ้านป่าแหน ต.โพธิ์ชัย อ.ศรีสมเด็จ จ.ร้อยเอ็ด สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน

แล้วขอพรหลวงพระพุทธรูปไม้และก็ได้สมปรารถนาจึงมีการเก็บตามพิธีกรรมของชาวบ้าน สิ่งหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงพุทธานุภาพคือเมื่อคนไปสักการบูชาแล้วจะน้อมนำเอาพุทธานุภาพมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตมีสัจจะกับตัวเองและถือศีล ๕ เพื่อเป็นมงคลแก่ตนเอง จะเห็นได้ว่าการกราบไหว้พระไม้ที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นที่เคารพของชาวบ้านและชุมชนใกล้เคียงได้สะท้อนออกมาเป็นแนวทางปฏิบัติตนและสังคม วิถีของชาวบ้านที่ไปกราบไหว้ในฐานะความเชื่อส่วนบุคคลกลายเป็นวิถีวัฒนธรรมของชุมชน และเป็นชุมชนต้นแบบของชุมชนอื่นๆอีกด้วย” ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ นาย ประเสริฐ โสดีพันธ์^{๑๔} (อายุ ๔๘ ปี) ที่กล่าวว่า

“พระพุทธรูปไม้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้านเป็นที่เคารพกราบไหว้ และที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนทำให้คนในชุมชนมีหลักในการประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่ติงาม พระพุทธรูปไม้เกิดจากการที่ผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาต่างต้องการสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจเพื่อเกิดพุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ อันนำไปสู่การดำเนินชีวิตให้เกิดสิ่งที่ติงามขึ้นแก่ตัวเอง โดยยึดหลักคำสอนที่ว่า ละชั่ว ทำดี และยกจิตใจให้สูงขึ้น เพื่อความสะอาด สงบ และสว่าง คือศีล สมาธิ และปัญญา อันเป็นจริยธรรมในพุทธศาสนา ในการสักการบูชาถือว่าเป็นพุทธานุภาพและสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาเป็นสัญลักษณ์เพื่อการทำตามดีตามวิถีของชุมชน”

๔.๓.๓ ด้านสุนทรียศาสตร์ ผลการวิจัยพบว่า

สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยความงามและสิ่งทีงามในงานศิลปะและในธรรมชาติโดยเฉพาะซึ่งตามความหมายในภาษาอังกฤษ คำว่า “Aesthetics” แปลว่า การศึกษาเรื่องความงามหรือปรัชญาสาขาที่ว่าด้วยความงามหรือความดีหรือปรัชญาศิลปะ ในการสร้างพระพุทธรูปอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการใช้ทฤษฎีสัญลักษณ์มาประกอบ เพราะการที่พระพุทธรูปมีได้เหมือนพระองค์จริงของพระพุทธเจ้านั้น มิได้หมายความว่าศิลปินชาตความรู้ ความสามารถ แต่การสร้างพระพุทธรูปนั้นมิได้คำนึงถึงความเหมือนเพียงอย่างเดียว แต่ยังคำนึงถึงปรัชญาที่สอดแทรกอยู่ในองค์พระพุทธรูปด้วย การสร้างพระพุทธรูปเป็นการถ่ายทอดแนวคิดและจินตนาการที่สะท้อนถึงความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธเจ้ามาเป็นองค์แทนของพระองค์ในลักษณะของงานศิลปะ ซึ่งนอกจากจะสื่อถึงความดีแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความประสานสอดคล้องกันระหว่างปรัชญาพุทธศาสนาและปรัชญาศิลปะ จนก่อให้เกิดความงามที่มีคุณค่าทางสุนทรียภาพอย่างสูง พระพุทธรูปไม้อีสานเป็นลักษณะเฉพาะที่มีคุณสมบัติพิเศษที่ทำให้ผู้พบเห็นเกิดสะท้อนอารมณ์ทั้งในบุคลิกที่เคร่งครัดดุ้นหรืออ่อนคลายด้วยสีหน้าอารมณ์ที่ชัดเจน โดยส่วนใหญ่พระพักตร์จะมีลักษณะที่ยิ้มแย้ม สร้าง

^{๑๔} ผู้ใหญ่บ้าน บ้านป่าแหน ต.โพธิ์สัย อ.ศรีสมเด็จ จ.ร้อยเอ็ด สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน

ความรู้สึกที่เป็นกันเองดูผ่อนคลายไม่ตึงเครียด ดังคำกล่าวของ รศ.สำเร็จ คำโหมง^{๑๕} (อายุ ๘๐ ปี) ที่กล่าวว่า

“ ความงามในธรรมชาติหรืองานศิลปะที่แต่ละบุคคลสามารถเข้าใจและรู้สึกได้ ต้องมีสุนทรียธาตุ ๓ อย่างคือ ความงาม(Beauty) ความแปลกหูแปลกตา (Picturesqueness) และความน่าทึ่ง (Sublimity) เป็นอารมณ์ ความซาบซึ้งในคุณค่าของสิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติหรืองานศิลปะ ความรู้สึกนี้เกิดขึ้นด้วยประสบการณ์ การศึกษาอบรมและพัฒนาเป็นรสนิยม เป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจทางประวัติศาสตร์ สามารถเสริมสร้างพัฒนาการทางสุนทรียภาพให้เพิ่มมากขึ้น รู้และเข้าใจคุณค่าของความงาม พระพุทธรูปไม้ที่พบในภาคอีสานถ้าหากใช้หลักเกณฑ์ตัดสินเพื่อพิจารณาหาความงามและความประณีตแล้วคงไม่ผ่านเกณฑ์การประเมินเพราะงานศิลปะพื้นบ้านอีสานเป็นผลงานช่างพื้นบ้านที่ข้อจำกัดเรื่องอุปกรณ์และเครื่องมือต่างๆจึงเป็นงานช่างที่บริสุทธิ์ซึ่งเกิดจากแรงศรัทธาจริง ๆ ในการรังสรรค์งานผลงานที่ออกมาจึงมีข้อแตกต่างจากงานศิลปะของช่างที่มีทักษะและประสบการณ์ที่เรียกว่าช่างหลวงที่สามารถรังสรรค์ผลงานออกมาอย่างประณีตงดงามได้มาตรฐานตามเกณฑ์ แต่พระไม้อีสานที่ช่างพื้นบ้านรังสรรค์ขึ้นทรงพลังมีความแปลกหูแปลกตาและมีความน่าทึ่งเมื่อพบเห็นเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นเฉพาะบุคคลหรือถ้าใช้เกณฑ์ตัดสินในเชิงปรัชญาคงจัดอยู่กลุ่มจิตนิยมและใช้เกณฑ์จิตวิสัยในการตัดสินเพราะเป็นความงามที่เกิดจากจิตใจของผู้พบเห็น ” ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของผศ.พลเผ่า เพ็งวิภาศ^{๑๖} (อายุ ๖๑ ปี) ที่กล่าวว่า

“ พระพุทธรูปไม้ที่มีปรากฏและพบในวัดต่างๆทางภาคอีสานถ้านำเกณฑ์มาตรฐานมาตัดสินเรื่องความงามแล้วจะดูด้อยค่าเพราะขาดความงดงามแต่ถ้าใช้เกณฑ์การมองแบบปรัชญาตามทฤษฎีจิตนิยมและใช้เกณฑ์การตัดสินแบบจิตวิสัยแล้วพระพุทธรูปไม้อีสานจะมีคุณค่าขึ้นมาทันทีเพราะความงามที่ปรากฏนั้นไม่ได้อาศัยแต่เพียงวัตถุในลักษณะรูปธรรมอย่างเดียวความศรัทธาความแปลกหูแปลกตาและความน่าทึ่งที่เป็นนามธรรมที่แฝงอยู่ในองค์พระได้กระแทกจิตใจของผู้พบเห็นจึงสร้างความงดงามแห่งศิลปะในองค์พระนั้นต่อจิตใจทันที บวกกับรสนิยมที่ตรงกับจริตของตนก็ยิ่งเพิ่มความงามและคุณค่าขึ้นต่อจิตใจซึ่งเป็นคุณค่าภายในมีความปิติอิ่มเอิบใจเมื่อพบเห็นและได้สักการะบูชา แต่ถ้ามองแบบวัตถุนิยมแล้วความได้สัดส่วนขององค์พระไม้จะไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ บางครั้งการแกะสลักพระไม้อีสานถูกรังสรรค์งานขึ้นด้วยฝีมือช่างพื้นบ้านจึงขาดความประณีตสวยงาม

^{๑๕} ผู้อำนวยการสำนักศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๖๐

^{๑๖} อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสนบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มจร.ขอนแก่น สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๖๐

แต่มีพลังแฝงไว้ด้วยพุทธานุภาพที่เป็นคุณค่าแท้ที่แฝงอยู่ในองค์พระที่ตอบสนองต่อแรงศรัทธาของผู้สักการบูชา ” ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของผศ.ชอบ ดีสวนโคก^{๓๗} (อายุ ๗๔ ปี) ที่กล่าวว่า

“พระพุทธรูปไม้อีสานมีความงดงามตามธรรมชาติและตามแบบศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สะท้อนวิถีชีวิตและภูมิปัญญาเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่แฝงไว้ซึ่งหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนา เป็นความงามที่แฝงด้วยความตรงไปตรงมาแสดงออกถึงลักษณะนิสัยของคนภาคอีสานเป็นความงามที่เกิดจากแรงศรัทธาที่รวมไว้ซึ่งอิทธิบาทธรรมทั้ง ๔ ประการ เป็นความงามที่ส่งผลทางใจเป็นคุณค่าภายในที่อยากต่อการอธิบายให้เป็นรูปธรรมได้ความที่มีในองค์พระไม้อีสานนี้ถ้าใช้เกณฑ์ทางศิลปะมาตัดสินจะมีคุณค่าน้อยแต่ถ้ามองแบบปรัชญาโดยใช้เกณฑ์แบบจิตวิสัยในทฤษฎีจิตนิยมก็จะปรากฏเป็นความงามในลักษณะที่เป็นนามธรรมที่ประกอบด้วยลักษณะหลายอย่างเข้าด้วยกันเช่นความแปลกหูแปลกตาความน่าทึ่งรวมถึงรสนิยมของคนนั้นเข้าไปด้วยจะเกิดเป็นความงามเฉพาะบุคคลโดยไม่เกี่ยวข้องกับรูปธรรมที่ปรากฏในองค์พระ เพราะศิลปะบางอย่างมีความงดงามที่เป็นเรื่องเฉพาะที่มีความกลมกลืนกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนในแต่ละถิ่น ”

๔.๔ คุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนอีสาน

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเรื่องคุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนอีสาน ๓ ด้านคือ ด้านคุณค่าที่มีต่อจิตใจของคนอีสาน ด้านคุณค่าทางสังคมของคนอีสาน และคุณค่าทางวัฒนธรรมของคนอีสาน สรุปได้ดังนี้

๔.๔.๑ คุณค่าที่มีต่อจิตใจของคนอีสาน ผลการวิจัยพบว่า

ในภาคอีสานที่มีความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปไม้เพื่อเป็นสื่อกลางของการทำความดีงามต่างๆและเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของตนและชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ในการเข้ามาของพระพุทธศาสนาได้มีอิทธิพลต่อสังคมอีสานโดยสร้างหลักความเชื่อหลักจริยธรรมและพิธีกรรมที่สอดคล้องกับความเชื่อท้องถิ่นให้กับสังคมอีสาน ทำให้วิถีชีวิตของชาวอีสานอยู่ภายใต้สังคมพุทธศาสนาควบคู่กับความเชื่อท้องถิ่นที่อยู่ร่วมกันได้ในสังคมเดียวกัน ความเชื่อในทางพุทธศาสนาได้ผสานเข้ากับความเชื่อท้องถิ่นโดยทำให้สังคมอีสานสะท้อนความเชื่อความศรัทธาและคตินิยมในรูปแบบต่างๆ การสร้างพระพุทธรูปไม้อีสานยังเป็นการแสดงออกซึ่งความงดงามในเชิงศิลปะที่เกิดจากอุดมคติพระพุทธรูปไม้อีสานจึงถูกสร้างขึ้นในฐานะสัญลักษณ์ของสังคมซึ่งเป็นตัวแทนของความดีของสังคมที่มีอุดมคติไปสู่ความดีในทางศาสนาที่สะท้อนออกมาเป็นรูปธรรมที่แสดงความงดงามทั้งภายนอกและภายในของผู้สร้าง ดังนั้นการสร้างพระพุทธรูปไม้เป็นการทำความดีและยึดหลักตามกรอบของสังคม

^{๓๗} ประชาชนชาวบ้านและอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ มจร.วิทยาเขตขอนแก่น สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน

ตามความเชื่อในพุทธศาสนา โดยมีจุดประสงค์การสร้างพระพุทธรูปไม้ เพื่อเป็นพุทธานุชา และการไถ่บาป บรรเทาความยั่งยืน และความสุขในชีวิตของตน ดังคำกล่าวของ รศ.อุดม บัวศรี^{๑๘} (อายุ ๘๐ ปี) ที่กล่าวว่า

“ คนอีสานมีความเชื่อในการสร้างพระพุทธรูปไม้เพื่อเป็นที่พึ่งทางใจให้กับตนและสังคม และมีคติความเชื่อเรื่องพันธุ์ไม้ที่เป็นมงคลจึงสานความเชื่อตามคตินิยมของตนให้เข้ากับคติธรรมในพระพุทธศาสนาจึงได้นำไม้มาแกะสลักพระเพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งความดีงามเก็บไว้บูชาเพราะถือว่าพระพุทธรูปไม้นั้นเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าในลักษณะที่เป็นรูปธรรมที่แฝงด้วยพุทธคุณทั้งสามในสถานะที่เป็นนามธรรม เมื่อได้กราบไหว้บูชาแล้วทำให้จิตใจสงบสุขเป็นคนมีศีลธรรมมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นคุณค่าภายในที่ได้รับจากการสร้างพระไม้ ทำให้คนอีสานมีจิตใจอบอุ่นอารีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน การสร้างพระพุทธรูปไม้นอกจากมีคุณค่าต่อจิตใจของคนอีสานแล้วยังถือว่าเป็นการสืบต่ออายุพระศาสนาด้วยเพราะค่านิยมส่วนหนึ่งในการสร้างพระไม้นั้นเพื่อเป็นการอุทิศบุญให้แก่บุพการีชนที่ล่วงลับไปแล้วให้ได้รับอานิสงส์นี้ด้วย ส่วนถือว่าเป็นการเก็บตามคติความเชื่อของคนอีสานหลังจากประสบโชคหรือพ้นจากภัยพิบัติต่างๆแล้ว สิ่งต่างๆเหล่านี้ถือว่าเป็นคุณค่าที่ดั่งามที่เกิดขึ้นในใจของคนอีสานโดยตรง การได้ระลึกถึงพุทธคุณเหล่านี้ นำมาซึ่งความปิติหรือความอิ่มใจ เพราะความซาบซึ้งในพระคุณของพระองค์ ซึ่งนอกจากเป็นเครื่องระลึกถึงเมื่อได้สักการะบูชาแล้ว ยังสามารถนำมาเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนได้ด้วย การสร้างพระพุทธรูปไม้ จึงก่อให้เกิดคุณค่าทางการปฏิบัติซึ่งหมายถึงการส่งเสริมจริยธรรมของผู้คนในสังคมไปโดยปริยาย” ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ ผศ.ชอบติสวณโคก^{๑๙} (อายุ ๗๔ ปี) ที่กล่าวว่า

“ คุณค่าและคติธรรมในการสร้างพระพุทธรูปไม้ของคนอีสานถือได้ว่าเป็นพุทธานุชาโดยการกราบไหว้พุทธคุณในความหมายที่เป็นนามธรรมซึ่งถูกถ่ายทอดออกมาเป็นรูปธรรมคือพระไม้อันเป็นสัญลักษณ์แห่งการทำความดีและละความชั่วทั้งปวง ทั้งยังเป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้ยืนนานและเป็นการอุทิศบุญกุศลให้กับผู้เป็นบุพการีชนที่ล่วงลับไปแล้วรวมถึงเป็นเครื่องรับประกันว่าเมื่อตายไปแล้วจะไปสู่ภพภูมิที่ดีตามคติความเชื่อของคนอีสาน นอกจากนี้ผู้สร้างพระไม้ยังได้คุณค่าแท้ที่เกิดขึ้นต่อจิตใจของตน และได้คติธรรมเป็นเครื่องดำเนินชีวิตทำให้ชีวิตมีความสุขทั้งชาตินี้

^{๑๘} ปราชญ์ชาวบ้านและอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ มจร.วิทยาเขตขอนแก่น สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน ๒๕๖๐

^{๑๙} ปราชญ์ชาวบ้านและอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ มจร.วิทยาเขตขอนแก่น สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน ๒๕๖๐

และขาดหน้า การได้กราบไหว้ และสักการะบูชาถือว่าเป็นมงคลต่อชีวิตของตนอย่างสูงสุด” ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของผศ.ปฐนรินทร์ ภู่อสุกุล^{๒๐} (อายุ ๗๖ ปี) ที่กล่าวว่า

“คุณค่าและทัศนคติของคนอีสานที่มีต่อการบูชาพระพุทธรูปไม้ซึ่งมีแนวความคิดในการสร้างที่แฝงด้วยคติธรรมและความเชื่อ ไม่ใช่เป็นเพียงการสร้างรูปเหมือนของพระพุทธเจ้าเท่านั้นแต่ยังมีคุณค่าอื่นๆ ที่แฝงอยู่ เช่น ความจริง ความดี และความงาม ซึ่งเป็นแนวความคิดที่แฝงอยู่กับการสร้างพระพุทธรูปไม้และก่อให้เกิดคุณค่าอย่างยิ่งต่อปัจเจกบุคคล ส่วนหนึ่งเป็นการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ญาติหรือสัตว์ที่ล่วงลับไปแล้วและเพื่อแก้คำบนบานสานกล่าวรวมถึงการสร้างเพื่อเป็นพระประจำวันเกิดของตน เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตัวผู้สร้างเอง คนอีสานได้ผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมให้เข้ากับหลักคำสอนทางพุทธศาสนาได้อย่างกลมกลืนและได้นำหลักธรรมที่แฝงอยู่ในงานศิลปะต่างไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างลงตัว คุณค่าและคติธรรมที่เกิดจากการสร้างพระไม้อาจเป็นเรื่องปัจเจกบุคคลแต่ถ้าพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้วจะพบว่าความเป็นปัจเจกบุคคลก็แผ่ไพศาลไปสู่บุคคลอื่นเช่นกัน คนที่ได้สักการะบูชาสิ่งที่ควรบูชาถือว่าเป็นมงคลอันสูงสุดและมีที่พึงทางใจไม่หวั่นกลัวต่อภัยคุกคามใดๆ นี่คือนิยามคุณค่าที่แท้จริงที่ได้รับเป็นอันสงส์ของการบูชาพระไม้ตามคตินิยมของคนอีสาน”

๔.๔.๒ คุณค่าทางสังคมของคนอีสาน ผลการวิจัยพบว่า

พระพุทธรูปไม้อีสานเป็นศิลปะที่มีเอกลักษณ์ประจำถิ่นที่นำมาซึ่งความปิติหรือความอิ่มใจด้วยความซาบซึ้งในพระคุณของพระองค์ซึ่งนอกจากเป็นเครื่องระลึกถึงเมื่อได้สักการะบูชาแล้วยังสามารถนำมาเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนเพื่อชีวิตที่ดีงามตามคติการสร้างพระพุทธรูปไม้ของคนอีสานจึงก่อให้เกิดคุณค่าทางศิลปะการปฏิบัติเป็นการส่งเสริมจริยธรรมของผู้คนในสังคม การแสดงออกซึ่งความดีในสังคมได้สะท้อนไปสู่ความดีของพุทธศาสนาดำรงไว้ซึ่งกันซึ่งเป็นพื้นฐานของสังคมอีสาน การสร้างพระพุทธรูปไม้อีสานเป็นเกณฑ์ของความดีในสังคมที่มีหลักความเชื่อจากศาสนาเป็นแรงจูงใจในการสร้างเพื่อมุ่งไปสู่ความดีของศาสนา นอกจากนั้นการสร้างพระพุทธรูปไม้อีสานยังเป็นการแสดงออกซึ่งความงดงามในเชิงศิลปะที่มาจากอุดมคติพระพุทธรูปไม้อีสานจึงถูกสร้างขึ้นในฐานะสัญลักษณ์ของสังคมซึ่งเป็นตัวแทนของความดีในสังคมที่มีอุดมคติไปสู่ความดีในทางศาสนาและสะท้อนออกมาเป็นรูปธรรมที่แสดงความงดงามทั้งภายนอกและภายในของผู้สร้าง ดังนั้นพระพุทธรูปไม้อีสานจึงเป็นการแสดงออกของความดี ความงาม และความจริงของสังคมคนอีสานอย่างแท้จริง ดังคำกล่าวของพระราชปรีดิธรรมาวุธ (อายุ ๗๙ ปี)^{๒๑} ที่กล่าวว่า

^{๒๐} ปราชญ์ชาวบ้านและอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ มจร.วิทยาเขตขอนแก่น สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน ๒๕๖๐

^{๒๑} รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่นและอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ มจร.วิทยาเขตขอนแก่น สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๖๐

“สังคมอีสานเป็นสังคมที่มีความเอื้อเพื่อรักษาความสงบมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายเพราะมีคติความเชื่อทางวัฒนธรรมที่มีพื้นมาจากหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญและได้ผสมผสานความเชื่อนั้นเข้ากับหลักคำสอนทางพุทธศาสนาได้อย่างกลมกลืนจึงทำให้สังคมอีสานมีความสงบสุข ในคติความเชื่อเรื่องการสร้างพระไม้ก็เช่นกันได้รับอิทธิพลจากแนวคิดทางพุทธศาสนาที่ต้องการสร้างคุณค่าและคตินิยมให้เกิดแก่ผู้กราบไหว้โดยระลึกถึงพุทธคุณที่เป็นนามธรรมแต่ถูกถ่ายทอดพุทธคุณเหล่านั้นออกมาเป็นรูปธรรมเพื่อผู้ที่กราบไหว้บูชาแล้วจะได้ได้นำไปเป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ถ้าคนในสังคมมีความรู้และเข้าใจเรื่องการสร้างพระไม้และการกราบไหว้พระไม้แล้วจะได้ได้นำข้อคิดคตินิยมที่ได้จากการสักการะบูชาไปเป็นแนวปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข สังคมมีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและเป็นศูนย์กลางของการทำความดีของสังคมต่อไป” ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของนายประเสริฐ โสดีพันธ์ (อายุ ๔๘ ปี) ที่กล่าวว่า

“พระพุทธรูปไม้ที่มีอยู่ประจำวัดในหมู่บ้านเป็นที่เคารพสักการะเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและเป็นศูนย์รวมของการจัดกิจกรรมทางพุทธศาสนาของคนในหมู่บ้านและหมู่บ้านอื่นๆที่ใกล้เคียง บางคนมากราบไหว้บูชาเพื่อขอให้หายเจ็บป่วยก็ได้สมปรารถนาก็มีการแก้บนตามความเชื่อของตนบางคนก็ตั้งสัจจะว่าจะรักษาศีล ๕ ถ้าหายจากอาการเจ็บป่วยต่างๆ สิ่งเหล่านี้เป็นปาฏิหาริย์หรือเป็นพลังพุทธานุภาพที่เกิดจากการกราบไหว้พระไม้ที่ศักดิ์สิทธิ์แล้วได้นำคตินิยมที่ได้จากการกราบไหว้นั้นไปเป็นแนวปฏิบัติจึงเกิดอานิสงส์ขึ้น จากการประสบความสำเร็จด้วยการหายจากอาการเจ็บป่วยของคนคนหนึ่งก็แผ่กระจายไปสู่อีกหลายๆคนในหมู่บ้านและบ้านอื่นๆอีก ลักษณะดังกล่าวมานี้ถ้าคนในหมู่บ้านและหมู่บ้านรอบข้างได้ยึดเป็นแนวปฏิบัติกันทุกคนสังคมก็จะมีแต่ความสงบร่มเย็น คุณค่าของการกราบไหว้พระไม้ก็จะคุณค่ามากมาย” ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ รศ.สำเร็จ คำโหมง (อายุ ๘๐ ปี) ที่กล่าวว่า

“คุณค่าและคตินิยมได้รับการบูชาพระพุทธรูปไม้เป็นคุณที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของคนในสังคม การได้นำคตินิยมที่แฝงอยู่ในองค์พระไม้ไปเป็นแนวปฏิบัติในชีวิตประจำวันก็จะเกิดพลาณีสงส้อย่างมากมาย บุคคลที่กราบไหว้บูชาจะได้รับประโยชน์ในแง่นี้ก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นมีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าและหลักธรรมคำสอนของพระองค์เป็นสำคัญ พระพุทธรูปไม้ไม่สามารถสอนธรรมหรือชี้แนะให้ปฏิบัติตนในทางที่ดีได้ แต่พระพุทธรูปไม้สามารถเตือนใจให้ระลึกถึงหลักการความดีที่ได้ศึกษาหรือได้สดับรับฟังมาได้ การมีพระพุทธรูปไม้ไว้สักการะบูชาจึงเป็นเครื่องมือทางจริยศาสตร์อย่างหนึ่ง เพราะเป็นแรงจูงใจให้บุคคลและสังคมมีจริยธรรม นำไปสู่ความสงบสุขของสังคม โดยหัวใจสำคัญของจริยธรรมในทางพระพุทธศาสนา คือ การละเว้นความชั่ว การทำความดีและการทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ดังนั้นถ้าคนในหมู่บ้านทุกคนมีความเข้าใจถึงการกราบไหว้อย่างถูกต้องก็จะทำให้สังคมเป็นสังคมอุดมธรรม สงบร่มเย็น ซึ่งมีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนาที่ผสมผสานกับวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสานอย่างลึกซึ้งโดยถูกถ่ายทอดผ่านศิลปะที่เรียกว่าพระไม้อีสาน”

๔.๔.๓ คุณค่าทางวัฒนธรรมของคนอีสาน ผลการวิจัยพบว่า

พระพุทธรูปไม้หรือพระไม้เป็นศาสนวัตถุที่นิยมสร้างเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมคนอีสาน ที่สะท้อนความวิถีชีวิตประเพณีภูมิปัญญาซึ่งถ่ายทอดออกมาเป็นพระไม้ที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของคนอีสาน พระพุทธรูปไม้อีสานยังได้แสดงถึงการจัดระบบพุทธปรัชญาออกมาในรูปแบบท้องถิ่นและนำไปใช้ในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ประเพณีวัฒนธรรมที่สร้างกรอบของคุณธรรมและจริยธรรมของคนในสังคมอีสานให้อยู่อย่างเรียบง่ายมีความเกี่ยวข้องในด้านจริยศาสตร์ว่าด้วยเรื่องความประพฤติกฎเกณฑ์แห่งการประพฤติ และคุณค่าของพระพุทธรูปไม้อีสานก็เป็นหนึ่งในภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวอีสานที่ผสมผสานพุทธศาสนากับความเชื่อได้อย่างแนบเนียนด้วยแรงศรัทธาที่เป็นส่วนประกอบหลักในการสร้างพระพุทธรูปไม้ของชาวอีสานนั้นและยังแฝงไว้ซึ่งแนวความเชื่อในเรื่องไม้ที่มีส่วนที่เป็นความเชื่อดั้งเดิมมาเป็นฐานความเชื่อในงานสร้างพระพุทธรูป เพราะคนอีสานมีวิถีชีวิตที่ผูกติดอยู่กับความเชื่อเรื่องไม้ที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตอยู่ควบคู่กับสังคมอีสานนับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ความเชื่อเรื่องไม้จึงมีความสำคัญกับคนอีสานเป็นอันมากนอกจากการใช้ประโยชน์จากไม้แล้วคนอีสานยังมีความเชื่อเกี่ยวกับต้นไม้ ที่สร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ประกอบด้วย ด้านคตินิยม (Moral) คือวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักในการดำรงชีวิตที่ได้มาจากคำสอนของพุทธศาสนาและใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของคนในสังคม เช่น ความเสียสละ ความขยัน หมั่นเพียร การประหยัสดอดอดม ความกตัญญู ความอดทน ทำดีได้ดี เป็นต้น ด้านเนติธรรม (Legal) คือวัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมถึงระเบียบประเพณีและข้อตกลงของชุมชนที่ยอมรับนับถือกันว่ามีความสำคัญพอ ๆ กับกฎหมาย เพื่อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ด้านสหธรรม (Social) คือวัฒนธรรมทางสังคม หรือตกลงของชุมชน รวมทั้งมารยาทต่างๆเพื่อการติดต่อเกี่ยวข้องกับสังคม และด้านวัตถุธรรม (Material) คือวัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น วัด อุโบสถ พระพุทธรูป เป็นต้น ดังคำกล่าวของ ผศ.บุรินทร์ ภูัสกุล^{๒๒} (อายุ ๗๖ ปี) ที่กล่าวว่า

“ พระพุทธรูปไม้เป็นสิ่งที่มีความคุณค่าทางวัฒนธรรมของคนอีสาน เป็นเครื่องมือก่อให้เกิดความรัก ความสามัคคี ให้ความสวยงามทางอารมณ์แก่คนในชุมชน เป็นเครื่องมือการควบคุมทางสังคมเพราะเมื่อได้กราบไหว้แล้วจะตั้งสัจจะด้วยการถือศีลตามกำลังของตน ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของคนอีสานเช่นประเพณีการแกะพระไม้ที่มีความเชื่อมโยงถึงการเลือกพันธุ์ไม้และประเพณีการสงฆ์น้ำพระในวันสงกรานต์เป็นวิถีชีวิตที่คนในท้องถิ่นอีสานที่ได้สั่งสมเลือกสรรและปรับปรุงแก้ไขจนเป็นเอกลักษณ์โดยมีหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานและนำมาปรับใช้ในวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม ทำให้คนอีสานเป็นผู้อ่อนน้อมถ่อมตน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ประณีประนอม รักสงบ ใจเย็น มี

^{๒๒} ประชาชนชาวบ้านและอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ มจร.วิทยาเขตขอนแก่น สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน

ความอดทน ให้อภัย ดำรงวิถีชีวิตอย่างเรียบง่าย ปกติสุข ทำให้คนในชุมชนพึ่งพากันได้ ทั้งหมดนี้สืบเนื่องมาจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา เป็นการใช้อนุปัญญา ในการนำเอาหลักของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวัน นี่เป็นคุณค่าที่แท้จริงที่เกิดจากการกราบไหว้พระพุทธรูปไม้ที่ได้รื้อฟื้นคตินิยมที่แฝงอยู่ในศิลปะพระไม้นั้นมาเป็นวิธีการดำเนินชีวิตของสังคมจนเกิดเป็นวัฒนธรรมที่ฝังรากลึกลงไป” ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของพระครูปริยัติธรรมวัตร (อายุ ๖๑ปี) ที่กล่าวว่า

“ พระพุทธรูปไม้เป็นสิ่งที่มีความค่าทางวัฒนธรรมของคนอีสาน วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของคนในสังคมอีสานที่ได้สืบทอดต่อมายังคนรุ่นหลัง วัฒนธรรมจึงเปรียบเสมือนเครื่องหล่อหุ้มสังคม ทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ วัฒนธรรมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีสังคม หรือที่ใดมีวัฒนธรรมที่นั่นก็มีสังคม ที่ใดมีสังคมที่นั่นก็มี วัฒนธรรม เท่ากับเป็นของสิ่งเดียวกันที่มีสองด้านแยกกันไม่ได้ในทางปฏิบัติ หน้าที่ของวัฒนธรรมที่พึงมีต่อสังคม ทั้งยังเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความเป็นระเบียบในสังคมโดยกำหนดแนวทางการประพฤติของคนในสังคมจนเป็น วิถีชาวบ้าน จารีตประเพณี โดยทำหน้าที่หล่อหลอมบุคลิกภาพให้กับคนอีสานมีกิริยามารยาทที่สุภาพอ่อนน้อมถ่อมตนมีเมตตา สิ่งต่างเหล่านี้ล้วนมีพื้นฐานมาจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ถูกถ่ายทอดออกมาเป็นหลักจริยศาสตร์เครื่องประพฤติปฏิบัติเพื่อความดีงามของตนและสังคม” ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของดร.นิเทศ สนั่นนารี^{๒๓} (อายุ ๔๘ ปี) ที่กล่าวว่า

“พระพุทธรูปไม้อีสานนอกจากการสร้างขึ้นมาเพื่อการสักการบูชาตามคติความเชื่อของคนอีสานบางคนอาจจะสร้างพระไม้ประจำวันเกิดของตนหรือเพื่อแก้บนหลังจากหายจากการเจ็บป่วยแล้ว สิ่งต่างๆเหล่านี้ล้วนเป็นบ่อเกิดของจารีตประเพณีที่ฝังรากลึกลงกลายเป็นวัฒนธรรมประจำท้องถิ่นที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน การได้นำไม้ที่เป็นมงคลมาแกะให้เป็นพระไม้เพื่อวัตถุประสงค์ใดก็ตามอย่างน้อยผู้ทำก็ได้แสดงออกซึ่งความกตัญญูรู้คุณพระศาสนา ศิลปะพระไม้อีสานที่ผ่านการรังสรรค์ของช่างพื้นบ้านอีสานมีความเรียบง่ายพอให้รู้ว่าเป็นองค์พระที่เป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าในลักษณะของรูปธรรมจัดเป็นศิลปะเชิงสัญลักษณ์ที่ทำการหนึ่งขึ้นมาใหม่ให้เป็นตัวแทนหรือสัญลักษณ์ของอีกสิ่งหนึ่ง ซึ่งทั้งสองสิ่งอาจจะเหมือนกันหรือไม่เหมือนกันแต่จุดประสงค์เพื่อถ่ายทอดแรงศรัทธาที่แฝงด้วยสุนทรียภาพที่ถูกถ่ายทอดออกมาในองค์พระไม้และสร้างสุนทรียภาพให้กับผู้พบเห็นต่อไป และคุณค่าทางวัฒนธรรมที่เกิดจากพระไม้อีสานคือเป็นบ่อหล่อหลอมลักษณะนิสัยคนอีสานให้มีความเรียบง่าย อ่อนน้อมถ่อมตน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ประณีตประณีต รักสงบ ใจเย็น มีความอดทน ให้อภัย ดำรงวิถีชีวิตอย่างพอเพียง เป็นสังคมที่รู้ดีตนเบิกบาน ”

^{๒๓} อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ มจร.วิทยาเขตขอนแก่น สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน ๒๕๖๐

๔.๕ สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลของการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลหลักตามวัตถุประสงค์ทั้ง ๓ ข้อ สรุปได้ดังนี้

๑. ด้านประวัติและลักษณะของพระพุทธรูปไม้ ผลการวิจัยพบว่า ประวัติของการสร้างพระพุทธรูปเพื่อการเคารพบูชาการสร้างพระพุทธรูปไม้ใช้การสร้างรูปเหมือนของพระพุทธเจ้าแต่เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรองค์เพื่อระลึกถึงพุทธคุณเป็นพุทธานุสสติ การสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาเพื่อให้พระพุทธรูปที่เป็นนามธรรมถูกสื่อมาเป็นรูปธรรม พระพุทธรูปไม้อีสานเกิดจากค่านิยมของคนอีสานที่สรรสร้างพระไม้แล้วนำไปถวายไว้ที่วัดเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตน ตามคตินิยมคนอีสานจะใช้ไม้ที่เป็นมงคลเช่น ไม้โพธิ์ ไม้คูณ ไม้ยอ ไม้แก่นจันทร์ ไม้พยอม ไม้ขนุน ไม้กระโดน ไม้มะขาม เป็นต้นมา แกะสลักพระไม้ที่ประกอบด้วยมหาบุรุษลักษณะ นิยมแกะสลักพระไม้เป็นพระปางประจำวันเกิดและที่พบมากในวัดต่างๆจะมีปางนั่งสมาธิหรือปางมารวิชัย และปางยืนคงเพราะข้อจำกัดในเรื่องของขนาดไม้ และพระพุทธรูปไม้ที่ถือว่าเก่าแก่ของภาคอีสานคือพระตีว หรือพระเทียม ประดิษฐานอยู่ที่วัดโสภาส(วัดศรีบัวบาน) อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยแกะสลักด้วยไม้ตัวลงรักปิดทอง สร้างเมื่อพุทธศักราช ๑๓๒๘ สมัยศรีโคตรบูร ขนาดหน้าตักกว้าง ๓๙ ซม. สูง ๖๐ ซม. อายุประมาณ ๑๒๓๒ ปี ปัจจุบันประดิษฐาน ณ บุษบกภายในอุโบสถของวัด

๒. ด้านคุณค่าทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปไม้ ผลการวิจัยพบว่า คุณค่าทางศิลปกรรมพระพุทธรูปไม้อีสาน ถูกรังสรรค์โดยกลุ่มช่างพื้นบ้านไม่มีความรู้และทักษะในการแกะสลักพระไม้แต่มีความสนใจในการแกะพระด้วยแรงศรัทธาที่บริสุทธิ์ ผลงานที่ปรากฏจึงไม่มีความประณีตแต่คุณค่าที่ปรากฏในองค์พระไม้อาจไม่ได้เกณฑ์มาตรฐาน แต่มีความงามและแฝงด้วยความศักดิ์สิทธิ์ที่ประกอบด้วยสุนทรียธาตุ ๓ อย่างคือ ความงาม (Beauty) ความแปลกหูแปลกตา (Picturesqueness) และความน่าทึ่ง (Sublimity) และนำคุณค่าที่ได้จากการสักการะบูชาพระพุทธรูปไม้ซึ่งสัญลักษณ์ของการทำความดีเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตเพื่อความสุขสงบสุขของคนในสังคมต่อไป และผลการวิเคราะห์ข้อมูลยังพบว่าพระพุทธรูปไม้ในวัดทางภาคอีสานถูกทำลายไปด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของคนยุคใหม่ในการเก็บรักษาและอนุรักษ์เช่นการการนำพระไม้เก่ามาทาสีใหม่ทำให้คุณค่าความเก่าแก่ของศิลปกรรมหายไป

๓. ด้านคุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนอีสาน ผลการวิจัยพบว่า คตินิยมในการสร้างพระพุทธรูปไม้ของคนอีสานเพื่อเป็นสื่อกลางของการทำความดี และเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตของตนและชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข โดยมีคติความเชื่อดั้งเดิมที่สอดคล้องกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา คุณค่าที่ได้จากพระพุทธรูปไม้ทำให้คนในสังคมอีสานมีวิถีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย มีน้ำใจ รักความสงบ อยู่อย่างพอเพียง จนเป็นแนวทางในการประพฤติและเป็นกรอบของสังคมจนเกิดเป็นวิถีชีวิต ประเพณี และวัฒนธรรมที่ดงามโดยมีพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานเป็นเป้าหมาย

หลอมลักษณะอุปนิสัยให้ตั้งมั่นจนเป็นเอกลักษณ์เชิงรูปธรรมให้แก่สังคมคนอีสานที่สร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ประกอบด้วย ด้านศีลธรรม (Moral) คือวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับหลักในการดำรงชีวิตที่ได้มาจากคำสอนของพุทธศาสนาและใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของสังคม เช่น ความเสียสละ ความขยัน หมั่นเพียร การประหยัดอดออม ความกตัญญู ความอดทน ทำดีได้ดี เป็นต้น ด้านนิติธรรม (Legal) คือวัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่ยอมรับนับถือกันว่ามีสำคัญพอ ๆ กับกฎหมาย เพื่อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ด้านสหธรรม (Social) คือวัฒนธรรมทางสังคม หรือตกลงของชุมชน รวมทั้งมารยาทต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสังคม และด้านวัตถุธรรม (Material) คือวัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น วัด อุโบสถ พระพุทธรูป เป็นต้นถือว่าเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนจนเกิดเป็นบุญประเพณีประจำหมู่บ้านและชุมชนเช่น ประเพณีการสงฆ์น้ำพระไม้ศักดิ์สิทธิ์ของชาวบ้านป่าแห่น้ำ ตำบลโพธิ์สัย จังหวัดร้อยเอ็ด ที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง พระพุทธรูปไม้ : คุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสาน ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังต่อไปนี้

๕.๑ ประวัติและลักษณะของพระพุทธรูปไม้

๕.๒ คุณค่าทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปไม้

๕.๓ คุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนอีสาน

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๑. ข้อมูลพื้นฐาน

ผลการวิจัยพบว่า ผู้ให้ข้อมูลจำนวน ๒๐ รูป/คน จำนวนผู้ให้ข้อมูลเป็นชายทั้งหมดจำนวน ๒๐ รูป/คน อยู่ในช่วงอายุ ๗๐-๘๐ ปี มากที่สุดจำนวน ๙ คน ๖๐- ๖๙ ปี จำนวน ๕ คน ๔๐ - ๔๙ ปี จำนวน ๔ คน และน้อยสุด ๕๐-๕๙ ปี จำนวน ๒ คน ด้านระดับการศึกษาพบว่าปริญญาโทมากที่สุด จำนวน ๗ คน มัธยมศึกษา จำนวน ๕ คน ปริญญาเอก จำนวน ๓ คน มัธยมศึกษาต้น จำนวน ๒ คน ประถมศึกษา จำนวน ๒ และน้อยสุดปริญญาตรี จำนวน ๑ คน

๒. ประวัติและลักษณะของพระพุทธรูปไม้ ๓ ด้าน ผลการวิจัยพบว่า

๒.๑ ด้านประวัติของการสร้างพระพุทธรูปเพื่อการเคารพบูชา ผลการวิจัยพบว่า

การสร้างพระพุทธรูปไม้ใช้การสร้างรูปเหมือนของพระพุทธเจ้าแต่เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธองค์ พระพุทธรูปจึงมีรูปแบบและลักษณะที่แตกต่างกันตามยุคสมัยและสกุลช่างที่ทำอาจทำด้วยโลหะ ปูน หิน ดินเหนียวหรือไม้ มีขนาดที่แตกต่างกันออกไปตามแต่ค่านิยม แต่สิ่งสำคัญในการสร้างพระพุทธรูปทุกยุคสมัยและทุกตระกูลช่างจะมีสัญลักษณ์สำคัญที่เป็นเครื่องบ่งบอกว่ารูปปั้นเป็นพระพุทธเจ้า จะต้องคง มหาปรีชาลักษณะ หรือลักษณะของมหาบุรุษ รวม ๓๒ ประการ เอาไว้ประเด็นสำคัญในการสร้างพระพุทธรูปมีจุดประสงค์ที่เป็นคุณค่าที่แท้จริงคือเพื่อให้ชนอมระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า ได้แก่พระบริสุทธิคุณ พระปัญญาคุณ และพระมหากรุณาคุณ ทั้งยังเป็นเครื่องเตือนสติไม่ให้ทำชั่วด้วยการระลึกถึงพระคุณของพระองค์เรียกว่า พุทธานุสติ การได้บูชาพระพุทธรูปก่อให้เกิดการระลึกถึงพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะการระลึกถึงพระพุทธรูป และพระพุทธจริยาวัตรที่พระองค์ได้ทรงปฏิบัติ ซึ่งในความเป็นมาของการสร้างพระพุทธรูปก็เห็นได้ว่า ในยุคแรกของการสร้างพระพุทธรูปก็เพราะระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า และการสร้างพระพุทธรูป

ขึ้นมาก็ทำให้พระพุทธรูปที่เป็นนามธรรมถูกสื่อมาในรูปธรรม ซึ่งบุคคลสามัญทั่วไปสามารถมองเห็นได้ง่าย ข้อนี้ถือว่าเป็นจุดมุ่งหมายที่เป็นคุณค่าแท้ได้ และพระพุทธรูปไม้ที่ถือว่าเก่าแก่ของภาคอีสานคือพระติ้วหรือพระเทียม ประดิษฐานอยู่ที่วัดโกลาส(วัดศรีบัวบาน) อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยแกะสลักด้วยไม้ติ้ว ลงรักปิดทอง สร้างเมื่อพุทธศักราช ๑๓๒๘ สมัยศรีโคตรบูร ขนาดหน้าตักกว้าง ๓๙ ซม. สูง ๖๐ ซม. อายุประมาณ ๑๒๓๒ ปี ปัจจุบันประดิษฐาน ณ บุษบกภายในพระอุโบสถของวัด

๒.๒ ด้านพุทธอิริยาบถหรือลักษณะของพระพุทธรูปไม้ ผลการวิจัยพบว่า

ด้านพุทธอิริยาบถหรือลักษณะของพระพุทธรูปไม้ พุทธอิริยาบถในพุทธประวัติกำหนดเป็นปางต่างๆรวม ๔๐ ปาง ส่วนค่านิยมในการสร้างพระพุทธรูปไม้ในภาคอีสานพุทธอิริยาบถที่นิยมสร้างคือปางสมาธิและปางยืนคงเพราะข้อจำกัดในเรื่องของขนาดไม้และนิยมแกะสลักพระไม้เป็นพระปางประจำวันเกิด แต่คงมหาปฐิรสถลักษณะทั้ง ๓๒ ประการไว้ ลักษณะของพระพุทธรูปไม้มีรูปแบบและลักษณะเฉพาะหากพิจารณาโดยภาพรวมแล้วสามารถแบ่งรูปแบบของพระไม้ในภาคอีสานออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ ๑. กลุ่มช่างพื้นบ้าน การสลักค่อนข้างอิสระไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว ช่างแกะสลักมีอิสระที่จะสร้างสรรค์ผลงานประติมากรรมได้อย่างเสรีจึงทำให้รูปแบบขององค์พระไม่มีแบบแผนใดๆ แต่ขึ้นอยู่กับข้อจำกัดของไม้เป็นสำคัญ ส่วนมากนิยมทำส่วนแขนแนบชิดกับลำตัว เพราะถ้าหากแขนกางยื่นออกมามากไม้อาจจะหักได้ง่าย ๒. กลุ่มอิทธิพลช่างหลวง พระไม้กลุ่มอิทธิพลช่างหลวง หมายถึงรูปแบบของงานประติมากรรมที่ทำโดยช่างพื้นบ้าน แต่ได้รับอิทธิพลทางคติความเชื่อและรูปแบบการทำงานอย่างช่างหลวง หรือการเลียนแบบช่างหลวงหรืองานช่างหลวงที่อพยพโดยย้อยถิ่นฐานจากเมืองหลวงสู่ท้องถิ่น

๒.๓ ด้านการเลือกพันธุ์ไม้มงคลเพื่อแกะสลักพระพุทธรูป ผลการวิจัยพบว่า

การเลือกพันธุ์ไม้มงคลเพื่อแกะสลักพระพุทธรูป ตามคตินิยมจะใช้ไม้ที่เป็นมงคลเป็นไม้ที่มีชื่อดีที่เป็นสิริมงคลเช่น ไม้คูณหมายถึงการค้าคุณอยู่ดีมีแสง ตามคติอีสานและไม้ที่มีประวัติเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าหรือตำนานเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า ไม้มงคลที่นิยมนำมาทำพระไม้ในภาคอีสาน มีดังนี้ ๑. ไม้โพธิ์ เป็นต้นไม้ชั้นสูง เป็นโพธิ์บังลังก์ในการตรัสรู้และอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแห่งพระตถาคตเจ้า ๒. ไม้คูณ คำว่า คูณ ในภาษาอีสาน หมายถึงความเป็นสิริมงคลและการค้าคุณให้อยู่เย็นเป็นสุข ๓. ไม้ยอ หมายถึง การยกย่องสรรเสริญ การนำต้นยอมาทำพระไม้ ก็เพื่อหวังอานิสงส์ให้คนนิยมยกย่อง สรรเสริญเยินยอในสังคมใช้ได้ทั้งยอป่าและยอบ้าน ๔. ไม้จันทร์(แก่นจันทร์) ไม้จันทร์ที่มีตำนานเกี่ยวข้องกับประวัติพระพุทธเจ้ามาแต่โบราณ เรียกตำนานนี้ว่า ตำนานพระแก่นจันทร์ ๕. ไม้พยอม คำว่า พยอม หมายถึงการช่วยเหลือเกื้อกูลทั้งตนเองและผู้อื่นการใช้ไม้พยอมมาแกะสลัก เชื่อว่าจะได้อานิสงส์ให้คนอื่นเกื้อกูลให้มั่งมีศรีสุขด้วยลาภยศ สรรเสริญ ๖. ไม้ขนุน ภาษาอีสานเรียก ต้นหมากมีคำว่า ขนุน น่าจะหมายถึงการเกื้อหนุนหนุนจุนเจือ ให้มีความสุขทั้งชาตินี้และชาติหน้า เชื่อว่าการนำไม้

ขุนมาแกะพระพุทธรูปจะได้อันสงส์ให้คนอื่นเกื้อหนุนจนเจือ ๗. ไม้กระโดน คำว่า โคน ในภาษาอีสานหมายถึง นาน การนำไม้กระโดนมาแกะพุทธรูปเชื่อว่าจะได้รับอันสงส์ ให้ผู้แกะมีอายุยืนนาน เช่นเดียวกับชื่อไม้กระโดน ๘. ไม้มะขาม เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ลำต้นและกิ่งก้านแข็งแรง โดยเฉพาะลำต้นที่มีอายุนาน เชื่อว่าถ้าใช้ไม้แก่นขามาแกะสลักพระพุทธรูปจะทำให้ได้อันสงส์อายุยืน และมีรูปร่างแข็งแรง สรุปได้ว่าการเลือกพันธุ์ไม้เพื่อแกะสลักพระพุทธรูปของคนทั่วไปและคนภาคอีสานจะมีคตินิยมเลือกพันธุ์ไม้ที่เป็นสิริมงคลเหมือนกัน

๓. คุณค่าทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปไม้ ๓ ด้าน ผลการวิจัยพบว่า

๓.๑ ด้านศิลปกรรม ผลการวิจัยพบว่า

ด้านศิลปกรรมพระพุทธรูปไม้อีสานสามารถแบ่งศิลปกรรมออกเป็น ๒ กลุ่ม ตามลักษณะกลุ่มช่างผู้สร้างพระพุทธรูปไม้อีสานคือ กลุ่มช่างพื้นบ้านไม่ได้เป็นช่างโดยอาชีพเป็นชาวบ้านที่มีอาชีพทำไร่ทำนาทั่วไปไม่มีความรู้และทักษะในการแกะสลักพระไม้แต่มีความสนใจในการแกะพระด้วยใจและแรงศรัทธา ดังนั้นผลงานที่ปรากฏจึงเป็นแบบพื้นบ้านหากใช้หลักเกณฑ์มาตรฐานมาตัดสินถึงความประณีตงดงามคงไม่ได้แต่ถ้าตัดสินด้วยเกณฑ์แห่งศรัทธาแล้วคงมีคุณค่าที่ประเมินค่าไม่ได้ถือได้ว่าเป็นศิลปกรรมที่ถูกรังสรรค์ออกมาจากแรงศรัทธาภายในเป็นงานช่างที่เปี่ยมด้วยความบริสุทธิ์จริงๆ และกลุ่มช่างพื้นเมือง(ช่างหลวง)เป็นช่างมืออาชีพที่ได้รับการเรียนมีความรู้และทักษะประสบการณ์ด้านงานช่างฝีมือบางครั้งเกิดจากช่างพื้นบ้านที่มีฝีมือดีแล้วถูกทางการหรือเจ้าเมืองเรียกเข้าไปรับใช้จึงได้เรียนรู้ในเชิงทฤษฎีเพิ่มเติมมีการออกแบบก่อนแกะสลักผลงานด้านศิลปกรรมที่ออกมาจากช่างกลุ่มนี้จึงมีความประณีตงดงามและสร้างแรงศรัทธาแก่ผู้พบเห็น

๓.๒ ด้านจริยศาสตร์ ผลการวิจัยพบว่า

การกราบไหว้พระพุทธรูปซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จิตต้องไม่ติดอยู่ที่ความเป็นอิฐ หิน ปูน ทอง สรรพ นาก ไม้ แต่ควรมององค์พระแล้วน้อมระลึกถึงพระวิสุทธิคุณ พระกรุณาธิคุณ พระปัญญาคุณ แห่งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า (พุทธานุสสติ) ที่ทรงค้นพบสัจธรรมแล้วนำมาโปรดเวไนยสัตว์ ให้เห็นทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ที่พิสูจน์ได้โดยการปฏิบัติด้วยสติปัญญาของแต่ละบุคคล ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา” วิถีชีวิตของคนอีสานมีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับธรรมชาติ(ต้นไม้)จนเป็นแนวทางนำไปสู่การสร้างพระพุทธรูปไม้เพื่อประโยชน์แก่การสักการบูชาถือว่าเป็นพุทธานุสสติและสืบทอดอายุพระศาสนาเป็นสัญลักษณ์เพื่อการทำมาดี ในการกราบไหว้พระพุทธรูปไม้เป็นการบูชาพุทธานุสสติของพระพุทธรูปในลักษณะที่เป็นนามธรรมแต่ถูกถ่ายทอดออกมาเป็นรูปธรรมโดยมีพระพุทธรูปไม้เป็นสัญลักษณ์เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและเพื่อความสงบสุขของสังคม

๓.๓ ด้านสุนทรียศาสตร์ ผลการวิจัยพบว่า

สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยความงามและสิ่งที้งามในงานศิลปะ และในธรรมชาติโดยเฉพาะซึ่งตามความหมายในภาษาอังกฤษ คำว่า “Aesthetics” แปลว่า การศึกษาเรื่องความงามหรือปรัชญาสาขาที่ว่าด้วยความงามหรือความดีหรือปรัชญาศิลปะ ในการสร้างพระพุทธรูปอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการใช้ทฤษฎีสัญลักษณ์มาประกอบ เพราะการที่พระพุทธรูปมีได้เหมือนพระองค์จริงของพระพุทธเจ้า นั้น มิได้หมายความว่าศิลปินขาดความรู้ความสามารถ แต่การสร้างพระพุทธรูปนั้นมิได้คำนึงถึงความเหมือนเพียงอย่างเดียว แต่ยังคำนึงถึงปรัชญาที่สอดแทรกอยู่ในองค์พระพุทธรูปด้วย การสร้างพระพุทธรูปเป็นการถ่ายทอดแนวคิดและจินตนาการที่สะท้อนถึงความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธเจ้ามาเป็นองค์แทนของพระองค์ในลักษณะของงานศิลปะ ซึ่งนอกจากจะสื่อถึงความดีแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความประสานสอดคล้องกันระหว่างปรัชญาพุทธศาสนาและปรัชญาศิลปะ จนก่อให้เกิดความงามที่มีคุณค่าทางสุนทรียภาพอย่างสูง พระพุทธรูปไม้อีสานเป็นลักษณะเฉพาะที่มีคุณสมบัติพิเศษที่ทำให้ผู้พบเห็นเกิดสะท้อนอารมณ์ทั้งในบุคลิกที่เคร่งครัดดุจดั่ง หรือผ่อนคลายด้วยสีหน้าอารมณ์ที่ชัดเจน โดยส่วนใหญ่พระพักตร์จะมีลักษณะที่ยิ้มแย้ม สร้างความรู้สึกที่เป็นกันเองดูผ่อนคลายไม่ตึงเครียด

๔. คุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนอีสาน ๓ ด้าน ผลการวิจัยพบว่า

๔.๑ คุณค่าที่มีต่อจิตใจของคนอีสาน ผลการวิจัยพบว่า

ในภาคอีสานที่มีความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปไม้เพื่อเป็นสื่อกลางของการทำความดีงามต่างๆและเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของตนและชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ในการเข้ามาของพระพุทธศาสนาได้มีอิทธิพลต่อสังคมอีสานโดยสร้างหลักความเชื่อหลักจริยธรรมและพิธีกรรมที่สอดคล้องกับความเชื่อท้องถิ่นให้กับสังคมอีสาน ทำให้วิถีชีวิตของชาวอีสานอยู่ภายใต้สังคมพุทธศาสนาควบคู่กับความเชื่อท้องถิ่นที่อยู่ร่วมกันได้ในสังคมเดียวกัน ความเชื่อในทางพุทธศาสนาได้ผสมเข้ากับความเชื่อท้องถิ่นโดยทำให้สังคมอีสานสะท้อนความเชื่อความศรัทธาและคตินิยมในรูปแบบต่างๆ การสร้างพระพุทธรูปไม้อีสานยังเป็นการแสดงออกซึ่งความมั่งคั่งในเชิงศิลปะที่เกิดจากอุดมคติพระพุทธรูปไม้อีสานจึงถูกสร้างขึ้นในฐานะสัญลักษณ์ของสังคมซึ่งเป็นตัวแทนของความดีของสังคมที่มีอุดมคติไปสู่ความดีในทางศาสนาที่สะท้อนออกมาเป็นรูปธรรมที่แสดงความมั่งคั่งทั้งภายนอกและภายในของผู้สร้าง ดังนั้นการสร้างพระพุทธรูปไม้เป็นการทำความดีและยึดหลักตามกรอบของสังคมตามความเชื่อในพุทธศาสนา โดยมีจุดประสงค์การสร้างพระพุทธรูปไม้ เพื่อเป็นพุทธานุชา และการไถ่บาป บรรเทาความทุกข์ และความสุขในชีวิตของตน

๔.๒ คุณค่าทางสังคมของคนอีสาน ผลการวิจัยพบว่า

พระพุทธรูปไม้อีสานเป็นศิลปะที่มีเอกลักษณ์ประจำถิ่นที่นำมาซึ่งความปิติหรือความอิ่มใจด้วยความซาบซึ้งในพระคุณของพระองค์ซึ่งนอกจากเป็นเครื่องระลึกถึงเมื่อได้สักการะบูชาแล้วยังสามารถนำมาเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนเพื่อชีวิตที่ดีงามตามคติการสร้างพระพุทธรูปไม้ของคนอีสานจึงก่อให้เกิดคุณค่าทางการปฏิบัติเป็นการส่งเสริมจริยธรรมของผู้คนในสังคม การแสดงออกซึ่งความดีในสังคมได้สะท้อนไปสู่ความดีของพุทธศาสนาดำเนินกันซึ่งเป็นพื้นฐานของสังคมอีสาน การสร้างพระพุทธรูปไม้อีสานเป็นเกณฑ์ของความดีในสังคมที่มีหลักความเชื่อจากศาสนาเป็นแรงจูงใจในการสร้างเพื่อบูชาไปสู่ความดีของศาสนา นอกจากนั้นการสร้างพระพุทธรูปไม้อีสานยังเป็นการแสดงออกซึ่งความมั่งคั่งในเชิงศิลปะที่มาจากอุดมคติพระพุทธรูปไม้อีสานจึงถูกสร้างขึ้นในฐานะสัญลักษณ์ของสังคมซึ่งเป็นตัวแทนของความดีในสังคมที่มีอุดมคติไปสู่ความดีในทางศาสนาและสะท้อนออกมาเป็นรูปธรรมที่แสดงความมั่งคั่งทั้งภายนอกและภายในของผู้สร้าง ดังนั้นพระพุทธรูปไม้อีสานจึงเป็นการแสดงออกของความดี ความงาม และความจริงของสังคมคนอีสานอย่างแท้จริง

๔.๓ คุณค่าทางวัฒนธรรมของคนอีสาน ผลการวิจัยพบว่า

พระพุทธรูปไม้หรือพระไม้นี้เป็นศาสนวัตถุที่นิยมสร้างเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมคนอีสาน ที่สะท้อนความวิถีชีวิตประเพณีภูมิปัญญาซึ่งถ่ายทอดออกมาเป็นพระไม้ที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของคนอีสาน พระพุทธรูปไม้อีสานยังได้แสดงถึงการจัดระบบพุทธปรัชญาออกมาในรูปแบบท้องถิ่นและนำไปใช้ในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ประเพณีวัฒนธรรมที่สร้างกรอบของคุณธรรมและจริยธรรมของคนในสังคมอีสานให้อยู่อย่างเรียบง่ายมีความเกี่ยวข้องในด้านจริยศาสตร์ว่าด้วยเรื่องความประพฤติกฎเกณฑ์แห่งการประพฤติ และคุณค่าของพระพุทธรูปไม้อีสานก็เป็นหนึ่งในภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวอีสานที่ผสมผสานพุทธศาสนากับความเชื่อได้อย่างแนบเนียนด้วยแรงศรัทธาที่เป็นส่วนประกอบหลักในการสร้างพระพุทธรูปไม้ของชาวอีสานนั้นและยังแฝงไว้ซึ่งแนวความเชื่อในเรื่องไม้ที่มีส่วนที่เป็นความเชื่อดั้งเดิมมาเป็นฐานความเชื่อในงานสร้างพระพุทธรูป เพราะคนอีสานมีวิถีชีวิตที่ผูกติดอยู่กับความเชื่อเรื่องไม้ที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตอยู่ควบคู่กับสังคมอีสานนับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ความเชื่อเรื่องไม้จึงมีความสำคัญกับคนอีสานเป็นอันมาก นอกจากการใช้ประโยชน์จากไม้แล้วคนอีสานมีความเชื่อเกี่ยวกับไม้ต้นไม้อะไรและเขตพื้นที่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ประกอบด้วย คติธรรม (Moral) คือวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักในการดำรงชีวิตที่ได้มาจากคำสอนของพุทธศาสนาและใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของสังคม เช่น ความเสียสละ ความขยัน หมั่นเพียร การประหยัดอดออม ความกตัญญู ความอดทน ทำดีได้ดี เป็นต้น เนติธรรม (Legal) คือวัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่ยอมรับนับถือกันว่ามีความสำคัญพอ ๆ กับกฎหมาย เพื่อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข สหธรรม (Social) คือวัฒนธรรมทางสังคม หรือตกลงของชุมชน

รวมทั้งมารยาทต่างๆที่จะติดต่อเกี่ยวข้องกับสังคม และวัตรธรรม (Material) คือวัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น วัด อุโบสถ พระพุทธรูป เป็นต้น

๕.๒ การอภิปรายผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยเรื่องพระพุทธรูปไม้ : คุณค่าและคติธรรมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสาน(The Wood Buddha : the value and principle on I – SAN people.) ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)ได้พบเห็นประเด็นที่น่าสนใจ จึงได้นำมาอภิปรายผลดังนี้

๑. ด้านประวัติและลักษณะของพระพุทธรูปไม้ ผลการวิจัยพบว่า ประวัติของการสร้างพระพุทธรูปเพื่อการเคารพบูชาการสร้างพระพุทธรูปไม้ใช้การสร้างรูปเหมือนของพระพุทธรูปเจ้าแต่เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูป การสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาเพื่อให้พระพุทธรูปที่เป็นนามธรรมถูกสื่อมาเป็นรูปธรรม พระพุทธรูปอาจมีรูปแบบและลักษณะรวมถึงขนาดที่แตกต่างกันออกไปตามยุคสมัยและสกุลช่างจะมีสัญลักษณ์สำคัญที่เป็นเครื่องบ่งบอกว่ารูปนั้นเป็นพระพุทธรูปเจ้าด้วยมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ ประเด็นสำคัญในการสร้างพระพุทธรูปมีจุดประสงค์ที่เป็นคุณค่าที่แท้จริงคือเพื่อให้ผู้น้อมระลึกถึงพระคุณของพระพุทธรูปเจ้า ได้แก่พระบริสุทธิคุณ พระปัญญาคุณ และพระมหากรุณาคุณเป็นพุทธานุสสติ ส่วนพุทธจริยาบถหรือลักษณะของพระพุทธรูปไม้อีสานมีค่านิยมในสร้างพระพุทธรูปไม้แล้วนำไปถวายไว้ที่วัดเพื่อเป็นสิ่งสักการบูชาของคนทั่วไป ปางที่นิยมแกะสลักนั้นมีไม่มากนักเพราะข้อจำกัดเรื่องของไม้รวมถึงเครื่องมือในการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ที่พบมากในวัดต่างๆจะมีปางนั่งสมาธิและปางยืน เหตุผลคงเพราะแกะง่าย และการเลือกพันธุ์ไม้มงคลเพื่อแกะสลักพระพุทธรูปตามคตินิยมคนอีสานจะใช้ไม้ที่เป็นมงคลประกอบด้วย ไม้โพธิ์ ไม้คูณ ไม้ยอ ไม้จันทร์ ไม้พยุง ไม้ขนุน ไม้กระโดน ไม้มะขาม และพบว่าพระพุทธรูปไม้ที่ถือว่าเก่าแก่ของภาคอีสานคือพระติวหรือพระเทียม ประดิษฐานอยู่ที่วัดโกลาส(วัดศรีบัวบาน) อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยแกะสลักด้วยไม้ติว ลงรักปิดทอง สร้างเมื่อพุทธศักราช ๑๓๒๘ สมัยศรีโคตรบูร ขนาดหน้าตักกว้าง ๓๙ ซม. สูง ๖๐ ซม. ซึ่งสอดคล้องกับ**บุษบา กิตติจันทโรภาส*** ได้ทำวิจัยเรื่อง “คติความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปไม้ในเขตอำเภอเมืองมหาสารคาม” พบว่า ความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปไม้ในเขตอำเภอเมืองมหาสารคาม มีคติความเชื่อว่า ไม้เป็นวัสดุที่หาง่าย แต่การนำมาแกะเป็นพระพุทธรูปนั้น ได้ยึดเอาความเป็นสิริมงคลของไม้จากความหมายของชื่อไม้ ไม้ที่มีความสัมพันธ์กับพุทธประวัติ และไม้ที่มีความแข็งแรงคงทนเช่น ไม้ยอ ไม้โพธิ์ ไม้แก่นมะขาม เป็นต้น ชาวบ้านจะสร้างพระพุทธรูปไม้ตามพุทธลักษณะด้วยเครื่องมือง่ายๆ โดยไม่เน้นความถูกต้องทางกายภาพ พระพุทธรูป

* บุษบา กิตติจันทโรภาส, “คติความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปไม้ในเขตอำเภอเมืองมหาสารคาม”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๓๙, บทคัดย่อ.

ไม่ในเขตอำเภอเมืองมหาสารคามนิยมสร้างในปางมารวิชัย และปางพิจารณาชาดกรรม จุดประสงค์การสร้างพระพุทธรูปไม้นี้ เพื่อเป็นพุทธานุชา และการไถ่บาป บรรเทาความยั่งยืนและความสุขในชีวิต จึงได้นำมาตั้งในที่ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับ **กานต์ กาญจนพินาย**^๒ ได้ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์พระพุทธรูปไม้อีสานเชิงปรัชญา” ผลการวิจัยพบว่า พุทธปรัชญาเถรวาทที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของชาวอีสาน คือ การเข้ามาของพระพุทธศาสนาได้มีอิทธิพลต่อสังคมอีสาน ซึ่งสร้างหลักความเชื่อ และพิธีกรรมที่สอดคล้องกับความเชื่อท้องถิ่น อิทธิพลจากพุทธศาสนาได้สร้างหลักจริยธรรมให้กับสังคมอีสาน ดังนั้นวิถีชีวิตของชาวอีสานจึงอยู่ภายใต้สังคมพุทธศาสนาควบคู่กับความเชื่อท้องถิ่นที่อยู่ร่วมกันได้ในสังคมเดียวกันคตินิยมความเชื่อเรื่องไม้ในการสร้างพระพุทธรูปไม้อีสาน ภายหลังจากอิทธิพลของพุทธศาสนาได้เข้ามาในสังคมอีสาน ความเชื่อในทางพุทธศาสนาได้ผสมเข้ากับความเชื่อท้องถิ่นโดยทำให้สังคมอีสานได้สะท้อนความเชื่อความศรัทธาในรูปแบบต่างๆ พระพุทธรูปไม้อีสานนับได้ว่าเป็นตัวแทนหนึ่งที่แสดงออกความเลื่อมใสศรัทธาของคนอีสาน ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมกับการสร้างพระพุทธรูปไม้ในฐานะความเชื่อเรื่องไม้ที่เป็นวัสดุหลัก

๒. ด้านคุณค่าทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปไม้ ผลการวิจัยพบว่า ศิลปกรรมพระพุทธรูปไม้อีสานสามารถแบ่งศิลปกรรมออกเป็น ๒ กลุ่ม ตามลักษณะกลุ่มช่างผู้สร้างพระพุทธรูปไม้อีสานคือ กลุ่มช่างพื้นบ้านไม่ได้เป็นช่างโดยอาชีพเป็นชาวบ้านที่มีอาชีพทำไร่นาทำไร่ทำนาทั่วไปไม่มีความรู้และทักษะในการแกะสลักพระไม้แต่มีความสนใจในการแกะพระด้วยแรงศรัทธาที่บริสุทธิ์จริงๆ ผลงานที่ปรากฏจึงไม่มีความประณีต และกลุ่มช่างพื้นเมือง(ช่างหลวง)เป็นช่างมีอาชีพที่ได้รับการเรียนมีความรู้และทักษะประสบการณ์ด้านงานช่างฝีมือผลงานจึงมีความประณีตงดงามและสร้างแรงศรัทธาแก่ผู้พบเห็น ในความเป็นจริงคุณค่าของความงามของพระไม้แม้ว่าจะแตกต่างด้วยฝีมือของการรังสรรค์ของตระกูลช่างก็ตาม แต่ความงามที่ปรากฏมีในองค์พระไม้ที่มีสุนทรียธาตุ ๓ อย่างคือ ความงาม(Beauty) ความแปลกหูแปลกตา (Picturesqueness) และความน่าทึ่ง (Sublimity) เป็นอารมณ์ความซาบซึ้งในคุณค่าของสิ่งต่างๆ และมีความเข้าใจถึงคุณค่าของความงามพระพุทธรูปไม้ซึ่งสัญลักษณ์ของการทำความดีเพื่อการบูชาพุทธคุณของพระพุทธเจ้าในลักษณะที่เป็นนามธรรมแต่ถูกถ่ายทอดออกมาเป็นรูปธรรมและนำแนวคิดที่ได้ขึ้นมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตเพื่อความสงบสุขของสังคมต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับ **นิราศ ศรีขาวรส**^๓ ได้ทำวิจัยเรื่อง “พระพุทธรูปไม้ : สุนทรียภาพและความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในเมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในกระแส

^๒ กานต์ กาญจนพินาย, “การศึกษาวิเคราะห์พระพุทธรูปไม้อีสานเชิงปรัชญา”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

^๓ นิราศ ศรีขาวรส, “พระพุทธรูปไม้: สุนทรียภาพและความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในเมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในกระแสโลกาภิวัตน์”, วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยศิลปะและวัฒนธรรม (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ

โลกาภิวัตน์” ผลการวิจัยพบว่า พระพุทธรูปไม้ในเมืองหลวงพระบาง เป็นงานศิลปกรรมถือได้ว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมหนึ่งซึ่งจัดอยู่ในประเภทงานประติมากรรม สร้างสรรค์ขึ้นด้วยพลังความศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างซ่านาน ผู้วิจัยจึงได้นำเอาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเข้ามามองถึงความสุนทรีย์ภาพและความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในกระแสโลกาภิวัตน์ เพื่อจะได้ทราบถึงเรื่องดังกล่าวว่าเป็นอย่างไรงานวิจัยนี้มุ่งที่จะศึกษาสุนทรีย์ภาพและความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในเมืองหลวงพระบางในกระแสโลกาภิวัตน์เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนา ประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในสังคมที่เปลี่ยนไป และสอดคล้องกับ **ติก แสนบุญ**^๔ ที่ศึกษาเรื่อง **“เอกลักษณ์ในเชิงช่างของพระพุทธรูปอีสาน”** สรุปได้ว่า พระพุทธรูปไม้แกะสลักนี้ปัจจุบันยังพบเห็นอยู่ตามวัดเก่าในชนบทภาคอีสาน หรือภาคเหนือ ส่วนใหญ่เคยเป็นพระประธานในโบสถ์มาก่อน บางแห่งก็เก็บรักษาไว้อย่างดี บางแห่งก็ปล่อยร้างให้ชำรุดทรุดโทรม คตินิยมในการสร้างคงได้รับอิทธิพลมาจากหลวงพระบาง โดยเฉพาะชุมชนภาคอีสานหลายแห่งสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษที่เป็นชาวหลวงพระบางหรือล้านช้าง เพียงสังคมเล็กๆ กันดาร ห่างไกล ก็มีข้อด้อยเรื่องปัจจัย ทุนทรัพย์จึงจำเป็นต้องเรียบง่าย สร้างตามกำลังที่มี เช่น การสร้างพระพุทธรูปแกะสลักจากไม้เนื้อแข็ง อย่างไม้ประดู่ซึ่งมีความทนทาน ใช้ฝีมือช่างในท้องถิ่น บางแห่งเป็นช่างพื้นบ้านที่ไม่มีทักษะความชำนาญเลย จึงมีลักษณะผิดรูป ผิดสัดส่วน หยาบ ดิบ บางแห่งอาจเป็นช่างพื้นเมือง ก็ยังพอมองออกว่า มีทักษะในการแกะสลักและความรู้ในคตินิยมการสร้างพระพุทธรูปอยู่บ้าง แต่ อย่างไรก็ตาม ถ้าหากไม่ติดยึดในรูปแบบพุทธศิลป์ ซึ่งอ้างอิงคตินิยมการสร้างจากลักษณะของมหาบุรุษ ๓๒ ประการ (มหาบุรุษลักษณะ) ก็จะมีพอมองเห็นแรงศรัทธาที่ซื่อบริสุทธิ์ มีเอกลักษณ์เฉพาะที่แฝงไว้ในพุทธประติมากรรมหยาบๆดิบๆนั้น แล้วทำใจต่อไปว่า คนรุ่นใหม่อาจไม่มีโอกาสได้เห็น ถ้าหากยังถูกปล่อยให้จมหายไปกับยุควัตถุนิยม

๓. ด้านคุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนอีสาน ผลการวิจัยพบว่า ในภาคอีสานที่มีความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปไม้เพื่อเป็นสื่อกลางของการทำความดีงามต่างๆและเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของตนและชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข โดยมีคติความเชื่อดั้งเดิมที่สอดคล้องกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา คุณค่าที่ได้จากพระพุทธรูปไม้ทำให้คนในสังคมอีสานมีวิถีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย มีน้ำใจรักความสงบ อยู่อย่างพอเพียง การมีพระพุทธรูปไม้ประจำหมู่บ้าน นอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อปัจเจกชนแล้วยังเอื้อต่อการเป็นอยู่ของชุมชนและสังคม ทำให้ชุมชนและสังคมมีที่พึ่งทางจิตใจ และได้แนวทางในการประพฤติปฏิบัติมีคุณธรรมและจริยธรรมก่อให้เกิดวิถีชีวิตประเพณี และวัฒนธรรมที่ดีงามโดยมีพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานเป็นเบ้าหล่อหลอมลักษณะอุปนิสัยให้ตั้งงามจนเป็นเอกลักษณ์ในเชิงรูปธรรมให้แก่คนอีสานที่สร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ประกอบด้วย

^๔ ติก แสนบุญ, **เอกลักษณ์ในเชิงช่างของพระพุทธรูปอีสาน**, วาสารเส้นสายลายสี: ศิลปวัฒนธรรม ฉบับ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕, (เผยแพร่, วันจันทร์ที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๕๙)

ด้านศีลธรรม (Moral) คือวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักในการดำรงชีวิตที่ได้มาจากคำสอนของพุทธศาสนา และใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของสังคม เช่น ความเสียสละ ความขยัน หมั่นเพียร การประหยัดอดออม ความกตัญญู ความอดทน ทำดีได้ดี เป็นต้น ด้านนิติธรรม (Legal) คือวัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบประเพณีที่ยอมรับนับถือกันว่ามีความสำคัญพอ ๆ กับกฎหมาย เพื่อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ด้านสหธรรม (Social) คือวัฒนธรรมทางสังคม หรือตกลงของชุมชน รวมทั้งมารยาทต่างๆ ที่จะติดต่อเกี่ยวข้องกับสังคม และด้านวัตถุธรรม (Material) คือวัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น วัด อุโบสถ พระพุทธรูป เป็นต้น ถือว่าเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนจนเกิดเป็นบุญประเพณีประจำหมู่บ้านและชุมชนสืบต่อมา ซึ่งสอดคล้องกับ ญาณภัทร ยอดแก้ว^๕ ที่ทำวิจัย เรื่อง **ทัศนคติที่มีต่อการบูชาพระพุทธรูปในสังคมไทยผลการวิจัยพบว่า** พระพุทธรูป แม้เป็นเพียงวัตถุแต่คุณค่ามิได้มีอยู่เพียงความเป็นวัตถุแต่ยังสามารถเป็นสิ่งสื่อถึงหลักการแห่งความดีนั้นๆ ได้ด้วยทั้งนี้บุคคลที่กราบไหว้บูชาจะได้รับประโยชน์ในแง่นี้ก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นมีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับพระพุทธรูปเจ้าและหลักธรรมคำสอนของพระองค์เป็นสำคัญ พระพุทธรูปมิสามารถสอนธรรมหรือชี้แนะให้ปฏิบัติตนในทางที่ดีได้ แต่พระพุทธรูปสามารถเตือนใจให้ระลึกถึงหลักการความดีที่ได้ศึกษาหรือได้สดับรับฟังมาได้ การมีพระพุทธรูปไว้สักการบูชาจึงเป็นเครื่องมือทางจริยศาสตร์อย่างหนึ่ง เพราะเป็นแรงจูงใจให้บุคคลมีจริยธรรม โดยหัวใจสำคัญของจริยธรรมในทางพระพุทธศาสนา คือ การละเว้นความชั่ว การทำความดีและการทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ตามหลักโอวาทปาฏิโมกข์ และเมื่อมีพระพุทธรูปอยู่ในบ้านหรือเห็นพระพุทธรูปในสถานที่ต่าง ๆ หากบุคคลมีความศรัทธาอย่างจริงใจอยู่เป็นพื้นฐาน ย่อมเป็นเครื่องเตือนและเป็นแรงจูงใจให้ประพฤติธรรมได้เสมอ และสอดคล้องกับ กานต์ กาญจนพิมาย^๖ ได้ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์พระพุทธรูปไม้อีสานเชิงปรัชญา” ผลการวิจัยพบว่า พระพุทธรูปไม้อีสานนับได้ว่าเป็นตัวแทนหนึ่งที่แสดงออกความเลื่อมใสศรัทธาของคนอีสาน ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมกับการสร้างพระพุทธรูปไม้ในฐานะความเชื่อเรื่องไม้ที่เป็นวัสดุหลักประกอบกับพิธีกรรมในการสร้าง ดังนั้นคนอีสานจึงผสานความเชื่อท้องถิ่นให้เข้ากับความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาซึ่งมีพระพุทธรูปไม้อีสานเป็นการแสดงออกอย่างหนึ่งด้วยเช่นกันความสัมพันธ์ระหว่างพุทธเถรวาทกับการสร้างพระพุทธรูปไม้อีสาน เกณฑ์ในการตัดสินในเรื่องความดีของคนอีสานนั้นแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ เกณฑ์ตามหลักทางศาสนาและเกณฑ์ของสังคม การแสดงออกความดีในสังคมได้สะท้อนไปสู่ความดีของศาสนาด้วยเช่นกันซึ่งเป็นพื้นฐานของสังคมอีสาน การสร้างพระพุทธรูปไม้อีสานเป็นเกณฑ์ของความดีในสังคมที่มีหลักความเชื่อจากศาสนาเป็นแรงจูงใจในการ

^๕ ญาณภัทร ยอดแก้ว, **ทัศนคติที่มีต่อการบูชาพระพุทธรูปในสังคมไทย**, ๒๕๕๒

^๖ กานต์ กาญจนพิมาย, “การศึกษาวิเคราะห์พระพุทธรูปไม้อีสานเชิงปรัชญา”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

สร้างเพื่อมุ่งไปสู่ความดีของศาสนา นอกจากนั้นการสร้างพระพุทธรูปไม้อีสานยังเป็นการแสดงออกของความงดงามในเชิงศิลปะที่มาจากอุดมคติพระพุทธรูปไม้อีสานจึงถูกสร้างขึ้นในฐานะสัญลักษณ์ของสังคมซึ่งเป็นตัวแทนของความดีในสังคมที่มีอุดมคติไปสู่ความดีในทางศาสนาและสะท้อนออกมาเป็นรูปธรรมที่แสดงความงดงามทั้งภายนอกและภายในของผู้สร้าง ดังนั้นพระพุทธรูปไม้อีสานจึงเป็นการแสดงออกของความดี ความงาม และความจริง

๕.๓ ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ในการวิจัยเกี่ยวกับพระพุทธรูปไม้: คุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสาน ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัย ๓ ข้อ เพื่อกำหนดเป็นนโยบายสำหรับคณะสงฆ์และประชาชนในจังหวัดภาคอีสาน ดังนี้

๑. ด้านประวัติและลักษณะของพระพุทธรูปไม้ควรมีการศึกษาและการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ได้จากวิจัยต่อสาธารณชน
๒. ด้านคุณค่าทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปไม้ควรมีนโยบายให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาให้รู้ถึงคุณค่าทางศิลปกรรมโดยการสร้างกิจกรรมเพื่อการส่งเสริมในรูปแบบต่างๆที่ทันสมัย
๓. คุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนอีสานควรให้ทุกภาคส่วนจัดกิจกรรมส่งเสริมให้ได้องค์ความรู้และเป็นคุณประโยชน์ต่อคนภาคอีสานอย่างแท้จริง

๕.๔ ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

ในการวิจัยเรื่องพระพุทธรูปไม้: คุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสาน ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

๑. ควรมีการส่งเสริมให้พระสงฆ์และประชาชนคนอีสานเข้าไปมีส่วนร่วมในการเรียนรู้และการอนุรักษ์พระพุทธรูปไม้ที่ล้ำค่า
๒. ควรมีการมีการส่งเสริมให้พระสงฆ์ ชุมชน และองค์กรภาครัฐในภาคอีสานได้มีส่วนร่วมในการสร้างรูปแบบและกระบวนการการอนุรักษ์พระพุทธรูปไม้อีสาน
๓. ในการอนุรักษ์พระพุทธรูปไม้อีสานต้องให้ประชาชนทุกภาคส่วนได้มีส่วนร่วมโดยถือเป็นวาระของชุมชนและเพื่อเป็นการสร้างอัตลักษณ์ให้กับชุมชนในภาคอีสาน

๕.๕ ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรจะทำการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เกี่ยวกับการทำความเข้าใจความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนเพื่อการอนุรักษ์พระพุทธรูปไม้โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนภาคอีสาน

๒. ควรทำการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เกี่ยวกับเกี่ยวกับการอนุรักษ์พระพุทธรูปไม้อีสานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนภาคอีสาน

๓. ควรทำการวิจัยแบบผสม (Mixed Method Research) ทั้งการวิจัยเชิงปริมาณ และการวิจัยเชิงคุณภาพ เกี่ยวกับการอนุรักษ์พระพุทธรูปไม้อีสานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนภาคอีสาน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

๑) หนังสือ

กรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการ. **ประวัติพุทธรูปปางต่างๆ**. กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๕

การศาสนา,กรม. **ประวัติพุทธรูปปางต่างๆ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๕

จำนง ทองประเสริฐ. **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์**. พระนคร : อักษรสัมพันธ์ ๒๕๒๕

ชอบ ดีสวนโคก . **พระไม้ลายมือบรรพชนไทยอีสาน**. ขอนแก่น: ศิริภักดิ์ ออฟเซ็ท , ๒๕๔๕

เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. **ประวัติศาสตร์อีสาน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒

ติก แสนบุญ, เส้นสายลายสื่อ: ศิลปวัฒนธรรม, ฉบับ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕,(เผยแพร่, วันจันทร์ที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๕๕), ๒๕๕๕

แถลงข่าวและวัฒนธรรม,กระทรวง.**ประวัติศาสตร์ลาว (ติดำบรรพ์-ปัจจุบัน)**. เวียงจันทน์: โรงพิมพ์แห่งชาติ, ๒๕๔๓

นิยม วงศ์พงษ์คำ. **พระไม้อีสาน**. ขอนแก่น: โรงพิมพ์ศิริภักดิ์, ๒๕๔๕

น ฒ ปากน้ำ. **ธรรมาสันคักดีและศรีแห่งศิลปะไทย**. กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๔๓

_____ . **คันธาระแหล่งปฐมภูมิกำเนิดพระพุทธรูปพระเจ้ามิลินท์และพระนาคเสน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๒๖

ผาสุก อินทรวิธ. **พระพุทธรูปและพุทธศิลป์ในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร : ศุภสภา, ๒๕๒๕

พระธรรมโกศาจารย์, อนุจารีเถระ. **พระพุทธรูปปางต่างๆ** .กรุงเทพมหานคร : ปรัชญาสัน, ๒๕๐๕

พระพุทธรูปไม้ ช่างพื้นบ้าน วัดในจังหวัดขอนแก่น ภาพจากหนังสือ "ขอนแก่น แหล่งวัฒนธรรมอีสาน พิมพ์โดย สพฐ. ๒๕๕๕

ไพโรจน์ สโมสร. **จิตรกรรมฝาผนังอีสาน**. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์ปรินต์กรุ๊ป, ๒๕๓๒

เพชรรัตน์ โลวิชากรติกุล.“**พระพุทธรูปไม้สักใหญ่ที่สุดในโลก**” .ไทยรัฐ, ๙ สิงหาคม ๒๕๓๕

ชูศักดิ์ ทิพย์เกษตร. **พระพุทธรูปในศรีลังกา**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ๒๕๕๐

วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ. **ศิลปะชาวบ้าน Folk art**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๖

วิทย์ วิศทเวทย์. **จริยศาสตร์เบื้องต้น มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม**. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์ , ๒๕๓๕

วิโรฒ ศรีสุโร. สิมอีสาน. กรุงเทพมหานคร : เมฆาเพลส, ๒๕๓๖

สงวน บุญรอด. **พุทธศิลป์ลาว**. พระนคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา ๒๕๒๖

สมาคมสถาปนิกสยามในพระราชาูปถัมภ์. **สถาปัตยกรรมอีสาน**. กรุงเทพมหานคร : เมฆาเพลส, ๒๕๓๐

สมพร อยู่โพธิ์. **พระพุทธรูปปางต่างๆ**. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๑๔

สถิต วงศ์สุวรรณ. **ปรัชญาเบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อักษรพิทยา, ๒๕๓๗

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ. **เรือนไทยภาคอีสาน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, ๒๕๓๖

สมพร อยู่โพธิ์. **พระพุทธรูปปางต่างๆ**. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๑๕

อุดม บัวศรี. **วัฒนธรรมอีสาน**. ขอนแก่น, มหาวิทยาลัยขอนแก่น ๒๕๔๐

๒) วารสาร

ตึก แสนบุญ,เอกลักษณ์ในเชิงช่างของพระพุทธรูปอีสาน, **วารสารเส้นสายลายสี: ศิลปวัฒนธรรม ฉบับ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕**, (เผยแพร่, วันจันทร์ที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๕๕)

๓) สื่ออิเล็กทรอนิกส์

สรวิษฐ์ วงษ์สะอาด. รูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท จากเว็บไซต์

<https://www.gotoknow.org/posts/๕๖๑๐๘> (เข้าถึงวันที่ ๖ เมษายน ๒๕๖๐)

ญาณภัทร ยอดแก้ว, งานวิจัยเรื่องทัศนคติที่มีต่อการบูชาพระพุทธรูปในสังคมไทย.๒๕๕๒,

แหล่งที่มา: <https://www.gotoknow.org/posts/402000> สืบค้นเมื่อวันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๐

๔) สัมภาษณ์

ปราชญ์ชาวบ้านและอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ มจร.วิทยาเขตขอนแก่น สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน ๒๕๖๐

รองเจ้าคณะอำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๖๐

รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่นและอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ มจร.วิทยาเขตขอนแก่น สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๖๐

อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ มจร.วิทยาเขตขอนแก่น สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน ๒๕๖๐

อดีตผู้อำนวยการหอพุทธศิลป์ มจร.วิทยาเขตขอนแก่น สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๖๐

รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่นและอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ มจร.วิทยาเขตขอนแก่น สัมภาษณ์เมื่อวันที่

๓๐ เมษายน ๒๕๖๐

เจ้าอาวาสวัดภูดิน ต.บ้านเป็ด อ.เมือง จ.ขอนแก่น สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน ๒๕๖๐

นิสิตพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา ปีที่ ๑ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๖๐

ปราชญ์ชาวบ้านและอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ มจร.วิทยาเขตขอนแก่น สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน

๒๕๖๐

ปราชญ์ชาวบ้านและอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ มจร.วิทยาเขตขอนแก่น สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน

๒๕๖๐

ผู้ใหญ่บ้าน บ้านป่าแหน ต.โพธิ์สัย อ.ศรีสมเด็จ จ.ร้อยเอ็ด สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕

รองเจ้าคณะอำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๖๐

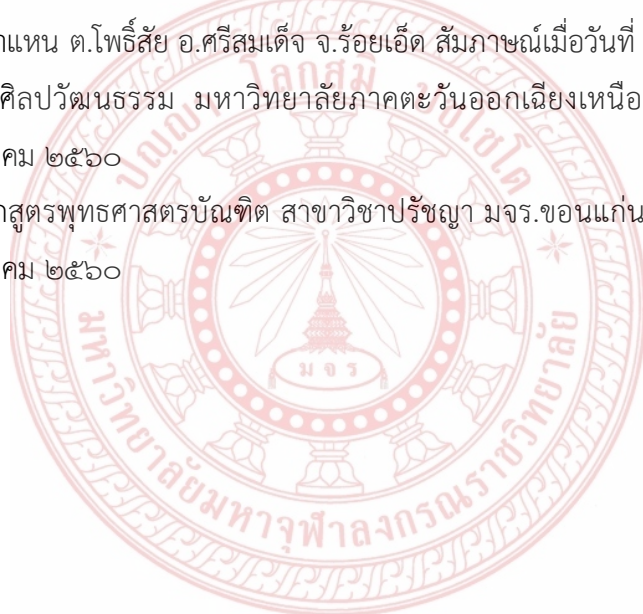
เจ้าอาวาสวัดบ้านป่าแหน ต.โพธิ์สัย อ.ศรีสมเด็จ จ.ร้อยเอ็ด สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๖๐

ผู้อำนวยการสำนักศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๓

พฤษภาคม ๒๕๖๐

อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มจร.ขอนแก่น สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๕

พฤษภาคม ๒๕๖๐

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
บทความวิจัย

พระพุทธรูปไม้ : คุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสาน

Wooden Buddha Statue: the Value and Principle on I-San people's way of life

พระมหาปพน กตสาโร^๑

ผศ.ดร.จรัส ลีกา^๒

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องพระพุทธรูปไม้ : คุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสาน มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ ประกอบด้วย ๑) ประวัติและลักษณะของพระพุทธรูปไม้ ๒) คุณค่าทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปไม้ ๓) คุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนอีสาน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการวิจัยถึงพระพุทธรูปไม้ : คุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสานด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนาตามหลักอุปนัยวิธี

ผลการวิจัยพบว่า

ด้านประวัติและลักษณะของพระพุทธรูปไม้ เป็นการสร้างพระพุทธรูปเพื่อการเคารพบูชา การสร้างพระพุทธรูปไม่ใช้การสร้างรูปเหมือนของพระพุทธรเจ้าแต่เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรองค์เพื่อระลึกถึงพุทธคุณเป็นพุทธานุสสติ การสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาเพื่อให้พระพุทธรูปที่เป็นนามธรรมถูกสื่อมาเป็นรูปธรรม พระพุทธรูปไม้อีสานเกิดจากค่านิยมของคนอีสานที่สรรสร้างพระไม้แล้วนำไปถวายไว้ที่วัดเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตน ตามคตินิยมคนอีสานจะใช้ไม้ที่เป็นมงคลเช่น ไม้โพธิ์ ไม้คูณ ไม้ยอ ไม้แก่นจันทร์ ไม้พยอม ไม้ขนุน ไม้กระโดน ไม้มะขาม เป็นต้น มาแกะสลักพระไม้ที่ประกอบด้วยมหาบุริสลักษณะ นิยมแกะสลักพระไม้เป็นพระปางประจำวันเกิดและที่พบมากในวัดต่างๆ จะมีปางนั่งสมาธิ และปางยืนคงเพราะข้อจำกัดในเรื่องของขนาดไม้

ด้านคุณค่าทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปไม้ ถูกรังสรรค์โดยกลุ่มช่างพื้นบ้านไม่มีความรู้และทักษะในการแกะสลักพระไม้แต่มีความสนใจในการแกะพระด้วยแรงศรัทธาที่บริสุทธิ์ ผลงานที่ปรากฏจึงไม่มีความประณีต แต่คุณค่าที่ปรากฏในองค์พระไม้อาจไม่ได้เกณฑ์มาตรฐาน แต่มีความงามและแฝงด้วยความศักดิ์สิทธิ์ที่ประกอบด้วยสุนทรียธาตุ ๓ อย่างคือ ความงาม (Beauty) ความแปลกหูแปลกตา (Picturesque) และความน่าทึ่ง (Sublimity) และนำคุณค่าที่ได้จากการสักการะบูชาพระพุทธรูปไม้ซึ่งสัญลักษณ์ของการทำความดีเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตเพื่อความสงบสุขของสังคมต่อไป

^๑ อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มจร.วิทยาเขตขอนแก่น

^๒ อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มจร.วิทยาเขตขอนแก่น

ด้านคุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนอีสานซึ่งมีคตินิยมในการสร้างพระพุทธรูปไม้ของคนอีสานเพื่อเป็นสื่อกลางของการทำความดี และเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของตนและชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข โดยมีคติความเชื่อดั้งเดิมที่สอดคล้องกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา คุณค่าที่ได้จากพระพุทธรูปไม้ทำให้คนในสังคมอีสานมีวิถีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย มีน้ำใจ รักความสงบ อยู่อย่างพอเพียง จนเป็นแนวทางในการประพฤติและเป็นกรอบของสังคมจนเกิดเป็นวิถีชีวิต ประเพณี และวัฒนธรรมที่ดีงามโดยมีพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานเป็นบ้ำหล่อหลอมลักษณะอุปนิสัยให้ตั้งงามจนเป็นเอกลักษณ์ในเชิงรูปธรรมให้แก่สังคมคนอีสาน

คำสำคัญ: พระพุทธรูปไม้, คุณค่า, คตินิยม, วิถีชีวิตคนอีสาน.

Abstract

The research of the Wooden Buddha Statue: the Value and Principle on E-San People's way of life has three objectives: 1) History and characteristics of wooden Buddha statue, 2) Architectural value of wooden Buddha statue and 3) the value and principle on E-San People's way of life. This is Qualitative Research and analyzed data to research the Wooden Buddha: the value and principle on E-San People's way of life by descriptive analysis based on inductive methods.

The Research Result:

1. The history and characteristics of the wooden Buddha: The research found that the history of the creation of the Buddha to the worship of the Buddha image, it is not to immitate the real Buddha but to remind the Buddha's goodness as Buddha Anusati (reminding to Buddha). The creation of the Buddha is to make intangible Buddha's goodness tangible. E-san wooden Buddha come from E-san people value that built wooden Buddha then offer to the temples for self merit and happiness. According to the E-san people will use auspicious wood like Bhodhi tree, Tridian tree, Laburnum tree, Siamese rosewood tree, Jack tree, Tummy tree, Tamarind tree etc. They carved wooden Buddha that consists of the Burisalakhana style. They love to crave wooden Buddha statue for their birthday which can be found mostly at temples. Some of the wooden Buddha statue are sitting meditation, othey are standing mediation due to limited dimension of wood.

2. The artistic value of the wooden Buddha statue: the research found that the value of the wooden Buddha statue of E-san was created by a group of local villages who have no knowledge and skills to carve the wooden Buddha statue but they are interested in carving Buddha statue in the energy of pure faith. The popular work is not exquisite but the value is appears in the wooden Buddha statue. It can be standard but it is beauty and disguise power with three beautiful elements are: beauty, Picturesqueness and sublimity and it brings the value from the paying homage to wooden Buddha statue that is the symbol of doing goodness and way of living for social welfare.

3. The Value and Dhamma principle on E-San People's way of life, the research found that the ideology of carving the wooden Buddha statue of E-San People is medium understanding of doing goodness and it is spiritual anchor for own self and society to live happily due to the original belief with the Buddhist teachings. The value that got from wooden Buddha statue makes People in E-san community to have a simple way of life, generosity, loving peace and sufficient life. It is the principle of behavior and a social framework until it becomes a way of life, culture and civilization that a good culture with basis of Buddhism, molding the characteristics of manner to be good and it is tangible identity of E-San People society.

Keywords: wooden Buddha statue, Value, Principle, E-San People's way of life.

๑. ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

พระพุทธรูปไม้เป็นสมบัติของบรรพบุรุษที่ได้ตั้งใจจำหลักแกะสลักตามความสามารถที่มีอยู่ด้วยศรัทธาอันแรงกล้าหาที่เปรียบมิได้ต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์และต่อพระสงฆ์สาวกขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าอันเป็นนีนานาบุญ แรงศรัทธาที่ได้แสดงออกมานั้นได้ถูกทำลายลงทีละน้อยตามกาลเวลา ทั้งด้วยความจริงใจของมนุษย์บ้าง ทั้งจากการกระทำของลมฝนดินฟ้าอากาศตามธรรมชาติบ้าง ความรู้สึกนึกในคุณค่าของพวกเราปัจจุบันที่มีต่อรอยแรงแรงศรัทธาของบรรพชนในผลงานชิ้นนี้ได้ลดลงและจะเลือนหายไปในที่สุด

พระพุทธรูปไม้พบได้ในทุกจังหวัดของภาคอีสานทั้ง ๒๐ จังหวัด การสร้างพระพุทธรูปที่แกะสลักด้วยไม้ในภาคอีสานไม่สามารถชี้ชัดได้ว่ามีความเป็นมาอย่างไร ใครเป็นผู้สร้างขึ้นครั้งแรก แม้กระทั่งผู้ริเริ่มสร้างขึ้นเป็นครั้งแรกเป็นที่น่าสนใจว่าหนังสือชื่อประวัติพระพุทธรูปต่างๆ ที่กรมการ

ศาสนาจัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้กล่าวถึงพระพุทธรูปปางห้ามแก่นจันทร์ อันแสดงว่าได้มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นเป็นครั้งแรก และเป็นการสร้างพระพุทธรูปที่แกะสลักด้วยไม้แก่นจันทร์เป็นครั้งแรกซึ่งมีใจความว่า “เมื่อพระบรมศาสดาเสด็จขึ้นไปจำพรรษา แสดงธรรมโปรดพระพุทธรูปในเทวพิภพ พระแท่นบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์เป็นเหตุให้พระเจ้าปัสเสนทิโกศลได้ห่างเหินจากพระบรมศาสดาเป็นเวลานาน มิได้พบเห็นพระบรมศาสดาเป็นเวลาแรมเดือน ความเคารพรักกระตุนเดือนพระทัยให้ทรงระลึกถึงพระกมลรำพึงร่ำจวนอยู่มิได้ขาด ด้วยพระองค์มีพระชนม์เป็นสหชาติเสมอด้วยพระชนม์ของพระบรมศาสดา จึงได้รับสั่งให้เจ้าพนักงานหาท่อนไม้แก่นจันทร์หอมอย่างดีมาแล้วโปรดให้ช่างไม้ที่มีฝีมือแกะเป็นรูปพระพุทธรูปแบบปางประทับนั่ง มีพระรูปโฉมโนมพรรณงามละม้ายคล้ายพระบรมศาสดาแล้วโปรดให้อันเชิญพระไม้แก่นจันทร์นั้นมาประดิษฐานยังพระราชนิเวศน์ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเคยเสด็จประทับมาแต่ก่อนพอบรรเทาความอาวรณ์ได้สบายพระทัย ยามเฝ้าทอดพระเนตร ครั้นภายหลังเมื่อพระบรมโลกเชษฐเสด็จกลับมาจากสรวงสวรรค์แล้วเสด็จมาพระนครสวดีอีก

พระราชาธิบดีปัสเสนทิโกศลก็ได้ทูลอาราธนาสมเด็จพระเทพฯ ให้เสด็จไปยังพระราชนิเวศน์ เพื่อให้พระบรมโลกเชษฐได้ทอดพระเนตรไม้แก่นจันทร์หอม แม้เหมือนพระรูปดั่งเนรมิต ซึ่งได้โปรดให้นายช่างประติษฐานจำลองขึ้นเป็นอนุสรณ์ ครั้นสมเด็จพระพุทธรูปราชินีเสด็จ ซึ่งเป็นที่ประติษฐานสถานพระไม้แก่นจันทร์นั้น พระไม้แก่นจันทร์นั้นก็ทำเหมือนหนึ่งว่า มีจิตรู้จักปฏิสนธิการกิจที่ควรต้องลุกขึ้นถวายความเคารพพระบรมศาสดา ได้ขยับพระองค์เขยื้อนเลื่อนลงจากพระแท่นที่ประทับ ครั้นนั้นพระมหารุณิศจึงได้ยกพระหัตถ์ช่วยขึ้นห้ามพร้อมด้วยตรัสว่า “เอวัง นิสีทะถะ ขอพระองค์จงประทับนั่งอยู่อย่างนั้นแล”

ครั้นสิ้นกระแสพระพุทธานุญาต พระไม้แก่นจันทร์ก็ลีลาศขึ้นประทับนั่งยังพระแท่นเดิมนั้น พระเจ้าปัสเสนทิโกศลทรงประสบความอัศจรรย์ ก็ทรงโสมนัสเลื่อมใสอัศจรรย์ในพระบารมี ได้ทรงอาราธนาพระชินสีห์พุทธเจ้า พร้อมด้วยพระสงฆ์สาวก เสวยพระกระยาหารบิณฑบาตในพระราชนิเวศน์ ท้าวเธอได้เสด็จองค์ด้วยพระหัตถ์ของพระองค์ด้วยความเคารพเป็นอันดี ครั้นเสร็จกิจตถกิจแล้วพระพุทธรูปองค์ก็ถวายพระพรลา พาพระภิกษุสงฆ์สาวกเสด็จกลับไปประทับยังพระเชตวันาราม พระพุทธรูปจริยาวัตรตอนทรงยกพระหัตถ์ห้ามพระไม้แก่นจันทร์นั้น เป็นนิมิตมูลเหตุให้สร้างพระพุทธรูปที่เรียกว่า “ปางห้ามจันทร์”^๓

ลักษณะของพระพุทธรูปไม้ซึ่งเป็นรูปแบบพระไม้ในภาคอีสาน หากพิจารณาโดยภาพรวมแล้วสามารถแบ่งรูปแบบของพระไม้ในภาคอีสานออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ ๑. กลุ่มช่างพื้นบ้าน การสลักค่อนข้างอิสระไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว ช่างแกะสลักมีอิสระที่จะสร้างสรรค์ผลงานประติมากรรมได้อย่าง

^๓ กรมการศาสนา, ประวัติพระพุทธรูปปางต่างๆ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๕), หน้า ๑๘๑-๑๘๓.

เสร็จจึงทำให้รูปแบบขององค์พระไม่มีแบบแผนใดๆ แต่ขึ้นอยู่กับข้อจำกัดของไม้เป็นสำคัญ ส่วนมากนิยมทำส่วนแขนแนบชิดกับลำตัว เพราะถ้าหากแขนกางยื่นออกมามากไม้อาจจะหักได้ง่าย ๒. กลุ่มอิทธิพลช่างหลวง พระไม้กลุ่มอิทธิพลช่างหลวง หมายถึงรูปแบบของงานประติมากรรมที่ทำโดยช่างพื้นบ้าน แต่ได้รับอิทธิพลทางคติความเชื่อและรูปแบบการทำงานอย่างช่างหลวง หรือการเลียนแบบช่างหลวงหรืองานช่างหลวงที่อพยพโดยย้อยถิ่นฐาน จากเมืองหลวงสู่ท้องถิ่น

การสร้างพระพุทธรูปไม้เพื่อให้เป็นที่สักการบูชาและเป็นการสร้างบุญกุศลอย่างยิ่ง พระพุทธรูปไม้จึงถูกสร้างขึ้นโดยกลุ่มคนสองกลุ่ม คือ กลุ่มชาวบ้านและกลุ่มช่างหลวง การสร้างนั้นอาจจะทำเป็นหมู่คณะหรือเป็นส่วนบุคคลก็ได้ ขึ้นอยู่กับแรงศรัทธาและฐานะของผู้สร้างนั้นๆ ผู้สร้างบางยุคสมัยนิยมเขียนคำอธิษฐานและบอกจุดประสงค์ในการสร้างพระพุทธรูปว่า สร้างเพื่อค้าบูชาศานาขอเป็นเครื่องนำผู้สร้างไปสู่เมืองฟ้าและนิพพาน สร้างไว้เพื่อเป็นที่กราบไหว้และสักการะแก่คนและเทวดาทั้งหลาย หรือผู้สร้างปรารถนาเป็นผู้ขายผู้ประเสริฐ ได้บวชในสำนักพระศรีอาริยเมตไตรย ได้เป็นพระอรหันต์เหมือนพระสารีบุตรหรือพระโมคคัลลานะ

แนวความคิดการสร้างพระพุทธรูปไม้ของชาวอีสานอาจได้อิทธิพลจากตำนานพุทธศาสนาโดยตรงซึ่งน่าจะสืบทอดมรดกมาทางความเชื่อโดยปรากฏหลักฐานจากเรื่องตำนานพระแก่นจันทน์ ที่ได้แบบอย่างมาจากอินเดียหรือศรีลังกาดังกล่าวแล้ว แนวคิดนี้น่าจะมีมาตั้งแต่ยุคต้นที่ชาวอีสานรับอิทธิพลทางศาสนาเข้ามาทางอาณาจักรล้านนา และบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขง การทำรูปเคารพ มักทำขึ้นเพื่อจุดประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ ซึ่งมีข้อมูลเกี่ยวกับต้นไม้สำคัญหลายชนิดที่มีความผูกพันอย่างแน่นแฟ้นในทางพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน เช่น ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ต้นสาละ ต้นมุจลินทร์ ต้นหว่า ต้นจิก ต้นจิก เป็นต้น จึงชวนให้คิดว่า การนำไม้ที่เกี่ยวข้องดังกล่าวมาแกะสลักเป็นพระพุทธรูปนั้นก็น่าจะเนื่องมาจากศรัทธา ความเชื่อเป็นปัจจัยสำคัญ

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการวิจัยเกี่ยวกับพระไม้ว่ามีประวัติความเป็นมาอย่างไร มีคุณค่าทางศิลปกรรมอย่างไร และคตินิยมที่ได้จากการแกะสลักพระพุทธรูปไม้เพื่อเป็นสิ่งที่สักการบูชาว่ามีอิทธิพลและค่าคุณต่อวิถีชีวิตของคนอีสานอย่างไรและงานวิจัยนี้เมื่อเสร็จสมบูรณ์แล้วจะเป็นประโยชน์และให้คำตอบต่อคำถามต่างๆ และจะเป็นข้อมูลสารสนเทศเพื่อประโยชน์แก่การศึกษาต่อไป

๒. วัตถุประสงค์

๑. เพื่อศึกษาประวัติและลักษณะของพระพุทธรูปไม้
๒. เพื่อศึกษาคุณค่าทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปไม้
๓. เพื่อศึกษาคุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนอีสาน

๓. คำถามในการวิจัย

๑. ประวัติและลักษณะของพระพุทธรูปไม่มีความเป็นมาอย่างไร
๒. พระพุทธรูปไม่มีคุณค่าทางศิลปกรรมอย่างไร
๓. พระพุทธรูปไม่มีคุณค่าและคตินิยมต่อวิถีชีวิตของคนอีสานอย่างไร

๔. ขอบเขตของโครงการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมีขอบเขตการวิจัยดังนี้

๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา การวิจัยในครั้งนี้ มุ่งศึกษาประวัติและลักษณะของพระพุทธรูปไม่คุณค่าทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปไม้ คุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนอีสาน

๔.๒ ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูล การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วย พระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้าน เจ้าหน้าที่วัฒนธรรม เจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนา และประชาชนทั่วไป รวม จำนวน ๒๐ รูป/คน ประกอบด้วย พระสงฆ์จำนวน ๕ รูป ปราชญ์ชาวบ้านจำนวน ๕ คน นักวิชาการ จำนวน ๕ คน ประชาชนทั่วไปจำนวน ๕ คน

๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่ วิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในเขตภาคอีสาน ซึ่งได้เลือกพื้นที่ที่มีความเด่นในเรื่องพระพุทธรูปไม้ ได้แก่ วัดบ้านป่าแห่น ตำบลโพธิ์สัย อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัด ร้อยเอ็ด

๕. นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

พระพุทธรูปไม้ หมายถึง พระพุทธรูปที่แกะสลักด้วยไม้มงคลในภาคอีสานเพื่อการเคารพบูชาและยึดเหนี่ยวจิตใจของคนภาคอีสาน

คุณค่า หมายถึง คุณสมบัติที่เราได้จากการประเมินสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เป็นนามธรรม และไม่สามารถชั่ง ตวง หรือวัดได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์

คตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนอีสาน หมายถึง หลักคำสอน แนวคิด มิติทางความเชื่อที่แฝงอยู่ในพระพุทธรูปไม้ซึ่งมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนอีสาน

๖. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทำให้ทราบถึงประวัติและลักษณะของพระพุทธรูปไม้
๒. ทำให้ทราบถึงคุณค่าทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปไม้
๓. ทำให้ทราบถึงคุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนอีสาน

๗. สรุปผลการวิจัย

๑. ข้อมูลพื้นฐาน

ผลการวิจัยพบว่า ผู้ให้ข้อมูลจำนวน ๒๐ รูป/คน จำนวนผู้ให้ข้อมูลมากที่สุดเป็นชาย ทั้งหมด จำนวน ๒๐ รูป/คน อยู่ในช่วงอายุ ๔๐ - ๕๐ ปี มากที่สุด จำนวน ๑๐ คน ๕๑-๖๐ ปี จำนวน ๓ คน ๗๐- ๘๐ ปี จำนวน ๗ คน ด้านระดับการศึกษาพบว่า ปริญญาโทมากที่สุด จำนวน ๗ คน ปริญญาตรี จำนวน ๕ คน มัธยมศึกษา จำนวน ๕ คน และน้อยสุดปริญญาเอก จำนวน ๓ คน

๒. ประวัติและลักษณะของพระพุทธรูปไม้ ๓ ด้าน ผลการวิจัยพบว่า

๒.๑ ด้านประวัติของการสร้างพระพุทธรูปเพื่อการเคารพบูชา ผลการวิจัยพบว่า การสร้างพระพุทธรูปไม้ใช้การสร้างรูปเหมือนของพระพุทธรเจ้าแต่เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรองค์ พระพุทธรูปจึงมีรูปแบบและลักษณะที่แตกต่างกันตามยุคสมัยและสกุลช่างที่ทำอาจทำด้วยโลหะ ปูน หิน ดินเหนียวหรือไม้ มีขนาดที่แตกต่างกันออกไปตามแต่ค่านิยม แต่สิ่งสำคัญในการสร้างพระพุทธรูปทุกยุคสมัยและทุกตระกูลช่างจะมีสัญลักษณ์สำคัญที่เป็นเครื่องบ่งบอกว่ารูปนั้นเป็นพระพุทธรเจ้า จะต้องคง มหาปฐักลักษณะ หรือลักษณะของมหาบุรุษ รวม ๓๒ ประการ เอาไว้ ประเด็นสำคัญในการสร้างพระพุทธรูปมีจุดประสงค์ที่เป็นคุณค่าที่แท้จริงคือเพื่อให้ผู้น้อมระลึกถึงพระคุณของพระพุทธรเจ้า ได้แก่พระบริสุทธิคุณ พระปัญญาคุณ และพระมหากรุณาคุณ ทั้งยังเป็นเครื่องเตือนสติไม่ให้ทำชั่วด้วยการระลึกถึงพระคุณของพระองค์เรียกว่า พุทธานุสติ การได้บูชาพระพุทธรูปก่อให้เกิดการระลึกถึงพระพุทธรเจ้า โดยเฉพาะการระลึกถึงพระพุทธรคุณ และพระพุทธรจริยาวัตรที่พระองค์ได้ทรงปฏิบัติ ซึ่งในความเป็นมาของการสร้างพระพุทธรูปก็จะเห็นได้ว่า ในยุคแรกของการสร้างพระพุทธรูปก็เพราะระลึกถึงพระคุณของพระพุทธรเจ้า และการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาก็ทำให้พระพุทธรคุณที่เป็นนามธรรมถูกสื่อมาในรูปธรรม ซึ่งบุคคลสามัญทั่วไปสามารถมองเห็นได้ง่าย ข้อนี้ถือว่าเป็นจุดมุ่งหมายที่เป็นคุณค่าแท้ได้

๒.๒ ด้านพุทธอิริยาบถหรือลักษณะของพระพุทธรูปไม้ ผลการวิจัยพบว่า ด้านพุทธอิริยาบถหรือลักษณะของพระพุทธรูปไม้ พุทธอิริยาบถในพุทธประวัติกำหนดเป็นปางต่างๆรวม ๔๐ ปาง ส่วนค่านิยมในการสร้างพระพุทธรูปไม้ในภาคอีสานพุทธอิริยาบถที่นิยมสร้างคือปางสมาธิและปางยืน แต่คงมหาปฐักลักษณะทั้ง ๓๒ ประการไว้ ลักษณะของพระพุทธรูปไม้มีรูปแบบและลักษณะเฉพาะหากพิจารณาโดยภาพรวมแล้วสามารถแบ่งรูปแบบของพระไม้ในภาคอีสานออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ ๑. กลุ่มช่างพื้นบ้าน การสลักค่อนข้างอิสระไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว ช่างแกะสลักมีอิสระที่จะสร้างสรรค์ผลงานประติมากรรมได้อย่างเสรีจึงทำให้รูปแบบขององค์พระไม้มีแบบแผนใดๆ แต่ขึ้นอยู่กับข้อจำกัดของไม้เป็นสำคัญ ส่วนมากนิยมทำส่วนแขนแนบชิดกับลำตัว เพราะถ้าหากแขนกางยื่นออกมามากไม้อาจจะหักได้ง่าย ๒. กลุ่มอิทธิพลช่างหลวง พระไม้กลุ่มอิทธิพลช่างหลวง หมายถึงรูปแบบของงานประติมากรรมที่ทำโดยช่างพื้นบ้าน แต่ได้รับอิทธิพลทางคติความเชื่อและรูปแบบการ

ทำงานอย่างช่างหลวง หรือการเลียนแบบช่างหลวงหรืองานช่างหลวงที่อพยพโดยย้ายถิ่นฐานจากเมืองหลวงสู่ท้องถิ่น

๒.๓ ด้านการเลือกพันธุ์ไม้มงคลเพื่อแกะสลักพระพุทธรูป ผลการวิจัยพบว่า การเลือกพันธุ์ไม้มงคลเพื่อแกะสลักพระพุทธรูป ตามคตินิยมจะใช้ไม้ที่เป็นมงคลเป็นไม้ที่มีชื่อดีที่เป็นสิริมงคล เช่น ไม้คูนหมายถึงการค้าคุณอยู่ดีมีแวง ตามคติอีสานและไม้ที่มีประวัติเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าหรือตำนานเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า ไม้มงคลที่นิยมนำมาทำพระไม้ในภาคอีสาน มีดังนี้ ๑. ไม้โพธิ์ เป็นต้นไม้ชั้นสูง เป็นโพธิ์บังลังก์ในการตรัสรู้และอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแห่งพระตถาคตเจ้า ๒. ไม้คูน คำว่าคูน ในภาษาอีสาน หมายถึงความเป็นสิริมงคลและการค้าคุณให้อยู่เย็นเป็นสุข ๓. ไม้ยอ หมายถึง การยกย่องสรรเสริญ การนำต้นยอมาทำพระไม้ ก็เพื่อหวังอานิสงส์ให้คนนิยมยกย่อง สรรเสริญเยินยอในสังคมใช้ได้ดีทั้งยอป่าและยอบ้าน ๔. ไม้จันทร์(แก่นจันทร์) ไม้จันทร์ที่มีตำนานเกี่ยวข้องกับประวัติพระพุทธเจ้ามาแต่โบราณ เรียกตำนานนี้ว่า ตำนานพระแก่นจันทร์ ๕. ไม้พยอม คำว่า พยอม หมายถึง การช่วยเหลือเกื้อกูลทั้งตนเองและผู้อื่นการใช้ไม้พยอมมาแกะสลัก เชื่อว่าจะได้อานิสงส์ให้คนอื่นเกื้อกูลให้มั่งมีศรีสุขด้วยลาภยศ สรรเสริญ ๖. ไม้ขนุน ภาษาอีสานเรียก ต้นหมากมี คำว่า ขนุน น่าจะหมายถึงการเกื้อหนุนหนุนจุนเจือ ให้มีความสุขทั้งชาตินี้และชาติหน้า เชื่อว่าการนำไม้ขนุนมาแกะพระพุทธรูปจะได้อานิสงส์ให้คนอื่นเกื้อหนุนหนุนจุนเจือ ๗. ไม้กระโดน คำว่า โโดน ในภาษาอีสานหมายถึง นาน การนำไม้กระโดนมาแกะพระพุทธรูปเชื่อว่าจะได้รับอานิสงส์ ให้ผู้แกะมีอายุยืนนาน เช่นเดียวกับชื่อไม้กระโดน ๘. ไม้มะขาม เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ลำต้นและกิ่งก้านแข็งแรง โดยเฉพาะลำต้นที่มีอายุนาน เชื่อว่าถ้าใช้ไม้แก่นขามมาแกะสลักพระพุทธรูปจะทำให้ได้อานิสงส์อายุยืน และมีรูปร่างแข็งแรงสรุปได้ว่าในการเลือกพันธุ์ไม้เพื่อแกะสลักพระพุทธรูปของคนทั่วไปและคนภาคอีสาน จะมีคตินิยมเลือกพันธุ์ไม้ที่เป็นสิริมงคลเหมือนกัน

๓. คุณค่าทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปไม้ ๓ ด้าน ผลการวิจัยพบว่า

๓.๑ ด้านศิลปกรรม ผลการวิจัยพบว่า ด้านศิลปกรรมพระพุทธรูปไม้อีสานสามารถแบ่งศิลปกรรมออกเป็น ๒ กลุ่ม ตามลักษณะกลุ่มช่างผู้สร้างพระพุทธรูปไม้อีสานคือ กลุ่มช่างพื้นบ้านไม่ได้เป็นช่างโดยอาชีพเป็นชาวบ้านที่มีอาชีพทำไร่นาทำนาทั่วไปไม่มีความรู้และทักษะในการแกะสลักพระไม้แต่มีความสนใจในการแกะพระด้วยใจและแรงศรัทธา ดังนั้นผลงานที่ปรากฏจึงเป็นแบบพื้นบ้านหากใช้หลักเกณฑ์มาตรฐานมาตัดสินถึงความประณีตงดงามคงไม่ได้แต่ถ้าตัดสินด้วยเกณฑ์แห่งศรัทธาแล้วควมมีคุณค่าที่ประเมินค่าไม่ได้ถือได้ว่าเป็นศิลปกรรมที่ถูกรังสรรค์ออกมาจากแรงศรัทธาภายในเป็นงานช่างที่เปี่ยมด้วยความบริสุทธิ์จริงๆ และกลุ่มช่างพื้นเมือง(ช่างหลวง)เป็นช่างมืออาชีพที่ได้รับการเรียนมีความรู้และทักษะประสบการณ์ด้านงานช่างฝีมือบางครั้งเกิดจากช่างพื้นบ้านที่มีฝีมือดีแล้วถูกทางการหรือเจ้าเมืองเรียกเข้าไปรับใช้จึงได้เรียนรู้ในเชิงทฤษฎีเพิ่มเติมมีการออกแบบก่อน

แกะสลักผลงานด้านศิลปกรรมที่ออกมาจากช่างกลุ่มนี้จึงมีความประณีตงดงามและสร้างแรงศรัทธาแก่ผู้พบเห็น

๓.๒ ด้านจริยศาสตร์ ผลการวิจัยพบว่า การกราบไหว้พระพุทธรูปซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จิตต้องไม่ติดอยู่ที่ความเป็นอิฐ หิน ปูน ทอง สำริด นาก ไม้ แต่ควรมององค์พระแล้วน้อมระลึกถึงพระวิสุทธิคุณ พระกรุณาธิคุณ พระปัญญาคุณ แห่งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า (พุทธานุสสติ) ที่ทรงค้นพบสัจธรรม แล้วนำมาโปรดเวไนยสัตว์ ให้เห็นทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ที่พิสูจน์ได้โดยการปฏิบัติด้วยสติปัญญาของแต่ละบุคคล ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา” วิถีชีวิตของคนอีสานมีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับธรรมชาติ(ต้นไม้)จนเป็นแนวทางนำไปสู่การสร้างพระพุทธรูปไม้เพื่อประโยชน์แก่การสักการบูชาถือว่าเป็นพุทธานุชาและสืบทอดอายุพระศาสนาเป็นสัญลักษณ์เพื่อการทำความดี ในการกราบไหว้พระพุทธรูปไม้เป็นการบูชาพุทธคุณของพระพุทธเจ้าในลักษณะที่เป็นนามธรรมแต่ถูกถ่ายทอดออกมาเป็นรูปธรรมโดยมีพระพุทธรูปไม้เป็นสัญลักษณ์เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและเพื่อความสงบสุขของสังคม

๓.๓ ด้านสุนทรียศาสตร์ ผลการวิจัยพบว่า สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยความงามและสิ่งที่ดีงามในงานศิลปะและในธรรมชาติโดยเฉพาะซึ่งตามความหมายในภาษาอังกฤษ คำว่า “Aesthetics” แปลว่า การศึกษาเรื่องความงามหรือปรัชญาสาขาที่ว่าด้วยความงามหรือความดีหรือปรัชญาศิลปะ ในการสร้างพระพุทธรูปอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการใช้ทฤษฎีสัญลักษณ์มาประกอบ เพราะการที่พระพุทธรูปมีได้เหมือนพระองค์จริงของพระพุทธเจ้านั้น มิได้หมายความว่าศิลปินขาดความรู้ ความสามารถ แต่การสร้างพระพุทธรูปนั้นมิได้คำนึงถึงความเหมือนเพียงอย่างเดียว แต่ยังคำนึงถึงปรัชญาที่สอดแทรกอยู่ในองค์พระพุทธรูปด้วย การสร้างพระพุทธรูปเป็นการถ่ายทอดแนวคิดและจินตนาการที่สะท้อนถึงความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธเจ้ามาเป็นองค์แทนของพระองค์ในลักษณะของงานศิลปะ ซึ่งนอกจากจะสื่อถึงความดีแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความประสานสอดคล้องกันระหว่างปรัชญาพุทธศาสนาและปรัชญาศิลปะ จนก่อให้เกิดความงามที่มีคุณค่าทางสุนทรียภาพอย่างสูง พระพุทธรูปไม้อีสานเป็นลักษณะเฉพาะที่มีคุณสมบัติพิเศษที่ทำให้ผู้พบเห็นเกิดสะท้อนอารมณ์ทั้งในบุคลิกที่เคร่งครัดดุจดั่ง หรืออ่อนคลายด้วยสีหน้าอารมณ์ที่ชัดเจน โดยส่วนใหญ่พระพักตร์จะมีลักษณะที่ยิ้มแย้ม สร้างความรู้สึกที่เป็นกันเองดูอ่อนคลายไม่ตึงเครียด

๔. คุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนอีสาน ๓ ด้าน ผลการวิจัยพบว่า

๔.๑ คุณค่าที่มีต่อจิตใจของคนอีสาน ผลการวิจัยพบว่า ในภาคอีสานที่มีความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปไม้เพื่อเป็นสื่อกลางของการทำความดีงามต่างๆและเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของตนและชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ในการเข้ามาของพระพุทธศาสนาได้มีอิทธิพลต่อสังคมอีสานโดยสร้างหลักความเชื่อหลักจริยธรรมและพิธีกรรมที่สอดคล้องกับความเชื่อท้องถิ่นให้กับสังคมอีสาน ทำให้วิถีชีวิตของชาวอีสานอยู่ภายใต้สังคมพุทธศาสนาควบคู่กับความเชื่อท้องถิ่นที่อยู่ร่วมกันได้

ในสังคมเดียวกัน ความเชื่อในทางพุทธศาสนาได้ผสมเข้ากับความเชื่อท้องถิ่นโดยทำให้สังคมอีสานสะท้อนความเชื่อความศรัทธาและคติธรรมในรูปแบบต่างๆ การสร้างพระพุทธรูปไม้อีสานยังเป็นการแสดงออกซึ่งความงดงามในเชิงศิลปะที่เกิดจากอุดมคติ พระพุทธรูปไม้อีสานจึงถูกสร้างขึ้นในฐานะสัญลักษณ์ของสังคมซึ่งเป็นตัวแทนของความดีของสังคมที่มีอุดมคติไปสู่ความดีในทางศาสนาที่สะท้อนออกมาเป็นรูปธรรมที่แสดงความงดงามทั้งภายนอกและภายในของผู้สร้าง ดังนั้นการสร้างพระพุทธรูปไม้เป็นการทำความดีและยึดหลักตามกรอบของสังคมตามความเชื่อในพุทธศาสนา โดยมีจุดประสงค์การสร้างพระพุทธรูปไม้ เพื่อเป็นพุทธานุชา และการไถ่บาป บรรเทาความยั่งยืน และความสุขในชีวิตของตน

๔.๒ คุณค่าทางสังคมของคนอีสาน ผลการวิจัยพบว่า พระพุทธรูปไม้อีสานเป็นศิลปะที่มีเอกลักษณ์ประจำถิ่นที่นำมาซึ่งความปิติหรือความอิ่มใจด้วยความซาบซึ้งในพระคุณของพระองค์ซึ่งนอกจากเป็นเครื่องระลึกถึงเมื่อได้สักการบูชาแล้วยังสามารถนำมาเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนเพื่อชีวิตที่ดีงามตามคติการสร้างพระพุทธรูปไม้ของคนอีสานจึงก่อให้เกิดคุณค่าทางการปฏิบัติเป็นการส่งเสริมจริยธรรมของผู้คนในสังคม การแสดงออกซึ่งความดีในสังคมได้สะท้อนไปสู่ความดีของพุทธศาสนาด้วยเช่นกันซึ่งเป็นพื้นฐานของสังคมอีสาน การสร้างพระพุทธรูปไม้อีสานเป็นเกณฑ์ของความดีในสังคมที่มีหลักความเชื่อจากศาสนาเป็นแรงจูงใจในการสร้างเพื่อบูชาไปสู่ความดีของศาสนา นอกจากนั้นการสร้างพระพุทธรูปไม้อีสานยังเป็นการแสดงออกซึ่งความงดงามในเชิงศิลปะที่มาจากอุดมคติพระพุทธรูปไม้อีสานจึงถูกสร้างขึ้นในฐานะสัญลักษณ์ของสังคมซึ่งเป็นตัวแทนของความดีในสังคมที่มีอุดมคติไปสู่ความดีในทางศาสนาและสะท้อนออกมาเป็นรูปธรรมที่แสดงความงดงามทั้งภายนอกและภายในของผู้สร้าง ดังนั้นพระพุทธรูปไม้อีสานจึงเป็นการแสดงออกของความดี ความงามและความจริงของสังคมคนอีสานอย่างแท้จริง

๔.๓ คุณค่าทางวัฒนธรรมของคนอีสาน ผลการวิจัยพบว่า พระพุทธรูปไม้หรือพระไม้เป็นศาสนวัตถุที่นิยมสร้างเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมคนอีสาน ที่สะท้อนความวิถีชีวิตประเพณีภูมิปัญญาซึ่งถ่ายทอดออกมาเป็นพระไม้ที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของคนอีสาน พระพุทธรูปไม้อีสานยังได้แสดงถึงการจัดระบบพุทธปรัชญาออกมาในรูปแบบท้องถิ่นและนำไปใช้ในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ประเพณีวัฒนธรรมที่สร้างกรอบของคุณธรรมและจริยธรรมของคนในสังคมอีสานให้อยู่อย่างเรียบง่ายมีความเกี่ยวข้องในด้านจริยศาสตร์ว่าด้วยเรื่องความประพฤติกฎเกณฑ์แห่งการประพฤติและคุณค่าของพระพุทธรูปไม้อีสานก็เป็นหนึ่งในภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวอีสานที่ผสมผสานพุทธศาสนากับความเชื่อได้อย่างแนบเนียนด้วยแรงศรัทธาที่เป็นส่วนประกอบหลักในการสร้างพระพุทธรูปไม้ของชาวอีสานนั้นและยังแฝงไว้ซึ่งแนวความเชื่อในเรื่องไม้ที่มีส่วนที่เป็นความเชื่อดั้งเดิมมาเป็นฐานความเชื่อในงานสร้างพระพุทธรูป เพราะคนอีสานมีวิถีชีวิตที่ผูกติดอยู่กับความเชื่อเรื่องไม้ที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตอยู่ควบคู่กับสังคมอีสานนับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ความเชื่อเรื่องไม้จึงมีความสำคัญ

กับคนอีสานเป็นอันมาก นอกจากการใช้ประโยชน์จากไม้แล้วคนอีสานมีความเชื่อเกี่ยวกับไม้ต้นไม้และเขตพื้นที่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์

๘. การอภิปรายผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยเรื่องพระพุทธรูปไม้ : คุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสาน จึงได้นำมาอภิปรายผลดังนี้

๑. ด้านประวัติและลักษณะของพระพุทธรูปไม้ ผลการวิจัยพบว่า ประวัติของการสร้างพระพุทธรูปเพื่อการเคารพบูชาการสร้างพระพุทธรูปไม้ใช้การสร้างรูปเหมือนของพระพุทธเจ้าแต่เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรองค์เพื่อระลึกถึงพุทธคุณเป็นพุทธานุสสติ การสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาเพื่อให้พระพุทธรูปที่เป็นนามธรรมถูกสื่อมาเป็นรูปธรรม พระพุทธรูปไม้อีสานเกิดจากค่านิยมของคนอีสานที่สรรสร้างพระไม้แล้วนำไปถวายไว้ที่วัดเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตน ตามคตินิยมคนอีสานจะใช้ไม้ที่เป็นมงคลเช่น ไม้โพธิ์ ไม้คูณ ไม้ยอ ไม้แก่นจันทร์ ไม้พยอม ไม้ขนุน ไม้กระโดน ไม้มะขาม เป็นต้นมาแกะสลักพระไม้ที่ประกอบด้วยมหาบุรุษลักษณะ นิยมแกะสลักพระไม้เป็นพระปางประจำวันเกิดและที่พบมากในวัดต่างๆจะมีปางนั่งสมาธิ และปางยืนคงเพราะข้อจำกัดในเรื่องของขนาดไม้ ซึ่งสอดคล้องกับ**บุษบา กิตติจันทโรภาส**^๔ ได้ทำวิจัยเรื่อง “คติความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปไม้ในเขตอำเภอเมืองมหาสารคาม” พบว่า ความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปไม้ในเขตอำเภอเมืองมหาสารคาม มีคติความเชื่อว่าเป็นวัสดุที่หาง่าย แต่การนำมาแกะเป็นพระพุทธรูปนั้น ได้ยึดเอาความเป็นสิริมงคลของไม้จากความหมายของชื่อไม้ ไม้ที่มีความสัมพันธ์กับพุทธประวัติ และไม้ที่มีความแข็งแรงคงทนเช่น ไม้ยอ ไม้โพธิ์ ไม้แก่นมะขาม เป็นต้น ชาวบ้านจะสร้างพระพุทธรูปไม้ตามพุทธลักษณะด้วยเครื่องมือง่ายๆ โดยไม่เน้นความถูกต้องทางกายภาพ พระพุทธรูปไม้ในเขตอำเภอเมืองมหาสารคามนิยมสร้างในปางมารวิชัย และปางพิจารณาชาดกรรม จุดประสงค์การสร้างพระพุทธรูปไม้นี้ เพื่อเป็นพุทธานุชา และการไถ่บาป บรรเทาความยั่งยืนและความสุขในชีวิต จึงได้นำมาตั้งในที่เหมาะสมและสอดคล้องกับ**กานต์ กาญจนพิมาย**^๕ ได้ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์พระพุทธรูปไม้อีสานเชิงปรัชญา” ผลการวิจัยพบว่า พุทธปรัชญาเถรวาทที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของชาวอีสาน คือ การเข้ามาของพระพุทธศาสนาได้มีอิทธิพลต่อสังคมอีสาน ซึ่งสร้างหลักความเชื่อ และพิธีกรรมที่สอดคล้องกับความเชื่อท้องถิ่น อิทธิพลจากพุทธศาสนาได้สร้างหลักจริยธรรมให้กับสังคมอีสาน ดังนั้นวิถีชีวิตของชาวอีสานจึงอยู่ภายใต้สังคมพุทธศาสนาควบคู่กับความเชื่อท้องถิ่นที่อยู่ร่วมกันได้ในสังคมเดียวกันคติ

^๔ บุษบา กิตติจันทโรภาส, “คติความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปไม้ในเขตอำเภอเมืองมหาสารคาม”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๓๙, บทคัดย่อ).

^๕ กานต์ กาญจนพิมาย, “การศึกษาวิเคราะห์พระพุทธรูปไม้อีสานเชิงปรัชญา”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

ความเชื่อเรื่องไม้ในการสร้างพระพุทธรูปไม้อีสาน ภายหลังจากอิทธิพลของพุทธศาสนาได้เข้ามาในสังคมอีสาน ความเชื่อในทางพุทธศาสนาได้ผสมเข้ากับความเชื่อท้องถิ่นโดยทำให้สังคมอีสานได้สะท้อนความเชื่อความศรัทธาในรูปแบบต่างๆ พระพุทธรูปไม้อีสานนับได้ว่าเป็นตัวแทนหนึ่งที่แสดงออกความเลื่อมใสศรัทธาของคนอีสาน ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมกับการสร้างพระพุทธรูปไม้ในฐานะความเชื่อเรื่องไม้ที่เป็นวัสดุหลัก

๒. ด้านคุณค่าทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปไม้ ผลการวิจัยพบว่า คุณค่าทางศิลปกรรมพระพุทธรูปไม้อีสาน ถูกรังสรรค์โดยกลุ่มช่างพื้นบ้านไม่มีความรู้และทักษะในการแกะสลักพระไม้แต่มีความสนใจในการแกะพระด้วยแรงศรัทธาที่บริสุทธิ์ ผลงานที่ปรากฏจึงไม่มีความประณีตแต่คุณค่าที่ปรากฏในองค์พระไม้อาจไม่ได้เกณฑ์มาตรฐาน แต่มีความงามและแฝงด้วยความศักดิ์สิทธิ์ที่ประกอบด้วยสุนทรียธาตุ ๓ อย่างคือ ความงาม (Beauty) ความแปลกหูแปลกตา (Picturesqueness) และความน่าทึ่ง (Sublimity) และนำคุณค่าที่ได้จากการสักการบูชาพระพุทธรูปไม้ซึ่งสัญลักษณ์ของการทำความดีเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตเพื่อความสงบสุขของสังคมต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับ**นิราศ ศรีขาวรส**^๖ ได้ทำวิจัยเรื่อง “พระพุทธรูปไม้ : สุนทรียภาพและความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในเมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในกระแสโลกาภิวัตน์” ผลการวิจัยพบว่า พระพุทธรูปไม้ในเมืองหลวงพระบาง เป็นงานศิลปกรรมถือได้ว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมหนึ่งซึ่งจัดอยู่ในประเภทงานประติมากรรม สร้างสรรค์ขึ้นด้วยพลังความศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างยาวนาน ผู้วิจัยจึงได้นำเอาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเข้ามามองถึงความสุนทรียภาพและความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในกระแสโลกาภิวัตน์ เพื่อจะได้ทราบถึงเรื่องดังกล่าวว่าเป็นอย่างไรงานวิจัยนี้มุ่งที่จะศึกษาสุนทรียภาพและความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในเมืองหลวงพระบางในกระแสโลกาภิวัตน์เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนา ประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในสังคมที่เปลี่ยนไป และสอดคล้องกับ **ติก แสนบุญ**^๗ ที่ศึกษาเรื่อง “เอกลักษณ์ในเชิงช่างของพระพุทธรูปอีสาน” สรุปได้ว่า พระพุทธรูปไม้แกะสลักนี้ปัจจุบันยังพบเห็นอยู่ตามวัดเก่าในชนบทภาคอีสาน หรือภาคเหนือ ส่วนใหญ่เคยเป็นพระประธานในโบสถ์มาก่อน บางแห่งก็เก็บรักษาไว้อย่างดี บางแห่งก็ปล่อยร้างให้ชำรุดทรุดโทรม คตินิยมในการสร้างคงได้รับอิทธิพลมาจากหลวงพระบาง โดยเฉพาะชุมชนภาคอีสานหลายแห่งสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษที่เป็นชาวหลวงพระบางหรือล้านช้าง เพียงสังคมเล็กๆ กันดาร ห่างไกล ก็มีข้อด้อยเรื่องปัจจัย ทุนทรัพย์จึงจำเป็นต้องเรียบง่าย สร้าง

^๖ นิราศ ศรีขาวรส, “พระพุทธรูปไม้: สุนทรียภาพและความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในเมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในกระแสโลกาภิวัตน์”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยศิลปะและวัฒนธรรม** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ

^๗ ติก แสนบุญ, **เอกลักษณ์ในเชิงช่างของพระพุทธรูปอีสาน**, วารสารเส้นสายลายสือ: ศิลปวัฒนธรรม ฉบับ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕, (เผยแพร่, วันจันทร์ที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๕๙)

ตามกำลังที่มี เช่น การสร้างพระพุทธรูปแกะสลักจากไม้เนื้อแข็ง อย่างไม้ประดู่ซึ่งมีความทนทาน ใช้ฝีมือนานในท้องถิ่น บางแห่งเป็นช่างพื้นบ้านที่ไม่มีทักษะความชำนาญเลย จึงมีลักษณะผิดรูป ผิดสัดส่วน หยาบ ดิบ บางแห่งอาจเป็นช่างพื้นเมือง ก็ยังพอมองออกว่า มีทักษะในการแกะสลักและความรู้ในคตินิยมการสร้างพระพุทธรูปอยู่บ้าง แต่อย่างไรก็ตาม ถ้าหากไม่ติดยึดในรูปแบบพุทธศิลป์ซึ่งอ้างอิงคตินิยมการสร้างจากลักษณะของมหาบุรุษ ๓๒ ประการ (มหาปุริสลักษณะ) ก็จะพอมองเห็นแรงศรัทธาที่ซื่อบริสุทธิ์ มีเอกลักษณ์เฉพาะที่แฝงไว้ในพุทธประติมากรรมหยาบๆดิบๆนั้น แล้วทำใจต่อไปว่า คนรุ่นใหม่อาจไม่มีโอกาสได้เห็น ถ้าหากยังถูกละเลยให้จมหายไปกับยุควัตถุนิยม

๓. ด้านคุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนอีสาน ผลการวิจัยพบว่า ในภาคอีสานที่มีความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปไม้เพื่อเป็นสื่อกลางของการทำความดีงามต่างๆและเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของตนและชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข โดยมีคติความเชื่อดั้งเดิมที่สอดคล้องกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา คุณค่าที่ได้จากพระพุทธรูปไม้ทำให้คนในสังคมอีสานมีวิถีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย มีน้ำใจรักความสงบ อยู่อย่างพอเพียง การมีพระพุทธรูปไม้ประจำหมู่บ้านนอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อบุคคลแล้วยังเอื้อต่อการเป็นอยู่ของชุมชนและสังคม ทำให้ชุมชนและสังคมมีที่พึ่งทางจิตใจ และได้แนวทางในการประพฤติปฏิบัติมีคุณธรรมและจริยธรรมก่อให้เกิดวิถีชีวิตประเพณี และวัฒนธรรมที่ดีงามโดยมีพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานเป็นเป้าหมายหลอมลักษณะอุปนิสัยให้ตั้งงามจนเป็นเอกลักษณ์ในเชิงรูปธรรมให้แก่คนอีสาน ซึ่งสอดคล้องกับ ญาณภัทร ยอดแก้ว^{๒๕๕๒}ที่ทำการวิจัยเรื่อง **ทัศนคติที่มีต่อการบูชาพระพุทธรูปในสังคมไทย** ผลการวิจัยพบว่า พระพุทธรูปแม้เป็นเพียงวัตถุแต่คุณค่ามีได้มีอยู่เพียงความเป็นวัตถุแต่ยังสามารถเป็นสิ่งสื่อถึงหลักการแห่งความดีนั้นๆได้ด้วยทั้งนี้บุคคลที่กราบไหว้บูชาจะได้รับประโยชน์ในแง่นี้ก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นมีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับพระพุทธรูปเจ้าและหลักธรรมคำสอนของพระองค์เป็นสำคัญ พระพุทธรูปสามารถสอนธรรมหรือชี้แนะให้ปฏิบัติตนในทางที่ดีได้ แต่พระพุทธรูปสามารถเตือนใจให้ระลึกถึงหลักการความดีที่ได้ศึกษาหรือได้สดับรับฟังมาได้ การมีพระพุทธรูปไว้สักการบูชาจึงเป็นเครื่องมือทางจริยศาสตร์อย่างหนึ่ง เพราะเป็นแรงจูงใจให้บุคคลมีจริยธรรม โดยหัวใจสำคัญของจริยธรรมในทางพระพุทธศาสนา คือการละเว้นความชั่ว การทำความดีและการทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ตามหลักโอวาทปาฏิโมกข์ และเมื่อมีพระพุทธรูปอยู่ในบ้านหรือเห็นพระพุทธรูปในสถานที่ต่าง ๆ หากบุคคลมีความศรัทธาอย่างจริงใจอยู่เป็นพื้นฐานย่อมเป็นเครื่องเตือนและเป็นแรงจูงใจให้ประพฤติธรรมได้เสมอ และสอดคล้องกับ กานต์ กาญจนพิมาย^{๒๕๕๓}ได้ทำการวิจัยเรื่อง **“การศึกษาวิเคราะห์พระพุทธรูปไม้อีสานเชิงปรัชญา”** ผลการวิจัยพบว่า

^{๒๕} ญาณภัทร ยอดแก้ว, **ทัศนคติที่มีต่อการบูชาพระพุทธรูปในสังคมไทย**, ๒๕๕๒

^{๒๖} กานต์ กาญจนพิมาย, **“การศึกษาวิเคราะห์พระพุทธรูปไม้อีสานเชิงปรัชญา”**, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

พระพุทธรูปไม้อีสานนับได้ว่าเป็นตัวแทนหนึ่งที่แสดงออกความเลื่อมใสศรัทธาของคนอีสาน ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมกับการสร้างพระพุทธรูปไม้ในฐานะความเชื่อเรื่องไม้ที่เป็นวัสดุหลักประกอบกับพิธีกรรมในการสร้าง ดังนั้นคนอีสานจึงผสมผสานความเชื่อท้องถิ่นให้เข้ากับความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาซึ่งมีพระพุทธรูปไม้อีสานเป็นการแสดงออกอย่างหนึ่งด้วยเช่นกันความสัมพันธ์ระหว่างพุทธเถรวาทกับการสร้างพระพุทธรูปไม้อีสาน เกณฑ์ในการตัดสินในเรื่องความดีของคนอีสานนั้นแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ เกณฑ์ตามหลักทางศาสนาและเกณฑ์ของสังคม การแสดงออกความดีในสังคมได้สะท้อนไปสู่ความดีของศาสนาด้วยเช่นกันซึ่งเป็นพื้นฐานของสังคมอีสาน การสร้างพระพุทธรูปไม้อีสานเป็นเกณฑ์ของความดีในสังคมที่มีหลักความเชื่อจากศาสนาเป็นแรงจูงใจในการสร้างเพื่อมุ่งไปสู่ความดีของศาสนา นอกจากนั้นการสร้างพระพุทธรูปไม้อีสานยังเป็นการแสดงออกของความงดงามในเชิงศิลปะที่มาจากอุดมคติพระพุทธรูปไม้อีสานจึงถูกสร้างขึ้นในฐานะสัญลักษณ์ของสังคมซึ่งเป็นตัวแทนของความดีในสังคมที่มีอุดมคติไปสู่ความดีในทางศาสนาและสะท้อนออกมาเป็นรูปธรรมที่แสดงความงดงามทั้งภายนอกและภายในของผู้สร้าง ดังนั้นพระพุทธรูปไม้อีสานจึงเป็นการแสดงออกของความดี ความงาม และความจริง

๙. ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

๑. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

- ๑.๑ ด้านประวัติและลักษณะของพระพุทธรูปไม้ควรมีการศึกษาและการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ได้จากวิจัยต่อสาธารณชน
- ๑.๒ ด้านคุณค่าทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปไม้ควรมีนโยบายให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาให้รู้ถึงคุณค่าทางศิลปกรรมโดยการสร้างกิจกรรมเพื่อการส่งเสริมในรูปแบบต่างๆที่ทันสมัย
- ๑.๓ คุณค่าและคติธรรมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนอีสานควรให้ทุกภาคส่วนจัดกิจกรรมส่งเสริมให้ได้องค์ความรู้และเป็นคุณประโยชน์ต่อคนภาคอีสานอย่างแท้จริง

๑๐. ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

๑. ควรมีการส่งเสริมให้พระสงฆ์และประชาชนคนอีสานเข้าไปมีส่วนร่วมในการเรียนรู้และการอนุรักษ์พระพุทธรูปไม้ที่ล้ำค่า
๒. ควรมีการมีการส่งเสริมให้พระสงฆ์ ชุมชน และองค์กรภาครัฐในภาคอีสานได้มีส่วนร่วมในการสร้างรูปแบบและกระบวนการการอนุรักษ์พระพุทธรูปไม้อีสาน
๓. ในการอนุรักษ์พระพุทธรูปไม้อีสานต้องให้ประชาชนทุกภาคส่วนได้มีส่วนร่วมโดยถือเป็นวาระของชุมชนและเพื่อเป็นการสร้างอัตลักษณ์ให้กับชุมชนในภาคอีสาน

๑๑. ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

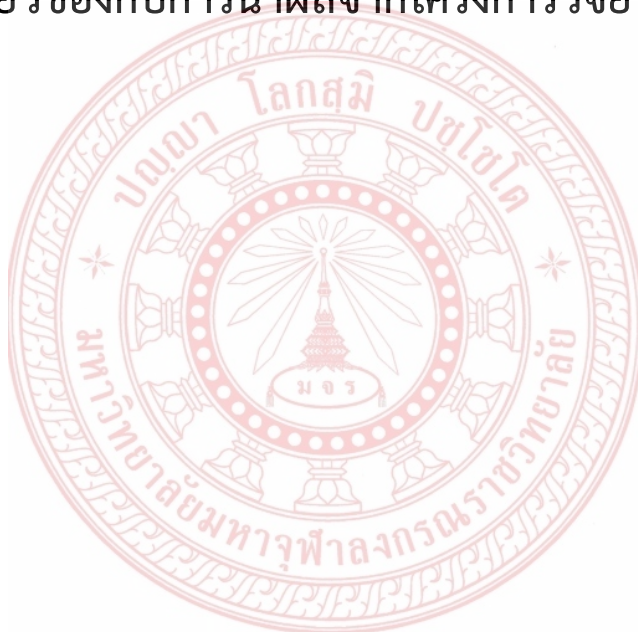
๑. ควรจะทำวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เกี่ยวกับการทำความเข้าใจร่วมกันระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนเพื่อการอนุรักษ์พระพุทธรูปไม้โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนภาคอีสาน
๒. ควรทำวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เกี่ยวกับเกี่ยวกับการอนุรักษ์พระพุทธรูปไม้อีสานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนภาคอีสาน
๓. ควรทำวิจัยแบบผสม (Mixed Method Research) ทั้งการวิจัยเชิงปริมาณ และการวิจัยเชิงคุณภาพ เกี่ยวกับการอนุรักษ์พระพุทธรูปไม้อีสานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนภาคอีสาน

บรรณานุกรม

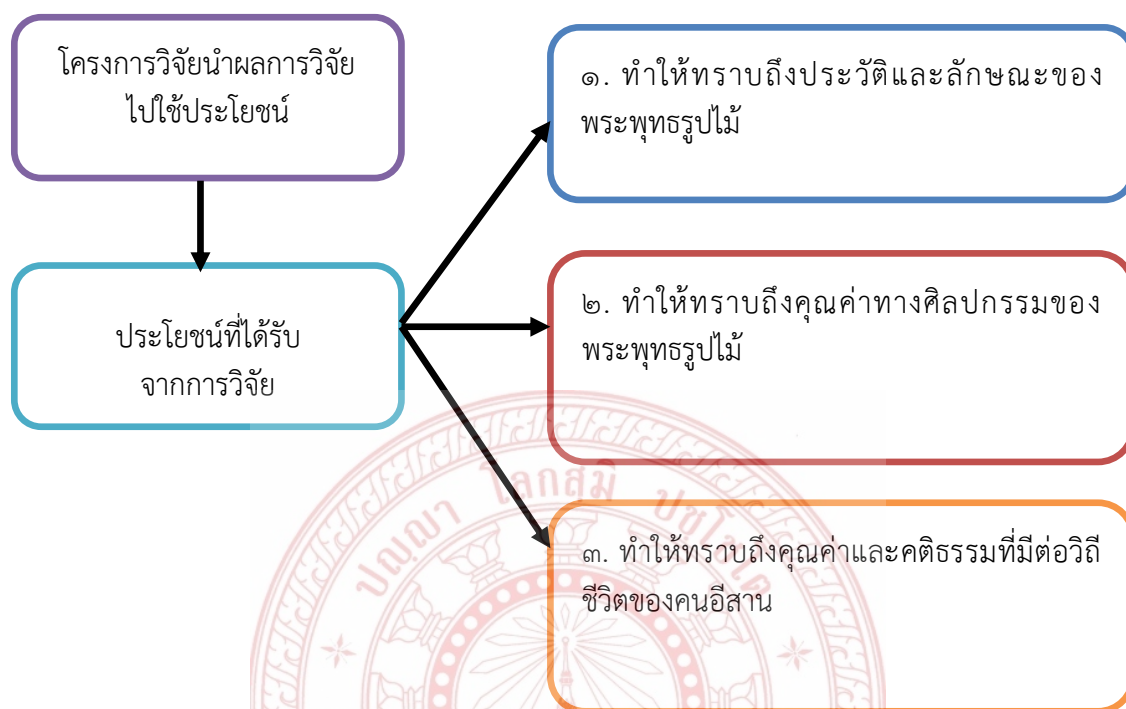
- กรมการศาสนา. **ประวัติพุทธรูปปางต่างๆ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๕.
- กานต์ กาญจนพิมาย. **การศึกษาวิเคราะห์พระพุทธรูปไม้อีสานเชิงปรัชญา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๓.
- ตึก แสนบุญ. **เอกลักษณ์ในเชิงช่างของพระพุทธรูปอีสาน**. วาสารเส้นสายลายสื่อ: ศิลปวัฒนธรรม ฉบับ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕. (เผยแพร่, วันจันทร์ที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๕).
- นิราศ ศรีขาวรส. **พระพุทธรูปไม้: สุนทรียภาพและความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในเมืองหลวงพระบาง**. สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในกระแสโลกาภิวัตน์. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยศิลปะและวัฒนธรรม (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๗).
- ญาณภัทร ยอดแก้ว. **ทัศนคติที่มีต่อการบูชาพระพุทธรูปในสังคมไทย**. ๒๕๕๒. บทความวิจัย.
- บุษบา กิติจันทร์โรภาส. **คติความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปไม้ในเขตอำเภอเมืองสรวง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๓๙,

ภาคผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

การนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๐

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน / นมัสการ อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ข้าพเจ้า.....นายปัญญา ศาสตรา.....ตำแหน่ง.....รองผู้อำนวยการ.....
ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน.....สำนักงาน กศน.จังหวัดร้อยเอ็ด.....
ที่อยู่.....๕๐ ถนนรัชชูปการ ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ร้อยเอ็ด.....
โทรศัพท์.....๐๔๓๓๓๖๐๐๐๒.....โทรสาร.....๐๔๓๕๕๑๑๓๙๙.....
ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง
.....พระพุทธรูปไม้ คุณค่าและคติธรรมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสาน.....

ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ.....พระมหาพน กตสาโร.....
โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- ☐ การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
☒ การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
☐ การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
☐ การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
☒ การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่.....๑ เมษายน ๒๕๖๐.....จนถึง.....๑๑ พฤษภาคม ๒๕๖๐..... ซึ่งการนำ
ผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

.....ใช้ในการจัดการเรียนการสอน นักศึกษาระดับมัธยมศึกษา และเผยแพร่ ในห้องสมุดประชาชนอำเภอ จังหวัด
ร้อยเอ็ด.....

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(นายปัญญา ศาสตรา)

รองผู้อำนวยการสำนักงาน กศน.จังหวัด รักษาราชการในตำแหน่ง
ตำแหน่ง.....ผู้อำนวยการสำนักงาน กศน.จังหวัดร้อยเอ็ด

ภาคผนวก ค
ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และ
กิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

**ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และ
กิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ**

วัตถุประสงค์	ขั้นตอนการดำเนินการ	ผลที่ได้รับจากโครงการ
๑. เพื่อศึกษาประวัติและลักษณะของพระพุทธรูปไม้ ๒. เพื่อศึกษาคุณค่าทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปไม้ ๓. เพื่อศึกษาคุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนอีสาน	เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีขั้นตอนดังนี้ ๑. แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างเพื่อสัมภาษณ์บริบทชุมชน ๒. แนวทางการสัมภาษณ์เพื่อสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกตามวัตถุประสงค์ ๓. แนวทางการสังเกตเพื่อสังเกตการณ์การมีส่วนร่วม ๔. สมุดจดบันทึกข้อมูลภาคสนามเพื่อตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูล เครื่องบันทึกเสียงและกล้องถ่ายภาพ การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูลโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ตามหลักอุปนัยวิธี โดยกำหนดการวิเคราะห์ไว้ดังนี้ ๑) จัดหมวดหมู่ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ที่ได้มาทั้งหมด ๒) แยกแยะข้อมูล ในด้านต่างๆ ตามวัตถุประสงค์อย่างเป็นระบบ ๓) เปรียบเทียบข้อมูล ลักษณะที่เหมือนกันและแตกต่างกัน ๔) วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ตามหลักอุปนัยวิธี ๕) สรุปการวิเคราะห์ข้อมูล	๑. ทำให้ทราบถึงประวัติและลักษณะของพระพุทธรูปไม้ ๒. ทำให้ทราบถึงคุณค่าทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปไม้ ๓. ทำให้ทราบถึงคุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนอีสาน

แบบสัมภาษณ์

พระพุทธรูปไม้ : คุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสาน

คำชี้แจง: แบบสัมภาษณ์ (Interview guide) มีทั้งหมด ๒ ตอน ประกอบด้วย ตอนที่ ๑ ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์ และตอนที่ ๒ วัตถุประสงค์ในการวิจัย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์

๑. ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี
๒. บ้านเลขที่.....หมู่.....ถนน.....ตำบล.....
อำเภอ.....จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....
๓. ระดับการศึกษา
() มัธยมศึกษา () มัธยมศึกษาปลาย () อนุปริญญา () ปริญญาตรี
() ปริญญาโท () ปริญญาเอก () อื่น ๆ
๔. อาชีพ () รับราชการ () พนักงานราชการ () พนักงานเอกชน () พระสงฆ์
() อื่น ๆ
๕. วันที่ให้สัมภาษณ์.....เดือน.....พ.ศ.....

ตอนที่ ๒ วัตถุประสงค์ในการวิจัย

๑. ท่านมีความรู้เกี่ยวกับประวัติ และลักษณะของพระพุทธรูปไม้อย่างไร

๑.๑ ด้านประวัติของการสร้างพระพุทธรูปเพื่อการเคารพบูชา

๑.๒ ด้านพุทธอิริยาบถหรือลักษณะของพระพุทธรูปไม้

๑.๓ ด้านการเลือกพันธุ์ไม้มงคลเพื่อแกะสลักพระพุทธรูป

.....

.....

.....

๒. คุณค่าทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปไม่ควรเป็นอย่างไร

๒.๑ ด้านศิลปกรรม

.....

.....

.....

.....

๒.๒ ด้านจริยศาสตร์

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๓ ด้านสุนทรียศาสตร์

.....

.....

.....

.....

๓. คุณค่าและคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนอีสานควรเป็นอย่างไร

๓.๑ คุณค่าที่มีต่อจิตใจของคนอีสาน

.....

.....

๓.๒ คุณค่าทางสังคมของคนอีสาน

๓.๓ คุณค่าทางวัฒนธรรมของคนอีสาน

ขอขอบพระคุณทุกท่านที่ได้ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการทำวิจัยครั้งนี้

ภาคผนวก จ
หนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูล

ที่ พิเศษ/๒๕๖๐

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ๓๐ หมู่ ๑ ตำบลโคกสี
อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐
โทรศัพท์ ๐-๔๓๒๘-๓๕๔๓
โทรสาร. ๐-๔๓๒๘-๓๓๕๕

๒๕ เมษายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตสัมภาษณ์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน/เจริญพร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์การวิจัย จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระมหาปพน กตสาโร อาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้รับอนุมัติให้ทำวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ เรื่อง “**พระพุทธรูปไม้: คุณค่า และคตินิยมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสาน**” ท่านมีความประสงค์ที่จะสัมภาษณ์พระสงฆ์ ประชาชนชาวบ้าน นักวิชาการ และประชาชนทั่วไปในการเก็บข้อมูลในการทำวิจัย

ดังนั้น จึงเจริญพรมมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ท่านในการให้ข้อมูลตามข้อเท็จจริงเพื่อให้งานวิจัยได้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ ส่วนข้อมูลที่ได้จักนำไปใช้ในการวิจัยเท่านั้น และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์จะไม่มีผลกระทบต่อนานแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร.)

รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น

ภาคผนวก จ
ภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย

ภาคผนวก ช
แบบตอบรับบทความวิชาการ

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน สำนักวิชาการวิทยาเขตขอนแก่น
 ที่ ศธ ๖๑๓๑.๑/ว.๖ วันที่ ๑ มีนาคม ๒๕๖๐
 เรื่อง ตอบรับการตีพิมพ์บทความวารสารวิชาการธรรมธรณ์

นมัสการ พระมหาปพน กตสาโร

ตามที่ท่านได้ส่งบทความเรื่อง “พระพุทธรูปไม้ : คุณค่าและคติธรรมที่มีต่อวิถีชีวิตคนอีสาน” เพื่อพิมพ์เผยแพร่ในวารสารวิชาการธรรมธรณ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น นั้น กองบรรณาธิการได้เสนอบทความดังกล่าวให้ผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Review) ได้พิจารณาและกองบรรณาธิการเห็นชอบรับบทความของท่านตีพิมพ์ในวารสารวิชาการธรรมธรณ์ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๒ ประจำเดือนพฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๐ ซึ่งเข้าสู่ฐานข้อมูล TCI แล้ว

จึงนมัสการมาเพื่อทราบ

(ดร.สุรพล พรหมกุล)

บรรณาธิการวารสารวิชาการธรรมธรณ์

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล	พระมหาปพน กตสาโร (แสงย้อย)
วัน-เดือน-ปี-เกิด	๑๐ สิงหาคม ๒๕๐๗
สถานที่เกิด	๔ หมู่ที่ ๑ บ้านหนองสามสี ต.หนองสามสี อ.เสนางคนิคม จ.อำนาจเจริญ
การศึกษา	
พ.ศ.๒๕๓๐	น.ธ. เอก จากสำนักเรียนวัดกัลยาณมิตร กรุงเทพฯ
พ.ศ.๒๕๓๕	ป.ธ. ๖ จากสำนักเรียนวัดกัลยาณมิตร กรุงเทพฯ
พ.ศ.๒๕๔๐	พธ.บ. [ปรัชญา] มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรุงเทพฯ
พ.ศ.๒๕๔๓	M.A. [Philosophy] มหาวิทยาลัยมัทราส ประเทศอินเดีย
ตำแหน่ง	อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
ที่อยู่ปัจจุบัน	วัดเทพบูรณาราม ต.ท่าพระ อ.เมืองขอนแก่น จ. ขอนแก่น โทร. ๐๘๘-๓๒๓-๖๘๔๙

